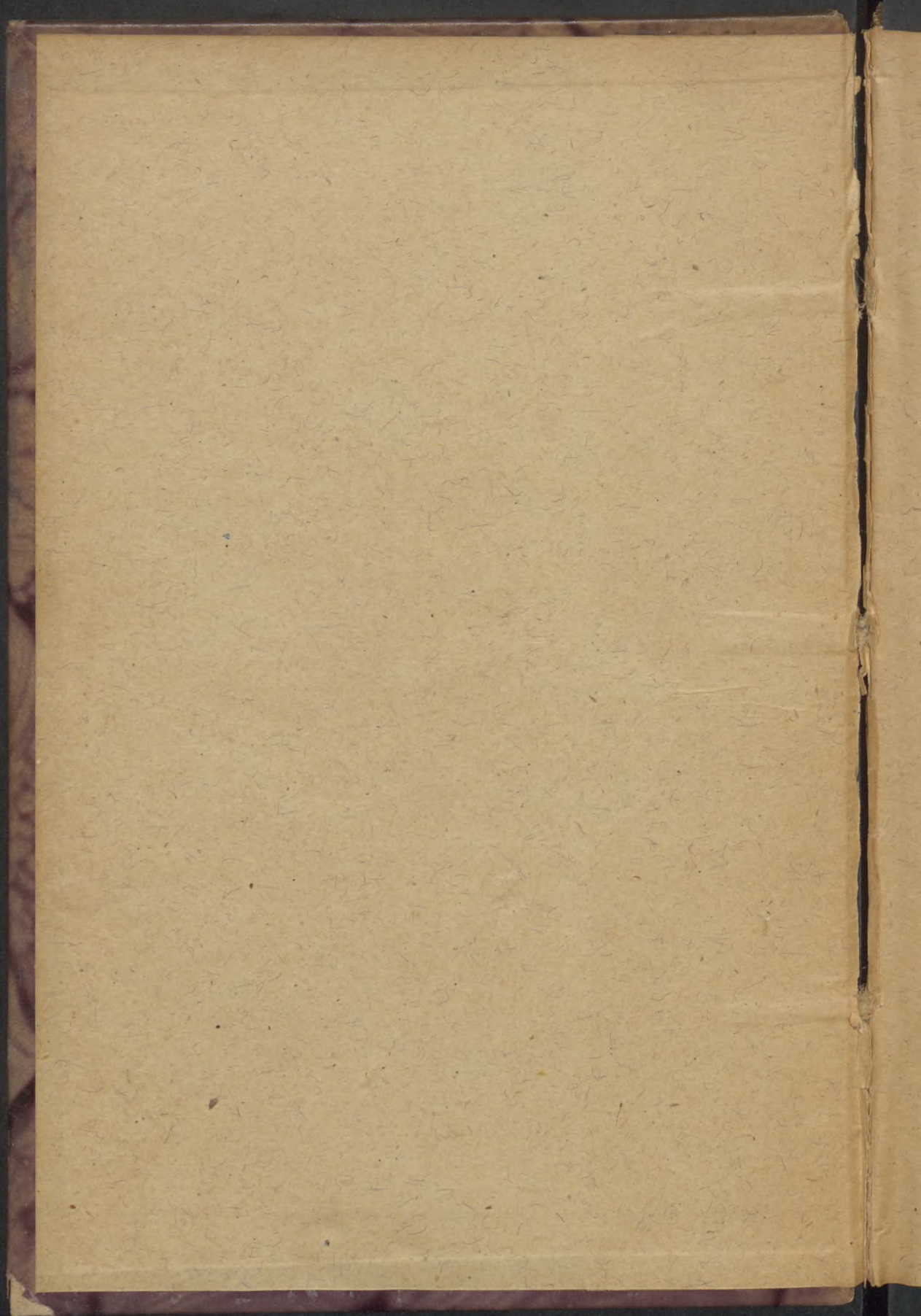
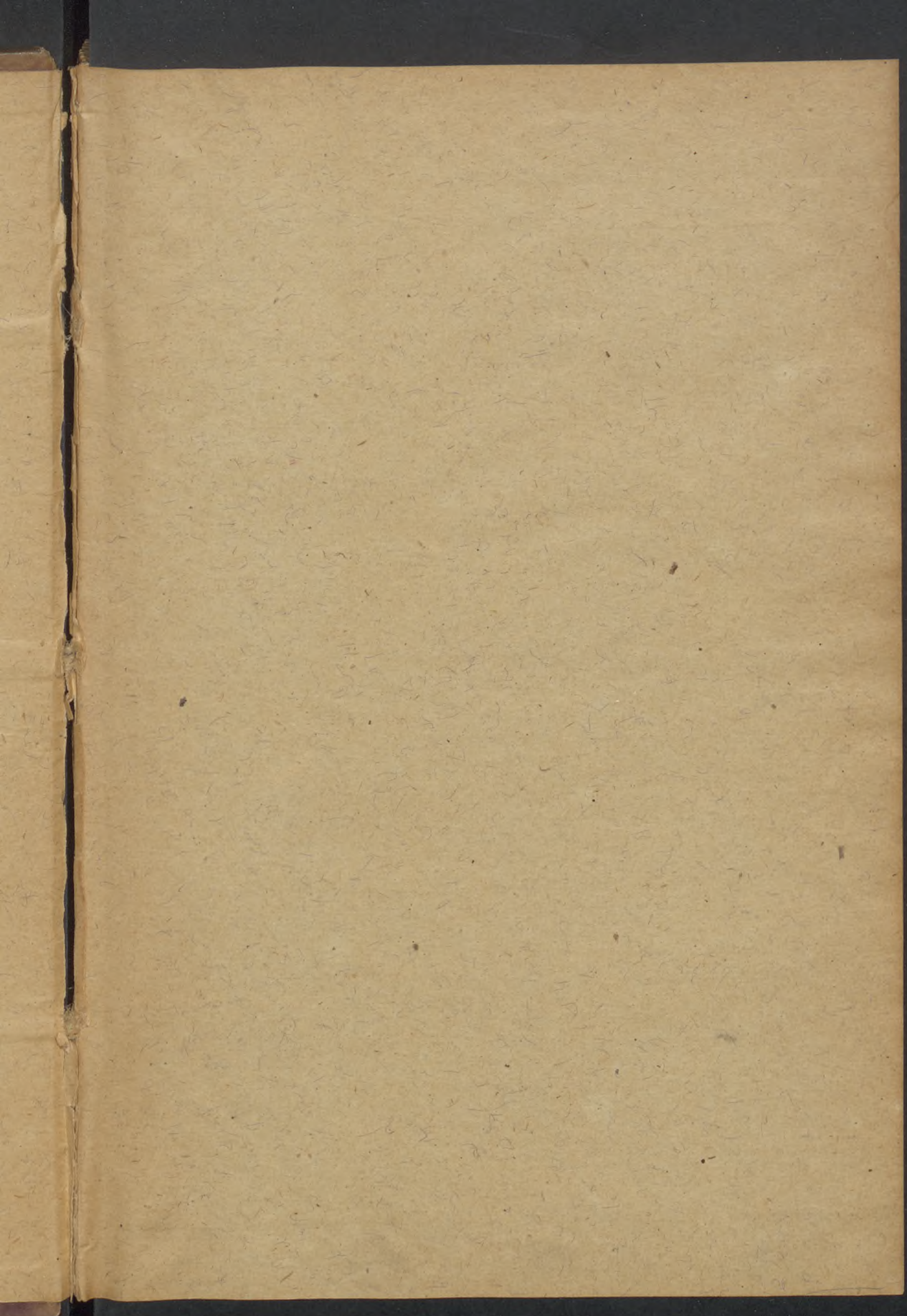
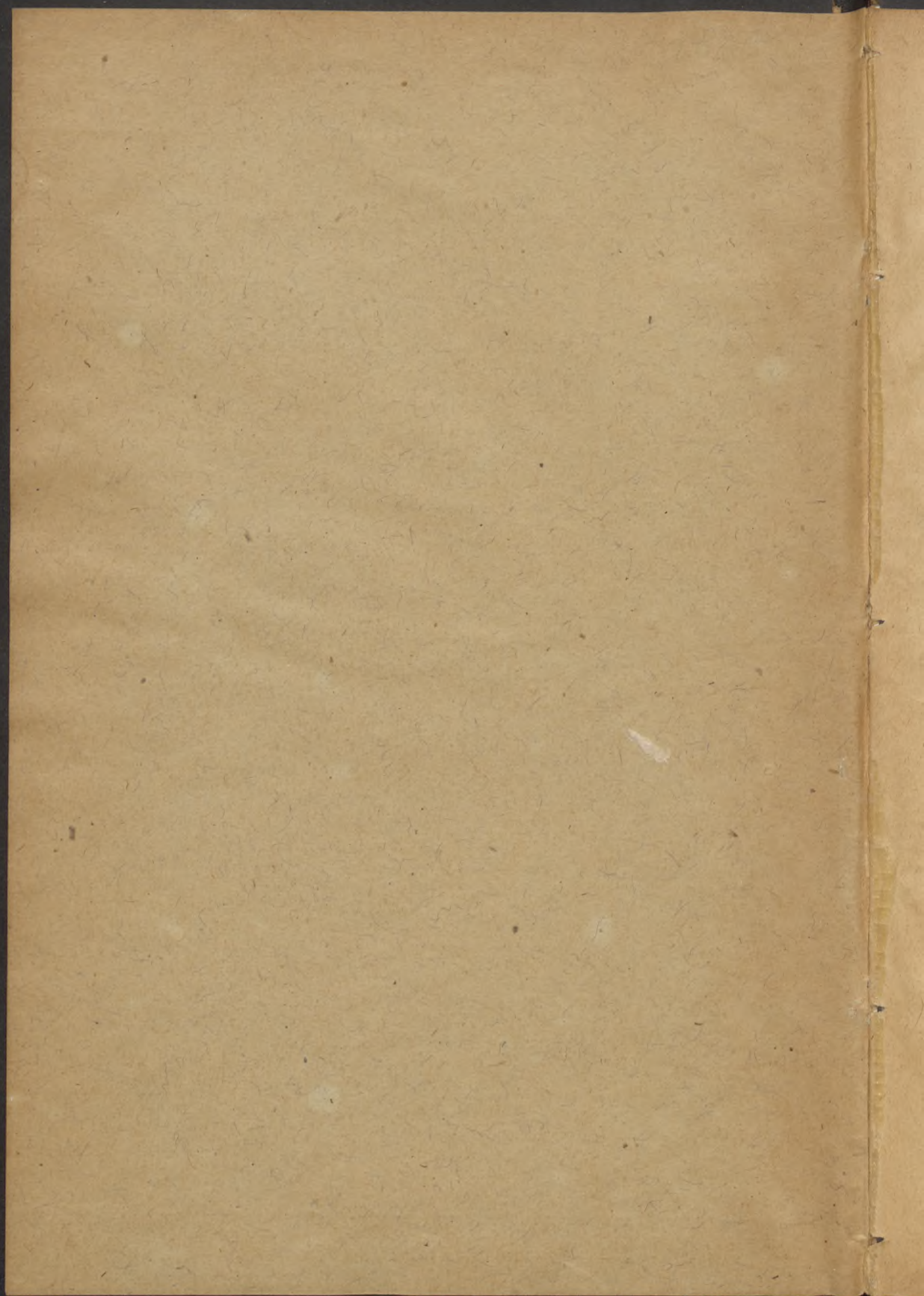

249168

319

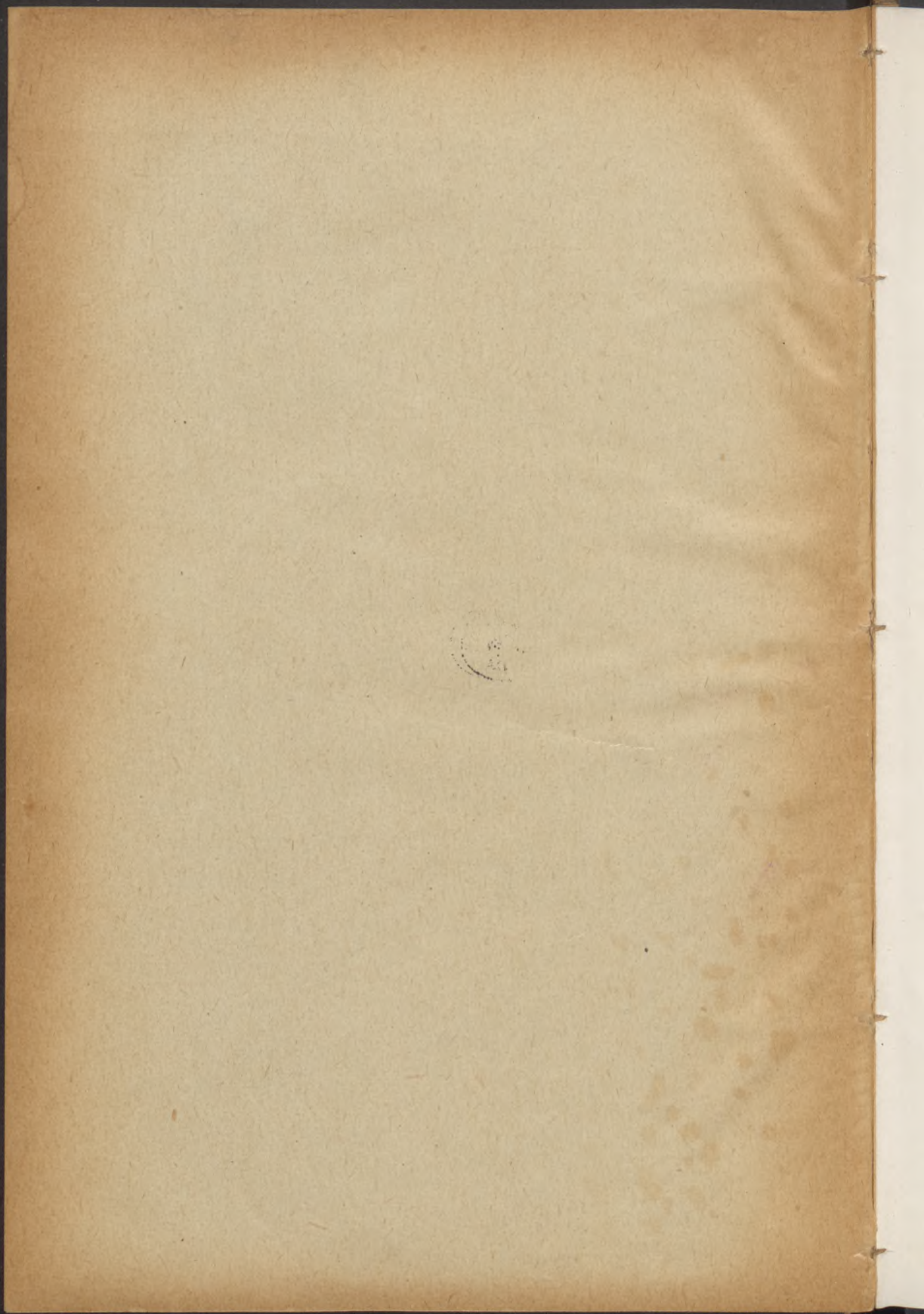

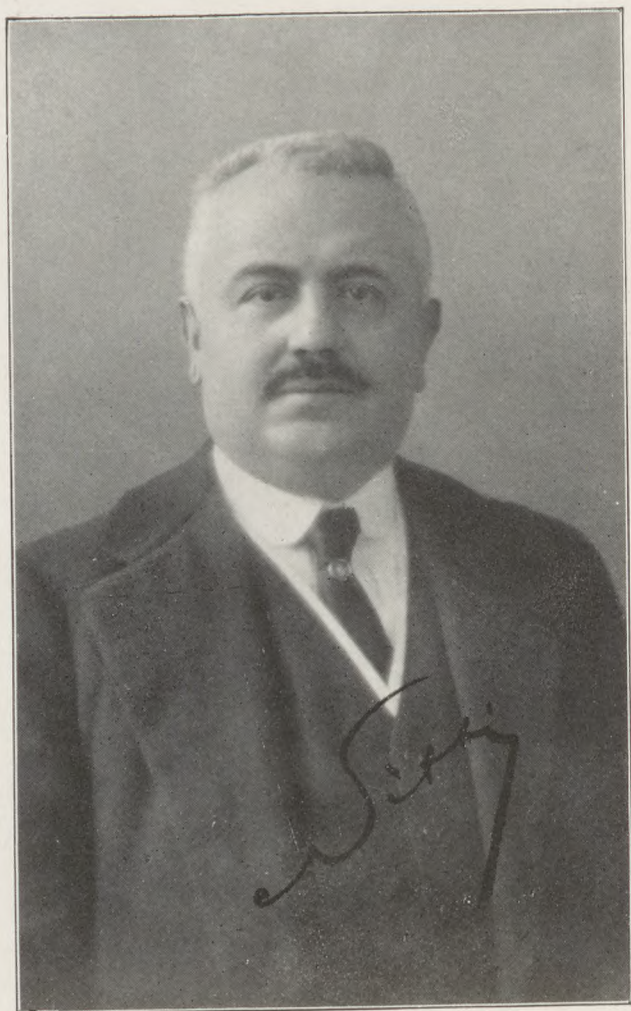

35

FRANCESCO NITTI

EURÓPA HANYATLÁSA

AZ UJJÁÉPÍTÉS ÚTJAI

BUDAPEST

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1923.

~~1691~~
~~1691~~

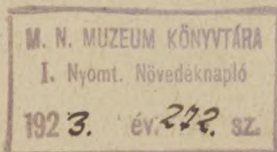

A fordítás
az eredeti olasz kéziratból
készült.

~~319~~

~~211~~

249168

TK1965

Pallas részvénytársaság nyomdája, Budapest.

Questo libro è dedicato a mio figlio,
dottor Vincenzo Sitti, adolescente volonta-
rio di guerra nella guerra dell'Italia, tre
volte decorato al valore, ferito in combatti-
mento con i tedeschi e prigioniero per quin-
dici mesi in Germania.

È dedicato anche a quanti della mia
famiglia, della mia gente e della mia terra,
con il sacrificio della loro giovinezza, d'edere
la vita, non solo per la salvezza e per la glo-
ria d'Italia, ma per il trionfo della pace
e nella fede di lottare e di morire per la liber-
tà dei popoli e per una giustizia eguale per i
vincitori e per i vinti.

Sitti

*E könyvet fiainak ajánlom, Vincenzo Nitti
doktornak, aki ifjúi fővel önként vett részt
Olaszország háborújában, vitézségeért három-
szor kapott kitüntetést, a németekkel való
harcban megsebesült és tizenöt hónapig volt
hadifogoly Németországban.*

*És ajánlom mindazoknak, akik az én csalá-
domból, az én népemből és az én földem-
ről ifjúságuk földlázásával életüket adták
nemcsak Olaszország boldogságáért és dicső-
ségéért, hanem egyben a béke diadaláért is,
abban a hitben, hogy a népek szabadságáért
küzdenek és halnak s azért az igazságos-
ságért, amely egyformán mér győzteseknek
és legyőzötteknek.*

ELŐSZÓ.

Ez a könyv elsősorban az erkölcsi őszinteségnek megnyilatkozása. Több esztendeje már, hogy a külpolitika és a nemzetközi viszonylatok kérdéseiben a legnagyobb erőszak divik és a legnagyobb zűrzavar uralkodik. A győztes népek azokban a vétkekben kéjelegnek, amelyeket legjobban elítéltek, és kegyetlenebb és oktalanabb cselekedeteket visznek véghez, mint amilyenekkel a háború alatt a legyőzöttek szándékait vádolták. Csak egy dolog változott meg: a harácsolást, az erőszakoskodást, az örületet és minden bűnt most a győzelmes demokrácia nevében visznek véghez.

Közben pedig egész Európa hanyatlik. Európa már nem az a földrész, amely a világ termelését és árúcserejét szabályozza, s immár megérte hatalmas terjeszkedésének és értelmi megnyilatkozásainak elhanyaglását.

A legyőzötteket megalázták. Ausztria nem tud megélni. A megcsönkített és elgyötört Magyarország kegyetlen kínokat szenved. Törökország és az Izlám, annyi elszenvedett igazságtalanság után lángot vetett. Oroszország a kommunizmus tengernyi tévedése és örülete után visszatér a tőkés rendszerhez, de egyre vadabbul gyűlöli azokat a győzteseket, akik a háború alatt a legkeservesebb áldozatokra kényszerítették, s mikor inaszakadt lett erőlködéseitől, kihasználták a jóbarát bukását, hogy reakciós hadakkal megpróbálják visszaállítani a legállatibb zsarnokságot, azután pedig kapitulációs rendszert próbáltak rákényszeríteni, hogy elharácsolják nyersanyagait és rejtett kincseit mindenféle kölcsönökkel és garanciákkal a régi rendszernek adott kölcsönök fejében. A történelem előtt nagy bűne lett a bolsevizmusnak, hogy végső inségre juttatta Oroszországot reménytelen kommunista próbálkozásaival, de egyben tiszta dicsősége lesz az, hogy megvédelmezte az orosz

nép függetlenségét és inkább lemondott minden kölesönről, semhogy elveszítse vagy csökkentse a külfölddel szemben való függetlenségét. Oroszország nem fogadta el a gyűlöletes ellenőrzést, amellyel megkínálták azok után, hogy előbb fegyverrel, majd éheztetéssel próbálták leverni. Megvetjük a bolsevizmus gazdasági rendszerét és kegyetlenségeit, de meghajlunk mélységes nemzeti szelleme előtt.

Hogyan is lehetne Oroszországnak a legcsekélyebb bizalma is azok után, amik Németországban történtek? Németország letette a fegyvert, belefáradván nem annyira katonai erőfeszítésébe, mint inkább az éhezésbe. Letette, mikor az ántánt ünnepélyes fogadalmi és Wilson ünnepélyes nyilatkozatai igazságos békét, győztesekkel és legyőzöttekkel való egyenlő elbánást ígértek neki. Azután szerződések révén úgy szétagolták és meggyötörték Németországot, ahogy még egyetlen nemzetet sem az újkor történelmében. Területét elbitorolták és kényre-kedvre osztogatták: nem egy, hanem négy-öt elzászlotaringiai kérdést eszeltek ki egy-szerre. Tiszta német területeket, amelyeket soha nem is mertek elvitatni, a győztesek kénye-kedve odavetett olyan népeknek, amelyek önmagukat sem tudják kormányozni, s akiknek most Európa legműveltebb népeit kell kormányozniok. Németországot mindenfelől megfosztották legősibb németségű területeitől és a leglehetőlenebb vámterületeket teremtették meg: Németország egyes részei, amelyeket csakúgy vak-tában szakítottak el, a győztesek vámrendszerébe kerültek. Németországtól, minek utána elvették minden ingó javát, gyarmatait, kereskedelmi hajóit, elvették annyi nyersanyagot, amennyit csak lehetett: szenet, vasat, hamuzsirt, ólmot, horgányt, stb. Minden nemzetközi szabály megcsúfolásával elkobozták német polgároknak a győztes államokban levő magántulajdonait. A kikötők, a folyamok, a csatornák, Németország közlekedési eszközei mind ellenőrzés alatt vannak. A birodalmat két részre vágták, amelyek nem közlekedhetnek egymással. Megszálló hadsereg van a Rajnánál, hogy biztosítsa annak a kárpótlásnak a megfizetését, amelyet soha nem fognak megfizetni, olyan mértéktelen és lehetetlen. S e hadsereg többé kerül Németországnak, mint amennyibe az egész német hadsereg és hajóhad került a háború előtt. A győztesek, miután szerződésekkel próbálták elpusztítani

Németország gazdasági életét és megszerezni legjava jövedelmi forrásait, nemcsak azt követelik meg tőle, hogy éljen, hanem hogy jóval magasabb kárpótlást fizessen, mint amekkorák azok az adósságok, amelyeket ők, a győztesek sem tudnak megfizetni. Megértük azt a tragikus és megalázó nevetséget, hogy a németek szellemi tulajdonát is elbitorolták és a németeknek nem szabad külföldi termékeket hamisítaniok. A hamisítás, az idegen cégek jelzéseinek fölhasználása tehát a győztesek erkölcsi kiváltsága lett.

De a szerződéseken fölül bekövetkeztek a legnagyobb erőszakosságok is. Felsősziléziát, amelyre a legmohóbb kapitalisztikus étvágyságok tartottak számot, a népszavazás eredményei alapján vagy Németországnak kellett volna itélni, amelyhez annyi évszázad óta tartozott, vagy Lengyelországnak, amely azt nem annyira a saját, mint inkább a francia vasipar javára követelte. A lengyelek erőszakoskodásait mindenképp elnézték, sőt néha oltalmukba is vették: s mégis, Felsőszilézia lakosságának hatvan százaléka minden erőszak ellenére is nyíltan, ünnepélyesen kijelentette azt az akaratát, hogy e tartomány Németországnak ítéltesse. Még e hatalmas megnyilatkozás után is, megsértve a szerződést, megsértve a népszavazást, Felsőszilézia legnagyobb — vagy vasipari szempontból legfontosabb — részét Lengyelországnak ítelték oda. Lengyelország, amely óriási rendetlenségében nem tudja adminisztrálni a vaktában és mondhatnók tulajdon kárára neki ítelt területeket, nem tudja hasznosítani kincseit, alapjaiban ássa alá a német ipari virágzást és Európa közgazdasági életét. Elmondom ebben a könyvben, minő munkát vitt véghez a jóvátételi bizottság: a szívtelenségnek, harácsolásnak, tudatlanságnak minő munkáját. Mikor Ausztria és Magyarország éhínséggel küzködnek, ugyanabban az esztendőben hat milliárd aranymárka jóvátételt követelni annak a Németországnak az együttes garanciájával, amely a maga jóvátételi összegét sem tudja megfizetni: olyan cselekedet, amelyen a történelem megvetéssel fog mosolyogni. Amit az ellenőrző, a jóvátételi és a katonai bizottságok Németországban és a többi legyőzött államban véghezvittek, a nyomorral való spekuláció, a vérefogyott ellenség javainak cinikus eltulajdonítása: olyan tények, amelyeknek nincs párjuk a történelemben. Nem is szólva a rajnai megszálló

seregről: azokat a lapokat, amelyeket a legújabb történelem e legszomorúbb fejezetének szenteltem, nem lehet arcpirulás nélkül olvasni. A szerződések tagadásai voltak az antant fogadalmainak és az Amerika nevében tett ünnepélyes nyilatkozatoknak, végrehajtásuk pedig a szerződések szakadatlan megszegése volt.

Ha ezek az erőszakosságok legalább használnának a győzteseknek, akkor még volna magyarázatuk, ha nem is mentségük.

Ámde megszakadván a gazdasági egység, egész Európa apró vetélkedő államokra tépetvén, összetöretvén Németországgal az európai közgazdasági élet továbbító gépezete, egész Európa hanyatlik. Anglia mérhetetlenül megfeszítette erejét, meghozta a legkeményebb áldozatokat, talán egész Európa legsúlyosabb adóit vállalta, s nagynehezen tudta elérni azt, hogy jó pénze legyen és mérlege egyensúlyba jusson. De az egész angol ipar nehézségekkel küzd. Az angol termelés 41 százaléka a külföld, különösen pedig Európa piacainak van szánva. De Középeurópa összeomlása után hogyan vásároljanak a leromlott valutájú országok? A hajók tétlenül fekszenek a kikötőkben, az iparágak panganak, a munkanélküliség állandó Angliában.

Az amerikai Egyesült-Államok, amely valaha a világpiac ura volt, szintén pangani látja termelését, és a válság nem szűnik. A legteljesebb mértékben le kell mondania Európa munkáskezeiről és eladatlan termékei egyre halmozódnak. Hogy mégis elhelyezhesse egy részét, kénytelen volt még a háború után is minden évben mindenféle alakban, két-három milliárd dollárt kölcsönözni Európának. De most már nincs többé bizalma. Hogyan is kölcsönözzön hosszú lejáratra olyan földrésznek, amelyen mindenki háborúságban van mindenkivel, s ahol nem hogy a maguk javára termelnének, hanem inkább a mások termelését igyekeznek eltulajdonítani a győzelem nevében? Németország hatalmas fogyasztási középpont volt, a legfontosabb Európában, s a német valuta most jóformán a nullával egyenlő. A legszükségesebb fogyasztás is 40–60 százalékkal csökkent: a németek minden erejüket megfeszítik, hogy föntartsák belső piacukat, de a nyersanyagok hiánya, az árak folytonos és óriási hullámozása bizonytalanná teszi az életet.

Európa lakosságának körülbelül felerésze gazdaságilag vagy el van szigetelve, vagy ellenőrzés alatt van és a győzteseknek kénytelen dolgozni.

Franciaország a maga adóiból költségeinek csak a felét tudja összeszedni: legalább is háromszázmilliárd az adósága és ez még egyre növekszik. A francia néppel elhitették, hogy költségeinek legalább is a felét Németország fogja megfizetni, pedig így a költségek nem csökkennek, hanem azok után, hogy Németországtól elvették minden jövedelmi forrását, a német jóvátétel fog lecsökkenni, nem arra a 18 vagy 15 vagy 12 milliárdra, amelyeket Franciaországnak kellett volna fizetnie, hanem előbb-utóbb csak annyira, amennyiből kitelik a megszálló hadsereg költsége.

Olaszország mérhetetlen áldozatokat hozott, s jövedelmi forrásai jóval kisebbek lévén, mint amilyenekkel Franciaország rendelkezik, mégis igyekezett megjavítani pénzügyeit: de Olaszországban is új kölcsönökkel fedezik az állami költségek negyedét vagy harmadát. Az üzleti élet bilincsekben van, az iparágak javarészt nehézségekkel küzdenek, a hitel szűkös, s az emberek nagy vándorlása megszűnt. A világháború előtt való esztendőben, 1913-ban Olaszország 872.000 embert bocsátott a külföldre, 376 ezret az Egyesült-Államokba, 111 ezret Argentínába, 90 ezret Svájcba, 83 ezret Franciaországba, 82 ezret Németországba, 39 ezret Ausztria-Magyarországba, 32 ezret Braziliába, stb. Ma hova küldje Olaszország a maga fölös emberanyagát? Az Egyesült-Államokba nem lehet, mert ott csökkentették a bevándorlást, miután Európa csökkentvén a fogyasztást és a hitelt, csökkentette a termékek keresletét, mi több: csökkent a fizetőképessége. Németországba, a volt osztrák-magyar monarchiába nem lehet, mert azok óriási nehézségekkel viaskodnak. Argentínára és Braziliára is nagymértékben átesapott a válság. Svájcban bezárulnak a gyárak, mert nincs munkájuk. Délamerika országai válságban vannak. Franciaország, a háború következtében, nem tud terjeszkedni. És így tovább. Ha Olaszország vissza tudná fokozni kivándorlási száamadatait az 1911 és 1913 közötti idők magasságáig, belső nehézségei megkönnyebbednének, s talán belső zavarainak legnagyobb része is megszűnnék. De ha Németország nem fogyaszt, Amerika nem ad el, és ha Amerika nem ad el, nem láthatja el munkával az olaszokat.

Európának majdnem minden államában nagy bajok vannak a mérleg körül: némelyiknek már nincs is hitele, mint például majdnem valamennyi legyőzött államnak, továbbá Romániának, Lengyelországnak, Portugáliának, stb. Vannak pénzek, melyek század- és ezredrésznire értéktelenedtek. Európa fogyasztókéessége egyharmadrészével csökkent: Európa adós földrésszé változva, versengő államokká tördelten, egyre kevesebb befolyással van Európán kívülre. Azelőtt egyetlen Ausztria-Magyarország volt, heves nemzetiségi harcokkal: ma Lengyelország egy új Ausztria-Magyarország, melyben a pártok helyzete megfordult és a legtudatlanabb népek akarnak uralkodni erőszakukkal a műveltebb, haladottabb népek fölött. S egész Középeurópában és a Balkánon új Ausztria-Magyarországok alakultak.

Aki a harc melegében van, gyakran nem látja a veszedelmet: Európa, a szónak legteljesebb értelmében, nem tud a tulajdon veszedelméről. Mert a hanyatlás lassan történik, a tegnap alig különbözik a mától: de Európa minden elmúló nappal hanyatlik. Hanyatlik gazdaságilag, hanyatlik értelmileg, s ami még fájdalmasabb, hanyatlik erkölcsileg is. Az emelkedés erői helyébe a pusztulás erői kerültek. Az egyetemek kétharmadrésze vagy nem működik, vagy nincsenek kellő eszközeik, vagy csökkentették tevékenységüket. A háború alatt senki sem látta előre, hogy meg fog valósulni az a katonai paradoxon, amelynek szemtanúi vagyunk: annak az Európának, amely a háború óta lefegyverezte a legyőzötteket, több embere van fegyverben, mint amennyi a háború előtt volt. Az egyetlen Franciaországnak minden népesedési viszonyai ellenére, azzal a lakossággal, amely nem gyarapodik, hanem inkább fogyatkozik, több embere van fegyverben, mint amennyi Németországban volt a háború előtt, pedig Németországnak Oroszország és Franciaország ellen kellett védekeznie, amelyeknek hatalmas hadseregeik voltak.

Mennél inkább növekednek az igazságtalanságok, annál inkább nő a bosszúvágy, s annál nagyobb az ellenszenve és remegése a győztesnek, aki tehát erősebb fegyverekre szorúl. Minden Európán-kivüli nép ezt a mi fokozódó elhanyaglásunkat látja, megrökönyödés és remegés között hánykódva. Igyekeznek, amennyire csak lehet, menekülni a megfertőzött

középpontoktól: sok viszonylatot nem tekintenek kívánatosnak.

Európa nem tudja visszaszerezni hitelét addig, amíg békéje nem lesz, s nem lesz békéje mindaddig, amíg el nem pusztítja az erőszaknak ezt a gépezetét, amelyet a gyűlölet szerkesztett és amelyet a tudatlanság fejlesztett.

Így tehát a világ élete egyetlen problémát ural: a békéét.

Az erőszak békéje nem teremtette meg az élet föltételeit, meg kell tehát találni az igazságos békét és helyre kell állítani a szétfűzött szolidaritást. A világ válsága nem fog megszűnni Európa helyreállítása nélkül, Európa pedig helyre nem áll mindaddig, amíg le nem mondunk a megszálló hadseregekről, helyre nem állítjuk a szuverénitást minden államban, s le nem mondunk a lehetetlen jóvátételről, amelyek szégyenére válnak nemcsak a győztesek erkölcsiségének, hanem azok értelmiségének is.

Máris új háborúk erjedeznek Európában és a repülőipar, a fojtó- és mérgező gázok és a tengeralattjárók szinte lázas előkészületei csak nyugtalanságot kelthetnek. Ilyen hamar megszűnt hát a szolidaritás a győztesek között is?

A cinizmus is valamiféle erkölcs és ha a győztesek cinikus erőszakosságai és a tévedések szinte megöröklődései használnának nekik, ez a program még csak érthető volna, ha nem is éppen dicséretes. De éppen a győztesek gazdasági léte van komoly és folytonos veszedelemben és ez a veszedelem mindennap jobban felhősödik, ahelyett hogy oszladoznék.

Azok az eszmék, amelyeket nyíltan kifejeztem a nemzetközi konferenciákon, az olasz képviselőházban, könyveimben, az európai és az amerikai sajtóban, kemény bírálatokat és heves ellenszenvet zúdítottak fejemre. Tudom az eredetét némely harcoknak, tudom, milyen célokat tűznek és milyen eszközökkel élnek ellenfeleim. Ezek a harcok fájhatnak nekem, de nem állíthatják meg munkámat, még kevésbé akadályozhatják a lehetetlenségek tornyának elkerülhetetlen összeomlását, amely torony hasztalan próbál megállni omlatag alapjain.

De legnagyobb fájdalom az, hogy a legdühösebb bírálatok Franciaország részéről értek. Mindig őszinte barátja

voltam Franciaországnak, meggyőződéses és konok ellenfele voltam a német imperializmusnak, mikor java fényében ragyogott. Mikor hazámban és egész Európában II. Vilmos durva póriassága fenyegette a népeket a maga hebehurgya, félig misztikus, félig katonás frazeológiájával, nem szüntem meg gyűlöletemet kifejezni amaz alantas kifejezések iránt, amelyekért akkor mindenki lelkesedett. Mindig szerettem Franciaországot, amely a demokrácia és a polgárosodás jogainak védelmében mutatta ki legszebb tulajdonságait. Szívünk mindig Franciaországgal volt, mikor Franciaország velünk tartott a legnemesebb emberi törekvések védelmében.

De most megváltozott a helyzet.

Franciaországnak azon kellene ma legjobban szomorkodnia, hogy akik Angliában és Olaszországban ma az ő cselekedeteit dicsérik, éppen azok sorából kerülnek ki, akik annak idején II. Vilmos művét és cselekedeteit dicsérték. De mindez nem változtat Franciaország iránt érzett ősi rokonszenvünkön: a tévedések muló időszakáról van szó, amely hamarabb le fog telni, mintsem hinnék.

A háború után is kijelentettem, hajlandó vagyok azért küzdeni, hogy Anglia és Olaszország hosszú időre adjanak biztosítékokat Franciaországnak, ha végét veti a Rajna katonai megszállásának és a Németország ellen elkövetett főbb igazságtalanságokat jóváteszi.

A háború után az antant elkövette mindazt, amivel addig Németországot gyanúsították: a plutokratikus áramlatok kerekedtek fölül, a nyersanyagok és a gazdasági helyzetek folytonos kizsákmányolása történik, igyekeznek elpusztítani Németországot és örökébe kívánnak lépni.

Franciaország lakossága nincs annyi, mint Németországénak kétharmada. Valószínű, hogy harminc év múlva — ami pedig rövid idő a népek történetében — fele annyi lesz, mint Németországé, amely minden megaláztatás, kifosztás, gyötrés után is Európa legtömörebb etnikai egysége marad.

A németek kétszer nyertek nagy háborút Franciaország ellen: 1815-ben és 1870-ben. Sohasem kísérelték meg elpusztítani Franciaország nemzeti egységét, sem gazdaságilag nem akarták megölni. Az 1919. után történt francia cselekedetek nem méltóak Franciaország hagyományaihoz és végrehajtóik csak elszigetelik ezt a nemes országot, amelyet szerettünk és

szeretiünk, mint a műveltség és világosság középpontját. Franciaország azzal, hogy színes csapatokat küld a Rajnához, hogy a francia vasipar szolgálatában megsért minden nemzetközi szabályt, hogy megsérti a nemzetiségi és önrendelkezési elvet, hogy új és rettenetes fegyverekkel készülődik nem ellenségei, hanem tegnapi barátai ellen, hogy makacsul tartózkodik a háborús adósságok megfizetésétől és ugyanakkor lehetetlen kárpótlásokat követel, hogy a népek meghasonlását szítja az igazságtalan békék végrehajtásával s méginkább azok végrenemhajtásával, hogy megbízottai ellene mondanak a fegyverkezés minden csökkentésének, mint Genuában, vagy — mint Washingtonban — megakadályozták a buvárhajók létszámának apasztását, vagy — mint Londonban — a német közgazdaság kisajátítására tesznek javaslatokat, — egyre jobban eltávolodik hagyományaitól. Mi hűek maradunk e hagyományokhoz, abban a meggyőződésben, hogy a gyűlölségnek ez a forgószele, a plutokráciának ez a könyörtelensége, az erőszaknak ez az örülete nem tart sokáig. Franciaország hosszú időszakon át remegett és félt: igaztalan veszedelmet látott lezúdulni fiai fejére. Még nincs meg benne a helyes megítélés nyugodalma. De majd ha érezni fogja a szellemi elszigeteltséget, amelyhez minden nap közelebb jut, majd ha látni fogja, hogy jövedelmei nem fokozódnak mindaddig, amíg béke nincs és amíg vissza nem tér multbeli hagyományaihoz, ami a legnagyobb erőt jelenti számára, ez a szomorú időszak is feledésbe merül.

1914-ben Franciaország maga mellett tudta Oroszországot. Anglia, minden német számítás ellenére hadbaszállt, hogy megvédje a megrohant Franciaországot és kiéhezette Németországot. Olaszország megszakította viszonyát a hármasszövetséggel és hadat üzent. Japán az antant mellé állott. Végül pedig az amerikai Egyesült-Államok is fölkel a szabadság és a demokrácia nevében, s hatalmasan elősegítette a konfliktus leggyorsabb megoldását.

Van-e azonban egyetlen nép is a háborúban résztvevő népek között, amelynek még ugyanazok az érzelmei? Van-e egyetlen nép is, amely hajlandó volna hadbaszállni azért, hogy föntartassék a felsősziléziai vétek, vagy a Saar-vidéki végzetes kérdés? Van-e valaki Franciaországban, aki még számít Lengyelország omlatag építményére? Franciaországot

az egész világ fegyverei mentették meg, s most az egész világ szorongva látja, ami azóta történik.

Franciaországnak nemes föladata van az európai civilizációban, s az ő érdekében óhajtjuk, hogy ismerjék meg a franciák a teljes igazságot és Franciaország térjen vissza eszményeihez, amelyek nemcsak nagyságának, hanem üdvének is okai voltak. Azok a férfiak, akik másképp beszélnek, nem örökösei a nagy francia hagyománynak, hanem inkább lerombolói.

Nem igaz, hogy Németország nem válhat szabad és békés demokráciává. A német munkásosztályok hőiesen védelmezik a demokratikus rendszert, pedig egyaránt ostromolja őket a győztesek erőszakossága és a reakció kiújulása, — mindkét tényező csak a forradalom szellemét szítja. Németország minden elszenvedett megalázása után is nemcsak nagy demokratikus állammá és a béke fönttartó erejévé alakulhat, hanem föltarthatatlanul eljut odáig, hogy ismét továbbító középpontja lesz a kontinentális Európa közgazdasági életének. Egy néptől elvehetik vagyonát, fegyvereit, gyarmatait, hajóit, hitelét és külföldi szervezeteit, meg lehet csonkítani, gazdasági életét meg lehet fojtani, de nemzeti szellemét nem lehet kiirtani.

Anglia — és ez legszebb dicsősége lesz — a maga nagy háborús erőfeszítései után minden erejét megfeszítette a béke érdekében, késznek nyilatkozott minden lemondásra, hogy csak Európa helyreálljon és vége legyen a rombolásnak, amely az egész világ életét megmérgezi. Franciaország előbb-utóbb érezni fogja, hogy számára a legszebb dicsőség lesz erre az útra térni Anglia nyomában. De ameddig a mai viszályok tartanak, csak az amerikai Egyesült-Államok hatalmas hangja mondhatja ki a béke igazi igéjét.

Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország Európának négy legfejlettebb nemzete: ha nem akarnak sorra elpusztulni, meg kell találniok a békés együttélés módját és helyre kell állítaniok a régi szolidaritást. A béke ma már nemcsak erkölcsi, hanem gazdasági szükséglet is.

Ezeket akartam bebizonyítani e könyvben, amely kegyetlen igazságokat mond el egyszerű alakban. Az olvasó látni fogja, hogy bizonyos véleményeket és adatokat gyakran megismételtem. Akarattal tettem, hogy némely igazságok erő-

sebben kidomborodjanak és ne menjenek olyan hamar feledésbe.

A *Nincs béke Európában* című könyvemet csaknem minden fontosabb nyelvre lefordították és ezer meg ezer példányban terjesztik mindenfelé: az igazság erőfeszítése ez ama babonák ellen, amelyeket a legnagyobb tévedésekben vétkező sajtó elterjesztett. Szeretném, ha ez a könyvem, amelyet őszintén és hittel, személyes politikai helyzetem tekintetbevételétől menten, írtam meg, hasonló fogadtatásban részesülne és az igazság üdvös ígéje eljutna mindazokhoz a lelkekhez, amelyeket legjobban elvakított az erőszak és meghomályosított a tudatlanság.

Még a balitéletek, a mohóság és a gyűlölködés fekete éjszakája van körülöttünk, de az élet erői kezdenek egyre szabadabban megnyilatkozni minden országban. Egy napon talán tisztességet fog jelenteni, hogy valaki szakított a lamiságok szabványos nyelvezetével, amely még nagyobb veszedelmünk, mint gazdasági hanyatlásunk és pénzügyi romlásunk.

Acquafredda in Basilicata, 1922. október 2.

ELSŐ FEJEZET.

Európa hanyatlása.

Az 1815 november 20-iki párisi és az 1919 június 28-iki versaillesi szerződés.

Sok esztendeig azt hangoztatták, hogy az 1815-iki szerződésekkel az abszolutizmus elvei arattak diadalt a demokrácia azon eszméin, amelyeket a francia forradalom juttatott uralomra. Ezek 1792-től 1815-ig, elsősorban a francia hadsereg révén, egész Európában elterjedtek. Oroszország és Ausztria császárait, a porosz királyt, valamint a Wellington herceg és Castelreagh lord által képviselt angol királyt akként tüntették fel, mint akik a Szent Szövetségben azért egyesültek, hogy államaikat megtartsák és megvédelmezzék a nemzeti követelésekkel és az új demokráciának forradalmi szellemével szemben. Mi a bécsi szerződések főművészt, Metternichet, mint a reakció szellemének megtestesülését ismertük meg. A bécsi kongresszus nem számolt a lakosság akaratával, amidőn helyreállította az elbukott dinasztiákat és a győztesek között szétosztotta azokat a területeket, amelyek a napoleoni francia császárság részei voltak. Igaz, hogy a nagy győztes hatalmak a legitimitás elvein kívül nem tűztek ki maguknak más célt; ők csak békét kívántak és vissza akarták állítani, már amennyire lehetséges, az 1790-iki Európát. A Szent Szövetség azonban hosszú ideig az abszolutizmus és a régi uralom rendszerének győzelmét képviselte.

A szövetséges és társult államok, amelyek 1914-től 1918 végéig a világ legmodernebb és legnagyobb háborúját viselték, viszont kinyilatkoztatták, hogy mindannyiukat ugyanaz a cél lelkesíti; Briand az antant nevében 1916 december 30-án Párisban megszövegezte a háború elveit. Tudtára adta a világnak, hogy a szövetséges kormányok a népek védelme és sza-

badása végett egyesültek (*les gouvernements alliés unis pour la défense et la liberté des peuples*). A háború célja a népek szabadságának és függetlenségének biztosítása volt az egyenlőség alapján. Az amerikai Egyesült-Államok elnöke, Wilson, aki ismételten hangoztatta, hogy győzelem nélkül való békére van szükség (*it must be a peace without victory*) és a jog többet ér a békénél (*the right is more precious than peace*), valamint, hogy a harc nem a német nép, hanem csak a német császár és a német imperializmus képviselői ellen irányul (*we have no quarrel with the german people*), 1918 január 8-án szövegezte meg hirhedt tizennégy pontjában azokat az alapelveket, amelyekkel nemcsak az amerikai köztársaság, hanem az antant valamennyi állama is ünnepies kötelezettséget vállalt. Ezek az elvek az ellenséggel és a világ összes országaival szemben ünnepies fogadalomszámba mentek.

Ide s tova alig öt esztendeje, hogy ezt a tizennégy pontot kinyilatkoztatták, s máris majdnem feledésbe merültek. Ez a tizennégy pont a demokrácia programja és a Népszövetség előkészítése volt. Ebben a szövetségben a győzők és legyőzöttek a tökéletes egyenlőség alapján arra lettek volna hivatva, hogy együttesen biztosítsák a békét és meggátolják a gyűlölség elfajulását.

Milyeneknek kellene tehát lenniök az amerikai kötelezettségek értelmében a béke elveinek? Ime a kötelezettségek: a titkos szerződések eltörlése; a tengerek feltétlen szabadsága a partvidéki vizek kivételével; valamennyi gazdasági korlát ledöntése és a kereskedelem egyenlősége; a fegyverkezés korlátozása arra a legkisebb fokra, amellyel a belső béke biztosítható; az összes gyarmati jogok rendszeresítése a benszülött lakosság jogainak tiszteletben tartásával; az orosz területek kiürítése és Oroszország megsegítése, hogy megint talpraállhasson; Belgium kiürítése és helyreállítása; az ellenség által megszállt francia területek felszabadítása és Elzász-Lotaringia visszacsatolása Franciaországhoz, amelytől 1870-ben elszakították; az olasz határ kiigazítása a tisztán felismerhető nemzetiségi vonalak szerint; segítség Ausztria-Magyarország népei számára, hogy önállóan minél jobban fejlődhesenek; Románia, Szerbia és Montenegró megszállt területeinek felszabadítása és a balkáni államok politikai és gazda-

sági függetlenségének nemzetközi biztosítása; a szultánnak az ozmán birodalom török részei felett való szuverénitásának elismerése, azzal a kikötéssel, hogy a többi nemzet szabadsága is biztosíttassék és valamennyi nemzet kereskedelme számára, nemzetközi garanciák mellett, szabad átjáróul meg kell nyitni a Dardanellákat: Lengyelország visszaállítása a tengerhez vezető szabad és biztos úttal ama határok között, ahol kétségtelenül lengyel népesség él. Végül meg kell teremteni a Népszövetséget különleges megegyezéssel, amelynek kizáróan az legyen a célja, hogy a nagy és kis államok számára kölcsönös garanciákkal egyformán biztosítsa a politikai függetlenséget és a területi integritást.

Ezeknek az elveknek a kihirdetése sokkal jobban meggyöngítette Ausztria-Magyarországban, valamint Németországban a kitartás szellemét, mint az antant fegyveres ereje. 1918 szeptember 27-én, a fegyverszünet előestéjén, Wilson elnök arról a gazdasági berendezkedésről beszélt, amelynek a háború után kell következnie. Alapja nem lehet egy nemzet vagy nemzetsoport különleges érdeke, hanem csakis mindannyinak közös java. A Népszövetség közös családján belül nem alakulhat semmiféle különleges szövetség vagy liga és nem köthetők különleges szerződések. Nem támadhat semmiféle önző gazdasági alakulat, még bojkott formájában sem, kivéve mint gazdasági szentesítő hatalom olyan országokkal szemben, amelyek megsértik az együttélés helyes irányelveit. Az összes egyezéseket és a mindenféle fajta nemzetközi szerződéseket közölni kell a világ többi államával azok érdekében.

Az a két nagy szerződés, amelyet egy évszázad választ el egymástól, Európa sorsát akarta tartósan szabályozni. Az egyik az 1815 november 20-iki párisi szerződés, amelyet a bécsi kongresszus és az 1814 április 23-ika után megállapított szerződések és egyezmények alapján kötöttek. A másik az 1919 június 28-án a párisi konferencia után kötött versaillesi szerződés, amelyet az Ausztriára vonatkozó saint-germaini, a Magyarországra vonatkozó trianoni, a Bulgáriára vonatkozó neuillyi és a Törökországra vonatkozó sèvres-i szerződés követett.

Csak egy pillantást kell vetnünk e két szerződésre és mindennél jobban meggyőződhetünk arról, mily mélyre süllyedt Európa a haladás helyett. Világosan látható, hogy a

XX. század kezdetén valamennyi jogi elv háttérbe szorult és bebizonyosodik, hogy a győztesek eljárását csak az ellenség megsemmisítésének és tönkretételének vágya vezette. Sőt azt is megmutatja, hogy a modern demokráciában a mozgékony és felelőtlen plutokratikus kapzsiság sokkal veszedelmesebb a legitimista monarchia elveinél.

1815-ben a győztesek törvényesnek tartották az erőszakot ama mészárlás után, amelyet területök legnagyobb részében véghezvittek és a sok megaláztatás után, amely még esztendőig megisméltódott.

1810-ben Napoleon Franciaországa a wagrami véres csata után megszerezte a lehető legnagyobb hatalmat. Ezután jött a bécsi béke. Ugyszólván egész Európa francia uralom alatt állt. A francia birodalom az olaszországi Gariglianótól Németország északi részéig, az Elba torkolatáig húzódott és prefektusok vezetése alatt százharminc megyére volt felosztva. Hamburgtól Genuáig, Amszterdamtól Flórencig, Antwerpentől Genfig és Rómáig francia prefektusok kormányoztak. A hatalmas birodalom megalkotása során Napoleon Franciaország diadalmámorától fellelkesítve, a császári Rómának, a középkori császárságnak, Augusztusnak és Nagy Károlynak eszményét tartotta szeme előtt. Nem zavarta se őt, se Franciaországot semmiféle nemzeti, dinasztikus, vagy történelmi szempont.

Franciaország 1790-beli határaihoz egymás után csatolták Belgiumot, Hollandia déli részét, a Rajna balpartját, Mülhaus és Genf városát, a bazeli püspökséget, Savoját, a nizzai grófságot, Piemontot, a pármai hercegséget, a liguriai köztársaságot, Toszkánát, Illiriát, az egyházi államot, Valoist, a hollandi királyságot, az oldenburgi nagyhercegséget, a hannoveri és veszfáliai területeket és a Hanza-városokat.

A birodalom körül egész sereg vazallus állam alakult, amelyeken ténylegesen Franciaország uralkodott és amelyeknek élére Napoleon saját családjából állított alacsony származású fejedelmeket. Régi és nemes törzsből származott uralkodók kénytelenek voltak elhagyni trónjukat olyan országban, ahol családjuk századok óta uralkodott. Át kellett adniok az uralmat Napoleon családjából való személyeknek,

akik gyakran kalandorok voltak és semmiféle különösebb érdemmel nem dicsekedhettek.

A következő vazallus államokban uralkodtak Franciaország főnhatósága alatt: az olasz királyságban, fővárosa Milano, királya pedig Napoleon volt, akit mostohafia Beauharnais Jenő helyettesített; a helvét köztársaságban, ahol Napoleon *médiateur* volt; a rajnai szövetségben, melynek Napoleon volt a protektora; e szövetséghez tartozott a többi közt a bajor, a württembergi, szászországi és vesztfáliai király, továbbá a frankfurti, badeni, bergi, darmstadti, würzburgi stb. nagyhercegség; a nápolyi királyságban, amelynek Napoleon sógora, Murat volt a királya, s a spanyol királyságban, ahol Napoleon testvére, Bonaparte József uralkodott.

Azok az európai államok, amelyeket nem kebeleztek be a francia császárságba és nem nyilvánítottak vazallus államnak, kénytelenek voltak belépni a kontinentális rendszerbe, akár akartak, akár nem. Oroszország és Poroszország Tilsit, Ausztria Wagram, Svédország pedig 1810 után.

Európában csupán egyetlen állam állt ellen tényleg a császári uralomnak, amely közvetve, vagy közvetlenül már majdnem az egész kontinenset hatalmába kerítette: ez Nagybritannia volt. Franciaország vele szemben minden erejét összpontosította és kontinentális blokáddal akarta elszigetelni és megalázní, amivel valóban mérhetetlen gazdasági kárt is okozott neki.

A történelemben aligha akad még olyan abszolutisztikus fejedelem, aki annyi trónnal és akkora előnyökkel rendelkezett volna családjá és rokonsága számára, mint Napoleon. Testvérei közül József először nápolyi, majd spanyol király; Lucián Canino fejedelme; Erzsébet piombinoi hercegnő; Lajos Beauharnais Hortensiának férje, Hollandia királya; Paula Borghese hercegnő volt; Karolina Murat Joachim nápolyi király felesége lett; Jeromos pedig Vesztfália királya volt. Beauharnais Jozefin, aki határozottan nem fejedelmi családból származott, három gyermekét ültette trónra: Jenő, Itália helyettes uralkodója lett; Hortensia, Lajos hollandi királyhoz ment feleségül; Stefánia pedig bádeni nagyhercegnő lett.

Napoleon Oroszországot arra kényszerítette, hogy Anglia ellen belépjen a kontinentális rendszerbe, a tilsiti szerződés pedig arra kötelezte az orosz birodalmat, hogy kövesse Fran-

ciaországot és szakítson meg mindenféle kereskedelmet az angolokkal. Sándor cár, aki kezdetben megtartotta ezt a szerződést, bár népének ártott vele, később megengedte alattvalóinak, hogy megújítsák az angolokkal a kereskedelmi összeköttetést. Napoleon, aki Sándor cárral már személyes ellentétbe is került, emiatt megfenyegette Oroszországot, majd arra a borzalmas kalandra vállalkozott, amely a francia fegyverek vereségével végződött. A francia hadseregre döntő jelentőségű lipcei csata után (1813 október 16—18.) Napoleon már látta, hogy szerencsecsillaga aláhanyatlott. Sok kudarc után a német, orosz és angol csapatok mégis fölébe kerekedtek és 1814 április 11-én Napoleon kénytelen volt lemondani és visszavonulni. Meg kellett elégednie az Elba-sziget szuverénitásával. Ám Napoleon 1815 március 1-én megszökött Elba-szigetéről és kikötött Franciaországban, hogy még egyszer megkísérelje a hadi szerencse visszaszerzését: a waterlooi vereség után azonban másodszor is le kellett mondania és életét Szent Ilona-szigetén fejezte be.

A bécsi kongresszus (1814 október 3.—1815 június 9.) megvetette azt az alapot, amelyen később megkötötték az 1815 november 20-iki párisi szerződést, vagyis azt a békét, amelyet a Szent Szövetség határozott el.

A győzők lelkét még soha úgy meg nem kísértette a megtorlás, Franciaország erőszakos feldarabolása és megalázása, mint akkor: Franciaország területét oroszok, németek, angolok, olaszok stb. szállták meg. Napoleon megsértett minden elvet, elűzte úgyszólván az összes dinasztákat és vérrel borította el majdnem egész Európát, amikor arról álmodozott, hogy Caesar és Nagy Károly birodalmánál is hatalmasabb országot teremt. Franciaország vele tombolt a nagyság és az uralkodás mámorában. Ha hébe-hóba a régi köztársaság hívei közül egyik-másik meg is kísérelte az ellenállást, anélkül persze, hogy valami nagyon mutatta volna, a nép maga tomboló lelkesedéssel követte Napoleont.

Európa valamennyi országának a legfájóbb megalázást és a legnagyobb veszteséget kellett eltűrnie. Bár Nagybritannia Nelson vezetésével győzött a tengeren, az ellenállás kedvéért mégis súlyos nélkülözést és nagy veszedelmeket kellett magára vállalnia s azonfelül, hogy tönkre ment a forgalma és kereskedelme, gyakran, sőt évekig léte is veszedelemben

forgott. A német törzsek és Ausztria a nagy katonai veszteségen kívül még mérhetetlen gazdasági kárt is szenvedtek. Olaszország, Spanyolország, Hollandia stb. kénytelen volt idegen dinasztiákat befogadni s uralkodóul alacsonyrendű személyeket elismerni, akikről néhány esztendő előtt úgyszólván még senki sem tudott. Oroszországnak rettenetes háborút kellett viselnie s kénytelen volt magát területeinek elpusztítására és Moszkva felgyújtására rászánnia, csakhogy ellenszegülhessen. Napoleon mindenütt rendelkezett a legyőzöttek javaival és szabadságával, adózásra kényszerítette őket, ezenfelül még arra is rászorította őket, hogy érdekük, sőt gyakran még fajtájuk ellen is harcoljanak.

A császárság katekizmusa a legönkényesebb hatalmat hirdette. Az alattvaló kötelességéről így beszélt: a császárral szemben különös tisztelettel kell viseltetnünk, engedelmeskedni kell neki, meg kell tartani az iránta való hűséget, a császárság és a trón védelmére el kell végezni a katonai szolgálatot és be kell szolgáltatni a rendes adókat... Tisztelni és szolgálni kell a császárt, mint ahogy tiszteljük és szolgáljuk az Istent. Aki elmulasztja kötelességét császárával szemben, a kárhozatnak veti oda magát.

Németországban a dicsőség napjai során, 1815-től 1914-ig aligha tombolt ilyen császári és imperialista örület.

1805 szeptemberétől kezdve Napoleon 2,113.000 embert szőlített fegyverbe. Ez olyan szám volt abban az időben Európa akkori népességéhez viszonyítva, hogy egyszerűen mindent felülmúlt. A belgákat, a hollandusokat, a vesztfáliaiakat, a hannoveránusokat, a Rajna tartományainak lakosait, a Hanza-városok népét, a svájciakat, a piemontiakat, a rómaiakat, a horvátokat, a dalmátokat stb. mind a császárság alattvalóinak tartották és sorozási kötelezettséggel kénytelenek voltak részt venni Franciaország minden császári kalandjában. A nagy hadjáratokban a vazallus államok, sőt a szövetséges országok is kénytelenek voltak részt venni s ennek következtében együtt harcoltak a szászok, poroszok, osztrákok, bajorok, württembergiek, lengyelek, nápolyiak, spanyolok stb.

A napoleoni császárság rendes állapota a háború volt és az Angliával megkezdett háború elsőbben is tartósságra és ellenállásra rendezkedett be. Miután Napoleon a kontinensnek úgyszólván valamennyi népét legyőzte vagy leigázta, min-

denekelőtt Anglia problémáját tartotta szem előtt, amely ellen megszervezte a kontinentális blokádöt. Arról volt szó, hogy a két ellenséges nagyhatalom közül melyik tart ki tovább és melyik kényszeríti meghódolásra a másikat. Vagy Anglia enged a kontinentális blokádnak, vagy Franciaország roppan össze a tengeri blokád alatt.

Igy könnyen érthető, mekkora gyűlöletnek kellett lobognia úgyszólván az összes európai népek s az életben maradt fejedelmek lelkében a császári Franciaország iránt és milyen gyűlölség hevítette az oroszokat, németeket, spanyolokat és olaszokat.

A német népeknek 1813-ban történt fellázadása, Németország szabadságharca, Oroszország, Poroszország és Ausztria egyesülése Angliával, hogy lerázzák magukról az idegen uralmat: mindez csak a tűrhetetlen helyzet ellen való önkéntes mozgalom volt és a megsértett és vérig kínzott nemzeti érzelmek felébredése. Amikor 1814 áprilisában Napoleont lemondásra kényszerítették és a császári épület omladozni kezdett, a győztesek pusztán a legyőzött népek talpraállítására gondoltak és csak az volt a törekvésük, hogy Franciaország soha többé ne jusson olyan helyzetbe, hogy másokat veszedelmbe sodorjon. Éppen ezért megelégedtek azzal, hogy Napoleont Elba-szigetére küldjék, ahol kiskirályság élére állították és visszaállítva az alkotmányos francia királyságot, a május 10-iki párisi szerződéssel megállapították a béke általános feltételeit és összeültek a bécsi kongresszusra, amely még az év októberében megkezdte munkáját. Erről a kongresszusról nemcsak hogy nem zárták ki Franciaországot, hanem egyik legügyesebb diplomatája, Talleyrand képviselte, aki értette a módját, mint érvényesítse félelmetes tehetségét és leleménységét a legteljesebb mértékben.

A Napoleon bukása után következő kongresszuson, akár csak a bécsin, a győztes szövetségesek közül egyik sem gondolt komolyan Franciaország felosztására, noha mélységes és megokolt gyűlölséget éreztek iránta. A szövetséges hatalmak Európa biztonságát és jövőendő függetlenségét tartva szem előtt, csak arra szorítkoztak, hogy jelentéktelen módosítással visszaállítsák az 1792. évi Franciaországot, azzal a kívánsággal, hogy Franciaország ugyanolyan birtokállománnyal rendelkezzen, aminőt az európai politikai rendszerben mindig

bírt. Az elűzött királyokat visszaültették trónjukra, néhányat megtartottak azok közül is, akiket Napoleon nevezett ki és akik kevésbé voltak veszedelmesek, a hűbéri viszonyt pedig az összes európai államokban megszüntették. Anglia visszaadta Franciaországnak úgyszólván valamennyi gyarmatát és nem állított fel semmiféle korlátot, nem szabott semmiféle kikötést és se szárazföldön, se a tengeren nem gördített útjába semmiféle akadályt.

Napoleonnak Elba-szigetéről való szökése, a száznapos katonai vállalkozás és az a könnyedség, amellyel Napoleon a francia népet újra háborúba kergette, arra indította a Bécsben összegyűlt nemzetek képviselőit, hogy újra és szigorúbban lépjenek fel ellene. Ennek következtében Franciaországnak kedvezőtlenebb feltételeket szabtak, mint aminőket Waterloo nélkül kapott volna. Így született meg az 1815 november 20-iki párisi szerződés.

A szerződést a régi uralom hívei készítették. E szavakkal kezdődik: *Au nom de la très sainte et indivisible Trinité*. Ám erkölcsi felsőbbségük és nemes eljárásuk annyira felülmúlja azoknak az embereknek kapzsiságát, plutokratikus mohóságát és szkeptikus demagógiáját, akik az 1919-iki szerződéseket kikényszerítették, hogy a szerződés szerzői úgy tűnnek föl, mint egy fejlettebb kulturának és nemesebb történelmi kornak képviselői.

Amikor ezt a szerződést megkötötték, Franciaország már semmikép sem tudott ellenállani. Napoleont Szent Ilona-szigetére száműzték, Párisban a győztes hadseregek állomásoztak, Franciaország földjét pedig a szövetséges hadsereg 850.000 katonája szállta meg. A megszállást főleg angolok és poroszok hajtották végre. A poroszok Blücher vezetésével, a mult szenvedéseire visszagondolva, hajlottak a megtorlásra. Az angolok ellenben Wellington herceg nemes vezetése alatt visszautasítottak minden megtorló szándékot és a herceg érvényesíteni is tudta akaratát. Wellington nem tűrte, hogy a porosz tiszték megsértsék a francia érzelmeket a Vendôme-oszlop ledöntésével, amely őket vereségükre emlékeztette, bár a győztes franciák, amikor Németországon átvonultak, lerombolták a rosbachi oszlopot és el akarták pusztítani a jénai hidat is, amely a porosz fegyverek dicsőségét idézte fel emlékezetükben.

A párisi szerződésnek csupán tizenkét szakasza van, a

versaillesi szerződés ellenben 440 szakaszos, ezenfelül sok melléklete is van, amely lényeges részéhez tartozik. A többi legyőzött állammal, Ausztriával, Magyarországgal, Bulgáriával és Törökországgal 1919—1920-ban kötött szerződések külön-külön is hatalmas kötetet tesznek.

Az 1815. évi párisi szerződés bevezetésében a szövetséges hatalmak kijelentették, hogy vissza akarják terelni Franciáországot a bizalom és a kölesönös jóakarat útjára, amelyet sokáig megzavart a hódítás rendszere. Kijelentették azt is, hogy a szövetséges hadseregek győzelme megmentette Franciáországot és Európát attól a fölfordulástól, amellyel Bonaparte Napoleon utolsó kísérlete fenyegette és megóvta a Franciáországban lábrakapott forradalmi szellemtől is. Abban a meggyőződésben, hogy kötelesek a múltért igazságos kártalanítást és a jövőre biztosítékot követelni, megfogalmazták a tizenkét szakaszt, amelynek főbb rendelkezései röviden összefoglalva a következők: Franciaország határait, csekély módosítással, véglegesen megállapítják, a határ megfelel az 1790 előtt levő határnak. Huningue erődeit földig leromboltatják. Franciaország egy külön megegyezésben (4. szakasz) megállapított módok és feltételek szerint 700 millió frank kártérítést tartozik fizetni. Minthogy Franciaországban nyugalanság és forrongás van, be kell fogadnia a szövetségesek megszálló csapatát, száma azonban nem haladhatja meg a 150.000 embert. A megszállás ideje legföljebb öt esztendő lehet (5. szakasz). Elismerek és megerősítik az 1814 május 30-iki párisi szerződés rendelkezéseit és a bécsi kongresszus 1815 június 9-iki végső intézkedését. Végül Anglia, csekély kivétellel, visszaadta Franciaországnak összes gyarmatait.

A bécsi kongresszus megnövelte az angol gyarmati hatalmat és Keleteurópát majdnem ugyanabba a helyzetbe állította vissza, amelyben a tizennyolcadik század végén volt. Oroszország keleten sokkal jobban megerősödött, Olaszország pedig majdnem teljesen visszakapta azt a területet, amely a felfordulás előtt övé volt. Belgiumot egyesítették Hollandiával és megalakult az új német szövetség, amely az egység alapja lett. A bécsi kongresszus többi rendelkezése eléggé ismeretes és így nem szükséges őket közölni.

Európa leghatalmasabb fejedelmei a béke vallásos szellemét és az erőszaktól való irtózást képviselték: I. Sándor

oroszlár misztikus, III. Frigyes Vilmos porosz király pietista, I. Ferenc osztrák császár pedig fölöttébb vallásos ember volt.

Amikor a fejedelmek megalkották és megkötötték a Szent Szövetséget, a következőt jelentették ki:

— A Szent Szövetség szelleme megköveteli, hogy az emberek mindannyian testvérként szeressék egymást, egyesüljenek az igaz és felbontatlan testvériesség kötelékében és nyujtsanak egymásnak kölcsönös segítséget és támogatást. Ezért a három fejedelem ígéretet tett, hogy alattvalóit családtyaként föntartja és kormányozza, megoltalmazza a vallást, a békét és az igazságot. Mind a hárman egyazon keresztény vallás tagjának tartják magukat, akiket a Gondviselés arra személt ki, hogy kormányozzák a közös család különböző ágait és ezeknek az alapelveknek elismerésére fölhívják a többi hatalmat is.

Figyelemre méltó a három fejedelem ama kijelentése, hogy mindannyiokat ugyanaz a misztikus és vallásos hit egyesíti a béke nemes munkájának megvalósítására, noha mind-egyikök más egyházhoz tartozott; az ortodoxhoz, a portestáns-
hoz és a katolikushoz. Bár a pápa az ortodox egyház, Anglia pedig politikai alkotmánya miatt nem vett részt a Szent Szövetségben, a fejedelmek törekvése mitsem veszített nemességéből. Igaz, hogy csak fejedelmek megegyezéséről volt szó, ámde ezek a fejedelmek nagy nemzeteket képviseltek. A modern Franciaország egyik legnagyobb történetírója, Sorel Albert, a bécsi kongresszus munkásságának kritikai méltatása során föntartás nélkül elismeri, hogy ez a kongresszus mérhetetlen jótéteményt gyakorolt Európával a béke és a felvirágzás szempontjából. Bármennyire is tökéletlennek látszik a koncepciója — írja Sorel — bármennyire is önkényesnek, sőt jogtalannak látszik a határozatok alkalmazásának egyik-másik módja, a bécsi munka mégis a béke és a művelődés igen hosszú és fölöttébb termékeny korszakával áldotta meg Európát és ez ezt a jótéteményt napjainkig élvezte.

Bár majdnem valamennyi francia részt vett a napoleoni hódításban és Európa leverésében, a szerződésekben mégsínes nyoma a gyűlöletnek, csak az a vágy tükrözik bennök, hogy megsemmisítsék Napoleon munkáját. Amikor Castelreagh lord, Nagybritannia külügyminisztere, a képviselőházban a szerződések célját fejtegette, azt mondotta, hogy pusztán egy céljuk

van: megsemmisíteni a katonai despotizmust, amelyet Napoleonnak megteremtene sikerült. Egyetlen kérdés az — úgy mond —, vajjon polgári és erkölcsi elv, vagy pedig katonai önkényuralom kormányozza-e a világot. A szövetségesek nem is gondoltak arra, hogy Franciaország területét megcsönkítsák, ami okvetlenül a bosszuállás szellemének meghonosítását jelentette volna.

Franciaország a 700 milliós kártérítést minden nagyobb nehézség nélkül teljesíthette és tényleg két esztendő alatt, 1816 és 1817-ben meg is fizette, s így teljesen megszabadult adósságától. Franciaország azonban az ötéves katonai megszállás idejének megrövidítését is kérte. A tárgyalást a méltányosság szelleme hatotta át, ami főleg Sándor cár érdeme. Utána, 1817 végén, az összes megszálló csapatok elhagyták Franciaországot, noha a szerződés a megszállást hosszabb időre állapította meg.

A császári Franciaországnak tehát a vereség miatt más kára nem esett, minthogy viasszaszorult a háború előtt való határai közé, türhető kártalanítást fizetett és rövid katonai megszállásnak volt alávetve. Pedig ez a Franciaország megtámadta Európának majdnem valamennyi országát, földúlta az összes nemzeti hatalmakat, elúzta a világi dinasztiákat, millió és millió embert küldött a halálba, királyokká és fejedelmekké tette meg Napoleon bizalmi embereit és családjának tagjait, tönkretette úgyszólván valamennyi állam pénzügyi helyzetét, hosszú háborúra kényszerítette őket és veszedelembesodorta még Anglia fennállását is. De ami még ennél is fontosabb, Franciaország a győztes hatalmakkal olyan megegyezést kötött, mely nem korlátozta őt fegyverkezésében, nem kötelezte semmiféle lemondásra és senkisé ellenőrizte. Ezért csakhamar viasszaszerelte tegnapi ellenségeivel együtt nagy nemzetközi politikai befolyását. A vereségét követő napon szövetséget köthetett Oroszországgal, Angliával pedig megegyezett a keleti kérdésben.

Az 1918. évi győzelem előtt az antantállamok ünnepiesen magukra vállalták, hogy a győzők és legyőzöttek között alkalmazni fogják az önrendelkezés, a nemzetiség és az egyenlőség elvét. Németországtól csak az 1870-ben elvett területeket követelték vissza. A tiszta lengyel népességből pedig meg kellett alkotni Lengyelországot. Ausztria-Magyarország ki-

igazítani tartozott határait Olaszország javára, a nemzetiség világosan felismerhető vonalai szerint. Ezenfelül Ausztria-Magyarország népeinek biztosítani kívánták a segítséget, hogy élhessenek az autonóm fejlődés szabadságával.

Az 1919—1920. évi szerződések eredményeit foglaljuk most össze az 1814—1815. évi szerződésekkel szemben. Előbb azonban még jó lesz megjegyezni, hogy Poroszország az osztrák-magyar monarchián 1866-ban aratott győzelme után nem kért kártérítést, nem kívánt katonai megszállást és elkerülte a legyőzött állam megaláztatását. Mikor 1870-ben leverte Franciaországot, két igazságtalan feltételt szabott: Elzász-Lotaringia elvevését és öt milliárd kártalanítást. Ez a kártérítés azonban olyan volt, hogy Franciaország gyorsan megfizethette és csak rövid ideig tartó katonai megszállást kellett elszenvednie. Poroszország Franciaországtól nem követelte sem gyarmatait, sem flottáját, sem ingó vagyonát, sem külföldi követeléseit. Mindenekelőtt pedig semmiféle ellenőrzést nem gyakorolt és sem a szárazföldi, sem a tengeri fegyverkezést nem korlátozta. Franciaország a kártérítés megfizetése után rögtön visszakapta teljes cselekvési szabadságát.

Az 1919—1920. évi szerződések közös jellemvonása, hogy a gyűlölet szelleme és az a vágy lobog bennük, hogy lehetetlen feltételekkel megsemmisítsék a legyőzött népeket. Van azonban még más külső jellemvonásuk is: úgy festik le a legyőzötteket, mint akik egyedül okozták a háborút és úgy tüntetik fel a győzőket, mint akik csak a béke mellett kardoskodtak. Ezért minden szerződésbe becikkelyezik a népszövetségi paktumot, amely azonban inkább a gúny, mint a béke okirata. Clemenceau a francia kamarában nyíltan kijelentette, hogy valamennyi szerződés csak más módja a háború folytatásának, ezért a szerződéseket megelőző népszövetségi békepaktum inkább kigúnyolása, mint megsértése a legyőzött népeknek.

A versaillesi szerződést a szövetségeseik képviselőiben huszonhét nemzet, másfelől pedig Németország írta alá. A béketárgyalás során Németországot sohasem hallgatták meg, ellenben kötelezték a szerződés aláírására. 1814 és 1815-ben Talleyrand kezdetben egyedül, később pedig Richelieu herceggel együtt barátságosan tárgyalhatott a győztesekkel.

Amikor a győztes államok 1814-ben száműzték Napoleont, semmiféle gyűlöletet sem nyilvánítottak Franciaország-

gal szemben, pedig hosszú ideig túrték uralmát és sokat szenvedtek. Franciaország fölöttébb megsértette nemzeti érzelmeiket és érdekeiket is. Amikor II. Vilmost eltávolították Németországból és demokratikus alkotmányt adtak a német népnek, a győztesek gyűlölete annyira fokozódott, hogy a legkegyetlenebb sértésekkel halmozták el a német nép öntudatát és méltóságát.

A versaillesi szerződés 231. szakasza arról szól, hogy a szövetséges és társult hatalmak kormányai kijelentik és Németország elismeri, hogy Németország és az ő szövetségesei felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyeket a szövetséges és társult államok és népeik annak következtében szenvedtek, hogy Németország és szövetségesei támadó fellépésükkel megkezdtek a háborút. A 227. szakasz azt mondja, hogy a szövetséges hatalmak nyilvánosan vád alá helyezik Hohenzollern Vilmost, Németország volt császárárt, mert megsértette a nemzetközi erkölcsöket és a szerződéseknek szent tekintélyét. Amikor a győztes államok 1814-ben Szent Ilona-szigetére száműzték Napoleont, — és csak akkor száműzték, midőn az utolsó szerződést is megszegte és megszökött Elbaszigetéről, hogy megint felélessze a háborút Európában — a győztes államok egy perczig sem gondoltak akkor arra, hogy Franciaországot a különféle háborúk felidézéséért járó felelősség vállalására és az összes károk megtérítésére kötelezzék. Abban nem lehet azonban kételkedni, hogy a napoleoni Franciaország szántszándékkal idézte elő az összes háborúkat és ezért minden veszteséget és kárt ő okozott, és mégis senkinek sem jutott eszébe, hogy a legyőzött Franciaországot a háborús bűn elismerésének sértő és felesleges frázisaival sujtsa.

Franciaország 1815-ben megtarthatta korábbi határait: Németország és a legyőzött népek évszázados, illetve ezeréves területét pedig 1919-ben nagyrészt elvették, még pedig pusztán a győzelem jogán, noha ezek a területek tisztára német vagy magyar, bolgár vagy török nemzetiségűek voltak. Arról mindenki meg volt győződve, hogy Németország visszaadja Elzász-Lotaringiát, másra azonban senki sem gondolt. Ehelyett az történt, hogy Németországot mindenféle elfogadható ok nélkül megcsonkították és olyan államoknak is jutattak területéből, amelyek ezt nem is kérték. Azonban arra mindig ügyeltek, hogy formailag tiszteletben tartsák az elve-

ket, vagy legalább is hangoztatták, hogy tiszteletben tartják őket.

A német-belga semleges zóna és Preussisch Moresnet, valamint Eupen és Malmedy területét Belgiumhoz csatolták, talán azért, mert gazdag erdőségeik és cinkbányáik vannak. Ezek a területek mindig Németországhoz tartoztak és, csekély kivétellel, sohasem használtak más nyelvet a németnél. És ahelyett, hogy népszavazást rendeztek volna, amely biztosan Németországnak kedvezett volna, tiltakozó eljárást léptettek életbe, amelyre, fiktív volta miatt, nincs példa a történelemben. A belgák két listát használtak és a lakosoknak joguk volt magukat egyikbe vagy másikba beírni. Kézenfekvő, hogy ilyen körülmények között nem volt lehetséges a szabad akaratot nyilvánítani.

A Saar területe teljesen német, ahol 800.000 lakos közül alig akad száz francia. Franciaország egyszerűen azt követelte, hogy csatolják hozzá ezt a területet, ami egyezséggel meg is történt: örök tulajdonul megkapta a saar-vidéki szénmedencét, a németek által a pas-de-calaisi bányákban okozott átmeneti kár jóvátételéül. Most már nincs többé német Saar-vidék s bár a Népszövetség adminisztrációja alá tartozik, ténylegesen mégis Franciaország uralma alatt van. A lakosságot elszakították Németországtól és tizenöt esztendő múlva népszavazást tartanak, hogy megkérdezzék a lakosokat, vajjon Németországhoz, vagy Franciaországhoz akarnak-e tartozni.

Wilson elvei szerint Lengyelországhoz semmiféle más területet nem szabad csatolni, csak olyat, amely valóságosan és kétségtelenül lengyel terület. Kelet-Poroszországot ennek ellenére két részre hasították. Danzig városát elszakították Németországtól és a népszövetség ellenőrzése alá helyezték. Lengyelországot Danziggal korridorral kötötték össze, amelynek csak az a hivatása, hogy két részre ossza Németországot. A gyakorlatban hárommillió németet kebeleztek be Lengyelországba, Nyugat-Poroszország huszonegy kerületét és Kelet-Poroszország délkeleti szögét elszakították Németországtól és népszavazás nélkül Lengyelországhoz csatolták, pusztán azért, hogy megalkossák a korridort, amely a legnagyobb gazdasági és politikai képtelenség és nincs is rá példa a modern történelemben.

A háború előtt senkisép beszélt Memel területéről.

A háború végeztével egyszerre csak felfedezték, hogy ez litván terület és arra kötelezték Németországot, hogy mondjon le arról a területről, amely egyrészt a Balti-tenger és Kelet-Poroszországnak a szerződésben megállapított észak-keleti határa, másrészt pedig Németország és Oroszország régi határa között terül el.

Schleswig területének nagyobb része népszavazás alapján Dánia kezére került, a kisebbik rész pedig Németország birtokában maradt meg.

Felsősziléziát nehéz lett volna azonnal elszakítani Németországtól. Olyan területről van szó, amelynek lakossága kizáróan német és ahol mérhetetlen gazdagságú bányák vannak. Ezért Felsősziléziában népszavazást rendeltek el és amikor ez a szavazás Németországra kedvező eredménnyel járt, ezt a területet önkényesen Németország és Lengyelország között osztották fel, ami még a versaillesi szerződés rendelkezéseit is lábbal tapossa és csak a szerződés ama mellékletének értelmezése alapján történt, amely a szavazás módjait szabályozza.

A győztesek a bécsi kongresszus és a párisi szerződés után 1815-ben csekély kivétellel visszaadták Franciaországnak a gyarmatait. A versaillesi szerződés megfosztotta Németországot valamennyi gyarmatától, sőt még a német alattvalók magánvagyonát sem kímélte és úgyszólván mindenünnen kiűzték a bevándorolt németeket. Németország sohasem gondolt arra, hogy háborúba keveredjék Kinával és Sziámmal. Ennek ellenére Kína és Sziám, amelyek saját elhatározásukból üzentek háborút Németországnak, háborús zsákmányul lefoglalták a német vagyont és arra kötelezték Németországot, hogy mondjon le mindazokról a jogokról és javokról, amelyeket korábbi szerződésekkel magának megszerzett. Ugyanígy le kellett mondania Németországnak mindazokról a jogokról, amelyeket Marokkóban, Libériában és más államokban élvezett.

A győzelmes Franciaország uralkodója, Napoleon, mindenhová magával vitte diadalmas hadseregét és a legnagyobb városokban ütött táborot. Első lemondása után még módja volt arra, hogy a háború folytatására új és hatalmas hadsereget szervezzon. 1815-ben a győztes államoknak eszükbe sem jutott, hogy elvegyék a francia flottát és arra sem gondoltak, hogy a távoli jövőre lefegyverezzék a hadsereget. Amikor a politikai

rendszer megváltozott, az új kormány megalakulásáig megelégedtek rövid ideig való katonai megszállással, de nem követelték a lefegyverzést. A versaillesi szerződés értelmében valamennyi legyőzött állam kénytelen volt lemondani mindenféle állandó hadsereg tartásáról és át kellett adnia hadiflottáját a győzteseknek. Németországnak jelenleg nincs többé hadsereg-számba menő katonasága, a győztes országok viszont még meg is növelték, sőt egyesek meg is kettőztették hadseregüket és kiépítették flottájukat.

Németországot arra is kényszerítették, hogy mondjon le majdnem minden ingó vagyonáról, külföldi követeléseiről és kereskedelmi szervezetéről. Ez az eljárás példátlan az új kor történelmében és nem is találhatunk rá kifejezést, amellyel érdeme szerint megbélyegezhetnők.

A Rajna erősítéseinek lerombolása és különféle katonai operációk megakadályozása után az antant a békeszerződés végrehajtása végett tizenöt esztendőre széles földsávot szállt meg. Mintahogy a kétes jóvátételen alapuló kártérítési követelések határtalanok és ezért nem is teljesíthetők, hasonlóképen vagyunk a megszállással is, amely már négy esztendeje tart és azzal fenyeget, hogy végeláthatatlan ideig elhúzódik. A megszállás költsége, aranyban számítva, már meghaladja azt az összeget, amelyet Franciaország az 1870-iki háború után fizetett. Első ízben történik az is, hogy a legyőzött népek közül a földkerekség egyik legműveltebb országának városaiba Ázsiából és Afrikából fekete és barna csapatokat szállítanak és a legyőzötteket még azzal is megbecstelenítik, hogy asszonyokat kell a katonai hatóság hivatalos intézkedésére a vadak rendelkezésére bocsátaniok. Ezeknek a hatóságoknak is jobban meg kellene érteniök és becsülniök a nemzeti önérzetet.

Az 1815-iki vereség után senkisémm avatkozott Franciaország belügyeibe. Németországban szuverén jogokat élvez a jóvátételi bizottság, amelyet 1919-ben a kártérítés behajtása végett alapítottak. Olyan képtelen intézmény, hogy senkisémm mert volna valaha ilyet tervezni s életbeléptetése arculesapása minden logikának. Beleszólhat a közigazgatás minden ágába, megváltoztathatja a törvényeket és rendeleteket, tetszése szerint rendelkezhet a német erőforrásokkal. Amióta megszállták a Rajna vidékét és amióta a jóvátételi bizottság működik, azóta Németország már nem önálló állam.

Millió és millió német állampolgárt csatoltak győztes, sőt semleges és új államokhoz. Németországnak ezt az eljárást érvényes határozatul kellett elismernie, még Csehszlovákiával és Lengyelországgal szemben is.

Németországnak ténylegesen le kellett mondania nemcsak erőforrásainak javarészéről, hanem minden külföldön levő ingó vagyonáról, külföldi követeléséről és tulajdonáról és el kellett fogadnia közlekedési eszközeinek teljes ellenőrzését. Mintán már elvesztette leggazdagabb városait, elvesztette legjobb földjeit, elsőbben is pozeni éléstárát és összes szervezeteit, még arra is kötelezték, hogy olyan kártérítést fizessen, amelyről mindenki tudja, hogy nem teljesíthető. Ezenfelül a kártérítés megfizetésének biztosítására még idegen hadsereget is kell fentartania, amelyben vad népek vannak.

Németausztria lakosságát hat millióra csökkentették. Viszont kétmillió fővárosa van, vagyis olyan helyzetbe jutatták, hogy nem tud megélni. De így kellett cselekedniök, hogy azt a látszatot keltsék: ők tisztelik a nemzetiségi elvet és nem sértik meg az önrendelkezés jogát. Minthogy Németausztria lakossága teljesen német nyelvű, minden bizonnyal egyesült volna Németországgal, ha megengedik az önrendelkezés jogának gyakorlását. Ez nem kétséges, mert csak a nemzetiségi törekvések szerint cselekedett volna. Ausztria útjába nem is állítottak tilalomfát, de állítottak Németország számára: Ausztria tetszése szerint cselekedhet, Németország azonban köteles megtartani a versaillesi szerződés 80. szakaszát, amely kimondja, hogy minden körülmények között tisztelnie kell Ausztria függetlenségét. Ez a függetlenség pedig nem változtatható meg a Népszövetség beleegyezése nélkül. Minthogy pedig a Népszövetség határozatait egyhangúan kell hozni, hogy érvényesek legyenek és Franciaország ellenszegül a csatlakozásnak, amely természetes és jogos, ezért Ausztria nem csatlakozhat Németországhoz. Ilyenformán a nemzetiségi elv és az önrendelkezés joga egyszerűen csak szemfényvesztés.

A többi legyőzött állam sem került Németországnál kedvezőbb helyzetbe. Se Ausztria, se Magyarország, se Törökország, se Bulgária. Legfeljebb kevésbé rossz a sorsuk. A nemzetiségi elv csak ürügy volt arra, hogy tönkretegyék a legyőzött ellenséget, az önrendelkezés elvét pedig úgyszólván sohasem vették komolyan.

Clémanceau nyíltan hangoztatta a francia kamarában, hogy a versaillesi szerződés csak más módja a háború folytatásának. A világon húszmillióval több német él a kelleténél és ezért Németországot nemcsak legyőzni, hanem letörni s megsemmisíteni is kell, még pedig az ünnepies fogadalmak ellenére, melyek az antant kijelentéseit annyira jellemzik.

Kétezer esztendővel ezelőtt a győzők, a germánok vagy gallok, Ariovistus vagy Vercingetorix lojálisan beszéltek egymással. Ők is beszéltek a győzelem jogáról, de nem emlegettek elveket, nemzetiségi elvet, szabadságot vagy önrendelkezést. Nyíltan megmondták, hogy ki akarják zsákmányolni a legyőzött népet, rendelkezni akarnak vagyonukkal és asszonyaikkal. Julius Caesar békefeltételül azt követelte Ariovistustól, hogy becsületesen és igazságosan bánják a római nép barátaival, az eduiakkal. Ariovistus erre a legnagyobb nyíltszívűséggel azt felelte, hogy a győzelem jogán a győztes azt parancsolja a legyőzöttnak, amit akar: *jus esse belli qui vicissent iis quos vicissent, quem ad modum vellent imperarent*. Ez nyers, de őszinte beszéd és szentesíti a győztes jogát.

Szomorú fájdalom támad bennünk, ha összehasonlítjuk az 1814—15. évi szerződéseket az 1919—20. évi békeszerződésekkel; az 1814. évi bécsi kongresszust az 1919-iki párisi békekonferenciával. Azokkal szemben, akik egy évszázaddal később a demokráciát és a kulturát az antant nevében képviselték, az erkölcsi nemesség és a politikai nagyság szelleme lebegi körül azokat az embereket, akiket a mult szószólóiu tüntettünk fel: az isteni jogra hivatkozó fejedelmeket, az abszolutizmus minisztereit, a régi szabású és antik lelkületű diplomatákat, mint amilyen például Metternich volt. Milyen érzésbeli különbség van köztük! Nincs semmiféle ellenséges gyűlölet bennük azok iránt, akik minden erőszakosságot és minden igazságtalanságot okoztak, nincsenek jogtalan kívánságaik, csak az a hatalmas láng lobog bennük, hogy a békét igazságosan helyreállítsák és az a gond gyötri lelküket, hogy minél biztosabban elkerüljék az új háborúkat és az új mészárlást.

Igy elmondhatjuk, hogy egy század elmúltával Európa nemcsak erkölcsileg süllyedt, hanem annyira hanyatlott és lealacsonyodott, hogy nem tudjuk megérteni, miként támadt ez a nagy dekadencia. Lloyd George egy alkalommal azt mondta, hogy az új demokrácia kapzsi és romlott, betege a fel-

szines idealizmusnak és az anyagi s óvárgásnak, akárcsak Bayard és úgy cselekszik, mint Shylock: nem alkalmas másféle küzdelemre, csak erőszakosságra és cselszövésre. Nagy lépést tettünk visszafelé a művelődés útján. Amíg az 1815. évi szerződések a kultura, a rend és a jólét hosszú korszakával áldották meg Európát, addig az új szerződések fenekestül felforgatták az összes államokat. Fölbontották a gazdasági szolidaritást, szétépték a köteléket, amelyet a közösen kifejtett erő évszázadokon át megteremtett és az egyre szaporított hadseregekkel és a mindinkább növekedő bizalmatlansággal azt a jövőt készítik elő, amely éppen olyan szomorú a legyőzöttekre, amilyen veszedelmes a győztesekre, ha csak vissza nem fordulnak a mélységbe vezető végzetes útról, amelyre az erőszak erkölese vitte őket.

MASODIK FEJEZET.

A versaillesi békeszerződés mint a háború folytatása.

A jóvátétel végzetes tévedése.

Európa néhány év alatt rohamosan elbalkánosodott és napról-napra mutatkoznak hanyatlásának jelei.

Európa eleven gazdasági egység volt: ama nagy államokban, amelyekből a háború előtt állt, a termelés egyre jobban a nagyiparban szervezkedett és a folyton erősödő csereviszony valamennyi ország közt megerősítette a szolidaritás érzését.

A háború körülbelül harmincmillió embert és óriási gazdagságokat semmisített meg, de még nagyobb gazdagságokat tett tönkre a béke, amely gyűlöletben fogant és mint a háború folytatásának egyik módja a legyőzött népek szétzilálásával biztosan a tátongó örvény felé sodorja őket. A béke nyilván több embert öl meg a háborúnál.

Az európai államok száma jelentékenyen megnőtt. Az egykori orosz birodalom területén a legnagyobb zűrzavar uralkodik. Mindenütt vámsorompók szabnak határt, a nyersanyag felhalmozódik, a kereskedelem mindenhol pang. Németország, a multban Európa életének egyik főütőere, megaláztatások közt, folytonos ellenőrzés alatt, legfontosabb erőforrásaitól megfosztva és a bomlasztó idegen erőszak nyomása alatt kétségbeesve küzd az életért.

Az európai szárazföld ma nagy Baikán. Nagyhatalmú álmok és támadó tervek szövése közepette gazdasági életünk folytonosan lefelé zuhan. A szárazföldi Európa egyik állama sem került ki úgy a háborúból, hogy pénzügyi biztosítékot adnának neki a jövő számára. S minthogy minden állam pénzügyei ziláltak és a pénz elértéktelenedése miatt abszolút ösz-

szegek helyett csak relativ összegek jönnek számításba, valamennyi állam fokozatosan hanyatlik, pénze pedig egyre tovább romlik. Noha a legyőzött népek helyzete nagyon rossz, sőt némelyiké szinte végzetes, a győztesek állapota is napról-napra veszedelmesebbé válik. Csakhogy ezek úgy gondolkodnak, hogy pénzügyeiknek és gazdasági életüknek nem a saját, vagy legalább is nem csupán a maguk erőfeszítéséből, hanem főleg a legyőzött népekből kell megjavulnia.

Európa kis világrész: területe alig kilenemmillióháromszázezer négyzetkilométer. De területéhez mérten nagyon sűrű a népessége: lakosainak száma a háború veszteségei és a béke pusztításai ellenére körülbelül 476 millió. Európa tehát alig valamivel nagyobb, mint az amerikai Egyesült Államok. Míg azonban az utóbbi gazdaságilag egyetlen test és a lehető legcélszerűbben használja fel erőforrásait, addig Európa, sajnos, sok államra oszlik és ezeknek számát a békeszerződések még olyanokkal is növelték, amelyeknek sem határaik, sem békés megélhetésük, sem gazdasági helyzetük nincs biztosítva. Néhány népnek az a törekvése, hogy tönkretégyen más népeket és kizsákmányolja gazdaságukat, munkájukat. Másrészt a háború széles körben elterjesztette az erőszak elvét és ezért mindegyik államban akadnak társadalmi osztályok és egyének, akik a munkánál kényelmesebbnek tartják a mások által termelt gazdagság eltulajdonítását. Ama népeknek, amelyek nem tudnak békességben élni szomszédaikkal, otthon sem erényük az egyetértés.

Németországban, Góta városában, 159 esztendeje egy évkönyv jelenik meg, amelyet Gótai Almanachnak neveznek. Ez a könyv minden politikusnak és diplomatának nélkülözhetetlen zsebkönyve. Tartalmát a vezető emberek családái, az év diplomáciai eseményeinek összefoglalása és statisztikák teszik, a száraz nevek és számok megörökítik mindazokat a változásokat, amelyeken másfél század alatt a világ minden állama keresztülment.

Ilyenformán valóban nagyon érdekes összehasonlítani a nagy eseményeket megelőző köteteket a következőkkel. Ha összehasonlítjuk az 1914. évi almanachot az 1922. esztendeivel, lehetetlen, hogy fel ne tűnjön néhány igen jelentős változás.

1914-ben ötvenhét állam volt Európában, ha a Németországot alkotó szövetséges államokat is számítjuk. Jelenleg,

a nagy háború és az ezt követő békeszerződések után, nem kevesebb, mint hetvenhárom állam van.

De még ez a szám sem felel meg teljesen a valóságnak, mert az évkönyv figyelmen kívül hagy néhány egészen újonnan alakult államot, minthogy határaik és fennállásuk még bizonytalan. Míg 1914-ben negyvenegy uralkodó család volt Európában, most csupán tizenhét van. Az uralkodócsaládok háromötödét elsöpörte a háború és a forradalmak vihara. A német szövetséges államoktól eltekintve, Németországot csak egy államnak véve, a háború előtt huszonöt állam volt Európában, beleszámítva Andorrát, San Marinot, Liechtensteint és Monakót is. Azt mondhatjuk tehát, hogy Európában körülbelül húsz szuverén állam volt. Jelenleg talán harmincöt van. De nagyon nehéz volna megmondani, vajjon az orosz birodalom egy állam, vagy kettő — Oroszország és Ukrajna, vagy talán még ennél is több. Azután figyelembe kell vennünk, hogy a még alig egyesített népek között is egyre tart a forrongás és megvan bennük a hajlandóság az elszakadásra.

Azok a felelős férfiak, akik belerántották Európát a háborúba, jóhiszeműen azt hitték, hogy a háború okvetetlenül megerősíti az imperializmust és az uralkodóház iránt való hűséget. Ámde éppen ellenkezően történt. Európa három legnagyobb monarchiája felborult, noha úgy látszott, hogy a Hohenzollernek, Habsburgok és Romanovok uralma gránit-sziklán épült fel. A háború a hagyományokra támaszkodó hatalmakat alapjaiban ingatta meg, ezért a megmaradt monarchiák közül is nem egy inogni kezd. Nagybritanniában és Olaszországban azonban biztosabban áll a monarchia, mert erejük és tekintélyük jól megalapozott demokratizmusban gyökerezik, amely biztosítja számukra a köztársaság minden előnyét. Emellett kiküszöbölik azokat az erőszakos zökkenéseket, amelyek rendszerint elkerülhetetlenek a köztársaságban, amikor a hatalom az egyik párt kezéből a másikéba kerül.

A nyugati demokrácia a háború alatt azt hirdette, hogy a harcot majd igazságos béke követi és nem is a népek, hanem az ellenséges uralkodóházak ellen küzd. Ezenfelül kezességet vállalt kötelezettséget. A régi és új nacionalista törekvések és

Ehelyett a háború után olyan rettenetes feltételeket szabtak a legyőzöttek számára, hogy ezáltal teljesen felrúgták a vállalt kötelezettséget. A régi és új nacionalista törekvések és

a hajdani gyűlölségek újra kirobbantak. A legyőzött népektől nemcsak nagy területeket ragadtak el minden szükség nélkül és a nemzetiségi és önrendelkező jog elvének nyilvánvaló megsértésével, hanem még olyan lehetetlen feltételeket és óriási kártérítést is követeltek, amelynek teljesíthetetlen voltát csak az nem látja be, akinek elméjét elsötétítette az előítélet, vagy a tudatlanság. Európában ma össze-vissza sokkal több ember van fegyverben, mint a háború előtt. Franciaország maga pénzügyi nehézségei, gyér lakossága és válságos demográfiai viszonyai ellenére fegyvertelen emberekkel szemben akkora hadsereget tart, amelyre nincs példa az újkori történelemben és amely sokkal nagyobb, mint amilyen hatalma tetőpontján Németország hadserege volt, amikor imperializmussal vádolták.

Az egész Európára kiterjedő bomlásnak leglényegesebb oka a kétértelmű jóvátételi követelésekben gyökerezik. Ezért ezt a kérdést kissé részletesebben kell megvilágítanunk.

Az egykori antantba tömörült nagy államok között jelenleg nincs semmiféle szövetség. Beszélnek ugyan szövetségről és szövethozott hatalmakról, de ez tisztán játék a szavakkal, mert szövetség helyett csak közös érdek fűzi őket össze a békeszerződések végrehajtása körül. A nagy segítőtárs, az amerikai Egyesült Államok félreállt, mert a washingtoni szenátus bölcs politikai előrelátással nem járult hozzá a versaillesi békeszerződéshez és így Amerika inkább csak nézőként szemléli Európa görcsös vonaglását. Japánország, amely úgyszólván semleges hadviselő fél volt és a lehető legkisebb erőfeszítéssel a legnagyobb nyereségre tett szert, bár nehéz gazdasági viszonyok közt él, az Ázsiában való terjeszkedés terveivel van elfoglalva. Oroszország összeomlott; régi szövetségesei hosszú ideig inkább ellene, mintsem melléte dolgoztak. Akárhogyan fordulnak is az események, sok esztendőre és nagy erőfeszítésre lesz szüksége, hogy mai szegénységét és hanyatlását kiheverje, ami nem történhet meg Németország segítségével.

Anglia, Francia- és Olaszország között nincs szövetség, csak az újabban militarista Belgium szövetségese Franciaországnak. Ellenben a nagy győztes államok mindegyikének megvan a maga külön fölfogása, a maga egyéni törekvése.

Bár az antant egykori államai között nincs szövetség, a

békeszerződések, különösen pedig a versaillesi szerződés, közös cselekvésre készíti őket.

A versaillesi békeszerződés elsőbben is kimondja, hogy a háború kitöréséért csupán a legyőzöttek felelősek (231. szakasz). Németország tehát felelős azért a kárért, amelyet a szövetséges és társult hatalmak kormányainak és népeinek az a háború okozott, amelyet Németországnak és szövetségeseinek támadása kényszerített rájuk. Ez az állítás, amely egészen új a békeszerződések történetében, mindenekelőtt nevetséges, mert a győzőnek mindig hatalmában van elismertetni a legyőzötttel, hogy az ő lelkiismeretén szárad a háború. De nincs is semmi elméleti értéke. Csak arra való, hogy alapja legyen a 232. szakaszban foglalt kijelentésnek: A szövetséges és társult hatalmak belátják, hogy Németország nem képes minden veszteség és kár jóvátételére, sőt még azoknak megtérítésére sem, amelyet a szerződés felsorol. Németországnak azonban vállalnia kell a kötelezettséget, hogy megtéríti azt a veszteséget és kárt, amelyet a szövetséges és társult hatalmak polgári lakosságának vagyonában a háború során okozott. Németország és általában a legyőzöttek felelősek a 232. szakaszhoz csatolt I. mellékletben felsorolt károkért.

Hagyjuk a háború keletkezésének kérdését, mert ha igaz is az, hogy elsősorban Németországot terheli érte a felelősség, ebben a felelősségben — mint Lloyd George beismerte — mindannyi részes. Kézenfekvő, hogy az erkölcsi felelősségnek nincs történeti értéke a versaillesi szerződésben (231. szakasz), hanem pusztán a pénzügyi kötelezettség elismertetésére való (232. szakasz). Hogy Amerika álláspontja mennyire különbözött Franciaországtól, az — anélkül, hogy indiszkréciót kellene elkövetnünk a párisi konferencia titkos aktáinak feltárássával — eléggé kitűnik az amerikai szenátusban lefolyt vitákból, Johnson szenátor fontos kijelentéseiből és Baruch írásából. A békeszerződések formulái a kétértelmű kijelentések szándékos sorozata.

Már a *Nincs béke Európában* című művem harmadik fejezetében kifejtettem, hogy a kártérítés követelése szinte véletlenül került a békeszerződésbe. Ugyanis a Párisban a fegyverszüneti feltételek megállapítására összegyűlt képviselők 1918 novemberében Clemenceau kérésére vették be a következő szavakat: *a károk jóvátétele*. Addig az antant soha

semmiféle nyilatkozatában nem beszélt megtérítendő károkról: Wilson tizennégy pontjában csak a megszállt francia területek kiürítéséről, Belgium felszabadításáról, a Szerbiától, Romániától és Montenegrótól elhódított területek visszaadásáról szólt.

A *réparation des dommages* anélkül került a fegyverszüneti szerződésbe, hogy bárki is tisztában lett volna a következményeivel s csakis azért, mert a francia kormány a közvéleményt és a néphangulatot akarta kielégíteni.

A versaillesi szerződés azonban, minden előző kijelentést és vállalt kötelezettséget megtagadva, már megállapítja Németország erkölcsi felelősségét és következésképp kirója a kártérítést.

Ez a kár tíz csoportban van felsorolva és nemcsak a polgári lakosság és az elfoglalt területek kárát, a hadifoglyokkal való rossz bánásmódot, az elfoglalt területeken kirótt adókat és birságokat tartalmazza, hanem kiterjed a valamennyi győző államban a katonák családjainak kifizetett segítségekre, az elesettek hozzátartozóinak és a rokkantaknak járó nyugdíjakra stb. Tehát nem kár megtérítéséről, hanem *valóságos hadikárpótlás*-ról van itten szó. A békeszerződés ugyan más-ként fogalmazza, ez a gondolat azonban olyan világos, hogy a 232. szakasz természetére vonatkozóan nem foroghat fenn kétség.

A nyugdíj és rokkantségviszonyok visszatérítése teljesen igazságtalan, azonkívül ellenkezik az 1918 november 2-iki feltételekkel is. Pedig ez a lehetetlen követelés, amely sutba dobja a régebbi állásfoglalást és megtagadja a legegyszerűbb logikát, a Németországgal szemben támasztott igényeknek legalább is kétharmadát teszi.

A békeszerződés megfogalmazása két olyan körülményt szült, amely tönkreteszi Németországot. Ezek a következők:

1. *A kárpótlás összegének bizonytalan volta.* A jóvátételi bizottság joga, hogy megállapítsa a kártérítés összegét. Mint-hogy pedig őrizkedtek csak valamennyire is elfogadható számvetést adni, Németország abba a helyzetbe került, hogy nem tudja, mikor járnak erőfeszítései valami konkrét eredménnyel. Innen származik az a belső bomlás, amelybe készakarva taszították Németországot. Franciaország kétszer szenvedett vereséget: 1815-ben és 1870-ben. A győzők első esetben 700

milliót, másodizben öt milliárdot követeltek tőle. Ez nagy összeg volt, de aránylag könnyen meg tudta fizetni. Hétszer vagy nyolcszor nagyobb kártérítéssel és az elfoglalt területek kiürítésével Németország is eleget tett volna a kötelezettségének. A kártérítés név alá rejtett hadikárpótlás meghatározatlan összege azonban bizonytalanná tette Németországban a termelést és olyan súlyos válságot idézett elő, amely minden energiának letörésével fenyeget.

2. *A jóvátételi bizottság és következképpen a Rajna menti megszálló sereg meghatározatlan időre való fentartása.* A jóvátételi bizottságnak rettenetes és bizonyos tekintetben szertelen feladata példátlan a modern történelemben. A bizottság mindaddig nem oszlatható fel, amíg Németország nem teljesítette valamennyi kötelezettségét, mivel pedig ezek nem teljesíthetők, a jóvátételi bizottság örökéletű. A bizottságnak — amely zárt ajtók mögött tárgyal, hacsak másként nem határoz — joga van olyan rendszabályokhoz nyulni, amilyeneket szükségesnek tart. Határozatai felebbezhetetlenek és minden közbeeső formalitás nélkül végrehajthatók. A jóvátételi bizottság ellenőrizheti Németország minden hivatalát, beavatkozhat gazdasági életébe és pénzügyeibe (240. szakasz), kényszerítheti Németországot, hogy kihirdessen és foganatosítson olyan törvényt, rendeletet és végzést, amelyre a békeszerződés határozatainak végrehajtása miatt szükség van (241. szakasz).

A békeszerződés tehát jóvátétel ürügye alatt nemcsak hadikárpótlást akar, hanem egyszersmind arra is irányul, hogy Németországot és a legyőzött államokat meghatározatlan időre hűbársorsra vesse. Tényleg, ha figyelembe vesszük, — ez Poincaré felfogása — hogy a katonai megszállás attól az időponttól számít, amikor Németország megfelelt a szerződésben foglalt kötelezettségeinek s hogy alig fogja valaha teljesíteni a lehetetlent, azt mondhatjuk, hogy Németországnak Franciaországhoz való viszonya a lehető legbizonytalanabb.

Minden eddigi háború végén a győztes fél haladéktalan vagy a legrövidebb időn belül fizetendő kártérítést követelt. Csak természetes, hogy aki felidézte a háborút, feleljen érte. Először történik most a világon, hogy a jóhangzású kártérítés örve alatt akként szabják meg a hadikárpótlást, hogy nemcsak

azok fizetik, akik ifjú koruk miatt nem vettek részt a háborúban, nemcsak azok, akik meg sem születtek a háború kitörésekor, hanem még unokáik is. Mindez rombadöntötte Németországot és a legyőzött népeket, megbénította a nemzetközi kereskedelmet, elmérgesítette a nemzeteknek egymáshoz való viszonyát, megingatta a hitel alapjait, tönkretette, ha ugyan ki nem ölte teljesen, a nemzetközi szolidaritás érzését. Ma Európa levegőjét a jóvátétel végzetes tévedése mérgezi meg; ez tör le minden energiát s azzal a veszedelemmel fenyeget, hogy az európai szárazföld teljesen elpusztul.

Épen ezért tüzetesebben meg kell vizsgálnunk ezt a végzetes tévedést, amely már Európa forrásait apasztja, amely romlással fenyegeti a világ gazdaságot és megsemmisíti Európát, ha föl nem világosítjuk a közvéleményt és az amerikai Egyesült-Államok és Anglia nem lép hamarosan a józanság útjára. A *Nincs béke Európában* című könyvemben már bővebben kifejtettem, mennyire véletlenül, azt mondhatnók szívességből került a békeszerződésbe a *károk jóvátétele*, amely valóságos hadikárpótlássá nőtt, amint a háborús nyugdíjakat és segítségeket is beleszámították, mert ez az utóbbi összeg a teher jelentősebb része.

Azok után, amit Orosz- és Németországban, sőt Angliában és Franciaországban erről a kérdésről nyilvánosságra hoztak, ma már csak rosszhiszeműen lehet arról beszélni, hogy Németország egyedül felelős a háború felidézéseért. Európa minden hadviselő felének része van a felelősségben s ha Németországot illeti is a legnagyobb rész, egy ország sem mondhatja magát ártatlannak.

Hogy felmérhessük, mennyire hanyatlott Európa és mennyire lejárt az antant államok erkölcsi tekintélye, azoké az államoké, amelyek fennen hirdették, hogy a jog, a kultúra és az igazság győzelméért, a népek szabadságáért küzdenek (hányszor hangoztattuk mi is ezeket a szavakat, amelyek ma már csak keserű gúnyként esendülnek meg): csak vissza kell tekintenünk az 1814—1815. évi békeszerződésekre. A győztesek akkor a császári Franciaországot nemcsak vádolták imperialista törekvésekkel: tényekkel álltak szemben. Napoleon francia fegyverrel Európának úgyszólván minden országát hatalma alá kényszerítette, alig néhány került el uralmát. Németnek, franciának, spanyolnak, szlávnak stb. egyaránt a

francia császárság nagyságáért kellett adóznia s a hosszú háborúkba katonákat szállítania. Napoleon barátait nevezte ki uralkodókul, királyokul és semmibe se vette a dinasztiaikat, a hagyományt és a nemzetiséget.

Ezzel szemben az 1918-ban legyőzött Németországnak nem tényeket és tetteket, csak imperialisztikus és expanzív törekvéseket lehet szemére vetni, oly törekvéseket, melyek különben a mai győzők között is megvannak. Németország 1870 óta egy nép ellen sem fordította fegyverét; nem viselt háborút. Annál inkább vádolták háborús szándékkal és hatalmi vágygal. Erre a bizalmatlanságra tényleg feljogosított Németország államformája, a hadsereg és haditengerészet nagy méretű fejlesztése, de főleg a katonai pártnak, valamint szerencsétlen szakíróinak durva, támadó és II. Vilmos öntelt, kérkedő, egyben misztikus és goromba hangja. Azonban Németországról a háború előtt mindenki írigységgel vegyes csodálattal beszélt, Németország a többi országot a gyakorlati élet minden ágában felülmúlta. Igaz, hogy az utóbbi harminc évben inkább nagy tudósai voltak, mint nagy gondolkodói, inkább praktikus eszű emberei, mintsem független elmélkedői, kik felemelték volna a népet, s ez a nép megőrizte hagyományos hűségét az alacsonyabbrendű államrendszer iránt. Németország mindazonáltal az az ország volt, mely az élet minden megnyilvánulásában mindannyi közül kimagaslott s amelynek haladását a többi ország érdeklődéssel és féltékenyen szemlélte. Valamikor annál is súlyosabbnak fog tetszeni a német vezető emberek felelőssége, mert Németországnak semmi szüksége sem volt a háborúra. Békebeli csodálatos virágzásában Európa büszkesége és ereje volt: első sorban az ipar, a kereskedelem és a tudományok fejlődéséhez járult hozzá.

Több, mint negyven éve, hogy Németország rovására hatalmi tettek helyett csak imperialista szándékot és viselkedést lehet írni. Egy népet sem hajtott uralma alá, nem hódított meg idegen területet és nem ültetett erőszakosan német fejedelmet más ország trónjára. Annál kevésbbé nyomott el nemzeteket és nem kényszerítette őket, hogy a németek dicsőségéért küzdjenek. Semmi hasonlóság sem fedezhető tehát fel a napoleoni uralommal, melyben nemcsak szándék, hanem tett is volt.

Magát a sarajevoi merényletet, mely a háborút fölidézte, Ferenc Ferdinándnak, Ausztria és Magyarország trónörökösének és feleségének, Zsófia királyi hercegasszonynak egy pánszerb titkos társaság tagjai által történt meggyilkolását, ami az osztrák és magyar monarchiát létében támadta meg, ma már nem tekinthetjük elszigetelt ténynek, mikor az idők távolságában tárgyilagosabban ítélhetünk: a monarchia megsemmisítésére irányuló, messzemenő terv rejlett mögötte. Igaz, hogy Ausztria és Magyarország ultimátuma, melyet Szerbiához intézett, durva és igazságtalan volt, de Napoleon sokkal csekélyebb dolgokért kergetett el uralkodókat és foglalt el országokat.

Nos, hát a legyőzött és megalázott uralkodók, a francia császár bukása után, egyikét sem követelték azoknak az igazságtalanságoknak és lehetetlenségeknek, melyeket a versaillesi szerződés követel és nem tartottak igényt túlságosan súlyos hadikárpótlásra sem, melyet nem lehetett volna azonnal megfizetni. Csak adóban, illetékekben és a francia seregek ellátásának költségeiben a németek és a legyőzött népek sokkalta nagyobb összeget adtak Napoleonnak, mint amennyit később kárpótlás fejében követeltek.

Az 1814-iki bécsi kongresszuson nem csak arra ügyeltek, hogy Franciaország életét meg ne bénítsák, hanem egy külön statisztikai bizottság (ami akkoriban egészen új dolog volt és különös fontossággal bírt) minden új államnak megbecsülte termelési és ipari lehetőségeit, élet- és fejlődésképeségét.

Előbb-utóbb európai háborúval kellett járnia, hogy a néhány felelőtlen ember által kormányzott három birodalom, Németország, Oroszország, Ausztria és Magyarország ellenségeskedett egymással, hogy Oroszország és a kettős monarchia a balkáni félszigeten a főnhatóságért versengett, Oroszország pedig cinikusan ellenállásra ingerelte s izgatta a balkáni népeket. Hozzájárult még Franciaország lelki állapota 1870 óta; Olaszország meggondolatlan libiai kalandja; Németországnak az a végzetes tévedése, hogy a tengerek uralmára törekedett, noha ezt Anglia nem tűrhette, mert mint szigetország, fennállását látta veszedelemben forogni. Aki tehát a teljes felelősséget Németországra hárítja, rosszakaratot árul el és vét az igazság ellen. A versaillesi szerződés ennek ellenére kimondja a 231. szakaszban, hogy kizáróan Németország bűnös a háború

felidezésében s ezért a károk jóvátételének képmutató formulájával hadisarcot követel tőle.

Az Európában legnagyobb politikai hatalommal rendelkező vezetőférfiak kevés kivétellel csaknem teljesen járatlanok gazdasági kérdésekben. Sok tévedésnek nem is annyira rossz-akarat, mint inkább tudatlanság a szülőanyja. Ha a közönség tudná, hogy gyakran milyen könnyelműen, öntelten és mekkora szkepticizmussal tárgyalják nemzetek legéletbevágóbb kérdéseit, nem tűrne sokáig egynémely tévedést, amely ma felforgatja Eruópa békéjét.

Kiséreljük meg tehát a hivatalos okmányok alapján a jóvátétel kérdésének egyes mozzanatait megvilágítani:

1. Az antant kijelentéseiben és Wilson tizennégy pontjában, mint láttuk, sohasem volt szó a károk jóvátételéről vagy hadisarcról; csak az elpusztított területekről beszéltek. A „*réparation des dommages*“ csak mellékesen került bele az 1918 november 2-iki fegyverszüneti szerződésbe. Az ülések jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy ezt a követelést, mely volta-képpen nem is lehet logikusan fegyverszüneti feltétel, Clemenceau kérésére egyszerűen szívességből iktatták be, anélkül, hogy tisztában lettek volna következményeivel. Azonban november 5-én Franciaország, Nagybritannia és Olaszország miniszterelnökei Wilsonhoz levelet intéztek, melyben kijelentették, hogy az „elpusztított területek helyreállítása“ alatt „mindama kár jóvátétele értendő, melyet a német támadás a polgári lakosságnak okozott“. Arra a képtelen követelésre, hogy az összes győző államok háborús nyugdíjait, valamint a katonák családjainak járó segítségeket a legyőzöttekre s valóságban Németországra hárítsák, csak sokkal később gondoltak.

Franciaország és Anglia az általános választás előtt állt s ekkor, különösen Franciaországban, mozgalom indult meg, melyet Angolország is sietett magáévá tenni, hogy azt a véleményt terjesszék el a választók között, hogy a háború költségeit a legyőzött népeknek kell viselniök. Néhány politikus konok tudatlansága Németország mérhetetlen gazdagságáról, szinte határtalan fizetésekképességéről regélt. Lloyd George, ki nagy műveltségénél fogva nem hitt ilyen kárpótlás lehetőségében, pártja érdekében oly kijelentésekre ragadtatta magát, melyek csak szították a félreértést. Az

angol választás során Cunliffe lord 28.8 milliárd aranymárka évi törlesztésről beszélt. Ha meggondoljuk, hogy Németország teljes kivitele csak 1913-ban érte el a 10 milliárd aranymárkát, de hogy ezzel szemben jelentős kiadásai voltak nyersanyagok beszerzésére, láthatjuk, milyen örült elvakultságban éltek azok, akik a békeszerződést előkészítették, s nem egyengették a béke útját, valamint hogy milyen rettenetes a felelősségük a civilizáció és a történelem előtt. A jegyzőkönyvekből az is kitűnik, hogy a párisi konferencián, mikor arról tárgyaltak, meglehet-e határozni a jóvátétel pontos összegét, az angol és a francia miniszterelnök hajlandó volt az amerikai megbízottak kiegészítő javaslatához hozzájárulni, amely 8—10 milliárd évi járadékot állapított meg. De még 1919 végén is, amikor a versaillesi szerződés már megfeszította Németországot minden ingó vagyonától, súlyos terheket rótt rá, termelését és kereskedelmét megbénította, Klotz, a francia pénzügyminiszter, a békeszerződés alapján a német jóvátétel összegét még akkor is 375 millióra tette. Eszerint a kamatok halmozódnak 1921-ig; 1921 után Németország tartozását 34 huszonötmilliárdos évi részletben fizeti. Ebből 13.750 millió esik Franciaországra!

Abban a szédületes örületben, amely a háború után a győzőket magával ragadta, némely országban az a gondolat is közrejátszott, hogy túlozni kell a kárpótlás összegét, mert Németországot állandó ellenőrzés alatt kell tartani, el kell nyomni, meg kell fojtani. Nem magyarázható meg másképp, hogy felelős francia miniszterek még 1920-ban is csak Franciaország számára 218 milliárdos jóvátételt követeltek a jóvátételi bizottságtól: 141 milliárd kártérítést és 77 milliárd megtérítést nyugdíjakért. A francia statisztikusok a háború előtt Franciaország gazdagságát, mindent beleszámítva, 250 millióra becsülték; pedig az elpusztított területek az országnak csak kis részét tették.

Azonban a párisi konferencia nem okoskodott: az erőszak vezette. Már másutt elmondtam, milyen álokoskodásokkal élt a konferencia: nem fontos, hogy mennyit *tud* fizetni Németország, elég tudnunk, mennyit *kell* fizetnie. Feltétlenül meg kell fizetnie az egészet és a fizetőképesség csak az évi járadékok számának megállapítására lehet hatással. Harminc év, vagy ha kell, még több. Nem kell számon tartani, mennyit

termel ma Németország, hanem mennyit termelhet a katonai megszállás nyomása alatt. A technikai szervezkedés fejlődés-képessége határtalan, a közgazdászok számításai nem felelnek meg a valóságnak. Mivel senki sem sejtheti, mennyit fog termelni Németország harminc vagy negyven év múlva, jobb a kártérítést a jövő fejlődés szempontjából nézni. Németországgal nem tárgyalunk, sőt — mondták akkoriban Párisban — *mi vagy ők*, ha Németország nem fizet, a szövetségeseknek kell fizetniök s biztosítanunk kell jövőnket. Ilyen hiábavaló beszédekert hallottam felelős emberektől is, még pedig súlyos elhatározások pillanatában.

Hogyan lehetett volna logikus megoldásra jutni, mikor az okoskodás alapja ilyen igazságtalan volt s mikor a néppel elhitették, hogy a pénzügyek rendbe jönnek, az adókat csökkentik, a hadi adósságokat — vagy legalább nagy részüket — kifizetik, nyersanyagokkal ellátják az országot: s mindezt a Németország által fizetendő kárpótlásból.

2. Miközben így óriási hadikárpótlást követeltek, elvették Németország minden ingó vagyonát, megbontották gazdasági egységét, összetörték nagy gazdasági szervezetét, megbénították termelését. A békeszerződés következtében Németország elvesztette összes gyarmatait, kereskedelmi flottáját, minden külföldi gazdasági szervezetét, legjobb termőföldrét és bányáit, a nyersanyagokat, melyek a vasgyártáshoz szükségesek, amiben Németország vezetett. Alá kellett vetnie magát az antant ellenőrzésének, át kellett adnia óriás mennyiségű vasúti anyagát, mikor maga is hiányt szenvedett benne; állatokat, kereskedelmi cikkeket kellett szállítania, el kell tűrnie a fehérek, barnák és feketék megszálló seregét, amely a föld bármely hadseregénél többbe kerül. Miközben ragaszkodtak a kárpótlás nagy összegéhez, egyéb tetteikben arra törekedtek, hogy az országot gazdaságilag tönkretégyék.

A háború következtében Anglia 557 millió font sterlinget hitelezett Franciaországnak, 476 milliót Olaszországnak, 561 milliót Oroszországnak, 94 milliót Belgiumnak, 22 milliót Szerbiának, 66 milliót Portugáliának, Romániának, Görögországnak és más szövetségeinek.

Az amerikai Egyesült-Államok ugyanez okból 4277 millió dollárt kölcsönzött Nagybritanniának, 2977 milliót

Franciaországnak, 1648 milliót Olaszországnak, 349 milliót Belgiumnak, 187 milliót Oroszországnak, 61 milliót Csehszlovákiának, 26 milliót Szerbiának, 25 milliót Romániának és 15 milliót Görögországnak.

Franciaország a háborúban előnyösen használhatta fel pénzügyi műveleteiben az angol és amerikai hadseregek ellátásáért javára írt óriás összegeket. A háború után volt rengeteg szene, voltak gazdag vidékei, jól jövedelmező bányái, megkapta a német vasbányáknak több mint négy ötödét, a világ legjelentékenyebb gyarmat-birodalmához új nagy gyarmatokat csatolt, és a háború végeztével kereskedelmi hajórajaja is megnőtt.

Olaszország csak kevés és szegény területtel gyarapodott a háború folytán, mert még oly város odaitélését, mint Trieszt, is komolyan vitássá tette az osztrák és magyar monarchia bukása után az igazi Hinterland hiánya.

Franciaország és Olaszország azonban nemcsak adósságaikat, de még kamataikat sem tudták megfizetni. Nagy-britannia tartozását hitelkövetelése körülbelül kiegyenlíti: az egyetlen ország Európában, amely a háború után bölcsen rendezte el pénzügyeit és inkább tűrte az ipari válságot és a munkanélküliséget, mintsem pénzét lerontsa és államháztartásának mérlegét fölborítsa, mint Olasz- vagy Franciaország tette.

A lira és a frank már akkor teljesen leromlana, ha Olasz- és Franciaországnak csak a kamatot kellene megfizetnie.

A hozzá nem értő emberek is könnyen felfoghatják, milyen képtelenség és erkölcstelenség Németországtól nagy összegek fizetését követelni, mikor maguk a győző országok sem mutatnak semmi hajlandóságot tartozásaik megfizetésére. Jó hírnevünk és becsületességünk kockáztatása nélkül nem lehetünk egyszerre rossz adósok és kegyetlen hitelezők.

Ha a jóvátétel név alá bujtatott hadisarc nem volna eszköz arra, hogy Németország gazdagságának forrásait kiapasszák, hogy fölboncolják a birodalmat, rég elálltak volna már a lehetetlen követelésektől s megtalálták volna a módját hogyan lehet a különböző államok tartozását és hitelét kiegyenlíteni, a végleges leszámolást elvégezni: következőképpen megszünhethett volna a Rajna-vidék megszállása és Németország szabadon mozoghatna. De a tényeknek nincs bizonyító

erejük, mikor a gyűlölettől elvakult politikusoknak és a képmutató sajtónak — amely minél tudatlanabb, annál veszedelmesebb — egyéb gondja sincs, mint napról-napra jobban elhomályosítani a valóság tiszta képét és megzavarni a társadalmi élet becsületes felfogását.

3. A versaillesi szerződés megoldatlanul hagyta a német hadikárpótlás *összegének* kérdését — melynek kivetését a jóvátételi bizottságra bízta (233. szakasz) — és nem határozta meg azt sem, hogy milyen arányban részesednek ebben a szövetséges hatalmak. Ebből aztán hosszas tárgyalások származtak, melyek két időszakra oszthatók. Az első időszakban, mely 1921 májusáig tart, az egyes kormányok azon igyekeznek, hogy a jóvátételi bizottság helyett maguk határozzák meg a kártérítés összegét és a fizetés módozatait. A második időszakban ezt a munkát újra a jóvátételi bizottságra bízák. Ez az intézmény nagyrészt politikailag felelőtlen személyekből és nem valami nagy tekintélynek örvendő emberekből áll, akiknek szakértelme fordított arányban van a rengeteg fizetéssel és óriási pótlékkal, melyet húznak. A versaillesi szerződés értelmében a jóvátételi bizottság, melynek határtalan hatalma van és Németország törvényeit és rendeleteit is megváltoztathatja, olyan tagokból áll, kik a ténykedésükből származó minden cselekedetért vagy mulasztásért csak kormányuknak felelősek: a szövetséges kormányok közül pedig egyik sem vállal felelősséget a másikért.

Amidőn az örültség első rohama lecsillapodott, amikor a kétszáz-háromszáz milliárd aranymárka követelésének nevetéses voltát kezdték belátni, miután Németország százmilliárdos ajánlata a párisi konferencián kevésnek tetszett (pedig ez is lehetetlen ajánlat volt): gondolkodóba estek. Az egyes államok, számítva arra, hogy követeléseiket amúgy is arányosan leszállítják, akarva túlozták igényeiket. Franciaország egyenesen többet követelt, mint amennyi egész nemzeti vagyona volt a legrózsásabb számítás szerint!

A londoni konferencián, 1920 márciusában, melyen Lloyd George, Millerand és én vettünk részt, már nyilvánvalóvá lett a küzdelem a két álláspont között. De fölmerült a *forfait* gondolata és a szövetségesek elhatározták, hogy a kártérítés alapjául ezentúl nem a károk valódi nagyságát (beleszámítva a háborús nyugdíjakat és családi illetményeket),

hanem Németország fizetőképességét veszik. Ez a felfogás erősödött San Remóban (1920 április). Ennek a konferenciának, melyen szerencsém volt elnökölni, nem sikerült ugyan összeegyeztetni az angol-olasz *forfait*-tervet a franciák ellenkező állásfoglalásával, de itt állapotunk meg abban, hogy a kérdést meg kell tárgyalni Németország kiküldötteivel és elhatároztuk a spaai konferencia megtartását. Azt hiszem, San Remóban kezdtek először komolyan gondolkodni a jóvátétel kérdésén.

4. A spaai konferenciát a Hytheben tartott megbeszélés előzte meg (1920 május), melyen a francia kormány Németország pénzügyi helyzetének fokozatos javulásával növekedő minimális évi járadék alapján elvben hozzájárult a *forfait* gondolatához.

Az ezt követő boulogne-sur-meri gyűlésen (1920 június) pontosabban kifejeződött a *forfait* alapján való fizetés módozatainak terve. 1921 május 1-től kezdve negyvenkét éven keresztül Németországnak évi ötmilliárd aranymárkát kell fizetnie; ehhez 1926 május 1-től kezdve öt éven keresztül még három, azután a hátralévő éveken keresztül még négy milliárd járul. Németországnak megadták volna a lehetőséget, hogy kölcsönt kapjon, de a lehető legmegalázóbb feltételekkel: tudniillik, ha német állampapírokat helyez letétbe a jóvátételi bizottságnál. Ezáltal Németország nem sokkal jobb bánásmódban részesült, mint Törökország. Franciaország és Anglia közölték, hogy 1919 december 15-iki kölcsönös megegyezésük alapján a német jóvátétel 80 százalékat 11:5 arányban maguknak ítélik meg. Ez a kijelentés a többi szövetségesek körében élénk tiltakozást váltott ki.

A brüsszeli tanácskozás után összeült a spaai konferencia (1920 július), ahol a németek először találkoztak az antant képviselőivel. A németek nagyon józan ajánlatokat terjesztettek elő, melyek a valóságon alapultak, de nem fogadták el őket. Franciaország magatartásán és Olaszország határozatlan viselkedésén mult, — utóbbinak 1921 óta nem volt határozott politikája, — hogy a konferencia eredménytelenül oszlott szét. Újra hangoztatták a boulogne-sur-meri terv alapelveit: évi törlesztés, Németország a meghatározott feltételekkel kaphat előleget vagy kölcsönt. Németország aláírta a szénszállításra vonatkozó köte-

lezvényt, melynek értelmében Németország a szövetséges államoknak tonnánként öt arany márkáért szénét szállít a versaillesi egyezmény 235. szakaszában megállapított és természetben is fizethető 20 milliárd törlesztésére. Meghatározták, milyen arányban részesednek a szövetségesek a jóvátételből: 52 százalék és a saari szénbányák jövedelme illeti Franciaországot; 22 százalék Angliáé, ezenfelül előjoggal bír, hogy az angol piac eladási árán és kizárólag angol alattvalók átvegyék a német kereskedelmi hajókat; 10 százalékot kap Olaszország, továbbá 25 százalékot ítélnék meg neki az osztrák, bulgár és magyar jóvátételből (melynek annyi az értéke, mintha a holdban lenne, bár érte Németország is felel); az osztrák és magyar hadiflottát minden ellenérték nélkül veszi át, megkapja az annektált területeket és ezek fölszabadításának költségeit. Belgiumot a jóvátétel 8 százaléka illeti és előjoggal bír $2\frac{1}{2}$ millió frankra. 0.75 százalék Japáné, 0.75 százalék Portugáliáé, 6.50 százalék a többi szövetségesé. Ebből később, 1921 június 20-án 5 százalékot ítélték oda Jugoszláviának. A spaai konferencián nem történt kísérlet arra, hogy komolyan tárgyalják a jóvátétel határainak alapvető kérdését. Nem akarták meghallgatni Németország előterjesztését, az alapvető kérdésekben nem akartak engedékenyeknek mutatkozni.

Franciaországban Poincaré elkeseredetten harcolt a szövetséges konferenciák ellen. Elve az volt, hogy a jóvátétel minden egyes konferencián kétségesebbé lesz. Tehát legjobb nem beszélni, vagy a lehető legkevesebbet szólni róla: Hagyjuk esetről-esetre a jóvátételi bizottságot határozni.

A szakértők brüsszeli gyűlései, 1920 végén, sem jártak eredménnyel, javaslataik legalább is nem öltöttek valóságot. A boulognei számadatokra támaszkodva, mivel megváltoztatásukra nem volt joguk, a brüsszeli szakértők a következő javaslatokat hozták: Németországnak az 1921—1926. években átlag három milliárd aranymárkát kell fizetnie. De ezt a kártérítést úgy kell beosztani, hogy az első két évre kevesebb, az utolsó két évre több essék, anélkül azonban, hogy ez az első öt év után történő fizetésekre befolyással bírna. Az összeg egy részét nem pénzben, hanem árúban kell fizetni. A megszálló hadsereg költsége nem mulhatja felül a 240 millió aranymárkát. Ezt az összeget nem lehet a német évi részlet-

hez hozzácsatolni, de jelzáloggal biztosítható. Az antant mondjon le arról a követeléséről, hogy számára Németország hajókat építsen és hogy még megmaradó hajóit is átadja. Németországnak pénzügyeit és mérlegét rendeznie kell. Bele kell egyeznie abba, hogy — amennyiben kötelezettségének nem tenne eleget — a szövetségesek adóit ellenőrizzék.

Ezeknek a javaslatoknak semmi gyakorlati eredménye sem lett. Közben azonban mindjobban kitűnt az angol és francia álláspont között fenforgó különbség. Az egyik oly kártérítés felé hajlott, mely Németország életét és termelését ne kösse gúzsba; a másik ragaszkodott a békeszerződés szószerint való alkalmazásához és Németország tönkretételére irányult. Olaszországnak, mint már említettem, 1920 június után nem volt határozott álláspontja. Bizonytalanságában azt a különös törekvést tűzte célul, hogy az angol és francia álláspont közt közvetítő szerepet játsszon. Így tett a felsősziléziai kérdésben is. Lehetetlen és méltatlan dolog ez, mert hasonló kérdésben csak két választás van: rombolás vagy építés.

A brüsszeli javaslatok tehát nem valósultak meg. A párisi konferencia (1921 január) az ipari érdekeltségek nyomása alatt elutasította a természetben való fizetés elvét. A boulognei javaslat oda módosult, hogy követelnek negyvenkét — két milliárdtól fokozatosan hat milliárdra növekvő évi részletet — és ugyancsak negyvenkét éven keresztül Németország kivitelének 12 százalékát aranyban fizetve. A német értékpapírok biztosítéku való létbe helyezését elejtették és helyébe bemutatóra szóló váltókat ajánlottak fedezetül.

Mivel a Londonba meghívott német kormány nem fogadta el ezt a tervet, a szövetségesek 1921 március 3-án *ultimátumot* küldtek, melyet a kényszer-rendszabályok alkalmazása követett: megszállták Vesztfália három városát a Rajna jobb partján és vámvonalat húztak a Rajna mentén a megszállott terület és Németország közt.

A szövetséges hatalmak ezt a *forfait-terv* kudarcának tekintették és ismét a jóvátételi bizottságra bízta a fizetési módzatainak meghatározását.

A Rajna-menti városok megszállása fölösleges erőszakoskodás volt és ellentmond a népszövetség szabályzatának is. De a francia kormány arra az álláspontra helyezkedett, hogy — mindaddig míg Németországnak vannak átad-

ható értékei és szándékosan nem akar eleget tenni jóvátételi kötelességeinek — minden szövetséges hatalomnak megvan az a joga, hogy elfoglaljon és kizsákmányoljon német területeket, anélkül, hogy ez háborús erőszaknak volna tekinthető. Mivel pedig a szövetségesek közös erővel lefegyverezték és ellentállásra képtelenné tették Németországot, ez az elv — mely különben teljesen ellenkezik a békeszerződéssel és a nemzetközi jogszokással — teljesen Franciaország martalékául dobja Németországot.

Az 1921. március 3-iki londoni ultimátum tehát fölösleges erőszak volt, Duisburg, Ruhrort és Düsseldorf elfoglalása a Rajna jobb partján pedig oktalan, káros lépés és magát a versaillesi szerződést is megsérti.

5. 1921 márciusában új korszak kezdődik a jóvátételi kérdés történetében.

A német kormány 1921 április 24-én az Egyesült-Államok közvetítésével néhány ellenjavaslatot adott át, hogy valami megegyezésre jusson régi ellenségeivel. Németország hajlandó teljesítőképességének a legkiválóbb szakértők által megállapított határáig elmenni. Jóvátételül följáánl összesen 50 milliárd aranyat s megígéri, hogy bármibe kerüljön is, ezt előteremti. Elismeri a szövetségesek jogát, hogy a gazdasági és pénzügyi helyzet esetleges javulásában részesedjenek, s ezért beleegyeznek, hogy az amortizáció összege változhat. Késznek mutatkozik minden erejével közreműködni az elpusztított területek újjáépítésében. Ezenkívül följáánlja, hogy szállít az érdekelt államoknak bármi más nyersanyagot vagy egyéb szolgálatokat tesz tiszán kereskedelmi alapon.

Egy milliárd aranyon kívül Németország hajlandó volt arra is, hogy — amennyiben az Egyesült-Államok kívánja — saját gazdasági teljesítőképességéhez mérten vállalja az Amerikának járó tartozás egy részét. Németország kész volt erre biztosítékot adni, de kijelentette, — s ez alapvető igazság — hogy ezeket a javaslatokat csak akkor lehet megvalósítani, ha a kényszer-rendszabályokat megszüntetik, ha a jelenlegi termelés nem csökken, ha a német nép újra részt vehet a világkereskedelemben és megszabadul minden felesleges kiadástól. Miközben hajlandó minden józan tervet elfogadni, a német kormány azt a meggyőződését fejezi ki,

hogy a világ békéje és jóléte a kártérítés problémájának gyors, igazságos és nyílt megoldásában van.

A jóvátételi bizottság 1921 májusában a következő fizetési feltételeket szabta meg. A 132 milliárd összeg három (A, B, C) részletre oszlik, melyek Németország növekvő fizetési képességének felelnek meg. Utána 5 százalékos kamat és 1 százalékos amortizációs költség fizetendő. Németország évi 2 milliárdot fizet és kivitele értékének 25 százalékát. Ezek behajtására garanciális bizottságot alakítottak. A londoni konferencia elfogadta a jóvátételi bizottság e javaslatait és május 5-én *második ultimátumot intézett* Németországhoz. Ebben megfenyegette, hogy megtorlásul a szövetséges seregek megszállják a Ruhr-medencét. Németország tehát, bár tisztában volt a követelés képtelen voltával, nem tehetett egyebet, mint hogy elfogadja.

Miután Németország óriás erőfeszítéssel egy milliárd aranymárkát lefizetett, Párisban (1921 augusztus) összeült az első pénzügyi konferencia, amely felosztotta az összeget. Angolország kapta belőle a legnagyobb részt a megszálló csapatok költségeinek megtérítése címén 1921 május 1-ig; a maradékot, előjoga folytán, Belgium kapta. A jóvátételi bizottságot fölhatalmazták, hogy a C csoportba osztrák, bulgár és magyar jóvátételi kötelezettséget is felvegyen, mert ezekért Németország is felelős. Megállapították, hogy a Németország által szállított szénét német belföldi áron számítják és nem a világpiac áralakulása szerint. Azonban ezeket a megegyezéseket, melyeket Doumer miniszter írt alá „ad referendum“, nem hagyta jóvá a francia kormány.

Igy történt, hogy — míg a jóvátételi bizottság közvetlenül vagy a garanciális bizottság útján napról-napra rontotta Németország gazdasági helyzetét — a kormány kijelentette, hogy nem tud megfelelni 1922-re szóló kötelezettségeinek és haladékat kér.

Sok huza-vona és tévedés után Lloyd George ajánlatára 1922 januárjában összeült a cannesi konferencia. Londonban már az 1920 márciusi gazdasági manifesztumban megpendült az európai szolidaritás gondolata s visszhangra talált a Lloyd George és általam képviselt álláspont, hogy véget kell vetni az erőszak politikájának. Ez a törekvés megerősödött San-Remóban (1920 április) s eredménye a spaai kon-

ferencia volt. De 1920 tavasza óta Olaszországban oly erők kerekedtek felül, melyek letérítették a helyes útról. Magatartása is, amely egyenesen szégyenletes a felsősziléziai kérdésben, mindvégig határozatlan maradt. Nincsen józan ember Olaszországban, aki a német hadikárpótlásra csak a legkisebb igényt is tartaná és senkisé is hajlandó nyíltan Németország elnyomatása és megfojtása mellett állást foglalni. Egy nép sem szenved annyit a bizonytalanság és a balkáni állapotok miatt, melyek Európában uralkodnak s gazdasági erőit elsorvasztják, mint Olaszország, mert szüksége van az árucserére és külföldön rengeteg olasz dolgozik.

6. A cannesi konferencia (1922 január), melyet a francia kormányválság zavart meg, nem tudott kielégítő eredményre jutni. Elhatározták, hogy Németországnak haladékat 1922. évre korlátozzák s hogy ezalatt 720 milliót fizet aranymárkában és 1450 milliót természetben. Németországnak a vámok aranyértékben való kivetésével, a birodalmi bank előlegeinek és a bankjegykibocsájtásnak csökkentésével komoly biztosítékot kellett arra vonatkozólag adnia, hogy hat héten belül olyan pénzügyi tervezetet ad be, mely a kincstár jövedelmét jelentősen növeli. Megállapították ismét az antant különböző országainak részesedési arányát és az összegek átvételének módját. Azonban a cannesi határozatok a francia delegáció váratlan elutazása és a francia kormányválság miatt csak javaslatok maradtak. Briand lemondott. A jóvátételi bizottság tehát egyedül vezette tovább az ügyeket és 1922 január 13-án elhatározta, hogy Németországnak a január 15-iki és február 15-iki határidőre ideiglenes halasztást ad, feltéve, hogy január 16-ától kezdve tíznaponként 31 millió aranymárkát fizet, két héten belül pedig előterjeszti a pénzügyi reformot és az 1922-re szóló fizetések tervezetét. A német kormány 1922 január 28-án mindkettőt átnyújtotta a jóvátételi bizottságnak.

Az 1922 márciusában tartott párisi konferencia véglegesen megerősítette a cannesi határozatokat és a jóvátételi bizottságra bízta a moratórium kérdését. A Franciaországnak, Belgiumnak, Nagybritanniának Németországtól 1922 május 1-étől egy évre járó megtérítés összegét 220 millióban állapították meg. Így megváltoztak a Cannesban megállapított osztozási arányszámra, a természetbeni fizetésre és a

wiesbadeni francia-német egységre vonatkozó határozatok. Új elveket állítottak föl a szén árára és az élelmiszerekkel való fizetés módozataira nézve. Vak lelkiismeretlenséggel és csodálatraméltó tudatlansággal Ausztria és Magyarország jóvátételének felső határát hat milliárd aranymárkában állapították meg, s ebbe az összegbe nem számítják bele a már teljesített jóvátételi szállítást. Bulgária a neuillyi békeszerződés értelmében két és fél milliárd aranymárkát fizet.

A második párisi pénzügyi konferencia határozatának alapján a jóvátételi bizottság március 21-én jegyzéket adott át a német kormánynak feleletül ennek a január 28-iki értesítésére. Ebben a jegyzékben a cannesi konferencia határozatainak értelmében hozzájárul a moratóriumhoz (720 millió aranymárka készpénzben, 1450 millió természetben való fizetése az 1922. év folyamán), de egyszersmind figyelmezteti a német kormányt, hogy május 31-éig adja jelét, hogy komolyan akar és tud fizetni, különben súlyosbítják az 1921. május 5-iki ultimátum fizetési feltételeit és ellenszegülés esetén folytatják a kényszerrendszabályok alkalmazását. Ugyanebben a jegyzékben a jóvátételi bizottság a német kormánynak a pénzügyi reformok és rendszabályok egész sorát ajánlotta, hogy a kártérítés összegét előteremtse. Elég ezt a jegyzéket olvasni, hogy meggyőződjünk, hova vihet a lelkiismeretlenség és tudatlanság, ha bizalmatlansággal párosul. A német kormánynak adott tanácsok, vagy inkább parancsok egyrészt egész sereg új adó kivetésére vonatkoznak, másrészt azt követelik, hogy a bevételeket 1922—23-ban 60 milliárd papírmárkával növeljék. A jóvátételi bizottság, hogy siettesse a márka zuhanását, ily nagy bevétel mellett oly adókulesot ajánlott, melyben az adó automatikusan emelkedjen a márka fokozatos leromlása arányában. Azután a jegyzék megállapítja, hogy a garanciális bizottság fogja ellenőrizni az adók kivetését, és nagy takarékossgot tanácsol a kiadások terén, különösen az államhivatalokban. Követeli az állami segítségek törlését, s általában minden munka megszüntetését, melyre közvetlen égető szükség nincsen. Végül még egy csomó rendszabályt tartalmaz, melyek Németországot kiszolgáltatják teljesen az ellenőrző, tehát egyszersmind a jóvátételi bizottságnak.

Wirth kancellár 1921 április 7-iki válaszában tanuságát adta legmesszebb menő jóhiszeműségének és megállapította,

hogy a márka zuhanása mennyire megnehezíti az életet Németországban. Az elsőrendű élelmicikkek 60—70-szeresre drágultak. Minthogy nyárára a márka valószínűleg egészen elveszti értékét a világpiacon és Németország külföldön nem tud árút beszerezni, az országnak rendkívüli nehézségekkel kell küzdenie. Az erőszak alkalmazása helyett azt ajánlotta, hogy a jóvátételi bizottság vezetése alatt szakértők vizsgálják meg a szóbanforgó kérdéseket, s csak azt kérte, hogy ezek a szakértők ne mind az érdekelt államok alattvalóiból választassanak. A jóvátételi bizottság nem hederített a tényekre és okmányokra, melyeket a német kormány előterjesztett. Aranyban kívánni a fizetést, nem más, mint a márka értékének teljes és szándékos lerontása; a birodalmi gyűlés által megszavazott adókat pedig még 60 milliárddal növelni — mikor a német adótörvény már elment a teljesítőképesség határáig — egyenesen képtelen követelés. Ami a garanciális bizottság ellenőrzését illeti, a német kormány ezt nem fogadhatta el, mert ez az ellenőrzés megsérti pénzügyeinek szuverenitását.

A német kormány — felelt a kancellár — hajlandó a jóvátételi bizottságnak a szükséges fölvilágosításokat megadni Németország gazdasági helyzetéről és pénzforrásairól, de nem akad kormány, mely megengedhetné egy idegen hatalomnak, hogy elhatározó és részletekre menő befolyást gyakoroljon törvényhozására és törvényei végrehajtására.

A jóvátételi bizottság 1922 április 13-án kelt jegyzéke cinizmusban és hozzánemértésben még az előbbin is túltesz. Ujra hangoztatja az adók gyors és jelentős fölemelését, ami magának Németországnak *fontos és elkerülhetetlen létérdeke*. Arra az argumentumra, hogy Németország jelenlegi valutáris viszonyai mellett külső kölcsön nélkül képtelen aranyban fizetni, azzal felel, hogy e célból egyensúlyba kell hozni az államháztartás mérlegét, pedig erre maguk a győzők is képtelenek saját országukban. Mindezek után a bizottság úri könnyedséggel kijelenti, hogy segíteni akarja Németországot pénzügyi és gazdasági helyzete rendezésében.

7. Így jutunk el a génuai konferenciához (1922 április), melyet mindenkép késleltetni és megakadályozni igyekeztek. Az 1922 január 6-iki cannesi határozatok értelmében a szövetséges hatalmak megegyeznek egy konferencia összehívásá-

ban, melyre a legyőzöttek és Oroszország beleértésével Európa összes hatalmai meghivandók. Középeurópa és Keleteurópa újjászervezése gyors és kivételes elhatározást követelt. A szövetséges hatalmak egyöntetűen sürgősnek tartották a nemzetközi kereskedelmi forgalom felújítását és az egyes országok termelőképességének fokozását. Megállapították, hogy Európa akadozó vérkeringését csak a nagy államok közös erőfeszítése indíthatja meg újra. A szövetségesek tehát Cannesban néhány alapvető elvet vagy feltételt határoztak meg, melyek alkalmasak közös erőfeszítés sikerének biztosítására. A gèneui konferencia napirendje a következő hat pontot foglalta magában:

1. Az 1922 január 6-iki cannesi határozatok, melyek megadják az alapelveket a konferenciának.
2. A legfelsőbb tanács által elfogadott cannesi alapelvek megvalósításának módozatai.
3. Európa békéjének szilárd alapokra való fektetése. Ez a pont tisztára politikai jellegű. A cannesi határozatok 6. pontjára vonatkozik, mely szerint „minden állam kötelezi magát, hogy nem lép föl támadóan szomszédjai ellen“, s összefügg a népszövetség szabályzatának 10. pontjával is. Tehát alkalmat szolgáltatott a legkülönbözőbb politikai vitákra a biztosíték módjáról stb.
4. A kölcsönös bizalom helyrallítása, *a fennálló szerződések érintése nélkül*. Ezt a korlátozást „a fennálló szerződések érintése nélkül“ a francia delegáció kérésére szűrták közbe, nehogy a jóvátétel kérdéséről vita induljon meg.
5. Pénzügyi kérdések: forgalom, bankok, pénzintézetek, a pénzügyek javítása, váltók, az állami és magántartozások rendezése.
6. A gazdasági életre és kereskedelemre vonatkozó kérdések: a behozatal és kivitel megkönnyítése, helyi és jogi biztosítékok a kereskedelem felújítására, az ipari, irodalmi és művészi vagyon megvédése, konzuli ügyvitel, idegen állampolgárok kereskedőinek jogai, az ipari újjáépítés technikai követelményei.

Hogy az antantállamok képviselői valamennyien megjelenjenek Genuában, szűkíteni kellett a programmon és ki kellett kapcsolni a jóvátételi kérdést. Pedig három nagy probléma lebeg manapság Európa feje fölött: 1. Hogyan lehetne most a nemzetközi csereforgalmat helyreállítani, mikor a jóvátétel átkos gépezete megbénítja a legyőzöttek életét, folyton növekvő gyűlöletet szít s megakasztja Európa termelését és kereskedelmét? 2. Hogyan lehetne talpraállítani Orosz-

országot, melyet a háború és az ezt követő bolsevizmus teljesen tönkre tett? 3. Hogyan lehetne véget vetni az erőszakos béke képtelen erőszakoskodásainak, aminek folytán Európában ma több ember áll fegyverben, mint a háború előtt s a mely két táborba osztotta a népeket: a győzők és legyőzöttek táborába. Az előbbiek nem tudják pénzügyeiket rendezni, sem tartozásaikat kifizetni s ezért óriás összegeket követelnek a legyőzöttektől, akiket már megfosztottak minden ingó vagyonuktól és erőszakkal a legnagyobb bomlásba sodortak. Azzal a tilalommal, hogy a génai konferencián nem szabad a jóvátételt szóvá tenni, kikapcsolták azt a kérdést, mely Európát és fönnállását érdekli. A génai konferenciára összegyűlt képviselők — kivéve azokat, kiket teljesen elvakított az erőszak politikája — valamennyien meg voltak győződve, hogy a békeszerződések, melyeket az antant a magahangoztatta elvek sutbadobásával erőszakolt ellenségeire, csak a teljes romlást idézhetik elő s hogy e békeszerződések revíziója nélkül nem lehet komoly építő munkához fogni. Mindezek ellenére a génai konferencia nagyon hasznos volt, mert itt hangzottak el az első békés szavak s termékeny talajba hullottak. Először történt, hogy az egykori ellenségek egy asztal köré gyűltek, hogy a közös veszedelemről tárgyaljanak. De a génai konferenciának még az a sikere is megvolt, hogy általa tisztult a helyzet: Világosan szembekerült a két irányzat, mely ma harcban áll Európában. Nagybritannia és Olaszország — bár az utóbbi súlyos helyzeténél fogva kissé határozatlanul viselkedett — bizonyosságát adták, hogy a béke politikáját akarják. Igaz ugyan, hogy a politikában egyedül a tettnek van valóban értéke, de éppen a törekvések és tervek tisztulása, bizonyos közhangulat kialakulása határozza meg és mozdítja elő a tetteket. Angolországban és Olaszországban a közhangulat már a békéé.

A német megbizottak a génai konferencián ismételten megkísérelték, hogy a jóvátételi kérdést szőnyegre hozzák. Föl akarták használni erre azt az incidenst is, amelyet a német birodalom és az orosz szovjet közt kötött szerződés támasztott, de — bár Anglia és Olaszország hajlandónak mutatkozott a német jóvátételt részben a szövetségeseknek azzal az adósságával kiegyenlíteni, mellyel az Egyesült Államoknak tartoznak — a kérdést a jóvátételi bizottsághoz utasították. Ez

azonnal új tárgyalást kezdett Párisban (1922 május), amelyen — mint rendesen — jelen voltak az európai és amerikai nagybancok képviselői is, hogy a Németországnak esetleg nyújtandó kölcsönről tanácskozzanak. Mivel azonban a legyőzött államok gazdasági helyzete lehetetlenné tette a hitelezést, a jóvátételi bizottság nem állt el az ellenőrzés követelésétől és ez 1922 júliusában már a lehető legsúlyosabb és legmegalázóbb alakot öltötte.

Az 1922 júliusában tartott londoni konferencia is eredménytelen maradt, de itt mindinkább megerősödött az a gondolat, hogy a legyőzöttek jóvátételét Európa győző államainak adósságával összefüggésben kell tárgyalni.

A kérdés tehát jelenleg is megoldatlanul hánykolódik: Németország halasztást kér, a jóvátételi bizottság visszautasítja; s mivel már Franciaország sem akarja az új erőszakos lépés felelősségét vállalni, megelégednek azzal, hogy Belgium érvényesítse előjogát s az egész felelősséget mintegy reá hárítják.

Ez nagyjában a jóvátételi kérdésnek, azaz a világgazdaság legfontosabb kérdésének története. Egy kétértelmű mondatból született, az erőszak dajkálta, megtagad minden előzetes szerződést és kötelezettséget. Ez a végzetes tévedés, melyhez hasonló még nem fenyegette az újabb kor civilizációját, lesújtja Németországot és tönkre teszi a világkereskedelmet.

Kimerítően igyekeztem bizonyítani, hogy pénzügyi szempontból milyen óriási tévedés és milyen lehetetlenség a jóvátételi követelés.

Az egyes nemzetek gazdagságát már a háború előtt több éven át tanulmányoztam és írtam róla néhány könyvet. Rettenetesnek tartom azt a cinizmussal párosuló tudatlanságot, ahogy a politikusok, sőt egyes országok szakértői erről beszéltek. Lelkiismeretemre mondom, legtöbbjük még a kérdés elemeivel sem volt tisztában.

Ausztria, Magyarország, Törökország és Bulgária nem tudnak semmiféle kárpótlást fizetni s — főként a három elsőnek — sürgős segítségre van szüksége. Németországtól — ha a kártérítéssel nem akarták volna megfojtani — csak azt lehetett volna követelni, hogy vállalja az antantállamok adósságát Angolországgal és Amerikával szemben, melynek kifizetésére néhány évi haladékot kaphatott volna. Követelhettek

volna tíz éven keresztül 20—25 millió tonna szenet, a Saar-medence örökös átengedése — ha nem az erőszakos foglalás szándékával történt volna — azonban már illogikus és fölösleges. Nem lett volna szabad elvenni Felsőszilézia területét sem.

Németország, miután minden ingó és ingatlan vagyonát, kereskedelmi flottáját, gyarmatait, külföldi követeléseit és kereskedelmi szervezeteit átadta, mindjárt a háború végeztével és a blokád által okozott éhség hosszú évei után, rendkívül nehéz helyzetben volt. Ha legyőzött népekről beszélünk, nem szabad felednünk, hogy ők is éppen annyi, sőt több embert vesztek a háborúban, mint a győzők. Talán aránylag egy országnak sem volt annyi vesztesége emberéletben, mint Magyarországnak. Németország is többet veszített — még viszonylag is — mint Franciaország. Németországnak 1,800.000 halottja volt és több mint egymillió embere vált munkaképtelenné, vagy alig képes munkára. Akármily nyomorultul, de neki is gondoskodnia kell hadiözvegyeiről és árváiról. Tehát égbekiáltó és lehetetlen igazságtalanság, hogy jóvátételnek nevezett hadisarc címén arra kötelezzék Németországot, hogy saját hadinyugdíjain kívül a győző országok összes háború alatt folyósított segítségeit és háború utáni nyugdíjait is fizesse, annál is inkább, mert egyesek a győzők közül ezeket bőven osztogatták!

Németország már a felsősziléziai kérdésben hozott igazságtalan döntés előtt elvesztette lakosságának 15·5 százalékát ama megnyirbálás folytán, melyet szinte a véletlen szeszélye vezetett. Legtermékenyebb termőterületéből elvettek 15 százalékot és állatállományának tekintélyes részét is elvesztette. Azonkívül elvesztette vas- és cinkbányáinak körülbelül négyötödét, szénbányáinak nagy részét s még jelentékeny szénszállításokra is kötelezték. Németország rohamos fejlődését és nagy gazdaságát a háború előtt nem annyira természeti kincseinek, mint inkább állhatatos szorgalmának és kitűnő szervezőképességének köszönhette: ha termelését megakadályozzuk és nélkülözhetetlen nyersanyagaitól többé-kevésbé megfosztjuk, Németországra halálos csapást mértünk. Csodálatra méltó az a büszke és makacs erőfeszítés, mellyel a legyőzött Németország az élethez ragaszkodik s nem esik kétségbe.

Amint a hadisegítségek és nyugdíjak követelését bele-

vették a jóvátételbe, — amelynek történetét az imént elmond-
tuk, — valóságos hadikárpótlássá nőtt. Mindeddig a győzők
egy összegben határozták meg a hadisarcot, melyet az állam
és polgárainak némi erőfeszítésével néhány hónap alatt ki
lehetett fizetni. Franciaország elő tudta teremteni 1815-ben a
700 milliót és az 5 milliárdot 1870-ben. Ha Németországtól
tűrhető és a valósághoz mért kárpótlást követeltek volna,
még nagy veszteségei után is megfizethette volna; ha a meg-
szállott területeket kiürítik, kaphatott volna nagyobb kül-
földi kölcsönt. Szívesen és bizalommal hiteleztek volna Né-
metországnak, ha tudták volna, hogy gazdasági élete szaba-
don fejlődhet tovább. Ehelyett minden esetben lehetetlen
összegeket kívántak kártérítésül. Az egyes államok igé-
nyeiket nem a tényleges károk számadataira alapították,
hanem óriási összegeket határoztak meg, hogy az arányos
elosztásnál minél több jusson rájuk. De az óriási követelések-
kel szemben az a felfogás érvényesült, hogy az így keletke-
zett követelést évi részletekre kell osztani: Németország har-
minc-negyven éven keresztül évente néhány milliárdot fog
fizetni aranyban (kezdetben 25—28 milliárdról beszéltek) és
nagy mennyiségű árut fog szállítani. Eszerint tehát már nem
is kártérítésről, hanem *hűbéradóról van szó*, melyet az állig
fölfegyverzett győző ró ki a védtelen legyőzöttré, miközben
területét elfoglalja, s életét ellenőrzi.

Németország tehát gyakorlatban negyvenéves rabszol-
gaságra van vetve, törvényeit nem hozhatja szabadon, keze-
lába meg van kötve, s azoknak unokái, akik a háborút meg-
üzenték, mindig őseik bűnére emlékezve fogják fizetni a
hűbéradót. Vissza kell mennünk az ókorba és az ennél is
kegyetlenebb középkorba, hogy mását találjuk egy nép föl-
áldozásának az ősök bűne miatt.

Németország, melynek sűrű és szapora lakosságot kell
táplálnia, még a legnagyobb jólét idején sem tudott évi tíz-
milliárdnál többet tőkésíteni. De a tőkésítés egy népnél nem
az ingó vagyon gyűjtését, hanem csak a termelés eszközeinek
gyarapítását jelenti. Ha szaporítjuk egy gyár gépeit, ez tőké-
sítés; ha fásítunk műveletlen területeket, ez is tőkésítés. De
ez nem ingó vagyon. Már pedig *kártérítést* vagy akár *hűbér-
adót* fizetni is csak az ingó vagyon átadásával, vagy az expor-
tált árúk jövedelméből származó hitel útján, végül kártérítés

fejében árúk szállítása segítségével lehet. De ebben az esetben az átengedett árúk és értékek mennyiségének nem szabad a termelés fejlődését megbénítania.

Németország behozatala a háború előtt felülmulta kivitelét: a különbözetet hajófuvarral, külföldre vándorolt polgárainak átutalásaival, egész világra kiterjedő kereskedelmi hálózatának segítségével fedezte, csak így tudott — akkor sem mindég — előnyös kereskedelmi mérleget fölmutatni. A háború után ez a különbözet az élelmiszerek nagy hiánya és nyersanyagok beszerzésének szüksége miatt, még jobban kiéleződött; de a fedezet most már teljesen hiányzott rá. A belső kiadások növekedése, minek oka főleg az antant politikája volt, előbb csak jelentősen, később azonban lehetetlen mértékben megnövesztette a bankjegy-forgalmat, s lerontotta a pénz értékét.

Európában a politikusokat és pénzembereket sem kivéve, alig akadt ember, ki a versaillesi szerződés mélyére látott volna; tehát nem érthették meg azt sem, hogy milyen elkerülhetetlen pénzügyi romlás származik belőle Németország számára. Különösen a háború után következő első két évben majdnem minden semleges országban, sőt a győző államokban és Amerikában is meg voltak győződve arról, hogy a márka zuhanásának nem a béke, hanem a háború az oka. Mindenki márkát vásárolt és hosszú időn keresztül haussera spekuláltak vele. Ezt a tudatlanságon alapuló tévedést kihasználva, nem egy német alattvalónak sikerült jelentős vagyonra szert tennie és külföldön nagy összegekkel rendelkeznie, másrészt e körülmény megkönnyítette néhány sanyarú éven keresztül a nyersanyag beszerzését is. De végül is a német márka elkerülhetetlen bukása — mivel ez csak a békeszerződés és a jóvátételi politika következménye — megfosztotta Németországot minden segélyforrásától.

A jelenlegi viszonyok között Franciaország nem fizethetne évi kétmilliárd aranyfontot, Olaszország még egyet sem pénzének teljes elértéktelenedése nélkül. Németország sines abban a helyzetben, hogy fizethessen. Az örökös haladékkérések és az ezeket követő francia fenyegetések, hogy új területeket foglalnak el biztosítésként, tehát csak természetes következményei az erőszakkal előidézett helyzetnek.

Az eddig előadottakból a következő következtetéseket lehet levonni:

1. A károk jóvátételének elve szinte véletlenül, a francia nép közhangulatának kielégítésére, került bele 1918 novemberében a fegyverszüneti szerződésbe. *Je supplie Conseil de se mettre dans l'esprit de la population française*, mondta Clemenceau a legfelsőbb tanács 1918 november 2-iki ülésén. A károk megtérítésének követelését — mellyel az antant megtagadta előbbi kijelentéseit, de főleg a wilsoni 14 pontot — szívességből és a következmények mérlegelése nélkül vették föl a szerződésbe.

2. A versaillesi szerződés a 231. pontban a régi szerződésekkel ellentétben megállapítja, hogy a legyőzött egyedül felelős a háború kitöréseért s következésképpen kimondja a 232. pontban, hogy őt terheli minden kár megtérítése. De a kártérítés *hadisarcá* nőtt, mikor a háború alatt kifizetett hadisegítségek és a háború utáni nyugdíjak súlyos terhet is belefoglaltak.

3. A hadisarcot eddig mindig úgy vetették ki, hogy azt rövid időn belül — leginkább néhány hét, vagy néhány hónap alatt — ki lehetett fizetni. Ezzel szemben a legyőzött országok által teljesítendő kártérítés összegét sokáig meg sem állapították, s végül olyan követelésekkel álltak elő, melyek teljesíthetlenek. Időközben azonban főleg Franciaországban az a balhiedelem terjedt el, hogy a kártérítés rendbe hozza a győző országok s különösen Franciaország pénzügyeit. A közönség bízott a hivatalos közleményekben, melyek 375 milliárd kártérítésről beszéltek, s ebből csak Franciaországra évi 14 milliárd járadék jut! Így a képzelgés és valóság közt napról-napra mélyült a szakadék: ma Németország nem fizethet olyan kárpótlást, amelyet Franciaország elfogadhatna, mert a francia közvélemény felháborodik az ígélet és valóság közt levő nagy ellentétben.

4. Az a határtalan könnyelműség, mellyel az antant Németország 100 milliárdos ajánlatát elutasította, s azután mégis megelégedett 132 milliárd aranymárkával, eléggé bizonyítja, hogy a kérdést komolyan sohasem vizsgálták meg. Az aranyfizetés kötelezettsége azonban a márka teljes leromlásával járt s Németország ma abban a veszedelemben forog, hogy — mint Ausztria — teljesen kiesik a nemzetközi kereskede-

lemből, mert képtelen külföldön vásárolni. Miután az antant évekig 28 milliárdos évi törlesztésről álmodozott, ma az a helyzet, hogy egy milliárdot sem tud kapni — s emellett megmérgezték Németország gazdasági életét, gúzsba kötötték cselekvőképességét.

5. A jóvátételi bizottság közvetítő eszköz volt arra, hogy a Rajnavidék elfoglalásával hűbéressé alacsonyítsák Németországot s belenyúljanak az állam szuverén jogaiba. Amit Ausztria-Magyarország követelt Szerbiától hirhedt *ultimátumában*, semmi sem volt ahhoz képest, amit a versaillesi szerződés és méltó gyermeke, a jóvátételi bizottság, erőszakolt Németországra.

6. A kártérítés kérdését jelenleg már lehetetlen megoldani, mert Németország ma aranyban csak igen csekély összeget tud fizetni és iparának veszélyeztetése nélkül nem tudja többé a követelt szénmennyiséget sem szállítani.

7. Franciaország és Olaszország, melyek Angliával és az Egyesült Államokkal szemben főnálló tartozásaiknak még kamatait sem tudják megfizetni, kevés erkölcsi érzékről tesznek tanuságot, mikor viszont nagy összegeket követelnek aranyban Németországtól.

8. A jóvátételi kérdést megoldatlanul hagyni egyértelmű nemcsak Németország rabszolgaságra vetésével, termelésének megbénításával, hanem a világkereskedelem egyik legtevékenyebb tényezőjének a forgalomból való kizárásával is. Német-Ausztria, Magyarország és Németország bukása egész Európára visszahat, civilizációnk napról-napra hanyatlik, a világ jóléte forog kockán.

A jóvátétel kérdése, melyet Németország megfojtásának és földarabolásának szándékával találtak ki, tehát ma a világ legnagyobb és legfontosabb problémája. Európa békéjét, a világ jólétét meg nem találhatja, ha gyorsan és energikusan hozzá nem látnak e kérdés megoldásához.

HARMADIK FEJEZET.

A versaillesi békeszerződés mint a háború folytatása.

Hogyan fojtja meg és teszi tönkre a szerződés Németországot.

Németország akkor kért békét, mikor a négyéves kemény háború már teljesen kimerítette s Wilson ígéretei, melyeket a győzelem egyik legfontosabb tényezőjének, az Egyesült Államoknak nevében tett, biztosították a teljes egyenlőséget győzőknek és veszteseknek egyaránt. De amint Németország ellentállásra képtelenné vált, a versaillesi szerződés meghazudtolta az ígéreteket. Az elnyomás és gyűlölet üszkét dobta a jelenkor történetébe, mert olyan rendszabályokat léptetett életbe, amelyeknek egyedüli céljuk Németország megfojtása és szétdarabolása, valamint gazdasági és politikai egységének megbontása s életfeltételeinek megsemmisítése.

1. A szerződésből származó elnyomás okai.

Én úgy fogom föl az életet, mondta egyik parlamenti beszédében Clemenceau a győzelem után, mint a háború és béke örökös küzdelmét. Azt hiszem, von Bernhardi mondta, hogy a politika is csak háború, csak más eszközökkel folytatják. Ezt az aforizmat meg is fordíthatjuk: a béke oly háború, melyet a maga eszközeivel folytatnak.

Valóban, Clemenceau fölfogása sokban bizonyult hasonlóknak a von Bernhardiéhoz: a béke folytatja, sőt kiélezte a háborút. Csak az a kérdés, hogy ez az elv a legyőzöttek bukásával nem sodorja-e magát Európát is örvénybe.

A háború — jelentette ki Tardieu, a békeszerződés egyik hitelesítője — 1000 milliárdba került a szövetségeseknek, kik ezzel szemben csak 350 milliárdot követelnek Németországon. Tehát a szerződés gazdasági követelései igazságosak, mérsé-

keltek, s mindenben megfelelnek a wilsoni pontoknak! Ezek a kissé fantasztikus számösszegek nagyban hozzájárultak a közvélemény félrevezetéséhez és azoknak a káros képzelgéseknek szításához, melyek a francia közönség körében elterjedtek.

A háború után semmi erőfeszítést sem kellett volna sajnálni, hogy Európa gazdasági egysége ismét helyreálljon. Ez lett volna a legyőzöttek és főleg a győzők közös érdeke. Ehelyett azonban az erőszak politikája és Németország megfojtásának gondolata egész sereg olyan határozatot és rendelkezést sugallt, amelyek végül is nemcsak a legyőzötteknek, hanem mindenkinek ártottak és Európát a hanyatlás és romlás lejtőjére vitték.

Ha a versaillesi szerződés katonai és politikai, gazdasági és pénzügyi intézkedéseit figyelmesen megvizsgáljuk, hamarosan észrevevesszük, hogy a szerződésnek egyetlen célja Németország szétzüllesztése. Az egyezmény szerzői talán ezzel nem is voltak egészen tisztában. Wilson alig tudott valamit Európáról: bírói emelvényén elvont, terméketlen ideológiákba veszett. Megalkotta a népszövetséget és közben segített nemzeteket megbomlasztani. Olaszország nem számított: képviselői mintha ott sem lettek volna, mert minden erejüket az adriai kérdésre központosították, amely megoldhatatlan volt, mert már a kezdet kezdetén elhibázták. Lloyd George előtt nem egyszer fölillant a valóság megértése, de a Franciaországot érdeklő kérdésekben — azaz minden Németországgal kapcsolatos dologban — felettébb kényes volt a helyzete és Wilsonnal szemben kénytelen volt olykor leglogikusabb terveit is föladni.

Nincs béke Európában című könyvemben már kifejtettem, milyen lelkiállapotban készült a versaillesi szerződés. Miután a párisi konferencia valamennyi adatait áttanulmányoztam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a vezetőszerpet ebben szinte egyedül Franciaország játszotta. Nagy hiba volt a békeértekezletet Párisban tartani, hol minden gyűlöletet, bosszúvágyat lehell, hiszen alig néhány hónapja még a német ágyúk tüzeiben állott és német repülők röpködtek fölötte. Demokratikus államokban a kormány vezető emberei gyakran függnek a tömegektől, ahelyett hogy ők uralkodnának fölöttük; sőt népszerűségük érdekében még túlozzák is téve-

déseit. Csak ritka nagy és nemes jellem hajlandó a népszerűtlenséget vállalni.

Már a fegyverszünet föltételei is igen súlyosak voltak. Mivel a csapatok visszavonására és leszerelésére igen rövid időt szabtak, a legtöbb német városban lehetetlen volt az akkori forradalmi állapotok közt a rendet föntartani, a nagy hadiraktárakat megmenteni. A leszerelést még az is rendkívül megnehezítette, hogy Németországnak azonnal ötezer mozdonyt és százötvenezer vasúti kocsit kellett átadnia, holott a háború során a német kocsiállomány úgyis nagyon leromlott. A hazainduló katonák vonatát az átadandó mozdonysok és kocsik hosszú sora keresztelte s ebből oly forgalmi és termelési zavarok származtak, amelyeket csak a német nép hagyományos rendszeretete és fegyelmezettsége tudott leküzdeni. Ha meggondoljuk, milyen nehézségbe került a győzőknek a leszerelés még egy évvel a háború befejezése után is, könnyen megérthetjük, mennyire megakasztotta ez akkor Németország életét. És ráadásul a blokád sem szűnt meg, sőt súlyosbodott, mert a bizalmatlan győzők most még a Balti-tengerig is kiterjesztették.

Németország, ahelyett, hogy hitelt kapott volna a legszükségesebb nyersanyagok és élelmiszerek beszerzésére, pénztartalékjához és idegen valuta-tartalékjához kényszerült nyúlani. A forgalomban azonnal nagy zavarok léptek föl és az aranyfedezet, mely 1918 februárjában még 10·2 százalék volt, egyszerre 3·1 százalékra süllyedt. Már akkor lassan romlani kezdett a márka, hogy azután gyors, majd rohamos léptekkel elérje mai bukását.

Azok a feltételek, amelyeket a versaillesi szerződés Németországra kényszerített, ismertebbek, mintsem hogy újra fel kelljen sorolni őket. Céljuk Németország egységének megbontása teljesen németajkú területek elvételével és Poroszország két részre osztásával. Céljuk Németország önállóságának korlátozása a jóvátételi bizottság által, mely — míg a teljesíthetetlen kártérítést az ellenség meg nem fizeti — teljhatalommal rendelkezik és a Németország pénzén tartott megszálló seregre támaszkodik. Céljuk: elvenni a legszükségesebb nyersanyagot, mint például a vasat, megkötni a nyersanyag, pl. a szén termelését, elrabolni minden ingó vagyont, a gyarmatokat, a kerekedelmi flottát, a német alatt-

valók külföldi vagyonát stb.: egyszóval a teljes gazdasági rabszolgaság. És Németországnak teljesítenie kell mindezeket a követeléseket a végkimerülésig, mert mióta haditengerészetét átengedte, hadseregét 100.000 emberre csökkentette, vezérkarát föloszlatta, és katonát nem sorozhat, azóta teljesen fegyvertelen.

A versaillesi szerződés bevezetése azt mondja, hogy a szövetségesek *igazságos, biztos alapokon nyugvó, tartós* békével akarnak a háborúnak véget vetni. Ez a három jelző azonban vagy fölösleges, vagy ironikus értelmű. A huszonhét aláíró állam azután kijelenti, hogy a szerződés életbeléptével a háborús állapot megszűnik. Pedig maga a szerződés oly követelések sorozata, melyek a háború folytatására törekszenek. Németországnak tehát hozzá kell szoknia, hogy a legmegalázóbb és legsértőbb rendelkezésekben se lásson ellenséges szándékot. S valóban a jóvátételi bizottság felállítására vonatkozó szabályzat 18. pontjában Németország kötelezi magát, hogy azokat a rendszabályokat, melyeket a feltételek szándékos meg nem tartása miatt a szövetséges és társult hatalmak esetleg alkalmazni fognak, nem tekinti ellenséges lépésnek. Pedig ezek a rendszabályok tilalmakról, gazdasági és pénzügyi megtorlásról szólnak s alkalmazásukban teljes szabadságot biztosítanak a győzők önkényének. Más szóval, miután egy óriási kártérítési összeget állapítottak meg, melyről mindenki tudja, hogy megfizethetetlen, a győzőknek joguk van tetszés szerinti erőszakot alkalmazni, de Németországnak még panaszkodni sincs oka, mert hiszen ezt nem lehet ellenséges cselekedetnek tekinteni. A békeszerződés haditerve azután a német magánvagyonról rendelkezik: a győztesek föntartják maguknak a jogot a német magánemberek kereskedelmi, irodalmi, művészi vagyonának korlátozására, még akkor is, ha ezt a háború után szerezték. A szellemi vagyon ilyen eltulajdonítása (306—311. szakasz) páratlan az újkor történetében és szégyenletes árnyat vet a győztesek műveltségére, mert ezzel elismerik, hogy ebben sem tudnak Németországgal versenyezni s ezért el akarják rabolni szellemi kincseit, mint ahogy elvették a bányáit.

A szövetségesek az első pillanattól kezdve Németország erkölcsi erejét akarták megsemmisíteni: ezért különböztetik meg élesen a német népet a többi néptől s ezért semmisítették meg — minden szükség nélkül — Németország szerződé-

seit, még akkor is, ha ezek tisztára kereskedelmi jellegűek voltak. Még azt csak megértenők, miért kellett Santungot Japánnak átengednie, noha ez üzenete meg neki a háborút s nem fordítva, de miért kellett a Kinával szemben fönnálló valamennyi szerződéséről lemondania? Egy európai alattvaló felett sem ítélkezhet a kínai törvényhozás, de az „alsóbbrendű“ némettel szemben megvan erre a joga (128., 134. szakasz). Hasonlóképpen járt a német Sziámban, Libériában, Marokkóban, Egyiptomban, és elesett minden előbbeni szerződéseinek előnyétől. A szerződés 155. szakasza kijelenti, hogy Németországnak eleve el kell fogadnia az antantnak Bulgáriával és Törökországgal kötendő szerződéseit, tekintet nélkül jogaira, érdekeire vagy kiváltságaira, melyeket azok esetleg érintenek. Ezek az esetek és igazságtalan határozatok még a tisztán jogi vagy kulturális érdekű szerződéseket is megsemmisítik. Azonban a német alattvaló vagyont német területen mégsem lehetett ilyen egyszerűen lefoglalni. Gondoskodtak tehát arról, hogy kerülőúton megtehessék. Az antant biztosította magának azt a jogot, hogy fölszólítására a német kormány maga sajátítsa ki a kártérítés céljaira német magánfelek közvállalkozásokban való jogait vagy részesedését. Sőt a kormány erre köteles az alapot is megadni, mert maga téríti meg polgártársai kárát. Ennek az egyszerű kisajátításnak az a célja, hogy a német érdekeket teljesen kiszorítsa Törökországból.

Hogy a német gazdasági életet tönkretelhessék, az antant megsemmisítette Németország szerződését Luxemburggal, amely mindkét államra előnyös volt (40., 41. szakasz). A két ország vámegysége nagyban hozzájárult a vasipar felledüléséhez, amelyet német ipari érdekeltségek virágoztattak fel. Németország tehát nemesak nyersanyagát vesztette el, hanem félig földolgozott anyagát is, melyet régebben Luxemburg szállított.

Németországot végül mesterségesen elzárták Oroszországtól, nehogy gyarmatait, nyersanyagát, egyes területeit és külföldi kereskedelmi szervezetét elvesztvén, munkássága itt találjon új területet. Kényszerítették arra is, hogy szerződéseinek megsemmisítésében megnyugodjék (116., 117. szakasz), hogy eleve elismerje a régi Oroszország területén alakítandó új államokat és határaikat, sőt azokat a szerződéseket is, melyeket az antantországok velük jövőben kötni fognak.

Ha nem is tekintjük a legmegalázóbb követeléseket — a császár és német tisztek vád alá helyezését —, amelyek az örültséggel voltak határosak s amelyeket minden erőmmel megakadályozni igyekeztem, a békeszerződés a német népet Európában és Európán kívül kizárja a civilizáció legelemibb jogaiból. Minden nép élvezi őket, csak a német nem érdemes rájuk.

A német kereskedelmi flotta és a bűvárhajók elkobzását is fölösleges és káros erőszak sugallta. Csak a válság és a kereskedelmi szétzúllás fokozására volt jó. A háború előtt az egész világon a hajótér, csak a vashól és acélból való hajókat számítva, 42 és fél millió tonna volt, Németország csodálatos technikával épült hajói maguk 5 millió tonnát tettek. Nagybritannia 19 millió tonnájával fölülmúlt minden más államot. 1922 januárjában a világflotta majdnem 57 millió tonna volt, 14 millióval több, mint a háború előtt. De Németország hajóit elvették és — bár forgalom híján saját hajói kikötőben vesztegelnek — az antant a kártérítés számlájára még újonnan építendő hajókat is követel. Menynyire tágabb és józanabb volt ennél a németek ajánlata, mikor nemzetközi hajóstársulat alakítását kívánták, melyben Németország a közös cél érdekében közös terv szerint együtt működött volna a többi állam flottáival.

Az ipari gépek felhasználásáról szóló határozatok is csak arra szolgáltak, hogy a német ipart vetélytársaitól függővé tegyék. Ezek értelmében az antant lefoglalhatja akár-mely gyár gépeinek és anyagainak egy harmadát; tehát megszűnik az ipari élet biztossága.

Mínthogy Németországnak e teljesítményeiért nem jár sem fizetés, sem kárpótlás, a jóvátételi bizottság az érdekelt felek megkérdezése nélkül, önhatalmúan dönt arról, milyen árúkat követeljen. Ez az állapot nemcsak gazdasági rabszolgaság, hanem teljesen bizonytalanná teszi az ország ipari életét is. A szénkérdésről később külön szólnunk. Magának a győzőnek gazdasági életét is mélyen megbontja, hogy ingyen kap árút és hova fordításáról a kormány maga gondoskodik.

Németország vámszabadsága megszűnt: a Saarvidék francia vámterület lett, és Németországnak valamennyi győzött egyforma elbánásban kell részesítenie.

Németország nem korlátozhatja a behozatalt (264. szá-

kasz). Vámpolitikája nem szabhat határt a kivitelnek. Nem köthet semmiféle kereskedelmi szerződést és minden viszonyosság nélkül oly súlyos terheket kell viselnie, melyekre még akkor sincs példa a világtörténelemben, ha a lengyel területekre, Lotaringiára és a Rajna-vidékre vonatkozó lesújtó rendelkezéseket nem is vesszük figyelembe. Németország tengerpartjain sem úr többé (271—273. szakasz), mert a győző államoknak itt egészen kivételes halászati joguk van. Eddig minden hajónak abban a kikötőben kellett bejegyezve lennie, ahol a forgalmi bázisa volt. A békeszerződés azonban a tengerparttal nem rendelkező országok hajóinak megengedi, hogy működési szférájuktól akár a legmesszebbi kikötőben jegyeztessék be magukat, tehát német kikötőkben kereskedelmi flottát tarthatnak fenn. A jelenleg mindenütt érvényes tengerészeti jog szerint a német kikötőknek saját nemzeti zászlójuk alatt kellene lebonyolítaniok a kereskedelmi forgalmat, ennek meggátlására egyes kikötőket megfosztottak bejegyzési joguktól.

A győző államok Németországban élő állampolgárait cselekvési szabadságukban a legkevésbé sem szabad korlátozni, sőt a kormány köteles számukra állandó pártfogását biztosítani. Ezzel szemben azonban a német kormány kénytelen a konzulok és konzuli ügynökök megállapított listáját mindenkor a vizsgálat és megjegyzés joga nélkül elfogadni (276—281. szakasz).

Németország kötelezi magát, hogy a törvény és közigazgatás eszközeivel megvédi bármely szövetséges hatalom nyers-termékeit és gyártmányait a tisztességtelen verseny ellen. Ügyszintén meg kell tiltania, el kell koboznia, vagy más hatékony eszközzel lehetetlenné kell tennie belföldön oly termék vagy árucikk behozatalát, kivitelét, gyártását, eladását, mely nevével, cégjelzésével, felírásával, alakjával stb. meg akarna tévesztetni az árú számozása vagy minősége felől. (274. szakasz.) Ezek a rendelkezések, melyek még súlyosabbak a borkereskedelemben (275. szakasz), azt jelentik, hogy az áruk hamisítására megtévesztő felírásokkal stb. csak a győzőknek van joguk, de tilos a németeknek. Ezeknek a kereskedelmi tisztesség törvényei szerint kell eljárniok, tisztességtelen kereskedelmet űzni egyedül a győztesnek van joga, sőt a békeszerződés szerint egyik legfontosabb, alapvető joga.

Németország még posta- és távíró-ügyekben sem köthet szerződést. A győzteseken áll egyedül, mely szerződéseket akarnak fenntartani. Németországnak mindenhez hozzá kell járulnia bírálát nélkül (282—295. szakasz).

A német állam és polgárai közt fönnálló tartozásokat a békeszerződés a leglehetőlenebb és legigazságtalanabb módon igyekszik rendezni (296. szakasz). Itt csak a tévedés mérete óriásibb, mint az igazságtalanságé. Hosszú közgazdasági értekezés kellene hozzá, hogy ezt megmagyarázzuk.

A német kereskedelmi repülés fejlődését gúzsba kötötték (313—320. szakasz), mert míg az antant repülőgépei Németországban ugyanazokat a jogokat élvezik, mint ennek az államnak saját légi járművei (szabad repülés, repülőterek használata stb.), a viszonyosság itt is hiányzik.

Németország minden közlekedési útja — folyók, kikötők, csatornák, vasút — korlátozásoknak van alávetve, csak azért, hogy a forgalom megbénuljon (321—386. szakasz). Valóban csodálatos, hogy annyi teher, rendszabály, korlátozás, kényszer, fölösleges megaláztatás sem volt képes Németország egységét megbontani. Hogy az Elba, Niemen, Odera, Rajna nemzetközi folyók és némelyikük forgalmát nemzetközi bizottság intézi, épp oly megdöbbentő, mintha német és orosz delegátusok akarnának a Thamesen, a Rhôneon vagy a Pón uralkodni. És az azután már a megaláztatás netovábbja, hogy ezekben a bizottságokban — melyekben oly államok vannak képviselve, mint Olaszország, Csehszlovákia, Angolország — a németek kisebbségben vannak. Az Odera-bizottság kilenc tagja közül például csak három német, a többi Nagybritanniát, Franciaországot, Csehszlovákiát, Dániát, Svédországot képviseli. A Rajnán, ezen a teljesen német folyón, 19 tagból álló bizottság uralkodik, közülük csak négy a német. De ez a bizottság Straszburchban székel, Franciaországnak négy képviselője ül benne, s ugyanesak Franciaország nevezi ki elnökét is. A víziutak, csatornák, vasutak csodálatosan megszervezett hálózatának működését megbénították, pedig oly sík területen fekvő és sűrű népességű államnak, mint Németország, főképp ebben rejlik gazdasági ereje. Németországot kényszerítették, hogy Európa belsejében fekvő országoknak engedjen át 99 évre szabadvámú területeket a hamburgi és stettini kikötőkben s garantálja az átmenő forgalmat saját határukig. Nem volt

tehát elég, hogy Németország elvesztette a danzigi kikötőt és át kellett adnia egész kereskedelmi flottáját, a győzők még megmaradt legnagyobb kikötői használatában is korlátozták.

Vasúti készletének jelentős részével Németország kénytelen volt még az elvesztett területek vasúti vonalait és vasúti anyagát is kárpótlás nélkül átadni. A német vasutakat, melyek már a megszálló hadsereg szállításával s ellátásával, a jóvátétel fejében követelt szén és áruk szállításával is nagyon meg voltak terhelve, egyenesen megbénította a lengyel korridor. Először történt a világon, hogy egy államot két részre osszanak egy harmadik ország kereskedelmének érdekében, amely nem is vett részt a háborúban, sőt a háború idején még nem is volt állam. De amíg a békeszerződés oly fontosnak tartja, hogy az Európa belsejében fekvő Cseh-szlovákia és Lengyelország szabad utat kapjon a tengerhez, s ezt csak úgy látja megvalósíthatónak, ha Németországot megalázza és rabigába hajtja, miért nincs tengerre szüksége a többi népnek — a legyőzötteknek?

Bulgáriának volt tengere, de elvesztette, mert a győzők logikája szerint a legyőzötteknek nincs szüksége tengerre. Sőt nemcsak Ausztriának és Magyarországnak, de még Sváajcnak sincs rá szüksége, pedig ez már csak őszintén semleges volt a háború alatt. Nyugat-Poroszországból Kelet-Poroszországba csak lengyel területen keresztül lehet jutni, aminek a vasúti forgalom nagy kárát látja.

De ha a békeszerződés sok feltételétől, amely Németország életének megbénítására való, tekintetünket most már arra irányítjuk, hogyan alkalmazták őket az utóbbi három év során, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy általuk a német nép egységét és gazdasági életét akarták megtörni, megölni. Mindjárt kezdetben világos ez a szándék. A józan ész a békekötés után a kereskedelmi s főleg a diplomáciai viszony haladéktalan megkezdését tanácsolta volna. Ehelyett az antant több mint egy évig csak katonai képviselők és bizottságok útján érintkezett Németországgal. Mikor Londonban, s később újra, szóvá tettem ezt, a legnagyobb ellentállásra találtam, mert a béke ugyan alá volt írva, de a háború folytatódott. A szeparatista mozgalmakat a szövetségesek már az első napokban, sőt még a békeszerződés fogalmazása közben is, fölkarolni s támogatni igyekeztek.

Sokáig tervezték Bajorország különválasztását Németországtól, majd egyesítését Ausztriával. A békekonferencián fölmerült az a kérdés is, nem kellene-e Bajorországgal külön aláíratni a szerződést.

1919. telén egyik szövetséges kormány erősen sürgetett engem, hogy Olaszország nevezzen ki diplomáciai képviselőket a legfontosabb német államokba, Berlin városát kivéve. Én nem teljesítettem azt a felhívást, mert úgy tartottam, hogy ezzel sérelem esnék a német alkotmányon, sőt magán a békeszerződésen is. Mindazonáltal Franciaország kinevezte Bajorországba diplomáciai képviselőjét.

Hermes pénzügyminiszter a birodalmi gyűlésen 1922 január 30-án tartott beszédében világosan kifejtette, hogy Németország képtelen megfelelni a vele szemben támasztott követeléseknek.

A békeszerződés feltételei tehát egyáltalában nem a békére, még csak nem is a kártérítés kicsikarására, hanem a háború folytatására s ezáltal Németország megbontására irányultak.

2. A Saar-vidék.

A Saar vidéke teljesen német terület. Franciaországban eddig soha senki sem gondolt bekebelezésére.

Épp ezért, mikor Franciaország a békekonferencia egyik ülésén az annexió követelésével előállt, általános megütközést keltett. A Saar-medence szénbányáinak örök időre való átengedését követelve a Pas-de-Calais bányáiban okozott károk megtérítése címén, Franciaország egyszersmind ennek a tiszta német területnek főhatóságát is magához akarta ragadni. Ez ugyanannyit jelent, mintha a központi hatalmak közül, feltéve, hogy ők győznek, Ausztria a veronai provinciát, Németország a Franche Comtéet vagy Burgundiát követeli. Oly nagy volt a megütközés, hogy a békekonferencia válságos órákat élt át miatta. 1919 március 28-án Lloyd George így szólt a francia megbizottakhoz: „Ne utánozzuk Németországot abban a tévedésében, melyet 1871-ben állítólagos történeti jogra hivatkozva elkövetett. Ne alkossunk új Elzász-Lotaringiákat.“

De míg Elzászban mindig voltak erős német szigetek, a Saar-vidék lakossága tiszta német. Az amerikai és angol

megbizottak annyira lehetetlennek tartották ezt a követelést, hogy a véleményeltérés már-már összeütközéssé fajult.

Ekkor azonban olyan közvetítő határozatot vetettek föl, mely páratlanul áll a világtörténelemben. Németország örök időre átengedi a Saar-medence bányáit Franciaországnak s maga köteles kiaknázásukról gondoskodni. Ebben azután megegyeztek.

Németország tehát átadja a Saar-vidék bányáit. Franciaország föltétlenül és szabadon uralkodik rajtuk. Értéküket beszámítják a jóvátételi összegbe. (45—50. szakasz és melléklete.) Németország a Saar-vidék területéről lemond a népszövetség javára, mely azt hitbizományként kezeli. Tizenöt év múlva népszavazás fogja elhatározni, hogy az a terület Franciaországé vagy Németországé legyen-e. Az átengedett bányák közül sok nem az államé, hanem német kereskedelmi vállalatoké és magánembereké volt. Ha a Saar-vidék visszajut Németországnak, az a különös helyzet fog előállni, hogy más állam uralkodik a föld színén és más a föld alatt.

Egyelőre a Saar-vidéket öt éven keresztül öttagú bizottság kormányozza, melyet a népszövetség nevez ki. Egy tagja francia és egyet a nem francia lakosság közül választanak. Ennek a bizottságnak megvan ugyanaz a hatalma, melyet előbb a német császárság, Poroszország, Bajorország itt gyakorolt. Feltétlen hatalommal rendelkezik a közüzemek, vasutak, csatornák igazgatásában. Az igazságszolgáltatást is a bizottság nevében gyakorolják, mely az adókat is kivetí, a költségvetést is megállapítja. A Saar-medence francia vámterület.

A terület elfoglalása után természetesen azonnal megkezdődött az elfranciásítás. Francia ügynökök járták be a földet és a békeszerződés ellenére 7500 emberből álló francia helyőrség vetette meg rajta a lábát. A francia nyelv kötelező lett az iskolában; sok németet kiűldöztek, a Saar-vidékről Németországba csak útlevéllal lehet utazni. Ennek az ezeréves német területnek lakosai tehát még csak nem is közlekedhetnek szabadon az anyaországgal.

Bár a bányamunkások csaknem mindnyájan németek, frankban fizetik őket. A lakosságot megfosztották politikai jogaitól, megakasztották művelődésében; a gyülekezés és a

sajtó szabadságát elkobozták. S a saar-vidékiek túrni kénytelenek a gyarmati katonasággal vegyes francia csapatokat, míg közülök sokan — ujságyszerkesztők, kereskedők stb. — kiutasíttatnak.

A Saar-vidéket azért csatolták a francia vámterülethez, hogy eddigi gazdasági egységét Németországgal megszakítsák. 1913-ban 13,204.000 tonna szenet, 1,340.000 tonna nyersvasat, 2,080.000 tonna acélt termelt. A nagy acéltermeléssel járt 350.000 tonna Thomas-salak, mely — kitünő trágya lévén — nagyban hozzájárult a német földművelés föllendítéséhez. Miután az egész szén- és vastermelést a Saar-vidéken megkaparintotta, a francia vasipar most már a felsősziléziai bányák kézrekerítését tűzte ki programmul s így sikerült is a vastermelést monopolizálnia Európában.

A frankvaluta bevezetése ugyanakkor azzal az eredménnyel jár, hogy a Németországba való kivitelre nagy vám esik.

E rendelkezések következtében a Saar-medence termelése megakadt.

A nyersvas-termelés az 1913-ban elért 1,340.000 tonnáról 1921-ben 643.745 tonnára csökkent, az acéltermelés 2,080.000 tonnáról 986.046-ra. Bár Franciaország szükségleteit messzi fölülmulja a Thomas-salak kapott mennyisége, csak azért, hogy Németország előnyére ne szolgálhasson, megtiltották a kivitelt. Termelése 350.000 tonnáról le is szállt 175.000 tonnára. A Saar-bizottság helybenhagyta a francia kiviteli tilalmat, csak 1921 márciusában oldotta föl, mikor a mezőgazdaság ennek már semmi hasznát sem látta: így a Thomas-salak termelése folyton csökkent.

Nyolcszázezer német tizenöt évre egy idegen kormány kénye-kedvére van bízva, mely diktátori hatalmat gyakorol, s tizenöt évi elfranciásító politika után lesz kénytelen magát a népszavazásnak alávetni. A kormány formáját a népszövetség állapította meg, melyből Németország — mivel nem felelt meg a teljesíthetetlen követeléseknek — ki van zárva. A Saar-vidék lakói tehát hiába fordulnak a népszövetséghez. A versaillesi szerződés nyilvánvaló megsértése ellen, az ellen, hogy francia megszálló csapat van a Saar-vidéken s hogy a német valutát franciával helyettesítették, senki már komolyan nem tiltakozik.

Az elnök a genuai konferencia 1922 május 10-iki ülésén előterjesztette a saarvidéki polgárok emlékiratát; azokról az akadályokról szól, melyek a Saar-medence kereskedelmi fejlődését meggátolják. Kéri, hogy a konferencia vizsgálja meg, mi módon lehetne a jelenlegi helyzeten segíteni. Az elnök azt ajánlotta, hogy a memorandumot csatolják az iratokhoz.

Lloyd George ekkor azonban megjegyezte, hogy a kérdés egyedül a versaillesi szerződést aláíró szövetséges és társult hatalmakra tartozik; a kérdést eljük kell tehát utalni.

Ezzel szemben Barthou nem késett a francia delegáció nevében kijelenteni, hogy a Saar-vidék kérdése nem lehet a konferencia tárgya. A francia delegáció semmi esetre sem járulhat hozzá, hogy az emlékiratot a szövetséges és társult hatalmakhoz tegyék át megvizsgálás végett, sőt még ahhoz sem, hogy az aktákhoz csatolják. A delegáció nem tűrheti, hogy ennyi figyelmet is szenteljenek neki.

Az, amit állítólag Németország erőszakos gyarmatosításával a lengyel területeken tett, semmi ahhoz képest, ami a Saar vidékén történt: gazdaságilag elszakították Németországtól, hogy néhány év múlva politikailag is elvegyék tőle.

3. A kelet-németországi zavarok, a danzigi korridor és Felsőszilézia feldarabolása.

Amikor az éhség kényszerítő nyomása alatt s az antant által ígért igazságos béke reményében Németország letette a fegyvert, meg volt győződve, hogy a háború végeztével minden állam leszerez és ezentúl győzők és legyőzöttek a népszövetségben egyesülnek. El volt rá készülve, hogy visszaadja Elzász-Lotaringiát, kárpótlást fizet Belgiumnak, fölépíti az elpusztított francia területeket. Hiszen ezt mindenki az elvesztett háború s az igazságos béke elkerülhetetlen következményeinek ismerte el. A németek nem is sejtették, mi fog a békeszerződés után történni, sőt — tegyük hozzá — maguk a győztesek sem látták előre. Hisz még ma sincsenek tisztában politikájuk következményeivel!

Németország nyugati szélén nagy zavarokat támasztott Elzász-Lotaringia átadása, a Saar-vidék erőszakos és értelmetlen átesetelése, s oly területek átengedése Belgium-

nak, amelyekre soha senki sem gondolt. A Rajna mentén óriási megszálló sereg áll és azzal fenyeget, hogy átesap a folyó jobb partjára, melynek egy részét már el is foglalta azzal az ürüggyel, hogy Németország nem felel meg kötelezettségeinek, holott mindenki tisztában van azzal, hogy ezeknek megfelelni nem is lehet. A Saar-vidékre és Luxemburgra vonatkozó rendelkezések széttörték az előbbi vámegységet. Németország ölbetett kézzel kénytelen nézni, hogyan nő napról-napra a zavar a Rajna zónájában. Ugyanazt a programot az antant még tágabb mértékben és még erőszakosabban valósította meg Németország keleti részében.

Megalkották Lengyelországot, de nem úgy, mint Wilson tervezte s ahogyan mi is szerettük volna: tiszta lengyel területtel. Nagy német és orosz területeket kapcsoltak hozzá, úgy, hogy a lakosságnak alig több, mint fele lengyel. Ez az új Lengyelország, mely imperialista handabandázásával rettenetes sorsot készít elő magának, ha idejekorán észre nem tér, képtelen feladatot tölt be: t. i. örökre elválasztja egymástól Németországot és Oroszországot, azaz Európa két legszaporább és legexpanzívabb népét, s amellet még Franciaország katonai exponense Németországgal szemben. Német-Ausztriát fölosztották és német lakosságát önkényesen ehhez vagy ahhoz a szomszéd államhoz csatolták. Ugyanígy történt Keletnémetországban. Területeket fölforgattak, szétosztogattak. Lengyelországnak odaitélték Posent és Nyugat-Poroszország egy részét. Megalkották Danzig szabadállamot, melynek semmi létjogosultsága nincs, Poroszországot pedig két részre osztották az úgynevezett danzigi korridorról. Valóban, új dolog a világtörténelemben, hogy egy nagy, művelt nemzetet kettévágnak s kereskedelmi életét egy másik ország ellenőrzése alá helyezik. Ráadásul Németország egyik legfontosabb területét, Felsősziléziát, antant-csapatok foglalták el, hogy a népszavazáson örködjének, mely majd eldönti Felsőszilézia Németországhoz vagy Lengyelországhoz való tartozását. A versaillesi szerződés 27. és 28. szakaszai Németország határait a népek önrendelkezésének teljes sutbadobásával húzzák meg. A népjogok arculütésével egyszerűen önkényesen ide vagy oda ítélnék területeket.

A közvetetlen eredmény: pang a kereskedelem, szétzüllik a termelés. Évszázadok munkája megy tönkre. Lengyelország

még a danzigi korridorral sem elégedett meg. Az egész, délebb fekvő területre is igényt tartott, mert hiszen ez a terület 1525-től 1657-ig lengyel uralom alá tartozott. Elég a lengyel delegáció emlékiratait olvasnunk, melyeket 1917 márciusában Balfournak — az akkori külügyminiszternek — és 1918 októberében Wilsonnak átnyújtott, hogy lássuk, milyen telhetetlen étvágya volt Lengyelországnak. A versaillesi szerződés nagy-részt ki is elégítette.

Németországtól elvették keleten Memel vidékét Heidekrug városával, melyet ezelőtt vagy 650 évvel németek alapítottak; elvették Tilsit és Ragnit vidékének egy részét, mely 1422 óta volt Németországé. Ezenkívül megkísérelték még Németországtól elragadni Oletsko Ortelsburg, Reidenburg, Johannesburg, Lik, Sensburg, Allenstein, Osterode, Lötzen, Rossel vidékét is, holott ezek ötszáz éves német területek; el akarták venni Kelet-Poroszországban Stuhmot, Marienburgot, Marienwerdert és Rosenberget is. A békeszerződés határozatai értelmében egész Kelet-Poroszországnak szét kellett volna hullania, ha a kilenc-tizedrészben Németországnak kedvező népszavazás ezt meg nem akadályozta volna. Így is nagy terület gazdasági életét tették tönkre Poroszország két felé osztásával, Danzig önállósítása és a lengyel korridor által, Poroszország és Pomeránia egy részének Lengyelországhoz csatolásával. Németország ezáltal nemcsak három millió ember, hanem egyszersmind legfontosabb mezőgazdasági területei elvesztését is fájlalja. Összes gabonatermésének negyedét s burgonya-termésének hatodát vesztette el.

Kelet-Poroszország úgy el van választva az anyaországtól, mint valami gyarmat. Lengyelország, Litvánia, a tenger határolják s teljesen Lengyelország kénye-kedvére van bízva. A békeszerződés Nyugat-Poroszország huszonegy járását és Kelet-Poroszország Soldau körül levő dél-keleti csücskét egy millió lakossággal népszavazás nélkül elszakította a birodalomtól és odaítélte a lengyel korridornak. Memel hovatartozása vitássá lett, Danzig pedig szabad állammá alakult.

Wilson, aki az európai helyzetet alig ismerte és gyakran igen tudatlan szakértők véleményére épített, csak azt mondja 14 pontjában, hogy a lengyel lakosságú területen lengyel államot kell alakítani s szabad utat kell kapnia a tengerhez. Az antant kötelezettsége tehát mindössze arra szorítkozott, hogy

tizenhét-húszmillió emberrel megalkossa Lengyelországot s biztosítékot adjon a danzigi kikötő szabad használatára.

Ezzel szemben a békeszerződés előkészítőinek valódi céljuk az volt, hogy német területeket elvegyenek és a német termelés munkáját megakasszák.

Danzigot, a régi hanza-várost, Schopenhauer és sok más nagy német szellem hazáját, termékeny vidékével együtt 1250 táján a bevándorló német, különösen lübecki kereskedők és hajósok kezdték fölvirágoztatni. Danzig már a XIV. század elején egészen német város volt, 1360-ban belépett a Hanza-szövetségbe s csakhamar a német és germán törekvések fontos előőrse lett. Danzig vidékén már csak egy százalék lengyel lakik: ebből a részben átcsatolt Marienburgban 3 százalék, Danzig Hőheben 11 százalék s magában Danzig városában nem egészen 4 százalék.

Nos hát Danzig, bár a népesség — melyet meg sem kérdeztek — soha sem fejezte ki kívánságát, hogy más országhoz tartozzék, ma külön állam. Elvben ugyan a népszövetség alá van rendelve, valóságban azonban lengyel ellenőrzés alatt áll. 330 ezer lakossal és 1920 négyzetkilométernyi területtel tehát csak színleg szabad állam. Kormányát a népszövetség, következképp a győző államok nevezik ki, de Lengyelország benne túlsúlyban van. Danzigba csak a korridoron, azaz a jogtalanul Lengyelországnak ítelt területen keresztül lehet eljutni; Danzigot az idegen államoknál lengyel megbízott képviseli, annak jeléül, hogy az ő főhatósága alá tartozik (104. szakasz); végül Lengyelország itt a gazdasági előnyök egész sorát élvezi. Az új alkotmányban, melyet 1922 január 1-én kényszerítettek erre az új államra, minden Lengyelország körül forog. Danzig vámterülete is Lengyelországhoz tartozik.

Hogy Königsbergből Danzigba, Kant hazájából Schopenhauer városába eljusson az ember, épp úgy lengyel területen kell áthaladni, mintha Danzigból Berlinbe akarunk menni. Az újkor története nem látott ennél különcebb, képtelenebb, értelmetlenebb dolgot!

De a német termelés tökéletes megbénítására nem volt elegendő megadni a kegyelemdőfést a vastermelésnek és vasiparnak, mely a német kivitelnek legalább egy ötödét tette a háború előtt; nem volt elég elvenni a nyugati határon a Saar-medence bányáit és a francia vámterülethez csatolni őket.

Ehhez szükséges volt még az is, hogy megakadályozzák termelésében a legnagyobb bányaközpontot, mely eddig Németországot és közvetve Európát ellátta: Felsősziléziát. Lengyelországot tehát ráuszították Németországra, azután elvették tőle Felsőszilézia egy részét. Így sikerült a termelést szíven találni.

Ha már Danzig elszakítását önkényes és bűnös dolognak mondtuk, minek nevezzük Felsőszilézia elrablását? Posen és Danzig elválasztására még csak akad valami ok, de Felső-Sziléziára vonatkozólag ilyet hiába keresünk. Legalább ezer éve megszakítás nélkül Németországhoz tartozott. Még a legmerészebb fantázia sem merne volna a háború előtt vagy a háború alatt ezt a területet Lengyelországnak követelni. Ez soha nem volt kétséges, soha sem volt vitás.

A versaillesi szerződés 88. szakasza azonban népszavazást rendel el Felsősziléziában s ennek módját egy mellékletben állapítja meg. Ezzel a melléklettel azonban senki sem törődött, a békekonferencia komolyan meg sem vizsgálta. Pedig olyan rendelkezéseket tartalmaz, melyek a legképtelebb dolgot is lehetővé teszik.

Ha a párisi konferencia iratait átvizsgáljuk, azt fogjuk látni, hogy a szerződés első fogalmazásában nincs szó népszavazásról: a békeföltételek ama tervezete, melyet 1919 május 7-én nyújtottak át Németországnak, Felsősziléziát egész egész Lengyelországnak ítéli. De később a dolog mégis csak rettenetesnek tűnt föl: tehát a népszavazás segítségéhez folyamodtak.

Külön kötetet érdemelne Felsősziléziának és azoknak az erőszakosságoknak története a békekötés óta, melyekkel a lakosságot kényszeríteni akarták, hogy Lengyelország érdekében szavazzon. Talán soha nagyobb igazságtalanság nem burkolózott a törvény köpenyébe és soha nem volt élesebb ellentét látszólagos törvényesség és tényleges erőszak közt.

Felsősziléziában vannak Európa legnagyobb szénbányái. Németország már örök időkre átadta a Saar-vidék bányáit s jóvátétel címén óriási szénmennyiségeket szállít az antantnak. Elvesztette vastermelésének négy-ötödét. Németország gazdasági rabszolgaságba hajtását Felsőszilézia elszakítása volt hivatva megkoronázni.

Felsőszilézia elsősorban bányavidék. 34 százaléka erdő,

55 százaléka szántóföld, de főleg vasat, szenet, cinket stb. rejt magában óriási mennyiségben. Közvetlenül a háború előtt, 1913-ban, közel 40 millió tonna szén termelt; a német ólom negyed részét itt bányászták s innen került ki az egész világ cinkjének 17,5 része. Sehol Európában annyi szén nincs, mint e bányákban. Készlete fokozott kiaknázás mellett is évezredekig eltart. Felsőszilézia nagy gazdasági egység. A fővonalak számtalan elágazásai hálózák be; a legtávolabbi falvakat is helyi érdekű vasutak kötik össze az ipari központokkal; a villamosvezetékek ezer meg ezer kilométerre futnak szét; óriási vízvezetékek ágaznak mindenfelé. A nagy bánya- és gépipart nemcsak a közös érdekeltségek, hanem a termelés természete is egymásra utalja. Mindez Felsősziléziát megoszthatatlan gazdasági egységbe foglalja. Ezt az egységet megtörni annyit jelent, mint a német ipar főütőerét elvágni.

Mikor az 1921 március 20-iki népszavazás teljesen Németország javára döntött s kétségtelennek látszott, hogy Felsősziléziának a békeszerződés értelmében német területnek kell maradnia, a birodalmi kormány április 7-iki jegyzékében világosan kifejtette, hogy Felsőszilézia megoszthatatlan terület. Elsősorban a bányavidék és gazdasági fejlődése Németország gazdasági erőiből táplálkozott. A német földművelés egészíti ki Felsőszilézia élelmezési szükségleteit, a német ipar látja el anyaggal és árúcikkekkel. A német pénzpiac segít hitellel és tőkével, német iskolákból kerülnek ki a hivatalnokok és munkások, kik Felsőszilézia iparának fejlődését biztosítják. Másrészt Németország természetes piaca Felsőszilézia termelésének és iparának is. Csak ez biztosíthatja életét és versenyképességét. Felsősziléziát ezért nem lehet egészben vagy részben Németországtól elválasztani, mert tönkre megy teljesen ipara.

Nem szabad azt sem elfelejtenünk, hogy Németország volt a sziléziai szén legfontosabb piaca, mert a német vasutak kedvezményes tarifával szállították; a bányamunkához szükséges fának több mint fele Németországból jött; a felsősziléziai vasipar is csak a porosz vasutak kivételes szállítási kedvezményeinek köszönheti, hogy sikerült az elébe tóduló nagy nehézségeket leküzdenie; a cink földolgozására csak Németországban vannak megfelelő gyárak; a Felsőszilézia iparához szükséges gépeket és szerszámokat Németország

szállítja, azaz szállította. A német területtel való összefüggés egészen vagy részben való megszakítása tehát életének forrásait apasztja.

Ennek ellenére a versaillesi szerződés, félrevetve minden etnikai és gazdasági tekintetet, népszavazásra bízta a kérdés eldöntését. A német csapatok visszavonása után Felső-sziléziát antant-katonaság szállta meg, a négy, majd — az Egyesült-Államok visszavonulásával — a három szövetséges állam képviselője gyakorolta a kormányzást.

Felsőszilézia lengyel lakossága bevándorlottakból került ki. A föld- vagy bányamunkák vonzották őket oda. Hogy őszinte legyünk, be kell vallanunk, hogy Németország hosszú uralma alatt mindent megtett, hogy a német elem túlsúlyát megőrizze.

1920 február 11-én, egy héttel a versaillesi békeszerződés életbelépte után, a szövetségek közti bizottság, mely az angol, francia és olasz delegációk fejéből állott, megérkezett Oppelnba, Felsőszilézia fővárosába s azonnal átvette a kormányt. Németek és lengyelek megkezdték propagandájukata népszavazás érdekében. Először erőszak nélkül, de azután főleg a lengyelek kezdtek erőszakos eszközöket használni. Augusztusra a helyzet már veszedelmesen kiéleződött. Először a német, azután a lengyel kormány is kedvező eredmény esetén autonómiát ígért. Mindenütt fegyveres bandák garázdálkodtak. Korfanty nevű lengyel kalandor volt a fejük, aki mindenáron megakadályozni igyekezett a szavazás szabadságát. Korfanty nyíltan hirdette, hogy — amennyiben az idegenbe szakadtakat is szavazásra bocsátják — Felsősziléziából Macedóniát csinál. Az emigráltak kizárása mellett foglalt állást a francia megbízott is, de az angol és olasz kiküldöttek ellenkező véleménye győzött. A legfelsőbb tanács elhatározta, hogy a kivándoroltak is részt vehetnek a szavazásban.

A népszavazás nehézségeit a békekonferencia már 1919 novemberében előre látta.

Az 1919 június 2-iki ülésen Lloyd George azt hangoztatta, hogy Felsősziléziát nem szabad egyszerűen odaitélni Lengyelországnak, hanem népszavazás útján kell dönteni. Ezzel szemben Clémenceau önhatalmú átkapcsolást követelt. Főlemlítette Lengyelország történeti jogait és hangsúlyozta, hogy Németországot minden áron el kell szigetelni

Oroszországtól, mert ha ott megveti lábát — úgymond — halottaink hiába haltak meg. Wilson a kérdést nem ismerte; az ellentétben egyszerű kapitalista-harcot látott. Míg Wilson és Lloyd George egyenetlenkedtek, Clemenceau kitartott amellett, hogy a népszavazás veszedelmes. Népszavazás? — mondta. — Rendben van! De nem Németországban, hol soha sem tudták, mi a szabadság; s nem Németország érdekében! Még hosszú vita után is, mikor már a népszavazás gondolata győzött, Clemenceau csak azt ismételte: Kijelentéseimhez nincsen semmi hozzátenni valóm. Minthogy önök nem osztoznak véleményemben, kénytelen vagyok engedni, de azt hiszem, hogy nagy zavarok származnak majd ebből Felsősziléziában, s hogy a gyors megoldás sokkal előnyösebb lett volna.

A vitából világosan kitűnik, hogy a benne résztvevők közül egyiknek sem volt tiszta fogalma Felsősziléziáról, s hogy a népszavazást csak közvetítő megoldásul fogadták el.

Az oppelni szövetségi bizottságban ugyanaz a nézeteltérés forgott fenn, mint Párisban. A bizottság elnöke Le Rond francia tábornok volt, ki már a béketárgyaláson is jelentékeny szerepet játszott. Itt is mindjárt a lengyel követeléseknek kedvezett, míg az angol és olasz képviselők a legszigorúbb semlegességet igyekeztek megőrizni. Azonban minden erőszaknak szabad utat engedtek; ha nem is szervezték, pártfogolták. A népszavazásnál működő angol funkcionáriusok közül több lemondott, mert nem akart a történő igazságtalanságokért felelősséget vállalni. Azonban a francia delegáció, mely a legnépesebb volt és rendelkezett a szükséges eszközökkel, nyíltan támogatta a lengyelek törekvéseit.

A lengyel propaganda nagy pénzösszegekkel dolgozott Felsősziléziában. Házakat s szállókat vásárolt, ujságokat alapított vagy vett meg és bőven vesztegetett. Németország hasonló eszközökkel felelt, de nem tudott ellentállni a lengyelek erőszakosságainak, gyilkosságainak, támadásainak, melyeket a bizottság gyakran nemcsak tűrt, hanem nyíltan támogatott.

A németek is követtek el erőszakosságot, de mi volt ez a lengyelek véres tetteivel szemben! 1921 január 11-én a német kormány két jegyzéket küldött az antant-hatalmaknak, hogy a Felsősziléziában folyton erősödő zavargások ellen

tiltakozzék. Szó volt bennük a lengyel bandák garázdálkodásáról a keleti és déli lengyel határ mellett fekvő területeken; fölpanaszolta, hogy a német lakosság állandó nyugtalanság és rettegés közepette él. Január 13-án a párisi német delegáció új jegyzékben jelezte a nagykövetek tanácsának, hogy a lengyelek a népszavazási területen általános fölkelést készítenek elő. A lengyel kormány csapatokat vont össze a határon, a Haller-hadsereg leszerelt katonái a bolsevik harcok után Felsősziléziába érkeztek, hamarjában szervezett szokolok lépték át a határt és egyesültek Sosnoviceben katonai gyakorlatok ürügye alatt.

Összegyűjtöttem mindazokat a diplomáciai iratokat, melyek a szövetségközi bizottságok, valamint a német és lengyel kormányok viselkedésére vonatkozik Felsősziléziában. Körültekintő vizsgálat után, tiszta lelkiismerettel mondhatom, hogy minden eszközzel Lengyelország javára igyekeztek billenteni a mérleget. Ha nincs az olasz és angol kiküldöttekben igazságérzet, minden erőszakos tett és gyilkosság a legnagyobb valószínűség szerint megtorlatlan maradt volna.

Az 1921 március 20-án, vasárnap, megtartott szavazás eredménye az lett, amit — minden megvesztegetés ellenére is — várni lehetett. 1.220.998 szavazásra jogosult közül 1.190.846 szavazott; 707.605 Németország (59.6%) és 479.359 Lengyelország (40.4%) mellett. 3882 szavazatot megsemmisítettek. Tehát a lakosság kétharmad többsége minden nyomás és erőszakosság ellenére Németország mellett döntött.

Ámde a békeszerződés megfelelő melléklete, mely a felsősziléziai népszavazásról rendelkezik, akként intézkedik, hogy a népszavazásnak községenként kell történnie, s az egyes községek szavazatainak többsége a döntő. Nos hát Felsőszilézia 1522 községéből 844 szavazata esett a németekre és csak 678 községé a lengyelekre. Tehát a községenként való népszavazás eredménye is Németországnak itéli Felsősziléziát.

Míg az egész területen Németország a szavazatoknak több mint 90 százalékát kapta, addig a lengyeleknek csak Plessben, Rybnikben és Tarnowitzban volt többségük.

A népszavazás eredménye mellett minden gazdasági ok azt követelte, hogy Felsőszilézia Németországhoz maradjon. Lengyelországnak semmi érdeme sincs ennek a vidéknek cso-

dálatos föllendülésében, mert annak nem tulajdoníthatunk fontosságot, hogy a legtudatlanabb munkásokat szállította. A szövetségesek megszállása alatt a közigazgatási szervezetek 21 millió márkát szedtek be, s ebből csak két millió jött lengyel részből. A 34 milliónyi földadóból a lengyelek mindössze 0.9 milliót fizettek; körülbelül 18.000 gyárból 17 ezernél több van német kézen.

Az eredmény ellen először a békeszerződést szegezték, melyet most már úgy magyaráztak, hogy az egyes községek szavazata számít. De így sem lehetett azt Németország ellen fordítani. Pedig hát ez a rendszabály eredetileg csak a szavazás technikai lefolytatására vonatkozott. Valóban csupán a szavazás alapjául volt szánva s nem azt jelentette, hogy a száz lelket számláló falucska szavazata egyértékű a lakosok tízezeit számláló városokéval. De ennek az értelmezésnek sem volt szerencséje az eredménnyel szemben.

A népszavazás tehát Felsőszilézia ama szilárd elhatározása mellett tanuskodott, hogy Németországhoz akar tartozni. Ha az olasz és angol megbizottak jelentéseit közölnék, mindenki megbotránkoznék, mily erőszakosan jártak el a német lakossággal szemben. A francia csapatok nem egyszer nyíltan a lengyel fölkelők pártjára álltak, kik fittyet hánytak a fegyverviselési tilalomra: a határon fegyverraktáraik voltak. Az angolok és olaszok hiába kísérelték meg, hogy ez ellen tegyenek, mert Franciaország oly nagy delegációt küldött Felsősziléziába, hogy ellene tehetetlenek voltak. A főmegbizottak közül négy francia volt (belügy, pénzügy, kincstár, hadügy), kettő angol (forgalmi ügyek, közéletelmzés) és csak egy olasz (igazságügy). A franciáknak 1920 augusztus 1-én tizenegy körletbiztosuk volt, míg az angoloknak és olaszoknak csak öt-öt. Az utóbbiak számát azután 6-ra, illetőleg (az olaszokét) hétre emelték. Azonkívül működött egy csupán franciákból álló titkos rendőrség s az új rendőrszemélyzet közt is volt sok francia, ellenben sem az olaszoknak, sem az angoloknak nem volt benne emberük. Kezdetben a népszavazási terület rendőrségének feje egy francia tábornok volt, kit azután fölmentettek tisztsége alól és hazarendelték. A szavazás előkészítésekor nagyszámú francia csapat volt Felsősziléziában: nyolc zászlóalj gyalogos, hat üteg, egy páncélautó-különítmény, egy ezred lovasság. Az

olaszoknak csupán két ütegük, az angoloknak semmi katonaságuk sem volt. Csak az 1921-iki lengyel fölkelés után érkeztek angol és olasz erősítések, úgy hogy végül mindegyiküknek nyolc zászlóalja volt.

A népszavazás eredményéhez nem fért kétség.

Ekkor azonban világosan kezdett mutatkozni a véleményeltérés Franciaország és Anglia között. Az utóbbi ugyanis azt akarta, hogy a békeszerződés tiszteletbentartásával Felsősziléziát, melynek területe megbonthatatlan politikai és gazdasági egység, ítéljék Németországnak.

Lloyd George szavai, melyeket az angol képviselőházban 1921 május 13-án mondott, világosan bizonyítják, mennyire tisztában volt ő azzal, hogy a népszavazás eredményét elvetni egyértelmű a békeszerződés megszegésével, s hogy ezzel a népjogokat még súlyosabban megsértenék, mint Németország tette, mikor a háború alatt betört a semleges belga területre. Történeti szempontból nézve a dolgot — mondotta — Lengyelországnak nincs joga Felsősziléziára. Az egyedüli jog, melyen azt követelhetette, nagy számú lengyel lakossága volt, mely nem rég vándorolt be, hogy ott mindenekelőtt a bányákban munkát találjon.

Lengyelország — mely a békekötés teremtménye — szabadságát Olaszországnak, Franciaországnak, Angliának köszönheti. A békeszerződést pedig pártatlanul és igazságosan kell alkalmazni, tekintet nélkül a belőle származó előnyökre vagy károkra. A szövetségeseknek tehát vagy maguknak kell gondoskodniuk, hogy a békeszerződés tiszteletben tartassék, vagy bizzák ezt Németországra.

Mindezekkel szemben — s ebben főleg Olaszország magatartása a hibás — az a felfogás érvényesült, hogy a szerződés józan értelmét nem tartják be. Becsületes ember előtt csak egy út volt lehetséges: egész Felsősziléziát Németországnak ítélni. Ehelyett azonban a békeszerződést kiforgatták értelméből s oly képtelen magyarázatot találtak, melynek alapján nemcsak azokat a községeket akarták Lengyelországnak ítélni, melyekben a lengyeleknek többségük volt, hanem azokat is, amelyekben kisebbségben voltak.

A három bizottság, az angol, francia és olasz — igyekezett az érdekeket összeegyeztetni. Kormányaik utasítására 1921 tavaszán már Felsőszilézia felosztására kerestek meg-

egyeződést. Az olasz megbízott Sforza külügyminisztertől a parlament tudta nélkül azt az utasítást kapta, hogy lehetőleg igyekezzék a lengyel követeléseket támogatni: de az angol és francia kiküldött közt áthidalhatatlan maradt az ellentét. Míg az előbbi nem szünt meg hangoztatni, hogy a terület fölosztásában a népszavazás eredményét kell szem előtt tartani, a francia megbízott egyszerűen kijelentette, hogy Felsőszilézia jövője és Európa gazdasága azt követeli, hogy az egész bányavidék Lengyelországnak jusson. Ezzel szemben azonban Lengyelországnak vállalnia kell Németország jóvátételi tartozásainak egy részét és bizonyos időre szövetségközi ellenőrzésnek kell magát alávetnie. A francia megbízott egyszersmind közölte, hogy Lengyelország ezeket a feltételeket elfogadja. Ez természetes. Hiszen minden bizonnyal előzetes közös megbeszélés eredményei voltak. E feltételek teljesen megfeleltek a francia vasipar érdekeinek, melynek befolyása csak növekedett a háború után. Ez a versaillesi szerződésen is meglátszik. Lengyelország az olasz külügyminiszternek ígéretet tett, hogy a fenhatósága alá kerülő területen főleg olasz tőkét és olasz munkásokat kíván foglalkoztatni. Erről az ígéretről később természetesen megfeledezett.

Minthogy az olasz megbízott kormányától francia közbenjárásra azt az utasítást kapta, hogy lehetőleg igyekezzék a lengyel törekvéseket segíteni — természetesen vele együtt az angol kiküldöttnek is meg kellett volna változtatnia magatartását. De az angol megbízott soha sem akarta véleményét megváltoztatni; megmaradt az igazság álláspontján. Olaszország képviselője, a kormányától kapott utasítás alapján, azzal a javaslattal állott elő, hogy Pless és Rybnik területein kívül, ítéltesse oda Lengyelországnak még más területek is, még pedig éppen azok, melyek szinte valamennyi cink- és ólom-bányát, valamint a szénbányák háromnegyed részét magukba foglalják.

Jól állapította meg a megbízottak egyike: Nem Lengyel- és Németország, hanem Németország és Franciaország közt folyt itt a küzdelem. Franciaország makacsul ragaszkodott tervéhez: tönkre akarta tenni a német termelést, francia ellenőrzés alá akarta kényszeríteni a német vasipart. Olaszország egyelőre ismeretlen okokból, melyek azonban sem a nemzeti érdekeknek, sem igazságérzetének nem feleltek meg, támogatta

a legképtelenebb követeléseket és bátorította a lengyelek törekvéseit. Másrészt azonban — tegyük hozzá — Olaszország felsősziléziai képviselői, a főmegbizott és az alája rendelt tisztek igen nemesen viselkedtek. Becsülték és szerették őket. Franciaország igyekezete azonban nem csak arra irányult, hogy Németország elveszítse az egész bányaterületet, hanem arra is, hogy ez minden áron a szövetségesek ellenőrzése alá kerüljön. Azaz a jóvátétel biztosításának ürügye alatt, valóban azonban egészen más céllal: ezen a német területen is hosszú időre biztosítani igyekezett a francia megszállást.

A külügyminiszter utasítására a felsősziléziai olasz megbizottnak oly megoldást kellett javasolnia, mely Lengyelországnak kedvez. Az angol megbizott ehhez ugyan nem járult hozzá, de később ő is felhatalmazást kapott, hogy mutatkozzék engedékenynek s ő is aláírta azt az olasz javaslatot, mely a Lengyelországnak adható kedvezmények maximumát megállapította. 1921 augusztusában Párisban összeült a legfelsőbb tanács, de ennek sem sikerült a kérdésben megegyezésre jutnia. Ekkor Sforza miniszter önkényesen, anélkül, hogy Olaszország felsősziléziai kiküldötteit megkérdezte, sőt anélkül, hogy őket erről értesítette volna, egészen új javaslattal állt elő, mely teljesen a lengyel követeléseknek és a francia tervnek kedvezett. Kevéssel utóbb Franciaország Genfben oly sikereket ért el, melyek még Páris legvérmesebb reményeit is felülmúlták.

Ezalatt megalakult egy francia-lengyel bank, mely — kihasználva a pánikot — minden erejével azon volt, hogy a német érdekeket Franciaországra ruházza át. Így rövid idő alatt, kiaknázva a márka alacsony árfolyamát is, Franciaország megszerezte a cinkbányák részvényeinek felét és a szénrészvények egyharmadát.

Sforza javaslata nemcsak erőszakos és téves, hanem képtelen cselekedet is volt és fölállozta egész Felsősziléziát. Már a határok megállapításából is kitűnik, hogy itt az Odera partján új, de nagyobb Elzászt alakítottak.

Franciaország tehát, miután sikerült Németországtól elvennie majdnem minden bányáját, miután területét egy fenyegető katonai kordon és az állig felfegyverzett Lengyelország közé szorította, Felsőszilézia ércbányáira és ipari tar-

talékaira vetette szemét. A katonai helyzet és a márka zuhanása biztosították részére a sikert.

A nagykövetek párisi értekezlete a szövetséges hatalmak (Anglia, Francia- és Olaszország, Japán) megbízásából 1921 október 26-án döntött a felsősziléziai kérdésben. Ezt a döntést még ugyanaznap este megküldték Német- és Lengyelországnak, Briand kísérfőjegyzékével együtt. Ez a jegyzék hangoztatja, hogy bár a határozat két részre oszlik, melyek közül az egyik a határokat jelöli ki, a másik az ideiglenes, 15 évre érvényes gazdasági rendelkezéseket tartalmazza, a szövetséges hatalmak ezeket mégis egymástól elválaszthatatlanoknak tartják, s egészben való elfogadásukat követelik.

A népszövetségről már kevéssel előbb, a felsősziléziai kérdésben való döntéskor elég világosan kiderült, hogy csak szolgai eszköz a győzők kezében. Tekintélye nincs; nem egyéb, mint a jóvátételi bizottság új köntösben, s feladata az, hogy a győzelem jogát ratifikálja, szentesítse. A „győzelem joga” foglalta el ugyanis az antant frazeológiájában néhány év óta a „szabadság”, a „népek önrendelkezési joga” s a „nemzetiségi elv” kifejezéseket, melyekért a háború alatt állítólag küzdöttek.

Franciaország fenyegető föllépésére a német parlament 1921 október 26-iki ülésén elfogadta ugyan a döntést, de kijelentette tiltakozását, melyet október 28-án közölt az antant-hatalmakkal. Ezek azonban semmisnek és érvénytelennek nyilvánították. A lengyelek országgyűlése természetesen föntartás nélkül elfogadta a határozatot. Hiszen ez érdekeik szerint készült; képtelen, igazságtalan követeléseik teljesültek vele!

A népszövetség határozata annyira híján van az őszinteségnek és olyan igazságtalan, hogy érdemes volna részletesebben megvizsgálni. Jogi szempontból fölöttebb különös, hogy a békeszerződés alkalmazása helyett az antant a népszövetséghez fordul, melyből a legyőzöttek ki vannak zárva. A népszavazásnak gyakorlatilag semmi haszna sem volt. Ennek bizonyításához elég lesz megemlíteni, hogy Kattowitzot, ahol a megsemmisített szavazatokat nem számítva 26.715 szavazó közül 22.774 szavazott Németország mellett és 3900 a lengyelek mellett, — pusztán a német vastermelés ellen forduló ipari érdekeltségek kedvéért — Lengyelországnak ítélték. Könighüttében 42.758 szavazó közül 31.864 követelte a

Németországhoz való csatolást, mégis Lengyelország kapta meg! Az igazság az, hogy mindezeket a határozatokat egyetlen irányelv vezette: Németországot meg kell fosztani a gazdasági fejlődés lehetőségeitől. Hatvanegy antracit-bányából negyvenkilenc és fél lett Lengyelországé, tizenegy és fél Németországé; 16 ólombányából csak 4 maradt a németeké; 37 kohóból 22-öt ítéltek Lengyelországnak, csak 15-öt Németországnak, de az előbbiek 400 ezer tonnát termelnek az utóbbiak 176 ezer tonnájával szemben.

Nyugat-Németország megbontása után így a békeszerződések segítségével, sőt annak megsértése árán is, tönkretették Kelet-Németország termelését. A vas-, fa-, ólom-, cink-ipart megsemmisítették, mert fölbontották a szerződéseket, darabokra tördelték a szervezeteket, melyek több mint egy félszázad munkájának eredményei voltak. A forgalmat megzavarták, a népszavazás ellenére tiszta német területeket elszakítottak, a vonatok, csatornák és folyók közlekedését megakasztották, német terület közepébe önkényesen lengyel koridort ékeltek, s végül elvették Danzig kikötőjét. Így a német gazdasági életre valóban halálos csapást mértek.

4. A német szén és az európai vasipari érdekeltségek politikája.

Ismételten kifejtettem már, hogy míg a német vasipar volt a bűnös háború egyik főoka, melyért azonban felelős Európa minden állama is többé-kevésbé, addig a rossz békének a francia vasipar volt a legfőbb okozója. A vasipar vezető emberei sugalmazzák még ma is a kormány és a jóvátételi bizottság cselekedeteit, s tevékenységüket Angolországban, Belgiumban, de különösen Olaszországban is megérik.

A háború előtt Németország már majdnem elérte Angliát a széntermelésben. Nagybritannia 292 millió tonnájával szemben 1913-ban 190 millió tonna szenet és 87 millió tonna barnaszén aknázott ki. A francia széntermelés, bár az utóbbi években szintén nagy fejlődésnek indult, a barnaszénnel együtt nem érte el a 41 millió tonnát.

Ugyanebben az évben Németország 35.9 millió tonna, Franciaország 21.9 millió tonna vasércet termelt.

Németország azonban a vas- és öntöttvas gyártásában

annyira túlhaladta Európa minden más országát, hogy nagymennyiségű vasércet hozott be még Svédországból, Francia- és Spanyolországból is. A békeszerződés elvette Németország vasércének negyötödét, s ezáltal Franciaország lett a vasban leggazdagabb ország. De viszont Németországnak annak ellenére, hogy elvesztette a Saar-medence és Elzász-Lotaringia bányáit, még ma is a legtöbb szene van valamennyi európai szárazföldi állam közül. A két ország tehát egyműködésre van utalva, mit a háború után csakugyan meg is kíséreltek. De ez a kísérlet megakadályozta volna azt, hogy Németország gazdaságát és iparát tönkre tegyék; tehát azzá a másik törekvéssé alakult, hogy Németország forrásait eltulajdonítsák és szervezeteit megbontsák. Ez volt a Felsősziléziában követett eljárásnak és általában a jóvátételi bizottság politikájának egyedüli célja.

A 190 millió tonna szénből, melyet Németország a háború előtt kibányászott, 114.5 millió a Ruhr-vidéken, 43.4 Felsősziléziában, 13.2 a Saar-medencében, 3.8 Lotaringiában termett. Lotaringia és a saar-vidéki bányák elvesztése után két nagy termelési központ maradt meg: Felsőszilézia és a Ruhr-vidék. Láttuk, hogy az antant miként határozott a békeszerződés és népszavazás ellenére Felsőszilézia ügyében. A Ruhr-vidékről az angol, francia, olasz sajtó egyértelműen hirdeti, hogy a megszállás sorsa vár rá, ha Németország a békeszerződés minden feltételét nem teljesíti — már pedig tudják, hogy Németország erre képtelen.

De a versaillesi szerződés nem elégedett meg azzal, hogy Németország igen jelentékeny szénvidékeit elveszi; megállapítja azt is, hogy Németország jóvátétel címén ennyi megennyi szenet köteles szállítani Franciaországnak, Olaszországnak meg Belgiumnak.

Németország, bár legjobb területeit elvesztette, kötelezi magát, hogy tíz éven keresztül évenként 7 millió tonna szenet szállít Franciaországnak, s ezenkívül évenként pótolja azt a különbséget is, mely a Pas-de-Calais bányáinak jelenlegi és háború előtti széntermelése közt van. Az évenként szállítandó mennyiség azonban az első öt évben 20 millió tonnánál, a következő években nyolc millió tonnánál több nem lehet.

Németország azonkívül ugyancsak tíz éven keresztül

kénytelen 8 millió tonnát szállítani Belgiumnak, Olaszországnak pedig fokozatosan növekvő mennyiséget ad: az első évben 4.5 milliót, a másodikban 6, a harmadikban 7, a negyedikben 8, a hátralévő hat évben pedig 8.5 milliót.

Ha Felsőszilézia Németországa maradt volna, még csak le lehetett volna győzni a nehézségeket, de ha ma Németország havonta a jóvátételi bizottság követelésére 1,916.000 tonna szénét szállít, teljesen képtelen saját szükségletét kielégíteni. Felsőszilézia elvesztése után a belső válság nyomása alatt a Ruhr-vidék termelése is csökkent és Németország kénytelen volt az óriási valutakülönbség ellenére megvásárolni a Saar-vidéken azt a szenet, mellyel maga tartozott jóvátétel címén, s kénytelen volt Angliából is jelentékeny mennyiséget beszerezni. A háború előtt is vásárolt Németország angol szenet, de ennek meg volt a maga ipari rendeltetése. Most azonban az iparvállalatoknak és a polgári lakosságnak igényeit kell vele ellátnia, melyet német szénnel nem tud kielégíteni.

A német ipar sok ágát fenyegeti ma a szénhiány; igényeit mindannyinak szűkebbre kell szabnia. A lakosság is szenved miatta. A tengerparti gázgyárak, ha csak tehetik, angol szenet használnak, az ország belsejében levő gyárak kénytelenek korlátozni üzemüket.

Az ipari és gazdasági élet súlyosbodásával általában lépést tart a széntermelés csökkenése a Németországnak megmaradt területeken. Ez a csökkenés egyelőre még nem végzetes, de különösen a Ruhr-vidéken igen komoly jelenség, még ha sikerül is rajta segíteni.

Az a kötelezettség, hogy leggazdagabb szénterületeinek elvesztése után még 1,916.000 tonna szénét kell szállítania jóvátétel címén, Németország iparát folyton növekvő válságba sodorja. Már is minden iparban, vagy csaknem valamennyiben, 10—50 vagy helyenként még több százalékkal kellett a szénfogyasztást csökkenteni. Sok gyár csak óriási áron beszerzett angol szénrel tudja korlátozott üzemét fönntartani és sok csak napról-napra él.

Míg az angol, francia és belga széntermelés és -kereskedelem azért került válságos helyzetbe, mert nem tud eladni, és a Saar-vidéken is szünetel a munka, mert a szénbányák

francia kézen vannak, Németország a legnagyobb széninségben szenved.

Az anyag nem gazdagságos fölhasználása és elosztása napról-napra nő. A francia vasutak, a párisi gázgyárak és villamos művek főleg a Rajna felől érkező Ruhr-vidéki szenet használnak. Ugyanakkor a Ruhr-vidéki kohók és gyárak angol, francia és belga szenet kénytelenek vásárolni. Németország, különösen a jóvátételi szállítások miatt, kokszt híjján van, a belga kokszt-szindikátus meg naponként tesz kokszt-ajánlatot német gyáraknak. A jóvátételi bizottság a vasipari érdekeltségek nyomása miatt éppen azt a szénfajtát követelte, amelynek hiánya alkalmas volt Németország iparát megbénítani: koksztot és a kokszt-gyártásra alkalmas szenet. A Ruhr-vidékéről követelt mennyiség meghaladja az egész termelés harmadát.

Ennyi akadály nyomasztó hatása alatt a Ruhr-vidék széntermelése naponként több mint 30.000 tonnával csökkent. Felsőszilézia Németországnak maradó része alig vehető számításba.

A német ipar, különösen a vas- és ércipar válsága ma már annyira kiélesedett, hogy komolyan azon kell gondolkozniok, vajjon nem lenne-e előnyösebb magukat a francia ipar ellenőrzésének alávetni. Ezt a feladatot Franciaország könnyen vállalhatná, tekintve a márka alacsony árfolyamát mint a gazdasági harc eredményét.

Külön kellene szólnunk arról a rablómódszerről, mellyel az antant a német állam és hercegi családok — például a Hohenlohe-család — felsősziléziai bányáit saját magán-spekulánsainak adta át; annyira jellemző ez a győzők gondolkozásmódjára, mely előtt jog és rablás azonos. A közép-korba s itt a hűbériség legzüllóttebb idejébe kell visszamennünk, ha e nemzetközi rablásnak, a magántulajdon megsarcolásának erőszakosságban és cinizmusban párját akarjuk találni. A háború után egyre gyakoribb ez az eljárás.

Azonban mialatt Németország legfontosabb gazdasági erőit így megsemmisítik, nem veszik észre, hogy ezzel az európai piacot is tönkreteszik és napról-napra nagyobb nehézségek elé állítják.

Ahogy a Rajnához szállítják a nyomorult négereket, hogy ott német nőket megbecstelenítsenek és megalázzák a

német népet, úgy csődítik a német népre a nemzetközi kapitalizmus keselyűit, hogy a legyőzött nép testén lakmározzanak.

5. A jóvátételi bizottság.

A jóvátételi bizottság (232—243. szakasz és mellékletek), amint láttuk, valami egészen új a modern békeszerződések történetében. Hatalma korlátlan. Meghatározza, mit kell fizetnie Németországnak és a legyőzötteknek, megállapítja a fizetés módozatait és időpontját; ellenőrzi pénzügyeiket; képviselői bárhova beléphetnek; módosíthat törvényeket és rendeleteket, ha tetszik, helyettük újat is alkothat. Tagjai a legmesszebbmenő sérthetetlenséget élvezik: csak saját kormányuknak felelősek; a legyőzötteknek nincs joguk eselekedeteiket, képtelen rendszabályaikat ellenséges tettként fölfogni.

Abban a biztos meggyőződésben, hogy hiszen a legyőzöttek fogják fizetni, a jóvátételi bizottság mindenekelőtt óriási fizetést és tiszteletdíjat szavazott meg tagjai számára. Kétszáz-, háromszáz-, sőt négyszázezer frankot állapítottak meg teljesen értéktelen emberek számára, akik otthon, hazájukban ezeknek az összegeknek csak nagyon kis, talán nyolcad- vagy tizedrészét keresték meg. Itt ezek az üresfejű emberek sok esetben ötször, hatszor, tízszer többet kapnak, mint hazájuk miniszterelnöke.

Mivel a jóvátételi bizottság tagjai csak saját kormányuknak felelősek, munkájuk abban merül ki, hogy az uralgó politikai és pénzügyi törekvések érdekeit szolgálják. A bizottság állandóan Párisban székel s noha az angol megbizottak mérséklő befolyást gyakorolnak rá, híven tükrözi is környezetét. Kezdetben a bizottság tekintélyt képviselt, de később a legkiválóbb emberek visszavonultak és ezzel a kétségbeejtő közepesség lett fölötte úrrá. Hozzá nem értését valóban csak cinizmusa múlja fölül.

Elég lesz megjegyeznünk, hogy mikor Ausztria pénzügyei haláltusájukat vívják és Magyarország, területeitől megfosztva, már-már követi őt ezen az úton: a jóvátételi bizottság hat milliárd aranyban állapítja meg a kártérítés összegét. Jelentéktelen kis politikusok, tudatlan diplomatácskák, hazájuk törvényeit sem tudó hivatalnok-emberek határozhatják meg, mit kell Németországnak tennie, mennyit és

hogyan kell fizetnie és ezek ellenőrzik Európa legműveltebb államának belső életét! Közvetve pedig, anélkül hogy ezt tudnák, anélkül hogy csak egyetlen iparág helyzetét is ismernék, döntő befolyásuk van egész Európa gazdasági életére.

Akinek az államkormányzatban csak valamicske tapasztalata is van, tudja, mennyire nehéz a termeléssel összefüggő gazdasági és pénzügyi kérdésekben dönteni. Gyakran a legjobb szándék és hosszú tanulmányozás sem segít. A modern termelés folyamatai olyan szövevényesek, hogy a politikus nem könnyen alkot magának róla tiszta képet. Egész életemet gazdasági vizsgálódásoknak és hazám gazdasági szerkezetének tanulmányozására szenteltem, mégis éreznem kellett különböző minisztériumok élén folytatott hosszas kormány-működésem alatt, mennyire nehéz nem is megoldani, csak átérteni a modern termelés problémáit. S ezeknél még sokkal súlyosabb kérdéseket kell megoldaniok teljesen tudatlan embereknek, a jóvátételi bizottságban, holott még csak nyelvet sem értik a legyőzött országnak, mely fölött feltétlen hatalommal rendelkeznek. A jóvátételi bizottság sok tagja és hivatalnokainak legtöbbje sohasem járt Németországban, azt se tudja, mi fán terem az ipar, és gazdasági kérdésekben is teljesen járatlan. Gyakran politikai áramlatok vagy bank-érdekek hatása alatt döntenek, de a megértés mindig hiányzik belőlük.

A háború után megszámlálhatatlan katonai és polgári, kormányzó és ellenőrző, vagy anyagok átvételére rendelt bizottságok tömege lepte el a legyőzött országokat. Óriás költségeket emésztettek föl s ott-tartózkodásukat gyakran még elfogadható ürüggyel sem lehetett igazolni.

A háború falánk spekulánsai — civilek és katonák — kapzsi étvágyú zsoldoshadseregként árasztották el a legyőzöttek területét. Egész sereg adatot szedtem össze fizetésükről, ellátásukról és működésükről. Nem kívánom őket közölni, mert nem szándékom gyűlöletet szífani, de egykor még szegyenkeznie kell majd annak, aki e rablóbizottságok valamelyikéhez tartozott. A szegény, nyomorult Ausztria nyakára oly hiábavaló bizottságokat küldtek, melyeknek a békeszerződés katonai, haditengerészeti és a légi járművekre vonatkozó rendelkezéseit kellett volna ellenőrizniök, holott Ausztriának mindebből semmije sem maradt és semmire sem képes többé.

Ha a jóvátételi bizottság némely jegyzékét olvassuk, azt a benyomást kapjuk, hogy fogalma sincs azoknak az országoknak helyzetéről és gazdasági életéről, amelyekről oly fölényesen rendelkezik.

A híres 1922 március 21-iki jegyzékeknél képtelenebbet és önkényesebbet nehéz elképzelni, a következő jegyzékek mégis túltettek rajtuk.

A jóvátételi bizottság azután megszülte a garanciális bizottságot. Ez Németországban székel és a jóvátételi bizottság rendelkezéseinek megvalósításán őrködik. Jelenleg azt mondhatni, hogy a német birodalom pénzügyeit ő intézi: ellenőrzi a bevételt, a kiadást, a kölcsönök kibocsájtását, ellenőrzi a rendelkezések megtartását, amelyek a tőke kivándorlását vannak hivatva megakadályozni, a statisztikai adatokat stb. Mint a birodalmi kancellárhoz intézett jegyzékből kitűnik, a bizottságnak két képviselője van Berlinben a pénzügyminisztériumhoz beosztva, egyik a bevételt ellenőrzi, a másik a kiadást. A német kormánynak az előleges költségvetést, valamint a pénzügyi törvénytervezeteket és az új hitelre vonatkozó javaslatokat, a birodalmi tanáccsal egyidejűleg a bizottságnak is be kell mutatnia. Közölni kell vele az 500.000 márkát meghaladó, tehát minden hitel kiutalására vonatkozó rendelkezést, az állampénztár havi álladékát és az egyes államok pénzügyi helyzetét, valamint a központi adminisztrációra és az adók beszedésére vonatkozó rendeleteket is. Azaz, a bizottság ellenőrzi, vajjon Németország keresztülviszi-e a jóvátételi bizottság által követelt takarékoság elvét.

A kiadás a kincstári hitel határait túl nem lépheti. A bizottság nem csak ellenőrzi, hanem meg is semmisíthet rendelkezéseket.

Hogy a tőke ne vándorolhasson külföldre, a bankok is ellenőrzés alatt vannak. Az illetékes szervezetek nozzájárlása nélkül nem utalhatnak át pénzt külföldre, árut külföldről csak a kereskedelmi kamarák bizonyítványával szerezhethetnek be. A rendelkezés megszegőit súlyos pénzbírsággal és börtönnel büntetik.

A kivitel ellenőrzése mellett a német kormány köteles havonként kiviteléről külön is jelentést tenni, föltüntetve márkában vagy a megfelelő idegen pénznemben a bevétel

összegét, valamint köteles vasutairól, kereskedelmi hajózásáról is időközönként beszámolni. A legkényesebb pénzügyeket és kereskedelmi ügyeket is nyíltan közölni kell a bizottsággal.

Németország tehát megszűnt önálló állam lenni, belső élete, gazdasági szervezete oly szigorú ellenőrzés alatt van, amilyenre még Törökországban, a legsúlyosabb szolgasága idején sem volt példa.

Wilson 14 pontjában, amelyben bízva Németország békét kért, azt hirdette, hogy a nyílt, férfias békeszerződések majd megnyitják a gazdasági élet eddig zárt sorompóit, nagy és kis nemzetek egyaránt szabadon fognak benne részt venni. Még azt is mondta, és Amerika kezességét vállalt érte, hogy az antant nem a német nép ellen, hanem a német császár ellen hadakozik!

*6. A rajnai megszálló sereg
és a néger erőszak Európában.*

A versaillesi szerződés, miután Németország szárazföldi és tengeri haderejét teljesen leszerelte, akként rendelkezett, hogy a francia hadsereg a békeszerződés életbelépésétől számított 15 évre megszállja a Rajna hídfőit és a Rajna balpartján fekvő német területeket (428. szakasz). A megszállást a békeföltételek teljes megtartása esetén ötvenként csökkenteni kell, de a tizenötödik év végén a szövetségesektől függ, hogy a megszállást fönntartják-e továbbra is (429. szakasz). Hogy Németország megfelel-e a békeszerződés követeléseinek, azt a jóvátételi bizottság ítéli meg s ugyancsak a szövetségesek határozzák meg, hogy a már kiürített területeket nem kell-e újra elfoglalni.

Erre azután minden kézenfekvő ok nélkül és sokszor a versaillesi szerződés egyenes megsértésével, elfoglalták a Rajna jobb partján fekvő területeket is. 1920 márciusában Franciaország a szövetségesek hozzájárulása nélkül elfoglalt két nagy német várost, Frankfurtot és Darmstadtot. Én, aki akkor Olaszország miniszterelnöke voltam és Lloyd George ez ellen a lehető legerélyesebben tiltakoztunk. 1920 júliusában a szövetségesek együttes fenyegetése arra készítette Németországot, hogy elfogadja a spaai egyezmény teljesíthetetlen feltételeit, nehogy újabb városait megszállják. 1921-ben hasonló, de eredménytelen fenyegetés után foglalta el Francia-

ország Duisburg, Ruhrort és Düsseldorf városokat és amikor már meg is szűnt az elfoglalás ürügye, Franciaország akkor is fönntartotta a megszállást. 1921 májusában Németországot azzal kényszerítették a követelések elfogadására, hogy a Ruhr-vidék megszállásával fenyegették. A Rajna jobbpartján fekvő területek elfoglalása, amellyel ismételt fenyegetőztek s amit kétszer teljesítettek is, a versaillesi szerződés legdurvább megsértése.

Minthogy a békeszerződés már megállapította a kényszerrendszabályokat, a győzőknek nincs jogukban tetszés szerint újakat kitalálni. Azok, akik a történeteket igazolni akarják, nem is a békeszerződés VII. részében foglalt kényszerrendszabályokra, hanem a jóvátételről szóló VI. rész egy mellékletében előforduló néhány szóra hivatkoznak. A második melléklet 17. szakasza ugyanis azt mondja, hogy ha Németország valamelyik kötelezettségének nem akarna megfelelni, s itt nyilvánvalóan a jóvátételi bizottság hatáskörébe tartozó gazdasági követelésekről van szó, a jóvátételi bizottság azonnal megállapítja ezt a tényt és megteszi ajánlatait a szükséges kényszerrendszabályok alkalmazására. Itt tehát gazdasági jellegű intézkedésekről van szó: sejteni sem lehetett, hogy a győzők örületükben ezt, a békeszerződésben megjelölt zónát túllépve, új területek elfoglalására fogják fölhasználni.

Lássuk most már, mi módon történt a szövetségek közti megszállás.

Mikor Németország katonai fejlődésének magaslatán állott, a Rajna vidékén, amelyet pedig katonai szempontból igen fontosnak tartott, 70.000 embere volt. Csapatai huszonnyolc helyőrségben oszlottak meg. Mivel Németország a békekötés után hadseregét leszerelte, a megszállásra ennél kevesebb haderő is elégséges lett volna. 1921 december 1-én azonban a megszálló hadsereg 130.000 emberből állott és 228 helységben volt elosztva. Mivel kaszárnyák és alkalmas helyiségek a beszállásolásra nem voltak, magánházakban kellett a katonaságot elhelyezni. A megszálló hadsereg a már említett időben 9700 lakást, összesen 38.000 szobával és ezenkívül 13.000 egyszobás lakást tartott lefoglalva. Ezeket a magánlakásokat a legnagyobb erőszakkal és a legkíméletlenebb durvasággal rekvirálták el tisztek, altisztek, katonák számára. Lefoglaltak még 1921 november 1-ig 60 iskolát, melyekben

előbb 16.450 diák tanult, 23 színházat és 51 mozgókép-színházat.

A katonaság céljára elrekviráltak 240 hektár nagyon alaposan művelt földet és 167 ipari vállalatot. A megszálló seregek elveszik, amit akarnak, azt teszik, ami nekik tetszik, és semmi tekintettel sincsenek a lakosságra.

Németország előre látta, sőt Franciaország állítása szerint elő is készítette a háborút, mégis csak 9 katonai repülőtér volt a jelenleg megszállott területen. A szövetségesek most, hogy Németország fegyvertelen, 24 új repülőtelepet létesítettek és ezzel 1305 hektár, legnagyobb részt igen termékeny földet vontak el a földműveléstől. A német militarizmus idején hét lövő- és gyakorlótér volt, most 3210 hektárnyi területen 17 van, s ezenkívül vannak új terek repülő-gyakorlatokra és csaknem valamennyi igen termékeny szántóföld helyén létesült.

A francia és belga katonák úgy bánnak a lakossággal, mint valami gyarmati népséggel. A községeket arra kényszerítették, hogy nyilvános házakat állítsanak föl a maguk költségén és azokat német lányokkal lássák el. Egy jegyzékből megállapítottuk, hogy az egyes községek nagyobb kiadásait még nem is számítva, maga az állam 802.000 márkát költött erre a célra.

A jóvátételi bizottság egy albizottságának átirata szerint, melyet 1921 március 2-án a német haditerhek bizottságához intézett, a Rajna-vidéki francia megszálló seregek költsége a fegyverszüinettől 1920 december 31-éig 1.227,248.596 aranymárka volt, az Egyesült-Államoké 1.132,959.856, Angolországé 947,621.997, Belgiumé 183,585.584, de Olaszországé csak 10,064.861 aranymárka, mert nagyon helyesen, soha sem kívánt a megszállásban részt venni. Később azonban ez az arány megváltozott és a francia és belga csapatok kerültek erős túlsúlyba, bár a Rajna-vidék lakossága szívesebben látja az angol katonákat, kikkel könnyebb a súrlódásokat elkerülni s akikkel ha nem is éppen barátságos — de kevésbbé merev az érintkezés.

Bár a kezdetben felszámított hallatlan költséget később csökkentették, ez 1922 március végén 5,536,954.542 aranymárka s a 14 milliárd papírmárkát is beleszámítva, kerek hat milliárd aranymárka volt. Ez az összeg körülbelül annyi

amennyit Németország, ha minden erejét megfeszíti, jóvátétel címén fizetni tudott volna.

A tábornokok, tisztek, katonák fizetése és pótléka sokkal nagyobb annál az összegnél, amelyet otthon kapnának. A tisztek luxusszlakásra tartottak igényt s ahol ilyen nem volt, lefoglalták a kaszinókat elegáns bútoraikkal együtt.

A Rajna-bizottság, amelynek eredetileg négy tagból kellett volna állania, később 1300 emberre szaporodott. A tagok közül a 75 megbízottnak egy dandárparancsnokot megillető szálláshoz volt joga. Magának a Rajna-bizottság elnökének elszállásolása a coblenzi tartomány-székházban másfél millió márkába került. Egyetlen, félmillió márkára becsült szőnyeg jókarban tartására 25.000 márkát költöttek.

Később a francia és belga tisztek magukkal hozták családjaikat, barátaikat, sőt — akadt rá eset — idegeneket is. Ezek számára is szobákat kellett biztosítani. Mivel a katonai hivatalok állapítják meg, ki számít családtagnak, a csapatok e maguk mögött hordott uszályának szállásait is a németeknek kell fizetniök.

A Rajna-vidék tehát katonailag szervezett rabszolgaság alatt nyög. Ezt azután kiterjesztették azokra a területekre is, amelyeket a győzők a versaillesi szerződés megsértésével, illetőleg egy gazdasági rendszabályokra vonatkozó záradék erőszakos értelmezése alapján foglaltak el. A szövetséggközi bizottságnak, amely az erőszak és kapzsiság ily szomorú példáit adta, joga van a megszálló antant-hadsereg ellátása és biztonsága érdekében a neki tetsző rendelkezéseket foganatosítani. A gyakorlatban mindenható: még azt is megparancsolhatja, hogy német nők afrikai négerekkel prostituálják magukat. A „csapatok biztonsága“ olyan tág fogalom, hogy ennek örve alatt mindent meg lehet cselekedni: polgárokat száműzni, sajtócenzurát gyakorolni, gyűléseket betiltani stb.

A birodalmi kancellár jelentéséből, amelyet a birodalmi gyűlésnek 1922 március 21-én tett, kitűnik, hogy a Németországban szolgálatot teljesítő antant-baka háromszor annyi fizetést kap, mint Németország első hivatalnokai. A birodalmi kancellár és Németország miniszterei együttvéve sem kapnak annyit, beleszámítva a reprezentációs pótlékot is, mint két antant-tábornok. Német munkás-, kereskedő-, hivatalnok-családoknak egy angol katona fizetésének tizedrészéből kell

megélniök. Az óriási fizetés és a kitűnő lakás azt eredményezte, hogy az önkényesen megszállott területeken szolgáló katonák már hazá sem akarnak menni. 1921 májusában a szövetségközi bizottság már bevégezte munkáját, de 750 tiszt közül 450 mégis ott maradt.

Azt mondhatjuk, a birodalom 1922-iki bevételének kétharmadát a békeszerződés foglalja le és tegyük hozzá, hogy a márka 1922 márciusában még nyolcszor többet ért mint ősszel, s hogy a bevételt akkor 182 és fél milliárd papírmárkára becsülték.

A többi bizottság méltón követi a rajnai főbizottság példáját. A rajnai ellenőrzőbizottság egy tagja például 17 szobás bútorozott lakásra tartott igényt, azonkívül 22 hálószobára kísérete és családja számára.

A megszálló sereg költségéből fel lehetett volna építeni az elpusztított francia területeket, e költségek fenntartásával és fokozásával ellenben lehetetlenné válik Németország számára a jóvátételi követelések rendezése. Ha pedig Németország nem fizet, el lehet nyomni, hosszú időn keresztül ellenőrzés alatt s függő helyzetben lehet tartani. Talán területileg is sikerül szétforgácsolni.

E bizalmatlan és harcias szervezkedésnek meg volt a kívánt eredménye. Németország jóvátétel címén csak egészen jelentéktelen összegeket tud fizetni, s így tönkre lehet tenni a német ipart, el lehet nyomni a német népet.

1921-ben, mikor a márka még sokkal jobban állott, mint ma, a megszállott területen csak egy tábornok volt, ki Németországnak évenként — fizetést, pótlékot, lakást beleértve — 3,620.000 márkába került.

Csupán telkek vásárlására, a katonaság elhelyezéséhez szükséges építkezésekre és átalakításokra 1921 május 1-től december 31-ig (csak a békeszerződés értelmében megszállott területről beszélünk és nem a gazdasági záradék alapján jogtalanul elfoglalt városokról is) Angolország 109,5 millió, az Egyesült-Államok 50,2 millió, Franciaország 661,2 millió, Belgium 197,2 millió márkát emésztett fel.

Valamennyi sport- és katonai ünnep költségét, amelyen a megszállott országon aratott győzelmet dicsőítik, szintén Németország fizeti. Egy 1921-ben tartott mainzi katonai

ünnepekre épített szétszedhető tribünért 75.000 márkát számítottak föl.

Hogy az antant micsoda összegeket követelt Németországtól a tisztek elszállásolására, az egyszerűen hihetetlen.

Egy alezredesi rangban lévő angol kerületi biztos lakásfelszerelése, mikor a német pénz még elég magasan állott, 464.116 márkába került: t. i. empire stílű mahagoni szalón 30.000 márka, öltözőszoba 16.000, egy fehérre fényezett hálószoba 11.150 s egy másik meggyfa bútortatú 55,800, ebédlő meggy- és diófa bútortattal 43.000 és háló a szolgaszemélyzet részére 6400 márka. A számlában még benne van 4627 márka a berendezésnél felügyelő mérnök-szakértőnek, 9282 márka damasztra, 954 márka selyem ágymennyezetre, 19.150 márka két luxustakaróra, 806 márka kék selyemfüggönyre, 1300 márka csipketerítőre, 3950 márka indiai szőnyegre, 1353 márka tintatartóra, 553 márka bonboniérere stb.

A megszálló csapatok csak 1921-ben 284.539 tonna szemet követeltek, minthogy pedig létszámuk átlag 135.844 ember volt, ebből egy emberre több mint két tonna esik, ami — ha még azt is figyelembe vesszük, hogy a katonaság a nap legnagyobb részét a kaszárnyában tölti — bizony-bizony óriási fogyasztás. Pedig ezenkívül még az állam az egyes községek útján is kiutal részükre 174.333 tonnát!

A tisztek bútortatuk megválasztásakor sokszor igen kényes esztétikai izlésről tettek tanúságot, másszor szeszélyes változtatásokat követeltek. Örült, esztelen költségek voltak ezek; de főleg erkölestelenek voltak, mert a földön heverő ellenség bőrére mentek s arcul ütötték az emberszeretet és igazság legelemibb érzéseit.

A rajnai hadtestparancsnokság 1921 augusztus 22-iki levelében azt követelte, hogy parancsnoka hálószobájában, a mainzi kastélyban, modern padlózattal cseréljék ki a régit. A padló jó állapotban volt és értékes szőnyeg takarta; de ki kellett cserélni, mert némely helyen — bár gyöngén — recsegett. Azonban a parancsnok saját tervei szerint akarta megcsináltatni a padlót, úgy, hogy a hozzávaló alkatrészeket külön kellett csináltatni. De mire ezek megérkeztek, a tábornok felesége megbetegedett s a munkát nem lehetett megkezdeni. Nemsokára a parancsnok kijelentette, hogy eddigi lakása alkalmatlan, inkább a Mainz mellett fekvő Wald-

hausen-kastélyba megy lakni; kéri, hogy ott kezdjék meg azonnal a szükséges átalakító munkálatokat. Hamarjában hozzáfogtak a munkához. 293.139 márkába került. Mikor már mindennel készen vannak, akkor érkezik az értesítés a katonai parancsnokságtól, hogy a tábornok elháríthatatlan akadályok miatt nem foglalhatja el új lakóhelyét. Az egész költség kárba veszett.

Ha több ilyen követelést olvasunk el egymás után, azt látjuk, hogy a szeszély, beteges fényűzési vágy sugallta őket, meg hogy a legyőzöttet megalázzák. Sok pénz pazarlódott el így haszontalanul és még több sürgős követelés foszlott szét, mert maguk a követelők sem tartották fontosnak.

A szövetséges hatalmak gyűlésein ismételtelen követeltem a megszálló hadseregnek s még inkább költségeinek csökkentését, de ha egyszer az erőszak és kapzsiság szellemei felébredtek az olyan emberekben, akik azt hiszik, hogy mindent szabad a győzőnek, gyakran semmi sem elégséges a megfélemezésükre.

Newton lord azt mondta, mikor erről a lordok házában beszélt, hogy nem ismer visszataszítóbb látványt, mint egy nép ronsain e bizottságok dózsölését.

Sajnos csak néhány nemes lélek érzi ezt az undort, mert Európa erkölcei oly mélyre süllyedtek, hogy lassan már semmin sem ütközünk meg.

A nagykövetek értekezletének pénzügyi albizottsága 1921 április 5-én csökkentette a megszálló csapatok költségeit. Ezekbe azonban jogtalanul beleszámítja a Ruhr-vidéken és a Rajna jobb partján a békeszerződés ellenére állomásozó csapatok költségeit is.

Legsúlyosabb a rajnai megszállásban azonban a színes csapatok alkalmazása.

A gyarmati katonaság száma a Rajnán igen változó volt; nyáron több, télen kevesebb. 1920 tavaszán 17, átlag 2500 embert számláló színes ezred volt a Rajna-vidéken. 1920 májusában két szenegáli néger ezredet Sziríába vittek. 1921 márciusában még 55.000 gyarmati katona volt a megszállott területen. A helyi hatóságok adatai szerint még télen is mindig maradt 18.000—20.000. A színes csapatok mind franciák: középafrikai néger, madagaszkári sárgabőrűek, malájaiak,

negroidok, mongól-fajú indo-kínaiak, északafrikaiak, sémi arabok, berber kabilok.

Azok a városok, amelyeknek megszállására őket fölhasználták, a világ legműveltebb városai közé számítanak. Hol nincsen analfabéta és ahol fejlett művészi ízlés uralkodik. A sárkunyhóban született négyt a gótikus művészet remekeinek árnyékába szállásolták.

Nosza, a legyőzötteknek van részük esztétikai figyelmes-ségben: barbár néger zenekarok afrikai muzsikájától visszhangoznak a megszállt városok terei. Vad zene járja abban az országban, Mozart, Beethoven, Bach és Wagner hazájában, amely a világot a legnagyobb zenei lángelmékkel ajándékozta meg. Wiesbadenben e nyáron is afrikai muzsikával szórakoztatták a németeket és az idegeneket egyaránt.

Röviddel a kormányra való visszatérése előtt Poincaré kijelentette, hogy nem igaz az, mintha a hosszú és meghatározatlan időre szóló megszállás ingerlékennyé tenné a németek lelkét. A rövid ideig tartó megszállás talán rossz hatást szülhet, de mindenki természetesnek tartja, ha a megszállás ama hosszú, meghatározhatatlan ideig tart, amíg Németország minden békeszerződésbeli kötelezettségét nem teljesíti. Idő múltán majd megjavul a lakosság és a megszállók között levő feszült viszony.

Lehet, hogy Poincaré csak tréfál, azonban szeretnők megkérdezni tőle, vajjon akkor is ez volna a véleménye, ha a porosz III. Frigyes Vilmos, vagy a német I. Vilmos is fél-századon keresztül tartotta volna elfoglalva Kelet-Francia-országot az 1815-iki és az 1870-iki győzelmes hadjárat után, mivel a rövid két éves (1815) vagy a néhány hónapos (1870) megszállás felizgatja a kedélyeket, a tartós megszállást azonban mindenki magátólértetődőnek találja.

Poincaré szerint minél inkább haladnak az évek, annál fesztelenebb lesz az érintkezés megszállók és legyőzöttek között. Ha ez így van és a versaillesi szerződés megalkotói-nak fejével gondolkodunk, Elzász-Lotaringia német megszállásának elejét kellett volna vennie az 1914-ben kitört háborúnak. A franciák lassan úgyis hozzászoknak és idővel javul a németekkel való viszony is!

Mikor a háború alatt az antant Németország ellen színes

és francia szolgálatban álló félvad afrikai négereket hozott Európába, nem találtuk igazoltnak Németország tiltakozását.

Szükség törvényt bont, mondták a németek, mikor Belgium semlegességét megsértették. Ez kétségtelenül nem tanuskodik valami magasztos erkölcsiségről, de elvégre is a háború elszakítja a hagyomány és erkölcs kötelékeit. Háborúban csak egy elv van: győzni. Néhány „népek jogá“-n alapuló hagyományos szabály megtartása sem nagylelkűségből fakad, hanem csak kölcsönös biztosítékul szolgál. Az a tény, hogy egy nép életét és létét védi, a világ közvéleményével megbocsáttatja a legerőszakosabb tetteit is. Németország megsértette Belgium semlegességét; de jobban bántak-e a szövetségesek Görögországgal? A németek buvárhajóikat kereskedelmi és személyszállító gőzösök ellen is használták s, ez gyűlöletes bűn volt; de hát az antant nem rendelt el blokádot Németország ellen? Romboló munkája kevésbé volt szembe-tűnő, de egy népet éheztetett ki, ami talán több áldozatot követelt, mint amennyit a buvárhajók okoztak. Mindkét fél a legaljasabb eszközöket használta: lángszórókat, fojtó gázt, könyeztető gázt stb. Erőszakosabb és kegyetlenebb fegyverekkel még nem küzdöttek háborút. Egyik nép sem volt rest a vérontásban, mészárlásban, hogy védje önmagát és hogy övé legyen a győzelem.

Bármennyire fájdalmas is ezt megállapítanunk, bármennyire visszaretten tőle a lelkünk: *háború idején a szükség szentesíti az eszközt.* Az igazi államférfiaknak, nagy gondolkodóknak, becsületes íróknak csak az a kötelességük, hogy a háború ellen összefogjanak. De mikor a háborút már megüzenték és az a nagyobb hős, aki több ellenséget öl meg, nevetéséges megbotráncozni a szükség okozta tényeken. Éppen ezért találtuk túlzottnak, sőt alaptalannak a németek hangos tiltakozását, mikor Franciaország a legtarkább fajú és színű gyarmati katonákat állította csatarendbe, köztük barbár négereket is, akik Afrika mélyéből érkeztek és tegnap — sőt talán ma is — emberevők. Annak a népnek, amely buvárhajóit védtelen kereskedelmi és személyszállító gőzösök ellen használta, nem volt joga tiltakozni. Németország minden jogot félredobó erőszakára az antantnak hasonlóval kellett felelnie.

A téves hitek ébresztése is egyik eszköze a háborúnak.

Egy darabig mindenki azt hitte, hogy a németeknek Belgiumban egyéb dolguk sincs, mint kisgyerekek kezét elbal-tázni. Természetesen nem volt igaz és Belgiumban éppen úgy nincs csonka kezű gyerek, mint akár Angliában vagy Németországban. Ez csak szándékos megtévesztés volt. Ám a legtekintélyesebb ujságok is közölték hírét, a távíródrót mindenfelé elvitte. Hogy Németországot legyőzték s hogy ma is sokan megvetik, nagyrészt ez is az oka. Igen. A háborút el kell kerülni, de ha egyszer háború van, az erőszakot, kegyetlenséget, álnokságot nem lehet többé kiküszöbölni. A rágal-mak terjesztése csak olyan eszköz, mint a fojtó gáz: szabad használni, bár mindenki megveti.

De a békekötés után, a vész megszűntével, minden a nép-jogok ellen való sérelem, minden a legyőzött ellen elkövetett gyalázó tett, minden szerződésszegés vagy igazságtalanság bűnt jelent a civilizáció és erkölcs ellenében, mérget csöpögtet a szívekbe és Európát nagy Balkánná süllyeszti, melynek egyetlen érzése: az undok gyűlölködés. A győző műveltségét mindig a legyőzötttel szemben való viselkedése határozza meg. Csak becsstelen győző gyalázza meg a legyőzöttet.

A történelem győzelmek és vereségek folytonos láncolata: örök győztest még senki nem látott. A civilizáció éppen abban van, hogy a győztes oly viszonyt teremt a legyőzötttel, mely a győzelmet igazságosabbá, a bukást elviselhetőbbé teszi. Az emberevők fölfalják a legyőzötteket, a félvadak rabszol-gává teszik, a mai, úgynevezett művelt népek pedig megelé-gsenek — vagy legalább eddig megelégedtek — azzal, hogv saját biztosságukról gondoskodjanak és ellenségüket ártatl-matlanná tegyék.

Azonban Németország és legyőzött társai ellenében nem ezt a módszert alkalmazták: mindent, amit csak lehetett, elvettek tőlük, azután megalázták, gyalázták; családi, faji érzésükben, becsületükben sértegették őket. A sárgák, barnák, feketék a békekötés után jó néhány évvel, még ma is ott táboroznak a Rajna mellett, s egyre-másra követik el a szörnyetteiket a büntetlenség biztos tudatában.

Ha Németország nyerte volna meg Franciaország helyett a háborút s ő esődített volna afrikai négereket Lyonba meg Marseillesba, hogy az óriási kártérítést e kény-szer-rendszabállyal 15 év alatt behajtsa, e rettenetes tette az

egész civilizált világ föllázadt volna és szívünk telve volna megbotránkozással. De fordítva történt. S mi ölbe tett kézzel, szótlanul tűrjük a négerek garázda csapatait Németországban.

Gondosan összegyűjtöttem minden hivatalos közleményt, német jegyzéket, Angliában és Amerikában megjelent ujságcikket, amely a Rajna-vidéki megszálló csapatok magatartására vonatkozik. Ezerszámra olvastam feljelentéseket, jelentéseket és jegyzőkönyveket erőszakosságukról. Soha olvasmány annyi undort és megvetést nem keltett bennem.

Nem tartom szükségesnek sem a civilizáció, sem az emberi méltóság érdekében, hogy ezeknek az okmányoknak eredményeit ismertessem. Meggyilkolt nőkről, meggyalázott lánykákról és gyerekemberekről, az erőszakba belehalt asszonyokról kellene szólnom. Az öreg kórt sem kímélték. De mindezt fölülmulja az a rettenetes követelés, hogy a németek német lányokat szállítsanak a nyilvános házakba a négerek kéjvágyának kielégítésére. Hány asszonyt becstelenítettek meg, ki be sem vallotta, nehogy még nagyobb baja essék; hány városnak kellett saját pénzén és saját lányaival kéjházakat fölállítania a fehér-, sárga- és feketebőrűek szolgálatára! És hány gaztett vészett az éj sötétjébe, hány gyalázatos cselekedet maradt büntetlen! A katonai hatóságok gyakran nem is akarták a vétkest megtalálni, másszor teljesen vad négerek voltak a bűnösök, akik nem értették vagy csak nem akarták megérteni a franciául kiadott parancsot.

Mi ehhez képest az az erőszak, amit a német tisztek a háború alatt állítólag elkövettek?

A német asszonyok fájdalomkiáltása, melyet még mindig nem akar senkisémm meghallani, kegyetlen vád azok ellen a keresztény népek ellen, akik művelteknek, demokratáknak vallják magukat és még csak néhány évvel ezelőtt telekürtölték a világot, hogy a civilizáció jogaiért, az igazságért, a népek szabadságáért, egyenlőségeért küzdenek.

De a háború költe a szeretet és igazság érzéseit. A győzelem jogán megkötött békében az erőszak és bűn kerekedett felül. A vallásos egyesületek, protestáns és katolikus papok óriás összegeket költenek Kinában hithirdetés céljára, de közömbösen mennek el az európai erőszakosságok mellett. Jézus szolgálói sem hallatják szavukat. A német asszonyok kiáltása belevész az érzéketlenség sivatagába.

Nem akarom elmesélni, mi minden történt a Rajna mellett. Az angolok szobrot emeltek Calwell kisasszony emlékének, aki a német barbárságnak és erőszaknak esett áldozatul a háború alatt. Hány szobrot kellene emelni a német nőknek, mint a béke vértanuinak. S ha majd eljő a nap, amikor megint helyreáll a civilizáció s a népjogok tekintélye, a rajnai germánoknak meg kell emlékezniök szegény asszonyaikról és leányaikról, kiknek erkölseiben a győztesek követelésére négerek taposhattak,

A Rajna vize kétezer év óta nem egy háborút és összetűzést látott. Már sok vér folyt a folyó két partján, melyek fölött legendás hősök szelleme lebeg. De a harc és dicsőség megszentelte hullámok még sohasem tükrözték vad, emberévő négerek képét, kik azért jöttek, hogy a világ legműveltebb nemzetével szemben a győztes jogát érvényesítsék. Azzal a nemzettel szemben, melynek modern civilizációnk legtöbbet köszönhet és amely a hit és művészet legnagyobb építészeti emlékeit adta a világnak.

Ez a kor valamikor a leggyalázatosabb lesz Európa történetében.

7. Németország bomlása és gazdasági romlása.

Németország a kegyetlen háború és a blokád okozta élelmezési nehézségek ellenére is megőrizte nagyjában termelői szervezeteinek épségét. Csak a versaillesi szerződés és főként a megvalósítására alkalmazott rendszabályok bontották meg és forgatták föl a birodalmat a csereforgalom megakadályozása és a gazdasági tevékenység megbénítása folytán. A teljes vagy legalább viszonylagos biztosság a termelés legfontosabb feltétele. Ahol minden ingadozik, ott nem lehet termelni. Németországban pedig a háború óta semmi sem áll biztosan: a békeszerződés minden kérdést függőben tart. Határozatlan a hadisarc összege, melyet tévesen hívnak jóvátételnek; nincs meghatározva a fizetés módozata; a birodalomnak még a határai sem biztosak. Egyes területeit önkényesen osztogatták még olyan államoknak is, amelyek soha sem kérték; a népszavazási területeken erőszak uralkodott. Példa rá Felsőszilézia. Németország nem köthet kereskedelmi szerződést, nem írhat alá pénzügyi megegyezést, azt sem tudja, hol vannak határai. Jelentős német területsávok

ma francia vagy lengyel vámterülethez tartoznak. Folyók és vasutak ellenőrzés alatt vannak, a gyarmatként kezelt Kelet-Poroszország pedig ki van hasítva az ország testéből. Németország gazdasági, sőt politikai egysége forog kockán: elvesztette kereskedelmi hajóit, gyarmatait, külföldön lévő vagyonát és kereskedelmi szervezeteit; elvesztek vagy veszedelmesen csökkentek legfontosabb nyersanyagjai; széntermelését összegabalyították, vastermelését megfojtották. Nem egyesülhet Ausztriával, nem szállíthat árut Oroszországba, el van vágva előtte a Keletre vívó út és a megszállott területeken a legszörnyűbb erkölcsi és gazdasági kínokat kell elszenvednie.

A megszálló csapatok nem a katonai biztosság őrei: igazi céljuk az erőszak. Önkényesen, sőt a pillanatnyi szeszély szerint rekvirálnak, sajtótermékeket betiltanak és cenzuráznak. A katonai bizottságok képtelen ürügyekkel sokszor nemcsak hadianyagot, hanem hadicélokat nem szolgáló iparcikkeket is tönkretettek. Egy bizottság ez év júniusában például megsemmisítette a müncheni Deutsche Waffengesellschaft 9000 darab kivitelre szánt vadászfegyverét.

Kezembem van néhány kérdőív, amelyet a katonai hatóságok osztottak ki a megszállott területeken, sőt azoknak határain kívül is, hogy a közvélemény hangulatát egyes ügyekben kipuhatolják. Ilyen kérdéseket találok bennük: „Milyen álláspontot foglalnának el a különböző pártok dunai konföderáció gondolatával szemben, amely Dél-Németország katolikus államait egyesítené a Rajna- és Ruhr-vidékkel?” Ime egy másik jellegzetes kérdés: „Hogyan viselkednék a Ruhr-vidéki munkásság megszállás esetén? Milyen magatartást tanúsítanának a polgárok, nagyiparosok, alkalmazottak és mérnökök? Névszerint felsorolandók a főalkalmazottak. Milyen a viselkedésük? Kikre lehetne számítani?”

A német nagyipar nem tudhatja, milyen áron fog vásárolni vagy eladni, mert a márka árfolyama folyton változik. Hosszú ideig berendezései felől sem volt biztos, mert nem tudhatta, hogy a békeszerződés értelmében mikor foglalják le a belgiumi gyárak kártalanítására. A német nagyipar nem heveri ki azt a csapást, hogy elvesztette Felsősziléziát s hogy összetörték azt a csodálatos szervezetet, mely ügyes munka-beosztással egyesítette az egész birodalom iparát kelettől

nyugatig. Németországnak a háború alatt szükségképen ki kellett használnia minden gazdasági tartalék-erejét. Új technikai találmányait tovább alkalmazták a békében is. Így, bár elvesztette külföldi piacát, otthon erősen fejlesztette kereskedelmét. Nincs nagyszerűbb látvány, mint a német nép, amely kitartó bátorsággal küzd a létért. Nélkülözések, belső források, pártgyűlölség, kormányválságok és a legszélsőségebb irányzatok harcai közt is rendületlenül ragaszkodik az élethez.

A munkások teljesítménye, mint mindenütt Európában, Németországban is nagyon megesökkent. Ott is az a nébánomtság és ellenérzés uralkodik, amely Európa munkássztályaiban a háború után mindenfelé elterjedt és amelyet csak az idő orvosolhat.

Mivel Németország a háború után külföldi kölcsönt nem kaphatott, hogy forgalmát növessze, azonnal annyi márkát adott el, amennyit csak tudott, és megnövelte bankjegyforgalmát. Így fedezte felmerülő kiadásait és így szerezte be a szükséges nyersanyagot.

Németország gazdasági életében azonban hovatovább a bizonytalan helyzet és a márka fokozatos leromlása miatt, amit lelkiismeretlen spekulánsok kihasználni igyekeznek, veszedelmes tünetek kezdenek mutatkozni. A piac állandó drágulása feleslegessé teszi a takarékossgát és a nagytőke menekülni igyekszik az általános bizalmatlanság miatt. Ma is mindenki halogatja belföldi fizetési kötelezettségeinek teljesítését, hogy a márka árfolyamesökkenését hasznára fordítsa. Már német földön is gyakran megtörténik, hogy szerződést csak külföldi pénzben kötnek.

Németország pénzügye a háború után nagy külföldi beszerzései ellenére is nem volt nagyon rossz. A dollár paritása 4.20 volt. 1918 decemberében 8.28 márkáért lehetett egy dollárt venni, a békekötés után 1919 júliusában már 15.08 márkába került. De a békeszerződés alkalmazása, Németország óriási fizetési kötelezettségei, hatalmas gazdasági szervezeteinek és pénzügyeinek bomlása, két évvel később, 1921 novemberében egyszerre 262.96-ra szöktették föl a dollárt. Ez az árfolyam azután 1922 nyarán a jóvátételi bizottság határozatainak és az antant magatartásának hatása alatt elérte a 2000-et, sőt a 2400-at is. A márka értéke tehát öt-hatszázad

részére süllyedt és azon a ponton van, hogy vásárlókéességét teljesen elveszítse. A zűrzavaros bankjegyforgalom az árák valóságos forradalmát idézte elő, melyek folyton hullámlásban vannak. Az iparosok nem mernek eladni, mert attól tartanak, hogyha még olyan magas árakat kapnak is, még mindig nem térülnek meg a külföldön beszerzett nyersanyag szállítási költségei.

A német állam pénzügye a jóvátételi és a garanciális bizottság rendszabályainak ellenére, vagy inkább épp ezek következtében olyan zilált, hogy szinte elképzelhetetlen, miként fog a kincstár kötelezettségeinek eleget tenni.

A függő tartozás 1922 május 31-én 299,8 milliárd márka volt, a bankjegyforgalom 131,8 milliárd, tehát összesen 432 milliárd, a többi adósságot nem is számítva. A nagyipar épületén, amely óriási szorgalommal, hozzáértéssel és kitartó munkával épült fel, mindenütt repedések tátonganak. Az egész épületnek, vagy legalább is egy részének, össze kell dőlnie, ha Németországot meg nem szabadítják a láncoktól, melyek tagjait gúzsba kötik.

Ugyanazok a körök, amelyek 1000 milliárdos hadisarc-ról és 350 milliárdos jóvátételről beszéltek és azt francia, angol és olasz ujságokban hirdették is, a közönséggel még azt az ostobaságot is elhitették, hogy a márka értékének hanyatlása hasznos Németország kereskedelmi terjeszkedésére, hogy az adók igen alacsonyok és hogy Németország csak azértrontotta le szándékosan pénzének értékét, hogy ne kelljen megfizetnie tartozásait a győzteseknek. Elismerjük, hogy a háború alatt a téves hírek terjesztése épp olyan hasznos lehetett a győzelemre, mint akár a bomba és a gáz, de ma már, amikor nem harcolunk fegyverrel, nem volna szabad eltérni, hogy a sajtó egy része, és pedig mindig ugyanaz a része, állandóan ugyanazzal a rosszhiszeműséggel megtéve a közvéleményt.

Az egyes adónemek pontos és részletes vizsgálatából azt a meggyőződést merítettem, hogy minden nagy szárazföldi állam között Németország adói a legnagyobbak és a legsúlyosabbak.

Lelkiismeretlen ujságok és alacsonylelkű emberek nemrégiben holmi német összeesküvésről regéltek, melynek célja a márka szándékos lerontása volna, hogy ezzel a szövetségeseket

tönkretegyék. Az antant szárazföldi államaiban, melyekre még romlást fog hozni a nagymértékű pazarlás, és militarista politikájuk, amelynek csak az a célja, hogy sokkal többet követeljenek Németországtól annál, amire maguk a legnagyobb erőfeszítés mellett sem volnának képesek, örömet elhiszik ezeket a híreket és csak komolyabb körökben keltenek megbotránkozást.

Ha a gazdasági élet e jelenségeit tanulmányozzuk, látjuk, hogy Németország gazdasága — minden erőfeszítésének ellenére — rohamosan közeledik a teljes romlás felé. Az élelmiszerfogyasztás mindenütt csökken, a ruha-, fehérnemű- és cipőhiány mind nyomasztóbbá válik a nagy árak miatt. Az iskolákat látogató tanulókra vonatkozóan is sok adatot gyűjtöttem össze és megdöbbsenem: még nemrég nagy gazdagsággal rendelkező centrumokban is hiányzanak a legfontosabb életszükségletek. A márka hanyatlása teljesen felforgatta a vagyon régebbi elosztódását és megakasztotta a termelés állandó menetét. A német városok 1922 tavaszán összegyűlt képviselői erre vonatkozóan ijesztő adatokat gyűjtöttek össze.

A kispolgárnak, aki egész életében arra törekedett, hogy 100—200 ezer márka tőkét takarítson meg magának, ma semmije sincs, mert ez az összeg alig ötvenedrésze a békeértékének. Évi jövedelme ez összeg után csak negyed, vagy ötödrésze annak, amit remélt. A nélkülözés, a lakás-, ruha- és szénhiány hatása egyre jobban meglátszik a lakosság egészségi állapotán, kivált a gyermekeken és az ifjúságon, akik a háború alatt, súlyos nélkülözések idején, születtek és nőttek fel. A közegészségügyi társaság 1921 szeptemberében, Nürnbergben tartott évi közgyűlése elrettentő adatokat tárt föl. A gyermekbetegségek, kivált az angolkór, ijesztően terjednek; a tüdővész, az élelmezési nehézségek következtében, egyre jobban pusztít. S még súlyosabbá teszi a helyzetet az, hogy szinte naponta egy-egy kórházat kell becsukni és meg kell szüntetni a segítő-akciókat. Kaufmann dr., a birodalmi biztosító társulatok szövetségének elnöke, azt írja, hogy a népesség fizikai ellentállóképessége annyira megcsökkent, hogy a tüdővész minden gáton keresztültörve, már-már elárasztja Németországot és ami a legtragikusabb, hiányoznak a védekezés eszközei.

A Németországot bejáró idegenek mindezt nem látják,

mert a német nép nem mutogatja sebeit, de az éhség napról-napra terjed és nincs nap, hogy valami iskolát vagy jótékony intézményt meg ne szüntessenek. Senkisé is takarékoskodik, mert nem bízik a pénz értékében. A munkaképtelenek és hadirokkantak helyzete pedig egyre szörnyűbbé válik, mert amit az állam ad, betevő falatra sem elég, családjuk pedig nem tud rajtuk segíteni. Az iskolaorvosok naponta találhatnak oly gyermekeket, akiknek nincs fehérmű a testükön, vagy hónapokon keresztül egy inget hordanak, mivel nincs más. A kispolgárok élete egyre kínosabb és keservesebb lesz, a társadalmi különbségek élesebbé válnak és egyrészt fokozódik a nép gyűlölködése, amely egy még demokratikusabb államformára törekszik, másrészt a reakcionáriusok egyre erőszakosabban lépnek föl, hogy a régi világot visszahozzák.

És e gazdasági tragédia fölött állandóan és fenyegetően ott lebeg a jóvátétel kérdése. Németország nem tudja, hogy mit fog tőle az antant követelni, csak azt tudja, hogy amit követel, úgysem bírja megfizetni és tisztában van azzal is, hogy az antant nem is annyira a követeléseit akarja rajta behajtani, hanem tönkre akarja tenni. Ez a tudat megrögződik a lelkekben és passzív rezisztenciára ingerli őket az erőszak ellen. A gyűlölködés pedig egyre fokozódik. Egyik-másik hatalom meg szeretné bontani Németország egységét, de elfelejti, hogy az egységet nem az összefüggő terület jelenti, hanem a lelkek összetartozása és hogy a közös szenvedés és megaláztatás közös gyűlöletbe forrasztja a nemzetet.

Ausztria tragédiája után Németországa következik, amely nem annyira a háború, mint inkább a béke következménye. De a német nép bukása, amelyre egykor dicsőséges feltámadás következik, egymásután magával rántja úgyszólván Európa minden népét. A szolidaritás kötelékei egymásután el fognak szakadni, a legyőzöttek gazdasági romlása után majd a győzőké következik. A megszállás, rablás, erőszak fokozzák a győzők kiadásait is, csökkentik hitelüket és erkölcsi tekintélyüket és megbénítják gazdasági fejlődésüket.

Németországot eddig csak nagy ellentállóképessége mentette meg a teljes pusztulástól, de nagyszerű műveltsége újra fel fogja támasztani Európa javára és a világ boldogulására.

Egyetlen más nép sem tudott volna ilyen szilárdan megállni. Tegyük fel, hogy a háborút Francia- és Olasz-

ország veszti el és őrájuk alkalmazzák a versaillesi és saint-germain-en-laye-i szerződések alapelveit.

Ebben az esetben Olaszország odaadná a győztes Ausztria-Magyarországnak Udine és Treviso tartományát. S ezzel még keveset is mondunk, mert Ausztriától négy millió németet vontak el és adtak más országoknak, olyan tiszta német városokkal együtt, amilyenek Pilsen, Karlsbad, Reichenberg stb. A Saar-medence bányáinak örökös átengedésével szemben Olaszország legalább is Como és Sondrio elektromos vízműveit veszítette volna el, azzal a joggal, hogy ezek energiáját osztrák területre szállítsák. Mivel Ausztria-Magyarországnak nincs szabad útja a Földközi-tengerhez, a Ligúriai öbölben kérhetett volna kikötőt magának és akkor — mint Danzignál — egy korridor vágná el Piemontot Lombardiától és egész Itáliától. Ha e képzelt győzők annak a hadisarcnak, amelyet Németországtól követelnek, csak a felét akarnák maguknak biztosítani Olaszországnak 60 milliárdot kellene fizetnie, Milano és Pávia tartományoknak 70.000 főből álló fehér és színes megszálló csapatot kellene eltartania s e feltételek meg nem tartása esetén Bolognát és Ferrarát veszítené el. Ezenkívül természetesen fel kellene áldoznia minden ingó vagyonát, az olasz alattvalók külföldi birtokait, gyarmatait és kereskedelmi flottáját.

Most azt tegyük fel, hogy a győztes Németország Franciaországra alkalmazná saját demokratikus és igazságos békeelveit. Franciaországnak mindenekelőtt át kellene adnia minden ingó vagyonát, gyarmatait, kereskedelmi hajóit, bűvárhajóit stb. Mivel Franciaország vagyona nem sokkal kisebb, mint Németországé, a győző nyugodtan követelhetne 150 milliárd aranyfrank kárpótlást. A Saar-vidék bányáinak elvesztésével szemben Franciaországnak oda kellene adnia a Pas-de-Calais bányáit és Felsősziléziának csak csekély ellenértéke volna a Briey medencéje. Mivel Németországnak szüksége volna a Földközi-tengerhez vezető szabad útra, talán korridort hasítana magának Elzászon keresztül, Cette kikötőjéhez. A 150 milliárd hadisarc biztosítására pedig 100.000 német és 30.000 főből álló keletafrikai, kameruni, togoi, uj-guineai néger és színes csapat érkeznek. A fehér és színes csapatok elfoglalnák Lyont, Dijont, Boulogne-sur-Mert, Rouent; elrekvirálnák a gazdag családok lakását és legalább is évente négy

milliárd aranyfrankot költenének. A leszerelt és flottájától megfosztott Franciaország maga előtt látná Németország egy millió fegyverben álló katonáját, ez folytonosan új területek megszállásával fenyegetné a franciákat, közben megsemmisítésükön dolgozna és végső gyalázképpen azt követelné, hogy francia nőket bocsásson a kameruni és a kelet-afrikai vadak rendelkezésére. Franciaország pénzügyét, vasutait, csatornáit Berlinben és Münchenben székelő bizottságok ellenőriznék és a kényszer hatása alatt ki kellene jelentenie, hogy a súlyos sértéseket, területtrablást és rendszabályokat nem tekinti ellenséges cselekedetnek.

Franciák és olaszok ezt a helyzetet iszonyat nélkül el sem képzelhetik. Ha a háború elvesztése ilyen szörnyű megaláztatással, ilyen keserves haldoklással jár, jobb elesni a küzdelemben, mint legyőzötten élni. Pedig a franciák és az olaszok nem is ismerik a békeszerződések következményeit és akik tisztában vannak vele, cinizmusból, tudatlanságból vagy ostobaságból még mindig a győzők jogairól beszélnek és azt hajtogatják, hogy az antant a civilizációért, az igazságért és az emberi jogok diadaláért küzdött. Még akkor is pirulnunk kellene, ha egy félvad néptörzsszel bántunk volna úgy el, ahogy Németországgal tesszük. Azt hisszük, hogy a német néppel szemben minden szabad. Azzal a néppel, amely az utolsó másfélszázad alatt olyan nagy lángelmékkal, mint Kant, Schopenhauer, olyan nagy művészekkel, mint Beethoven, Wagner, Goethe, ajándékozta meg a világot és mindig a tudományok, az ipar, a kereskedelem előrehaladásán munkálkodott.

Franciaország németgyűlölete kéjeleg abban a gondolatban, hogy azt az ellenséget, amelytől a legjobban félt, kínpadra vonhatja, s arról ábrándozik, hogy egészen megsemmisítheti és megfojthatja a német népet.

Milyen jövőt készítünk fiainknak? Milyen lesz a holnap?

Amilyen mértékkel mi mérünk, olyannal mérnek majd minket is. Amíg el nem múlik a tudatlanság és erőszak szomorú ideje, amelyben ma élünk, addig a belső béke, jólét, tisztességes megélhetés csak szép álom marad.

Németország és a legyőzött népek ügye ma már az egész világ érdeke: ettől függ mindannyiunk békéje és az egész világ gazdasági fellendülése.

NEGYEDIK FEJEZET.

Európa politikai züllése.

A háború és a békeszerződések következményei.

Nem volt nehéz megjósolni, hogy az 1914-től 1918-ig tartó háború nagy lelki válság, politikai felfordulás, gazdasági zavar és a társadalmi osztályok között a legélesebb ellentétek előidézője lesz.

A nagy háború hasonlít a földrengéshez. Aki már járt földrengésdúlta területen és látta azt a fölfordulást és lehangoltságot, amely a földrengést követő néhány esztendőben mutatkozik, könnyen megmagyarázhatja magának a háborús jelenségeket. A földrengéssújtotta lakosság általában a szerencsétlenség lezajlása után néhány esztendeig keveset törődik a termeléssel. Nem dolgozik örömmel és gyakran szomjuhozza az élet örömeit. Közömbös az eseményekkel szemben, könnyen felizgúl és legégetőbb életszükségleteit is elhanyagolja.

Minden nagy háború, akárcsak a földrengés, fölforgatja a földet, megbontja a politikai rendet és megbillenti a lelkek egyensúlyát.

Még az 1870-iki háború is elég jellemző következményekkel járt, noha csak Európa két nemzete küzdötté végig, mindössze néhány hónapig tartott és halottainak száma kevesebb volt, mint Olaszország utolsó háborújában az áldozatok fele. A legyőzött Franciaországban politikai irányváltozás történt: a császárságra köztársaság következett és a párisi kommün valósággal kommunista kísérlet volt, vagy amint ma mondanók, bolsevik kísérlet. A győztes Németországban a hadbavonulók nagy mozgalmi után a néprétegek óriási fejlődését tapasztaljuk, a társadalmi demokrácia erőteljesen

és hatalmasan föltámadt és megszületett a katolikus centrum a maga erőitől duzzadó uralkodási vágyával.

Nem volt nehéz megállapítani, hogy hasonló jelenségek fognak fölbukkanni Európában, talán még nagyobb mértékben, mint ahogy a multban történt.

A békeszerződések azonban a négyéves háborúnál is jobban fölforgatták az európai szárazföldet. Ezeknek a szerződéseknek lehetetlen voltát, erőszakosságát és rablószellemét azonban előre senki sem jósolhatta volna meg. A közép-korba kell visszatérnünk, hogy olyan sekély erkölcsű szerződésekre akadjunk, amelyekben annyi a durva cinizmus, mint ezekben. A szerződések fogalmazói azt hitték, hogy szétzüllesztetik a legyőzötteket: talán csak későn vették észre, hogy a legyőzött népek tönkretételébe a győztesek is belepusztulnak, ami a modern termelés jellemző vonása. Európában sok évszázadig nem volt igazi nagy háború, amelynek kiterjedését és az általa előidézett károkat össze lehetne hasonlítani a minden kapcsolatot szétromboló világháborúval. Julius Caesar korába kell visszamennünk, hogy a multban olyan háborút találjunk, amelyet egybevethetünk az utolsó háborúval. Abban az időben fölöttebb különböző volt a háború formája és természete. Julius Caesar, aki Európában talán minden idők legnagyobb hadvezére volt, hadjáratai során a legmegbízhatóbb történetírók állítása szerint két milliónál is több ellenséget ölt meg. Ez az emberáldozat arányos az utolsó európai háború veszteségével. Ha figyelembe vesszük Európa akkori népességét, a háború hevesességét és a velejáró jelenségek súlyos voltát, elmondhatjuk, hogy abban a korban ez volt a legerőszakosabb háború.

A Julius Caesar háborúit követő zavarok egészen Augustus idejéig tartottak. A városokban, főleg azonban Rómában, a rabszolgagazdálkodás mellett is élesen kidomborodott a vagyonos és a szegény osztályok között levő ellentét. Caesar szinte szocialista fölfogást vallott és azt kívánta, hogy akik a legsúlyosabb szolgálatot teljesítették, tehát a nép tömege, a szabad polgárok, nagyobb kedvezésekben részesüljenek és az egész közigazgatás demokratizáltassék. A nagy állami kiadások azonban zavarba hozták az állampénztárt és ezt a pénzügyi nehézséget még a nagy adóval sem tudták kiegyenlíteni. Ugyanakkor viszont a nép körében a jobb élet vágyával

arányosan fejlődött az örömökre és nyilvános látványosságokra vágyakozó örület. A takarékosagra való hajlamosság mindenütt megszűnt, sőt ami még ennél rosszabb, a lakosság kevés vágyat mutatott a munkára. A katonai háborút polgárháború követte, az ellenséggel való küzdelmet belső forrongás váltotta föl. A legionáriusok és a polgárok megrohanták a gazdagok földjeit és birtokukba akarták venni. Az állam ezért kénytelen volt agrártörvényekkel lehetővé tenni, már ahol erre a lehetőség megvolt, a gazdasági átcsoportosítást.

A legnagyobb polgárháborúk idején történt, hogy Cajus Sallustius Crispus Caesarnak két levelet küldött. Ezekben a levelekben olyan jelenségeket ír le és olyan megállapításokat tesz, melyek nyilván a lelkek állapotát tükrözik a nagy háborúk után. Nem egészen bizonyos, vajjon ezeket a leveleket tényleg Sallustius írta-e; a legkiválóbb kritikusok azonban általánosságban elismerik történeti hitelességét.

Sallustius őszintén beszélt Caesarral, mint olyan ember, aki a balsorsban is megőrzi lelki nagyságát (*semper tibi majorem in adversis, quam in secundis rebus animum esse*). Caesar kezdettől fogva nemesen gondolkozott s ezért visszaadta a népnek szabadságát és közigazgatását.

Sallustius elmondja, hogy a közélet teljesen felfordult. Közepes tehetségű, törtető emberek minden állást maguknak igyekeznek megkaparítani, minden erejük és értékük csak a nyelvükben van (*quorum omnis vis virtusque in lingua sita est*). Természetesen akkor is akadtak elegendő, akik nem vettek részt a háborúban, de annál nagyobb kívánságokkal léptek fel a háború után.

A vidékről nagy néptömegek özönlöttek a fővárosba és rossz erkölcsük miatt nem voltak alkalmasak a köztársaság kormányzására (*parum mihi idonea videtur ad capessendam Republicam*). A pénzhéség és a gazdagság hajhászása durva alakot öltött, főleg ama nagy vagyonok láttára, amelyek a háború következtében fölöttébb gyorsan keletkeztek. A nemesek tétlenségben töltötték idejüket, nevükön kívül semmi sem volt bennük, úgy tettek, mintha szobrok lennének (*in quibus sicut in statua, praeter nomen, nihil est additamenti*). A szenvedelmek ilyen örült kavarodásában a szenátorok kapkodva hozták határozataikat, majd így, majd úgy döntöttek (*ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur*). A szá-

badságra a hatalmasnak ép úgy szüksége van, mint a gyengének, a szenátorok határozataiban azonban a pártoktól való félelem miatt nem tűnt fel ez a szabadság. Mit csináljanak, megjavítsák a szenátust, megváltoztassák összetételét? Választási reformról tanácskoztak, akárcsak ma, abban a reményben, hogy a forma meg tudja javítani a való helyzetet.

Sallustius Caesar diktatúrájáról álmodozott. Nem pazarolhatók el a háborús áldozatok, amelyek Rómát naggyá tették; vissza kell állítani a pártok és a fölfordulás által megrontott szabadságot. A polgárok jogrendet kívántak (*pro his amplissimis beneficiis non flagitium a te, neque malum facinus petimus; sed uti libertatem eversam restituas*).

Ha igaz, mint Appius mondja költeményeiben, hogy mindenki a maga szerencsájének kovácsa (*fabrum esse suae quemque fortunae*), akkor olyan kormány szükséges, amely bizalmat kelt a polgárokbán. A legnemesebb feladat rendbe hozni azt az államot, amelyben a győztes pártok az erőszakot jognak tartják és zsákmányul követelik. Ilyen államban a többi polgár valósággal legyőzött számba megy. (*Bellum aliorum pace mollius gessisti: ad hoc victores praedam petunt, victi cives sunt.*) Nem kell külön megemlíteni azokat, akik a háború idején nemesen viselkedtek és bizalommal voltak eltelve, sem azokat, akik mulatoztak és tivornyáztak azon a pénzen, amelyet a háborús közigazgatáson nyertek (*quoque modo in belli administratione scorta aut convivia exercuerint nonnulli*).

De talán jobb nem beszélni tovább a háborúról (*de bello satis dictum*), hanem inkább szembe kell nézni a béke nehézségeivel.

A köztársaság megmentésére mindenekelőtt az szükséges, hogy csökkentjük a közkiadást, fokozzuk le a magánosok kiadásait és termeljünk többet. Az új nemzedék nem ismer korlátot a költekezésben, csak tobzódni akar, az ifjak nemcsak a maguk, hanem mások vagyonát is elpazarolják. (*Homines adolescentuli sua atque aliena consumere nihil libidini atque aliis rogantibus denegare, pulcherrimum putent.*) A háború felszabadította a fényűzés és a költekezés örületét. Az a szokás kapott lábra, hogy egyes emberek maguk szolgáltatottak maguknak igazságot, expedíciókat küldtek ki és pártokat szerveztek épen úgy, mint ahogy a nagy háború után néhány

országban történt. Helyre kellene állítani a régi intézmények egyszerűségét, meg kellene reformálni az erkölcsöket és csökkenteni a kiadást oly módon, hogy senki se költsön oktalatlanul többet, mint amennyit jövedelme megenged.

Mit lehet remélni attól, aki elmerült az anyagi gyönyörökben? Mit tehetnek azok az emberek, akik mindennap kétszer töltik meg bendőjüket és tivornyázva töltik el minden éjszakájukat. Nem valók fegyverviselésre, nem alkalmasak békére és a legtöbb dolgot elrontják oktalanságukkal és komolyságuk hiányával (*nam imprudentia pleraqua et se praecipitant*). Az erkölcs nem tud a fölforduláson győzedelmeskedni. Nem szabad megengedni, hogy Itália minden provinciájában zavar legyen, hogy a pártok érdekében elfoglalják a polgárok házait és megsértsék a magánosok tulajdonjogát. A rendetlenkedők elhanyagolják a maguk házáat és elfoglalják másokét (*nam uidem omnia vastant, suas deserendo domos et per injuriam alienas occupando*). Az ország rendjének feltétele az igazságos béke, ezért nem szabad megtörténnie, hogy a háború gyümölcsét azok élvezzék, akik nem is vettek részt a háborúban. Az egyik harminc ütközetben harcolt, a másik egyben sem. A szétosztható jószágokat azoknak kell adni, akik harcoltak a hazáért. (*Item ne, ut adhuc, militia injusta aut inequalis sit; cum alii triginta, pars nullum stipendium faciat.*)

Bár most más idő járja, mások a körülmények, a termelés formái és más a környezet, mégis minden úgy fest, mintha azóta semmi sem változott volna meg.

Európa előre sejthette, hogy a kegyetlen háborúra még keményebb béke következik és nem kerülheti el a termeléssel és az árúforgalommal járó nehézségeket. Európára és a kultúrára az a legnagyobb szerencsétlenség, hogy a béke nem más, mint a háború megváltoztatott formája, amint Clemenceau el is ismerte.

A. Tardieu, aki Franciaországot a párisi béketárgyaláson képviselte s akire a versaillesi szerződés megalkotásában talán a legnagyobb felelősség hárul, megírta, hogy a szerződésben Németország ellen a leghatalmasabb gátakat emelték, amelyeket az ész egyáltalában elgondolhat (*maximum d'obstacles que la raison puisse concevoir*). Az értelem csakugyan nem tudna nagyobb gátakat elképzelni: a történelem-

ben még nem volt rá példa, hogy valamely állam annyi biztosítékot kapott volna, mint Franciaország (*des garanties telles que jamais l'histoire n'en a enregistré de pareilles*). A nehézségek, vagy ha inkább a demokratikus frazeológiával akarunk élni: a biztosítékok egyenes arányban növekedtek azzal a céllal, amelyet ki-ki el akart érni.

A békének, vagy ha jobban tetszik, a béke művének a következők a kritériumai:

1. A legyőzöttek, akik felelősek a háborúért, a területek átengedésén és a gyarmatokról való lemondáson stb. kívül kötelezik magukat a kár megtérítése címén arányban vagy árúban való fizetésre. Ez voltaképen hadisarc, amelyet a jóvátételi bizottság állapít meg. Ugyancsak ő állapítja meg a fizetés természetét és módozatait; a jóvátételi bizottságban azonban csak a győztes államok vezetői vesznek részt;

2. A jóvátételi bizottság hatáskörébe tartozik a legyőzött államok egész gazdasági és pénzügyi életének, főképp Németországnak, ellenőrzése. Tetszése szerint megváltoztatja a törvényeket, a rendeleteket és a közigazgatásra vonatkozó szabályokat;

3. Mindaddig, amíg Németország a szerződések összes kötelezettségeit nem teljesíti, területeinek egy részét megszálló csapat foglalja el és kormányozza. Azonban ama képtelen magyarázat értelmében, amellyel a békeszerződés után álltak elő, a franciák Németország bármelyik részét megszállhatják és kifoszthatják, anélkül, hogy ezt a cselekedetet a németek ellenséges lépésnek tekintnék;

4. Népszövetség címén Genfben székelő szervezetet alakítottak, amelynek az a célja, hogy oltalmába vegye a győztesek jogait és a visszaéléseket a törvényesség leple alatt szentesítse. Ennek a szövetségnek minden állam tagja; a legyőzött államok azonban ki vannak zárva, mindaddig, amíg nem teljesítik a szerződés minden kötelezettségét, ami annyit jelent, hogy sohasem lehetnek a szövetség tagjai. A népszövetség, amelynek az Egyesült-Államok nemes érületének és politikai méltóságának tiltakozása jeléül nem akart tagja lenni, csak a győztesek jogainak biztosítására működik. Az alapelv szerint a népszövetség tagjai kölcsönösen tisztelik egymást és tartózkodni kötelesek olyan külső támadásoktól, amelyek veszélyeztetnék a területi épséget és a szö-

vetség tagjainak politikai függetlenségét. (10. szakasz.) A tagoknak valóban kezeskedniök kell mindama borzalmakért, amelyeket a szerződések szentesítettek, nem is járulnak hozzá semmiféle változtatáshoz. A népszövetség védelmezi az erőszakos cselekedeteket, mint amilyen Németország két részre osztása és a danzigi korridor, amelyről a becsületesebb lengyelek is elismerik, hogy erkölcsi képtelenség; ők azonban nem vállalják a felelősséget, mert állításuk szerint Lengyelország még nem alakult meg, amikor a versaillesi szerződést megkötötték. Ezeket a visszaéléseket nem is annyira Lengyelország javára követték el, amelynek ez úgyszólván állandó veszedelem, mint inkább Németország tönkretételére. Igaz, hogy a népszövetség felszólíthatja tagjait a szerződések felülvizsgálatára, ha ezeket nem lehet alkalmazni (16. szakasz), azonban e felülvizsgálat emlegetése egészen nevetséges, hiszen a népszövetség egyik alapszabálya elrendeli (5. szakasz), hogy a határozatokat a tagoknak egyhanguan kell hozniok. Ha tehát elismerik a danzigi korridor képtelenségét és Danzignak szabad várossá való kinyilatkoztatását, egy érdekelt ország szavazata is elég Németország ellen, hogy megsemmisítsen minden határozatot. Ha például Németausztria elhatározza, hogy egyesül Németországgal, elég Franciaország vagy Olaszország szavazata, hogy megakadályozza ezt a szándékot. Ebből is kitűnik, hogy a népszövetségnek nincs más feladata, mint a győzők jogainak biztosítása;

5. A jóvátételi bizottság az antant fegyveres erejének segítségével döntően határoz a legyőzöttek összes erőforrásairól és ha akarná sem tehetne mást, mint e források megsemmisítését és tönkretételét. A népszövetség csak arra való, hogy a jog ürügye alatt, mely nem más, mint az erőszak joga, biztosítsa a győztesek jogát. A népszövetség jogilag nem sokban különbözik a jóvátételi bizottságtól.

Ebből is megérthetjük, hogy az Egyesült-Államok, mint igazi demokratikus állam, nem csatlakozhat ehhez a ligához önmagának lealacsonyítása nélkül és nem is fog addig hozzácsatlakozni, amíg a népszövetséget újjá nem szervezik, mert mai alakjában csak az erőszak biztosító-intézete.

A béke szolgálatában, amely a háború folytatása, két csendőrszervezet van. Az egyik védelmezi a győzők jogait

és arra törekszik, hogy elvegye a legyőzöttek minden erőforrását: ez a jóvátételi bizottság; cinikus, jogbitorló és nagy haszonra dolgozik. A másik a népszövetség, amelynek az a feladata, hogy megőrizze a jelenlegi területi viszonyokat és megóvjá a szerződésekkel megállapított határokat.

Ez a két biztosító-szervezet valójában nem más, mint a versaillesi szerződés fenntartására és védelmére irányuló eszköz.

Már láttuk, hogy e szerződések területi szempontból milyen helyzetet teremtettek Németországban. A franciák, angolok, olaszok sohasem nyugodnának bele olyan föltételek elfogadásába, amilyeneket mi raktunk a németek vállaira; de a németek sem nyugodnak bele. A németek lelke tele van fájdalommal, megaláztatással, gyűlölettel és semmiről sem mondanak le. Kényszerűségből elfogadják ugyan, de nem egyeznek bele azokba a feltételekbe, amelyek megfosztják őket a Saar vidékétől, Felsősziléziától, a danzigi korridortól és területeiktől, ahol a lakosság kívánságát egyáltalán nem vették figyelembe. Az ellenséges és a színes törzsek megszállása, a szuverénitáshoz az ország határain belül és kívül való elvesztése sokkalta megalázóbb, semhogy bármely nemzet zugolódás nélkül elfogadhatná. Nincs semmi alapja annak a feltevésnek, hogy a szenvedés és megaláztatás tartósan megoszthatna egy hatalmas nemzetet.

Az utolsó népszámlálás szerint Európában körülbelül 476 millió ember él; ebből 432.2 esik a háborút viselt államokra és 43.6 azokra, amelyek nem vettek részt a háborúban. Elmondhatjuk tehát, hogy egész Európa megszenvedte a háborút, mivel a semleges államok is érzik az őket körülvevő égő csipkebokor lángjainak perzselését.

A 476 millió ember közül a legyőzött országokra, vagyis azokra, amelyeket megkülönböztetésül legyőzöttnek tartanak, mivel olyan ország is győztes lett, amely a középponti hatalmakhoz tartozott, a következő számú lakosság esik: Németországra 60.8 millió, Ausztriára 6 millió, Magyarországra 7.8 millió, Bulgáriára 4.9 millió és európai Törökországra 1.3 millió.

Tehát több mint 81 millió ember él Európában, akiknek az élete bizonytalan, mivel lefegyverezték őket és katonai és pénzügyi ellenőrzés alatt vannak. Olyan kártérítést vettek

ki rájuk, amelyet senki sem hisz megfizethetőnek és amely csak alkalmas eszköz az elnyomásra és az élet megfojtására. A legyőzöttek nem tarthatnak igazi hadsereget, csak kisebb számú csapatot a belső rend fenntartására. Törökországot nem számítva, mert nincs már Európában hadserege, a négy legyőzött állam össze-vissza alig 176.000 embert tart fegyverben: tehát valamivel többet, mint Románia egymaga, kevesebbet a görög hadsereg felénél, jóval kevesebbet, mint a fél lengyel hadsereg és még annyit sem, mint a francia hadak negyedrésze. Nagybritannia és Olaszország kivételével minden állam nemcsak megnövelte, hanem megkettőztette, sőt megháromszorozta hadseregét. Olyan államok, amelyek pénzügyileg teljesen tönkrementek, mint például Lengyelország, akkora hadsereget tartanak fenn, amely számra felülmúlja a háború előtt való nagy államok hadseregének létszámát. Azt mondják, azért teszik, mert féltik a jövőjüket. Azonban minél önkényesebben terjeszkednek, jövőjük annál bizonytalanabbá válik. Mert azzal, hogy Oroszországtól széles területsávokat vesznek el, hogy eltűrik a danzigi szégyent és Felsősziléziát a népszavazás ellenére Lengyelországhoz csatolják, állandó tűzfészket teremtenek, amelynek kirobbanását semmiféle nagyszámú hadsereg sem fogja megakadályozni és a jövőben nem gátolhatja meg Németországot és Oroszországot történelmi és nemzeti jogainak érvényesítésében.

Oroszország és Németország régi területein néhány kis állam keletkezett. Ilyenek Finnország, amely önmagában is erős és életképes, Esztország, Litvánia, Lettonia, Danzig, Memel. Bajos megjósolni ezeknek az államoknak jövődjét, mert önálló életük sok bajjal jár.

A 81 millió legyőzöttön kívül, akiket olyan államok ellenőrzése alá helyeztek, amelyek még tegnap tőlük függtek, ott van az európai Oroszország és Ukrajna körülbelül 125 millió lakosa, akiknek a legfuresább a helyzetük. Oroszország nem legyőzött ellenség, hanem elbukott barát. Mivel erején felül adózott a háborúnak, összeomlott; összenyomta a nehézségek súlya. A tudatlan és romlott cári kormány nem engedte meg a nagyszámú és értelmes polgári osztály kialakulását. A 100 milliónál is több lakost számláló országot látszólag egy gyenge és tehetetlen kényúr kormányozta. Valójában azonban egy kis számú katonai oligarchia, a latrok,

romlottak és zsarolók oligarchiája uralkodott benne, amely a felség akarata ellenére is háborúba vitte az országot.

Wilson azt mondta, hogy az Oroszországgal való meg-egyezés jóakaratuknak kemény próbája kell, hogy legyen: önzetlen szimpátiát kell mutatni vele szemben, saját érdekeik hajhászása nélkül (*distinguished from their own interests*), Oroszországnak meg kell adni mindazt a támogatást, amit csak kíván. Az Oroszországgal való tényleges elbánás világosan rámutat azokra a plutokratikus irányzatokra, az eltulajdonítás és a rablás vágyára, amely Európát az utolsó években oly mélyen lealacsonyította.

Ha Oroszország nem bukik el, Lengyelország sokkal kevesebb önállósággal rendelkezett volna, mint valaha, még a cár kiáltványa ellenére is, aki durva erőszakkal megfosztotta Finnországot hagyományos szabadságától, Konstantinápolyt pedig a tengerszorosok uralmától. Ez is arra vall, hogy az antant nem sorozta a nemzetiségi elvet a háborús célok közé és a békeszerződések útján keletkezett államokat csak azért kovácsolták össze, hogy Németország és Oroszország területéből minél nagyobb részt kihalásítsanak és a német és orosz népet lehetőleg minél jobban eltávolítsák egymástól.

Akárhogyan is ítéljük meg az orosz forradalmat, ez a forradalom ugyanazt a lelkiállapotot tükrözi, mint az 1870-iki párisi kommün, csak hogy sokkal nagyobb mértékben és hosszantartó, fölöttébb zavart helyzetben. Az összeomlás után Oroszországban nem volt semmiféle szervezkedés; még ma is, amikor a kommunista kormány rombolásának omladéka egymásra halmozódnak, még ma is a szovjetkormány az egyetlen szervezet, amely Oroszországban fellelhető. Lelkiismeretesen megvizsgáltam mindazokat az okmányokat, amelyek Oroszországra vonatkoznak, az orosz nép segítségére siető különböző missziók tudósításait és a Vörös kereszt jelentéseit. Egyetlen jóhiszemű ember sem akad, aki a szovjetkormány erőszakos rendszerét védelmébe venné. Csak azt mondhatjuk, hogy mindenféle erőszakos rendszert egyformán meg kell vetnünk és az erőszak rendszere már a cár korában is virágzott. Ami most történik, az javarészt az előző események következménye; az orosz nép most ugyanazokat a tulaj-

donságokat és hibákat tárja a világ elé, mint a cári uralom alatt.

Az antantot a cári uralom bukása után bekövetkező fölfordulásért nem kis mértékben terheli a felelősség. A bolsevizmus uralomrajutása után az antant az első pillanatban nem gondolt egyébre, mint hogy visszaállítsa a régi uralmat és hosszú ideig a régi rendszer embereit tekintette Oroszország törvényes képviselőinek. S tényleg az antant, elsősorban Franciaország, szervezte, fizette és segítette a katonai expedíciókat a moszkvai kormány ellen. Kolesak, Judenics, Denikin és Vrangél seregeit az antant jóvoltából szervezték és támogatták. Franciaország Vrangél mellé még képviselőt is küldött, tehát törvényes kormányfőnek ismerte el.

A bolsevik Oroszország ellen három különböző program szerint jártak el. Kezdetben, azaz 1920 novemberéig, amikor a Vrangél-hadsereg összeomlott, az volt a cél, hogy Oroszországot acélsövénnyel zárják körül, akárcsak a háborúban, lefil barbelé, mint Clemenceau mondotta és nagy katonai erőket összpontosítottak ellene. A második időszakban a gazdasági zárt használták, a blokádot. Végül elismerték az oroszországi tényleges helyzetet és megengedték a szovjetkormánynak a génuai konferencián való részvételt, hogy nemcsak elismertetéséről, hanem egyúttal a többi államokkal való viszonyáról is tárgyaljanak vele.

Nem nehéz felismerni, mennyire elmérgesítette a bolsevik kormány az orosz forradalmat. Ez a forradalom is, akárcsak a többi, egymás után a leggonoszabb, legerőszakosabb és legromlottabb elemeket vetette felszínre. Néhány idealistát és egy-két szervező tehetséget leszámítva, a moszkvai kormány egyideig komoly veszedelemmel fenyegette az európai civilizációt. A bolsevik Oroszország felhasználva a háborút szükségkép követő lelki lehangoltságot és zűrzavart, fegyvereket és más eszközöket próbált szállítani az európai forradalom felidézésére. Sok fanatikus ember azt hitte, hogy Moszkvából kell jönnie az új műveltségnek és a világot az úgynevezett proletárdiktaturának kell kormányoznia. Ez azonban csak a tudatlanság és a tehetetlenség diktatúrája. Ám Oroszország végső nyomora, az egész tartományokat elpusztító éhség és nélkülözés még a legelvakultabb embernek is megmutatta, hogy a kommunista program és a proletár-

diktatura örülete a legnagyobb veszedelme az emberiségnek. Ezért természetes, hogy az európai államok és Amerika nem ismerik el addig a szovjetkormányt, amíg a moszkvai kormány nem biztosítja lojalitását és amíg képviselői arról álmodoznak, hogy a nemzetek jogának megsértésével felélesztik a forradalmat azokban az országokban, hol mint vendégek élnek.

Kétszer is tévedett az antant, amikor megsegítette és felfegyverezte Oroszország belsejében a katonai vállalkozásokat; mivel egyrészt fokozódott az orosz nép bizalmatlansága, másrészt pedig a bolsevikiek ellenállása nemzeti mozgalommá változott. A moszkvai kormány hosszú ideig Oroszország nemzeti jogainak oltalmazójaként tündökölt.

Az antant gyakran ösztönözte Romániát és Lengyelországot Oroszország ellen, életveszedelembe sodorva őket. De ennél is rosszabb, hogy minden módot megkísérelt a polgárháború földidézésére a régi rendszer hívei hadseregének felfegyverzésével. Kiáltványaiban nyoma sincs az önzetlenségnek.

Nem törődött egyébbel, csak hogy biztosítsa az antant-államoknak az orosz adósságok megfizetését. Olykor-olykor ünnepiesen kijelentette, hogy a győztes nemzetek egyáltalán nem akarják a régi rendszert visszaállítani, ellenben elismerik az orosz népnek és az Oroszországot alkotó nemzeteknek azt a jogát, hogy olyan formában szervezkedjenek, ahogy legmegfelelőbbnek tartják. Elismerték Oroszország szervezkedési szabadságát is, akár egységes kormányzat, akár szövetségi alapon, amint épen a legelőnyösebb. Hangoztatta az antant azt is, hogy nem akarja megváltoztatni az ország rendjét, amely a forradalomból keletkezett. Bármennyire is rettenetes a jelenlegi helyzet, néhány érdekelt kivételével senkinek se jut Oroszországban eszébe, hogy visszatérjen a régi rendszerhez. A parasztok továbbra is meg akarják tartani azt a földet, amelyet akkor műveltek, amikor még a földesurak szolgátságában sinylődtek és állatként bántak velük. Csak rövid ideje, hogy ha tényleg nem is, de jogilag felszabadultak a röghöz kötött szolgátságból. Az antantnak meg kellett volna erősítenie ezeket az elveket és a moszkvai kormány elismerésének alapfeltételéül biztosítékot kellett volna kikötnie, hogy sohasem avatkozik a vele diplo-

máciai viszonyban lévő államok belső politikájába. Ez lett volna az alapja mindennemű érintkezésnek.

Ehelyett azonban az antant kezdettől fogva nem csinált egyebet, mint Németországnak Oroszországtól való elválasztásával foglalkozott és arra törekedett, hogy Németország ne tehessen szert Oroszországban azokra a gazdasági forrásokra, amelyeket a győzelem következményeként ellenségeinek kellett átadnia. Mindenekfölött pedig az volt a kívánsága, hogy elismertesse a régi rendszer adósságait és különös kedvezményekkel és a nyersanyag ellenőrizésével biztosítsa magának a fizetést.

Franciaország gyakran ellentétbe került Angliával és teljesen plutokratikus magatartást tanúsított.

A londoni konferencia egyik ülésén, 1920-ban, Millerand alaposan megtámadta a bolsevik kormányt és azt állította, hogy ez a kormány csak vérszopók, erőszakos és rovottmultu emberek gyülekezete. A következő ülésen Lloyd George finom gúnnyal a konferencia asztalán maga elé tette a napoleoni kor és a francia forradalom idejéből való angol írók írásait. Az angol konzervatív írók a francia forradalom és a napoleoni idők embereit majdnem ugyanazokkal a kifejezésekkel és szavakkal jellemezték.

Mindenki tudja, Franciaország hosszú ideig mennyire ellenezte, hogy az orosz küldöttség részt vegyen a génui konferencián. Sohasem foglalkozott egyébbel, csak azzal a gondolattal, miként biztosíthatná követeléseit és a követelések kamatát.

Az új orosz forradalmi kormány azt is megteheti, hogy nem ismeri el a régi rendszer adósságait, sőt tudomást sem vesz róluk. Nem ezért nem lépünk vele diplomáciai összeköttetésbe. Kizáróan a hitelezők dolga, hogy milyen okból nem adnak új hitelt és miért adnak csak akkor, ha megfelelő biztosítékot kapnak. A kulturállamok kormányainak csak azt kell követelniük a moszkvai kormánytól, ha vele diplomáciai összeköttetésbe akar lépni, hogy tartsa tiszteletben a nemzetközi szabályokat és ne avatkozzék azoknak az államoknak belső ügyeibe, amelyekkel összeköttetésben van. Minden polgári együttélésnek alapvető szabálya, hogy az összes nemzetek kötelezzék magukat mindennemű olyan propagan-

dától való tartózkodásra, amely felforgatja más országok rendjét és politikai rendszerét.

A bolsevik Oroszországnak a génuai konferencián volt első ízben képviselte, amikor törvényes érintkezésbe került az összes államokkal. Csicserin orosz delegátus az első teljes ülésen, 1922 májusában kijelentette, hogy Oroszország szempontjából fontos az európai gazdasági élet általános helyreállítása és az orosz kormány szükségesnek tartja, hogy a kapitalista államokkal az ország belső rendjének kölesönös tiszteletben tartása alapján megegyezzen. Az oroszokkal való megegyezés kérdésében a Barthou elnöklésével működő francia delegáció javaslatot terjesztett a génuai konferencia elé. E javaslat alapvető gondolatai a következők voltak: Oroszország kötelezi magát, hogy tartózkodni fog mindenféle propagandától, amely felforgatná más országok rendjét és politikai rendszerét. Nem avatkozik semmiféle formában a belső ügyekbe és távol tartja magát minden olyan cselekedettől, amely megzavarná más államok statusquoját. Lemond azokról a kísérletekről, hogy más országokban támogassa a forradalmi mozgalmakat. (1. szakasz.) Eddig az elismerésnek olyan feltételeiről van szó, amelyeket mindenki elfogad, mert tökéletesen törvényesek. A következő feltételek ellenben tisztára pénzügyi természetűek. Az orosz kormány elvállalja mindazokat a pénzügyi kötelezettségeket, amelyeket az előbbi orosz kormányok kötöttek, azaz amelyeket a cári orosz kormány és az ideiglenes orosz kormány a külföldi hatalmakkal szemben vállalt. Ezek a hatalmak viszont a jelenlegi helyzetre való tekintettel készek arra, hogy a fizetést megkönnyítsék (2. szakasz). A szovjetkormány elismeri azokat a szerződéseket, amelyeket maga, vagy amelyeket képviselői külföldi polgárokkal kötöttek (3. szakasz) és arra kötelezi magát, hogy pénzügyi kötelezettségeit az összes orosz hatóságokkal, a tartományi és a helyi hatóságokkal elismerteti (4. szakasz). Az orosz kormány arra kötelezi magát, hogy rövid időn belül biztosítani fogja az orosz állami címletek fizetését, azzal a könnyítéssel, amelyek az orosz viszonyok miatt szükségesek (5. szakasz).

Az orosz kormány kötelezettséget vállal arra, hogy visszaadja az idegeneknek javaikat, jogaikat és elismeri érdekeiket vagy kártalanítja azokat, akiknek erre joguk van. Ezzel

ösztönözni akarja a külföldieket, hogy Oroszországban ismét megkezdjék gazdasági munkájukat. Ha a megegyezés nem sikerül, vegyes döntőbiróság ítélkezik (6. szakasz). A kártalanítást új kibocsátású ötszázalékos orosz kötvénnyel fizetik (7. szakasz). A vegyes bíróság a szovjetkormány tagjából, az érdekelt állam kormánya által kinevezett képviselőből és az Egyesült Államok legfőbb bíróságának elnöke által kijelölt képviselőből, vagy a hágai döntőbiróság elnöke, vagy pedig a népszövetség tanácsa által kinevezett képviselőből áll. Ez utóbbi tag a vegyesbiróság elnöke (8. szakasz). Látható, hogy olyan rendszer megalkotásáról van szó, amely úgyszólván teljesen behódol és amelyet csak keleti országra lehet rákényszeríteni. A 9. szakaszban az orosz hatóságok kötelezettséget vállalnak, hogy az idegen állampolgárok és javaik védelmére ideiglenes kormányt alakítanak és megszervezik az igazságszolgáltatást és a Londonban összeülő szakértői bizottság előírásai alapján megállapítják az idegenek biztosságának feltételeit. Mindez valójában azt jelentené, hogy Oroszországra nem a szabad népek között szokásos nemzetközi együttélés szabályait erőszakolják rá, hanem azt a közvetett pénzügyi ellenőrzést, amelynek következményei gazdasági szempontból is könnyen megállapíthatók.

A program voltaképpen így fest: elszakítani Oroszországot Németországtól, pénzügyileg ellenőrizni az elismerés fejében és az éhség és nélkülözés enyhítésére adott kölcsönök ellenértékéül nyersanyagkedvezményeket szerezni.

Akadhat-e olyan nemzeti orosz kormány, még ha bolsevik is, amely elfogadja a plutokratikus hódításnak ezt a programját? Amikor a bolsevikieket arra kényszerítik, hogy megvédelmezzék nemzeti függetlenségük programját, nem növelik-e a tekintélyét annak a kommunista kormánynak, amely ugyan borzasztóan szerencsétlen, de lassankint mégis csak visszatér a kapitalista gazdaság rendszerére? Ez a folyamat azonban sokkal gyorsabban megtörténne, ha nem kellene megküzdnie azzal az ellenszennvel, amelyet az antant szít az orosz intelligencia körében, amely ugyan gyűlöli a jelenlegi rendszert, de semmikép sem akar visszatérni a régre.

Oroszország ilyen körülmények között mégis csak Európán kívül marad, nem ismeri el az igazságtalan határokat, sem Németországtól való jogtalan elválasztását, de azokat az

igazságtalan kísérleteket sem, amelyek arra törekednek, hogy kihasználják nyomorúságát és nehézségeit és arra akarják kényszeríteni, hogy alávesse magát a nyugati kapitalizmusnak. Ezt kívánja ugyanis az antant minden kapzsi nyilatkozatában.

Oroszországgal szemben sok súlyos tévedést követtek el, de még súlyosabb, ahogy Törökországgal szemben jártak el. Ezekért az egész antant felelős, mindenekelőtt Nagybritannia, noha ő az egyetlen állam Európában, amely más népekkel való viszonyaiban mindig igazságosságot, becsületességet és mérsékletet tanúsított.

A génuai konferencián 34 állam vett részt, Oroszország azonban nem szerepel köztük. Amikor az 1922 április 9-iki ülésen a konferencia munkáját előkészítették, Barthou, a francia delegáció vezetője, azzal a kérdéssel foglalkozott, miként gondolkozik Oroszország és Németország a cannesi határozatokról. Ha ezeket a feltételeket elfogadják, részt vehetnek a tanácskozáson, ha nem, akkor figyelmeztetik a különböző államokat, hogy a tárgyalást befejezettnek nyilvánítják és nem folytatják többé.

A konferencia elnöke erre közölte, hogy Törökország a tanácskozáson való részvétel megengedését kérte és az orosz delegáció nemcsak közvetítette, hanem támogatta is ezt a kérelmet. A delegátusok ennek ellenére közölték vele, hogy Törökország nem vehet részt a konferencián, mert ázsiai hatalom és még mindig hadiállapotban van.

Ez a megokolás annál inkább különös volt, mert Törökországnak, még a sèvres-i szerződés értelmében is, amely európai határául a Csataldzsa-vonalat jelöli meg, Európában másfél millió lakosa van. A génuai konferencián olyan államok is képviselve voltak, mint Lettonia, amelynek csak alig van valamivel több lakosa, Észtország, amely kevesebbel rendelkezik és Luxemburg, amelynek még annyi lakosa sincs, mint Konstantinápoly egyetlen negyedének. Ha azonban semmi alap sincs arra, hogy Törökországot európai államnak tekintsük, meg kell jegyezni, hogy a konferencián az afrikai, amerikai és ausztráliai angol dominiumok és Japánország is képviselve volt, amely tudvalevően ázsiai hatalom. Még kevésbé igaz az, hogy Törökország háborút visel az antanttal. Csak a sèvres-i szerződést és Konstantinápoly katonai meg-

szállását nyögi. Háború csak Kisázsiaiban van, ahol az izlam mélységes forrongása dúl, hogy szembe szálljon a visszaélésekkel és az antant igazságtalan erőszakosságaival. Az izlam népei között a békeszerződések óta Európában, de főleg Ázsiában és Afrikában, nagy elkedvetlenedés tapasztalható, amely gyakran gyűlölködő erőszakosságban robban ki és új háború csíráját rejtí magában. Európában a görögök majdnem kétségbe esnek, mert nem tudják meghódítani azokat a területeket, amelyekre áhítoznak és nem tudnak lemondani arról, amit nekik ítéltek. Ámde jóval súlyosabb a helyzet Északafrikában, Kisázsiaiban, Indiában és Afganisztánban. Ott hatalmas orkánok pusztítanak, amelyek a gyűlöletben és bizalmatlanságban fogantak, mindenütt érzelmi és vallási forrongás izzik és egyre-másra kitörőfélben vannak.

Az antant népei már a háború befejezése előtt meg-egyeztek abban, hogy felosztják Törökországot és Kisázsia török területeit. Nemde barbárok országa Törökország, rásza-badíthatjuk-e a barbárokat a civilizációra? Az egyezkedés során tehát Konstantinápolyt a császári Oroszországnak ajánlották fel, noha a török fővárosban az oroszok erős kisebbségben vannak. Ez az ajánlat nemcsak gonosztett volt, hanem a Földközi-tenger népeit szolgassággal fenyegette és állandóan veszélyeztette volna Olaszországot. Kisáziát később osztották föl. Nagygörögországot és Nagyörményországot nagyszabású és regényes álmoként kísérté az a kapzsi vágy, hogy öröklí Törökországtól kisázsiai agrárius kincseit és bányáit.

Jól emlékszem arra a mélységes benyomásra, amelyet 1919 telén Londonban éreztem, amikor elterjedt és hiteltre is talált a hír, hogy az izlam kalifáját, a szultánt kiűzték Konstantinápolyból és a kisázsiai Brusszába száműzték. Úgy tűnt fel, mintha azt a tervet hallottam volna, hogy a pápát üzzék ki Rómából és száműzzék őt Piemont, Calabria vagy Basilicata valamelyik kisvárosába. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az izlam vallásának 240 millió híve van és úgyszólván megdönthetetlen vallási erőt és ellenállást képvisel. Könnyen hat az alacsonyabb műveltségű népekre és ha egyszer megkapta lelküket, bajos onnan kiirtani. Az izlam népei kevésbé hajlanak vallásváltoztatásra és makaesul tudnak gyűlölni. Amikor Törökországot elvesztette a háborút, azonnal észrevették

bűneit. Általában mindig az a hibás, aki vesz. A versaillesi szerződés, valamint a következő szerződések tényleg mind azt követelték a legyőzöttől, hogy ismerje el a háborúért való felelősséget. A győzelem után mindannyian megegyeztek abban, hogy Törökországot tartják a legnagyobb bűnösnek, azzal a hátsó gondolattal, hogy minél több bűnt sűtnék rá, annál természetesebb lesz a joguk, hogy tőle mindent elvegyenek és maguknak tartsák meg összes területeit. Micsoda bűnlajstrom, milyen kegyetlenségek!

A balkáni háborúk elvesztése után, amelyeket Olaszország fölöttébb meggondolatlan libiai expedíciója idézett elő, Törökország Afrikában mindenét elvesztette és területe körülbelül 26.000 négyzetkilométerre szorult össze. Kezében maradt azonban politikai létének minimumául Konstantinápoly, Csataldzsa vidéke és az a terület, ahol a kalifák sírjainak szent városa van, vagyis Drinápoly. Megmaradt továbbá Kisázsia területe, Örményország, Kurdisztán, Szíria, Mezopotámia és Arábia s ez még mindig olyan birodalom volt, amelynek 1,792.000 négyzetkilométernyi területén elég gazdasági forrással rendelkezett.

Wilson azt mondta hirhedt pontjaiban, hogy az ottomán birodalom török részei számára feltétlenül biztosítani kell a szuverénitást és a török uralom alatt élő többi nemzetiségeknek is meg kell adni a föltétlen életbiztosságot és az önálló fejlődéshez szükséges teljes és zavartalan lehetőséget. A Dardanellákat viszont egyszer és mindenkorra meg kellett volna nyitni, hogy minden nemzet hajója és kereskedelme szabad utat kapjon nemzetközi ellenőrzés alatt.

Európa győztes államai azonban már megegyeztek, miként fogják felosztani Törökország gazdasági forrásait. Nagybritanniának kellett volna megkapnia Mezopotámiát és Palesztinát; Franciaországé lett volna Szíria és Cilicia; Olaszországnak pedig Anatóliában, azaz a legterméketlenebb török területen kellett volna lábát megvetni és ellenőrzése alá vennie a szmirnai vilajetet.

A kormány emberei Olaszországban két szerencsétlen vállalkozásba fogtak: átengedték a szmirnai területeket és katonai expedíciót akartak küldeni Georgiába. Ez két olyan terv volt, amely Olaszországot egyrészt a törökökkel, másrészt a bolse-

vikiekkel visszavonhatatlanul háborúba kergette volna. Biztos gazdasági vészt hozott volna reá és súlyos katonai vállalkozásokba kergette volna, amelyek felszívták volna az ország összes forrásait épen akkor, amikor Olaszországnak legnagyobb szüksége volt minden erejére.

Amikor az olasz delegáció az ismeretes fiumei zavarok miatt a párisi konferenciáról eltávozott, Wilson elnök azt akarta, hogy Szmirna most már ne Olaszországé, hanem Görögországé legyen. Olaszország, bár nem tartozik hálával Wilsonnak, e cselekedetért mindig barátságos érzéssel fog az elnökről megemlékezni. Másként Itália olyan háborúba keveredett volna, amely nemesak igazságtalan, hanem erőszakos és véres is.

A Georgiába vezetendő expedíció-kérdését 1919 nyarán, mint miniszterelnök, saját magam oldottam meg.

Olaszország a háromoldalú szerződéssel, amely a sèvresi szerződésre következett, szinte kizáróan gazdasági tevékenységre korlátozta kisázsiai működését. Görögország így szinte magára maradt a kisázsiai török felkeléssel szemben, amely őt gyorsan és tökéletesen leverte. Görögország és Olaszország között nincs érdekellentét és én állandóan hangsúlyoztam a parlamentben, hogy Oroszországnak érdeke egy virágzó és erős Görögország.

Az antant Törökországot mindenétől meg akarta fosztani, szemére vetve hosszú esztendőik során elkövetett bűneit és közben szépen elfeledkezett mindarról, amit az európai államok tettek Törökország megrontására és kizsákmányolására. Európai Törökországot Görögországnak adták, még azokat a területeket is, ahol a java népesség török volt; Konstantinápolyt és a tengerszorosokat a győztesek ellenőrzése alá rendelte. E szerződéseket a két leginkább érdekelt fél, Németország és Oroszország távollétében hozták, amelyek majd ez ellen még fel fogják emelni hatalmas szavukat. Előmozdították az arab királyságok megalakítását, amelyeknek Törökország szerepét kell átvenniök és megszervezték az arab kalifátusokat, amelyeknek a konstantinápolyi kalifát kellett helyettesíteni. Arábiát nyole független vagy félig független államra osztották, Kurdisztánt önállónak és függetlennek nyilvánították, Hedzsasz uralkodójául Huszein Ibn Alit tették meg, akinek később az angol politika, főként Cur-

zon lord felfogása szerint, a hívők szemében helyettesíteni kellett volna a konstantinápolyi szultánt.

Az antant két keleti gyámoltja Görögország és Örményország, ez utóbbi iránt való rokonérzés azonban csak papíron volt meg. Inkább a nagy görög birodalmat istáptolták, mint az európai Törökország örökösét és a szmirnai területek és Kisázsia nagy birtokainak urát. Az új nagy örmény államot már nem a Van-tó határolja, hanem magában foglalja Erzérumot és Trapezunt öblét is. Örült gondolat volt tengerparti nagy görög birodalmat teremteni; azonban a görög kívánságok érdekében olyan nagy volt a lelkesedés, hogy bizalmatlanul fogadtak erre vonatkozóan minden becsületes tanácsot. Magam is nagy ellenszenvvel találkoztam, midőn Törökország alapvető jogait védelmeztem.

Mivel Görögországnak őszinte barátja vagyok, előre láttam azt a veszedelmet, amely eléri ezt az országot, ha területét megkettőzik és népességét oly nagy mértékben megszorítják. A veszedelmet főként meggondolatlan vállalkozásai idézik majd elő. Politikusainak, elsősorban Venizelosznak több ízben ajánlottam, hogy tartson mértéket követeléseiben. De hiába reméltem, hogy e tanácsommal szeretetem jelét fogom adni és bebizonyíthatom, hogy én igazabb barátja vagyok Görögországnak, mint azok, akik felbujtják és kilengésekre biztatják.

Venizelosz azonban, aki Görögországot akkor keverte háborúba, amikor az nem akart hadakozni, Párisban és Londonban minden követelését elnyerte. A tárgyalásokat valóságos földrajzi és történeti előadásokkal kezdte meg, mintha csak tanítani akart volna. A török — mondá — kultúrára érdemetlen, primitív nép és azért Ázsiába kell visszatérgetni. Ez volt az ő főtétele. Ott, ahol a lakosság török volt, vagy legalább is többségben voltak a muzulmánok, meghamisította a statisztikát és tetszése szerint javított rajta. Még a történelmet is megváltoztatta saját haszna és a körülmények követelése szerint. Olyan öntudatosan állította, hogy a szmirnai területet a görög csapatok meg tudják tartani, hogy senkisem mert benne kételkedni. Azt állította, hogy a törökök szétszóródtak és könnyű lesz őket visszaűzni a hegyek közé. Szinte meglepődött, amikor rámutattam arra a nehézségre, vagyis inkább arra a lehetetlenségre, hogy a

törökök elhagyják Szmírnát, amely az ő legfőbb pénzügyi és kereskedelmi erőforrásuk. Azt válaszolta, hogy a nehézségek csak látszólagosak, hiszen a törökök sohasem tanúsítottak komoly ellenállást.

Párisban, Londonban, San-Remóban a legkülönbélebb tételeket vitatták. Majd azt mondták, hogy az arabok értelmesek és a törökök korlátoltak, majd azt, hogy a törökök vallása egyezik az arabokéval és elégséges felszítani az arabok elégedetlenségét, hogy Törökországot megsemmisítsék. Miért higgyen az izlam a konstantinápolyi kalifának, aki csak néhány század óta uralkodik és uralmát erőszaknak köszönheti? Miért ne engedelmeskedjék inkább a hedzsaszi arab kalifának, aki a próféta leszármazottja? Igaz ugyan, hogy a dunamenti törököktől kezdve India mohamedán városaiig évszázadok óta mindenütt a konstantinápolyi kalifáért imádkoznak, de a szerződések egyszerűen semmibe sem vették a történelmet, ha az nem kedvezett a győzteseknek.

Az antant alkotásait jórészt arra szánta, hogy eltapossa a legyőzötteket. Lengyelországot etnikai határain túlra azért terjesztették, hogy megöljék Németországot és elszakítsák Oroszországtól. Nagygörögország azért alakult meg, hogy a görögöket Kisázsia megvédelmezésére kötelezzék, ahová a nagy európai államok a kultúra és a különféle mandátumok ürügyén belopózkodtak. Ilyenformán a jelenlegi Lengyelország állandó veszedelemben forog és Görögországnak, mert Kisázsiaiban már régen mindent elvesztett, pénzügyei megromlottak és hadserege nagy vereséget szenvedett, a háborúban szerzett előnyeit legnagyobbbrészt már elvesztette, sőt állandó veszedelmek fenyegetik.

Örményország pedig csak azokon a földrajzi térképeken alakult meg, amelyeket a szerződésekhez csatoltak és sohasem fog a valóságban megalakulni, jogai pedig csak képzelt jogok.

Amikor 1920 tavaszán a san-remoi konferencián elnököltem, Wilsontól büszke üzenet érkezett, amely arra szólította fel az antantot, hogy alkossa meg Örményországot Erzerummal, ahol pedig alig van már örmény és Trapezunttal, és adjanak neki biztos víziutakat. Ez az üzenet szinte követelés jellegű volt és rejtett szemrehányást tartalmazott, de nem csoda, hiszen Wilson nem feledte el, hogy valamikor

tanár volt és hozzászólt ahhoz az oktató hanghoz, amelyet a nemzetekkel szemben is használt. Hogy Wilson elnök akaratát teljesíthessék és Örményországot megalkothassák, elsősorban a törököket és az oroszokat kellett volna kiűzni. Ki vállalkozott volna erre a feladatra? Magam is összegyűjtöttem az adatokat, hogy megkérdezzem a legkiválóbb katonai tekintélyek, Foch marsall, Badoglio tábornok, Wilson marsall, stb. véleményét. A vállalkozás megkezdésére valóságos hadseregbe lett volna szükség. Mindenki magasztalta Wilson szándékát, ám sem Nagybritannia, sem Franciaország, sem Olaszország nem akarta magára venni az örmények védelmezésének súlyos kötelezettségét, ami egyértelmű volt a törökökkel való háborúval, amelyet egész biztosan követett volna az oroszokkal való háború is. Norvégiát, a tekintélyes semleges államot is felkérték, hogy vállalja el az örmények védelmét, ő azonban ezt nemes méltósággal visszautasította. Nem maradt más hátra, mint megkérni az Egyesült-Államokat, hogy vállalja el a protektorátust. Ez az eljárás nagy óvatosságot igényel. Wilson elnök közölte, hogy a megbízást elfogadja, nemsokára azonban kénytelen volt azt is közölni, hogy a szenátus ellenállása miatt nem fogadhatja el Örményország védelmét. Ennek az volt a következménye, hogy Örményországot magára hagyták. Pedig könnyen lehetett volna egy kis Örményországot alakítani, amelybe a törökök és oroszok is beleegyeztek volna. A nagyzási mánia Nagyörményországot csak képzeletben teremtette meg, a valóságban azonban Örményország nem alakult meg.

Az arab kalifátus eszméje is megbukott, azzal a gondolattal egyetemben, hogy Európából kiűzzék a törököket, hogy Szíriából, az ő legfőbb erősségükből kikergessék őket és hogy Anatolia kopár és szegény hegyei közé kényszerítsék. Az sem sikerült, hogy az izlam élére az arab Huszein kalifát állítsák. Mert a próféta követői imádságaikban ma ép úgy, mint holnap és a jövőben is mindig a konstantinápolyi kalifát említik meg és fogják megemlíteni. A politika mesterséges fogásai nem állhatnak a népek természetes fejlődésének és a vallás áramlatainak útjába.

A török nagyon türelmes és csak hosszas, hiábavaló tűrés után keseredik el. Az a politika, amelyet a törökökkel szemben használnak, igen alkalmas arra, hogy a két-

ségbeesés legmélyére taszítsa őket. Elrabolják a legjobb területeiket, részint nyiltan, részint a mandátumok kétszínűsége alapján; elveszik a vallási szempontból legértékesebb földjüket, mint Drinápolyt; elrabolják leggazdagabb földrészüket, Szmírnát és a nemzetiségi elv alapján módot keresnek arra, hogy megdöntsék politikai szuverénitásuk, vallásuk és kereskedelmük alapjait. Mindezt a kultura nevében cselekszik és legfőljebb csak azzal védekeznek, hogy a törököket, mint alacsonyrendű népet, vissza kell űzni Ázsiába. Mire azonban eljutnának Ázsiába, minden területüket az európaiak kezén találják, akik arra vágyakoznak, hogy hatalmukba kaparítsák ázsiai Törökország mérhetetlenül gazdag erőforrásait.

Az európaiak, hogy minél könnyebben megszerezhessék Kisázsia, mindig a törökök kegyetlenkedéseit emlegetik. Azonban senkinek sem jut eszébe megemlékezni azokról az erőszakosságokról, amelyeket ők követtek el a törökök ellen.

A törökök kétségkívül tömérdek kegyetlenséget követtek el. Ámde mennyit követtek el a balkáni háborúk alatt és után a keresztény népek? És mennyit követ el jelenleg az antant, amely mindig azt vallja, hogy a nemzetek jogaiért küzd.

A legnagyobb erőszakosságokért való felelősség volta-képpen azokat az államokat terheli, amelyek a műveltség zászlóvivőinek szokták magukat nevezni. Konstantinápoly legalább egy évszázad óta középpontja az összes európai intrikáknak és korrupcióknak. A török kegyetlenségeket hol emelgették, hol elfelejtették, amint éppen szükség volt rá. Ha megemlékeztek róla, rendesen azért történt, mert valamit követeltek Törökországon, amit nem tudott, vagy nem akart megadni. A múltban minden fegyvert fölhasználtak Törökország területeinek megnyirbálására. A múlt nem sokban különbözik a jelentől. Még tegnap egyöntetű volt az államok politikája, amikor a borzalmas háború alatt a közös veszedelem egyesítette őket, amikor azonban a veszedelem elmúlt, a látszólagos barátság ürügye alatt kölcsönösen megkárosítják egymást.

A törökök pásztorok és katonák. Ahol állandóan letelepsznek, leginkább földművelőkké lesznek. Természetük nem kegyetlen, nem vad. De, mert ellepik őket, magukba kell

fogadniok a legravaszabb népet is, mint amilyen a zsidó, örmény, vagy görög. Ezek javarészt nem földművelők, sem iparosok, csak nagy- vagy kiskereskedők, akik pénzügyletekkel és árúcsereivel foglalkoznak. A törökök nem tudnak védekezni ellenük, hatalmukba kerülnek és úzsorájuk zsákmányul ejti őket. A törökök egyszerű és tudatlan emberek, akiket könnyen becsaphatnak, elviselnek minden bántalmazást; ellenállásmódjuk néha nem más, csak erőszakoskodás. Sokáig csendben tűrik a zsarolást és a cselszövést és összegyűjtik magukban a gyűlöletet, a túrés és a megaláztatás következményét. Egyszer azonban kirobban belőlük az elkeseredés, fellázadnak, megkínózzák és megölik az őket megcsalókat. A török erőszakosságok nagyrésze egyedül az európai államokat terheli felelősséggel, amelyek a kultúra nevében jármuk alá hajtják, megrontják és megfosztják őket! Tagadom, hogy a törökök nem valók kulturára; amikor a csalás ellen erőszakot alkalmaznak, a csalás mindig megelőzi az erőszakot. Elég a viszonyok alapjait megváltoztatni. Valahányszor érintkeztem a törökökkel, becsületebbeknek és őszintébbeknek találtam őket, mint a kelet bármely más népét. Amidőn bekövetkezett az elkerülhetetlen, hogy Musztafa Kemal basa tönkrement a görög hadsereget és kiűzte a görögöket Kisázsziából, a szövetségeseket és politikájukat nagy meglepetés érte. Ők látszólag egyetértésben, de valójában mindig ellentétben álltak egymással, most bele kellett nyugodniok, hogy a törököknek van joguk Európában Konstantinápolyra, Drinápolyra és Tráciára. A sèvres-i szerződést fel kellett adniok. Törökország visszatér Európába.

Nem tagadhatjuk, hogy az angol politika a legborzalmasabb hibát követte el, amidőn Curzon lord utasításait követte. Ezek még a régi balítéletekből származtak és Nagybritanniát keleten megfosztották hagyományos tekintélyétől és az izlam világában is, nem ok nélkül, ellenszenvet ébresztettek.

Ez a kár annál nagyobb és annál szomorúbb, mert az Európa újjáalkotását szemmel tartó Nagybritannia elvesztette tekintélyét, részint izlam és törökellenes politikája, részint ama képzelődés miatt, hogy a törökök és arabok között szakadást idézhet elő.

Azonban Törökország győzelme után, amely kitartó

katonai ellenállással megsemmisítette a sèvres-i szerződést, a legyőzött vagy annak tartott és akként kezelt népek előtt is tisztulni kezd a látóhatár. Európa figyelme most leginkább az orosz probléma felé fordul, amely szorosan összefügg a német kérdéssel.

Az antant Oroszországot el akarta szigetelni és ki akarta éheztetni, abban a hitben, hogy ezzel közvetve gazdasági ellenőrzés alá kerül. Németországot fehér és színes csapatokkal szállta meg katonailag és arra kényszerítette, hogy minden kínzásnak alávesse magát, remélve, hogy ezzel szét darabolhatja és egységét megbonthatja. Törökországtól elvette az összes területeket, abban a hitben, hogy megszüntetheti európai állam voltát és szegényes, szűk határok közé szoríthatja, mint valami nyomorúságos kisázsiai államot és megfoszthatja vallási hatalmától. Ez a politika, amely nagyjában mindig egyforma és az antantra igen jellemző, — főleg bizonyos megnyilatkozásokban, — a legalkalmasabb arra, hogy fellájítsa az elkeseredett népeket, a törököket, az oroszokat és a németeket, akik ma már ugyanabban a kétségbeesett állapotban élnek. Noha semmiféle köteleik nem egyesíti őket, összefűzi az egyforma gyűlölet érzése; mindenütt forr a visszafojtott elkeseredés, amely ugyancsak távol van attól, hogy a béke politikáját segítse elő.

Ausztriát, Magyarországot, Bulgáriát a lehető legigazságtalanabb föltételek elfogadására kényszerítették. Meg fogjuk látni, minő gazdasági és pénzügyi helyzet keletkezett ezekben az országokban. Politikailag azonban határaiknak megszükitésébe nem nyugodhatnak bele. Némely állam, mint Ausztria még élni sem tud.

Ausztriát az antant arra szorította, hogy ne egyesüljön Németországgal, noha teljesen német. Nehogy azonban szemére vessék, hogy az önrendelkezés jogát felrugta és megsértette a nemzetiségi elveket, azt a formulát használta, amelynek ritka kétszínűsége a történelemben példátlanul áll. A versailles-i szerződés azt mondja, hogy Németországnak tiszteletben kell tartania Ausztria önállóságát. Így tehát Ausztriának elszigetelten kell élnie; népessége harmadrészben teljesen alpesi területen lakik és körülbelül harmada a fővárosban él. Az új köztársaság területe csak negyedrésszen mívelhető, 11.5 százalék terület mesterséges rét, 14.5 százalék

alpesi legelő, 38 százalék erdő és 10.3 százalék részint terméketlen hegyes terület, részint mocsaras, azután utakkal és városokkal borított terület. Ausztria tehát nem tud cserekereskedelem nélkül élni. Ausztriától 4 millió német lakost szakítottak el és minden megokolás nélkül Csehszlovákiához csatolták. Ezeken az elszakított területeken találhatóak a legigazibb német városok: Reichenberg, Karlsbad, Pilsen, stb. Ausztriának nincs egyetlen biztos útja sem a tengerhez, mert az antant felfogása szerint a tengerre csak azoknak az államoknak van szükségük, amelyek győztesek, vagy amelyeket a győztesek védenek.

Magyarország határait úgyszólván teljesen önkényesen állapították meg és területét ötletszerűen osztották szét. Az 1910-iki népszámlálás szerint Magyarországnak 18.2 millió lakossága volt, 282.870 négyzetkilométer területen. Kiterjedése majdnem olyan nagy volt, mint Olaszország, területe pedig rendkívül gazdag. A háború következtében területének 71.6 százalékát, népességének 63.6 százalékát vesztette el. Romániához 5.2 millió embert csatoltak, Csehszlovákiához 3.2, Jugoszláviához 1.5 milliót. A nemzetiségi elv alapján kétségkívül joga volt Romániának a tiszára román vidékekre, az átcsatolás azonban egészen önkényesen történt. A békeszerződések azt bizonyítják, hogy Magyarországnak, mint Ausztriának, nincs szüksége tengerre. Hasonló sors érte Bulgáriát, amelyből Görögország számára szakítottak el területeket.

El sem lehet képzelni, mennyire önkényesek az új határok: vagy ötletszerűen jöttek létre, vagy azzal a szándékkal, hogy ártsanak velük és hogy a legyőzöttek katonai fenhatóság alá kerüljenek, vagy a pillanatnyi diplomáciai kívánságok hatása alatt keletkeztek, vagy pedig azért, hogy megfeleljenek a tiszára mesterséges agitációk kívánságainak.

A versaillesi szerződés egész rendszere Lengyelországon alapul, azaz olyan államon, ahol a lakósságnak a fele sem lengyel és amely egyre új területeket akar megszerezni, sőt olyan városokat is elfoglal jogtalanul, amelyek nem hozzá tartoznak, mint például Vilna. Lengyelország egyre új terjeszkedésre vágyódik, noha még azokat a hatalmas területeket sem tudja és nem is akarja rendben tartani, amelyeket

neki adtak. A szerződések szerint két feladata van: elválasztani Oroszországot Németországtól, azaz éket verni két nagy nemzet közé, amely a kontinentális Európa legterjeszkedőbb népe és katonailag sakkban tartani Németországot. Keletporosországot tényleg el is választja Nyugatporosországtól és főleg Felsőszilézia önkényes szétosztásával lehetővé teszi, hogy Németország határait mindenféle támadás érhesse. Németország egyrészt francia és belga, másrészt pedig lengyel katonai ellenőrzés alatt van. Lengyelországnak és Csehszlovákiának érdeke, hogy a neki ígért német törzseket szolgaságban tartsák. Romániának, Csehszlovákiának és Jugoszláviának pedig az a közös érdeke, hogy a magyarországi nemzetiségeket tartsák szolgaságukban, mert megalkották azt a politikai rendszert, amelyből a kisantant származott és amely elhitei Franciaországgal, hogy a szerződésekkel létrehozott helyzet tartós és a kontinentális Európában biztos a francia hegemonia. Valóban Franciaország a háború után a nagy pénzügyi nehézségek ellenére is hallatlan mértékben megnövelte hadseregét, gyarapította buvárhajóit, kifejlesztette aviatikáját és a szerződéseken és a katonai ellenőrzésen alapuló hódító programot dolgozott ki. Franciaországnak minden olyan országgal szemben, amely a háború alkotása és amaz országokkal szemben, amelyek közt a legyőzött népeket felosztották, meg van a maga kíválsága a könnyű politikai eredményhez: a szerződések sérthetetlensége. Még vitatni sem szabad, hogy a szerződések igazságosak-e vagy sem, hogy fenttarthatók-e vagy sem, hogy fentartásukhoz szükséges-e a győztesek összeomlása. A szerződések sérthetetlenségének elve — a maga két csendőrijével: a jóvátételi bizottsággal és a népszövetséggel — az igazság és a jog minden látszatával rendelkezik.

Senkisem mondhatja meg, miként lehetne a jelenlegi állapotot fentartani. Aki közülünk Lengyelország ügyét szíven viselte és akinek valósággal váratlan csoda volt a három középponti hatalom bukása, örömmel látta, miként támadt fel a lengyel nemzet. Most mindnyájan aggodalommal szemléljük a jelenlegi Lengyelországot, amely életképtelen és okvetetlenül összeomlik, ha majd Németország és Oroszország feltámad és követelni fogja történelmi jogait. Romba fognak dőlni az olyan intézkedések, mint a danzigi korridor

és Felsősziléziának a lakosok akarata és a történelmi jog ellenére történt Lengyelországhoz való csatolása és ha Lengyelország nem számol a való helyzettel, el fog esni a háború következtében nyert minden előnyétől. Európa békéje és jóléte nem nélkülözheti az önálló és szabad Lengyelországot és mi sem szomorúbb, mint azt a lengyel imperializmust látni, amely kérkedésből és önhittségből fakad, s amelynek az lesz a következménye, hogy jobban tönkre fogja tenni az újra feltámadt hazát, mint az ellenségnek iránta való gyűlölete.

Görögország területe megkettőződött, mégis Kisázsia birtokára pályázott, sőt még most is, a katonai tönkrejutás előestéjén azzal fenyegetődött, hogy bevonul Konstantinápolyba, ahol pedig csak kisebb számú görög lakosság él. Románia a magyar és orosz területekkel nemcsak megkésztette földjét, hanem a kétszeresét még jóval felül is multa. Csehszlovákia, amely egészen új állam és amely nagyobb komolyságról tett eddig bizonyosságot, tele van magyarokkal és németekkel. Némely állam egyszerűen úgy keletkezett, hogy egy-egy részt kapott orosz és német területekből: Észtország, Litvánia és Lettonia, nem is említve a többi kisebb államot. Mindezek olyan alakulások, amelyeket a legyőzött népek nem ismertek el.

A béke mindenekelőtt lelkiismeret dolga: a hadseregek fenn tudnak tartani kényszerhelyzetet, de nem tudják fenntartani a béke állapotát. Európa jelenleg kényszeruralom alatt van. Ott minden a mulandóságra emlékeztet, minden bizonytalan, minden határozatlan. A legyőzöttek kényszerűségből elfogadják ugyan az adott helyzetet, de senki sem gondolja komolyan, hogy Németország valaha is lemondana a Saar-vidéki bányaterület jogáról, sem a danzigi korridor területéről, sem pedig Felsősziléziáról. Franciaország sem mondott le Elzász-Lotaringiáról. Miért nyugodjanak meg a németek a sokkal súlyosabb és igazságtalanabb dolgokba? Az antant belső forrongását felhasználva, Törökország már fellázadt; Magyarország, amely a külső formák szerint látszólag csendesen él, lelke mélyén a gyűlöletet rejtegeti és át van hatva a szabadság vágyától; az elbukott Ausztria egész Európát azzal fenyegeti, hogy ez is ugyanebbe a betegségbe esik.

A legyőzötteket teljesen lefegyverezték, mégis olyan nagy a bizonytalanság, hogy a győztesek hadseregüket állandóan szaporítják. Kezdetben azt hitték, vagy csak úgy mondták, hogy hiszik, hogy a háborús kiadást a legyőzöttek fogják megfizetni és hogy a megszállás rendszerével az új katonai kiadás nagyrészt is a legyőzötteken fogják behajtani. Azonban már ez a képzelődésük is kútba esett; a győztesek nem értek el más eredményt, minthogy megrontották a pénzügyüket, amelynek egyre kevesebb a hitele. Az olasz pénzügy, de még inkább a francia, súlyos helyzetben van. Az összes államok csekély kivétellel a tönk szélére jutnak.

A fegyverkezés azonban mégis fokozódik.

Franciaországnak akkora hadserege van, amely felülmúlja minden modern nép hadseregének létszámát. A francia hadsereg, a gyarmati csapatokat is beleszámítva, sokkal nagyobb, mint a háború előtti német hadsereg volt, noha Franciaország népessége a német lakosságnak alig kétharmada. Németországnak keleten és nyugaton is kellett védekeznie az orosz és a francia hadsereg ellen, ma pedig Franciaországot egy hadsereg sem fenyegeti.

A versaillesi szerződés értelmében Németországnak csak a belső rend fentartására szabad csapatokat tartania. Minden fegyverét átadta, minden katonai berendezését feloszlatta. Nem tarthat fenn igazi hadsereget (159—213. szakasz). Nem tarthat könnyű gyalogságot, katonáinak 12 esztendeig kell szolgálniuk, 100.000 embernél többet nem tarthat fegyverben s ebbe a számba már a hivatalnokok is bele vannak számítva; nem tarthat vezérkart, sem katonai repülőket, sem nehéz tüzérséget; tüzérségének létszámát a belső helyzet szüksége szabja meg. A fegyverbevétel meg van tiltva; esendőreinek és rendőreinek száma csak a népesség szaporodásának arányában emelkedhet. A tiszteknek legalább is 45-ik életévükig kell szolgálniuk; katonai kérdésekkel semmiféle tudományos vagy kulturintézmény nem foglalkozhat. Minden erődtítését földig rombolták, még a Rajna jobbpartján levőket is, amelyek pedig csak védőművek voltak. A katonai ellenőrző bizottságok éveken át keresztül-kasul járták a birodalom területét, ahol mindent szétromboltak, aminek csak némi katonai jellege volt. Végül pedig Németországnak hadiflottát sem szabad építenie.

A többi legyőzött is hasonló helyzetben van. Ausztria 30.000 embert tarthat fegyverben, súlyos pénzügyi helyzete miatt azonban alig van 20.000 embere. Magyarország 35.000 katonát tarthat, Bulgária 20.000 embert, Törökországnak Európában még nincsen csapata. A legyőzött nemzetek tehát alig rendelkeznek 180.000 fegyveres emberrel, amely tüzéség, páncélos gépkocsik, páncélos vonatok, katonai iskolák és fegyvergyárak nélkül alig elegendő a belső rend fentartására. Ezzel szemben a győztesek és az új államok hatalmas hadsereget tartanak fenn. Lengyelország, amelyet inkább Oroszország fenyeget, mint Németország, körülbelül annyi embert tart felfegyverezve, mint Ausztria és Magyarország a háború előtt. Görögországnak, hogy megvalósítsa esztelen kalandjait Kisázsiában, több katonája van, mint Olaszországnak. Románia, amely nem fizet hitelezőinek és a pénzügyi csőd felé közeledik, akkora hadsereget tart fenn, amelynek száma felülmúlja az összes legyőzött népek hadseregét. Jugoszlávia és Csehszlovákia együttvéve több katonával rendelkezik, mint az Egyesült Államok. Olaszország és főleg Nagy-britannia csökkentette hadseregét, Franciaország ellenben rengeteg fegyveressel rendelkezik. Azokból a nyilatkozatokból, amelyek legutóbb a népszövetség ülésén elhangzottak, világosan kitűnik, hogy ennek a nagy hadseregnek egyetlen célja Németország megszállása, a gyarmati program megvalósítása és Kisázsia elfoglalása. Franciaország az az európai állam, melynek a legtöbb gyarmata van, mert Anglia főleg dominiumokkal rendelkezik és ezek valósággal önálló államok. Franciaország most mégis arra törekszik, hogy amúgy is sok gyarmatának számát gyarapítsa.

Ami még ennél is különösebb, a győztesek álnok módon egyre növelik tengeri erejüket, főleg búvárhajókat készítenek nagy számban. A legyőzött nemzeteknek nincs hadiflottájuk: egyedül Németországnak van még tengere, a többi állam elvesztette még a tengerhez vezető utat is. Németországnak nincs búvárhajója, sőt nem is készíthet ilyet. Mialatt a győztes európai államok békéről beszélnek, a legveszedelmesebb és a leggyilkosabb új formájú harcra készülődnek, búvárhajókat és repülőgépeket terveznek és fojtógázokkal kísérleteznek. Hát mindezzel nem új háborút készítenek elő? Erre az új háborúra azonban borzalmas hatású eszközöket gyár-

tanak. Vajjon ki ellen készülődnek, hisz a legyőzött népek tehetetlenek, nincs is tengerük? Talán belső ellentét van az antantállamok közt, amelyek még szövetségeseknek nevezik egymást? Milyen veszedelem aggodalma gyötörheti őket?

A háború során megvetették Németországot, mert búvárhajóit a kereskedelmi hajók ellen is használta. A méltatlankodás jogos volt. A háború után azonban mindannyian a lehető legnagyobb mértékben búvárhajót gyártottak.

Az Egyesült Államok kormánya jogos aggodalmában 1921 végén Washingtonba konferenciát hívott össze. A tanácskozás néhány, az egész világot érdeklő kérdés megvitatására 1921 november 12-étől 1922 január 6-ig tartott. Ezek a kérdések főleg az általános béke megteremtésére, azután a tengeri fegyverkezés csökkentésére és a fojtógázok és búvárhajók használatának a háborúban való korlátozására vonatkoztak. Franciaországnak a tengeri fegyverkezésre vonatkozó kívánságai Angliában is, az Egyesült Államokban is a legnagyobb meglepetést és nyugtalantságot keltették. A tengeri fegyverkezés korlátozása kérdésében hosszas vita és nagy nehézségek után megegyeztek. A búvárhajók és a fojtógáz használatára vonatkozóan néhány olyan szabályt alkottak, amely kétségen felül értékes, de a kérdést korántsem oldotta meg.

Amde jellemző, hogy közvetlenül a washingtoni konferencia után Európa még serényebben folytatta a támadó és a romboló eszközök tökéletesítését, mint a csökkentését.

Hiányzik a kölesönös bizalom, tehát mindenki azt állítja, hogy a polgári aviatikának nincs más célja, mint hogy előkészítse a katonai repülést. A nagy szállító repülőgépeket könnyen át lehet alakítani bombavető repülőgépekké.

Európában Franciaországnak van a legnagyobb katonai légiflottája: körülbelül 3000 repülőgép, amelyből nem kevesebb, mint 800 a bombavető. Az 1923. évi program szerint a repülőgépek számát 4000-re akarja fokozni, 21 aviatikusezred felállításával. A polgári aviatika óriási mértékben kifejlődött, a repülőgépeknek körülbelül harmada polgári gép. A francia aviatika többbe kerül, mint Európa bármely más államának repülőszolgálatáé.

Nagybritanniának körülbelül 3900 gépe van. Ebben a számban a tartalék és a 32 és fél légiraj is befoglaltatik. 19 raja a gyarmatokon állomásozik, ahol az aviatika eredmé-

nyesen fejlődik. Nagybritannia az utóbbi időben csökkentette aviatikai költségvetését.

Olaszországban nincs polgári aviatika és mindössze egy tucat bombavető repülőgépe, körülbelül 70 felderítőgépe és mintegy olyan 80 gépe van, amely ellenséges repülőgép elűzésére szolgál. Az utolsó két évben az aviatika fejlesztésére nem merült fel terv, a repülőszolgálat háttérbe szorult.

Németország a polgári repülést fejleszti, mert tilos a katonai aviatika és talán neki van a legtöbb repülőjárata. Ott található a legnagyobb előmenetel és a legzseniálisabb kísérlet.

Jelenleg lázasan keresik az egyre jobban pusztító robbanóanyagot és a minél károsabb gázt. Az 1918-iki tapasztalatok arra tanítottak, hogy ezzel kell dolgozni, ha az ellenségnek a legsúlyosabb kárt akarják okozni. A gázlővedék a háború végső szakában már fontosabbnak bizonyult a robbanólővedéknél. Mindennap új mérges gáz után kutatnak, olyan gázt keresnek, amely égést okoz, tüsszentést idéz elő, könnyekre fakaszt stb. Van már olyan hatású bomba is, amely szétrombolja a hajót, anélkül, hogy érintené és valóságos vihart támaszt. A háborúnak új formáit eszelték ki, egyrészt mind veszedelmesebb bűvárhajókkal próbálkoznak, másrészt a szárazföldi háborút kizáróan a gázra és az aviatikára iparkodnak alapítani. Nagy gyorsasággal kutatják, hogyan pusztíthatnak el néhány száz bombavető repülőgéppel 3—400 ellenséges központot és keresik a módját, miként lehet romba dönteni még a legnagyobb várost is a nagyhatású mérges gázzal. Egyik-másik európai katonai szakértő már arról beszél, milyen lesz a legközelebbi háború: az ellenséget közvetetlenül meg kell bénítani, hirtelen el kell pusztítani legnagyobb gazdasági középpontjait, meg kell akadályozni minden mozgást és egy csapással elfojtani minden tevékenységet. Franciaország politikája egyenesen arra irányul, hogy Németországot megsemmisítse és egyáltalán nem engedett befolyást az angol politika ellentétes irányának. Franciaország minden áron meg akarja védelmezni a szerződések sérthetetlenségét, mert azok biztosítják az ő kontinentális hegemoniáját és a nyersanyag, a vas, a szén, a hamuzsír stb. fölött való uralmát. Nem fél a gazdasági elkülönüléstől, sőt több képviselője ebben csak a legnagyobb fejlődés átmeneti formáját látja.

Tengeri hatalma nagykiterjedésű kereskedelmi hajózá-

sának és hatalmas hadihajóinak összetételéből áll, amellyel minden ellenségeskedést meg tud akadályozni.

Az új romboló eszközök most háttérbe szorították a tengeri hatalom alapjait. Amikor a legnagyobb szabású hadihajót egyetlen bombával néhány perc alatt el lehet sülyeszteni, amidőn a tengeri és a légi erők közt való küzdelem csak az utóbbi javára dől el, világos, hogy egy tengeri hatalom sem védekezhetik biztosan a bűvárhajók és repülőgépek szerves támadásai ellen.

A jövő háború programja a következő: bűvárhajókkal és repülőgépekkel tönkretenni a lehető legnagyobb számú kereskedelmi hajót, amelyet igen könnyű elsülyeszteni és ugyanabban az időben harcképtelenné tenni az egész hadiflottát.

A háború régi formáit, a szárazföldi és a tengeri fegyverkezést a győzteseknek igen veszedelmes vetélkedése követte, amely Európa életét fenyegeti.

Míg egyfelől az egész kontinentális Európát felforgatják, másfelől — a tengeri és a légi hatalom harca következtében — valósággal felforgatnak minden politikai kritériumot.

Ama sok és buzgó amerikai író között, aki az európai háború után keletkezett helyzetet tanulmányozta, Vanderlip A. Frank bankár látta meg legtisztábban a jelenlegi viszonyokat, amelyek Európában keletkeztek és ő vette észre leginkább azokat a veszedelmeket, amelyek egy készülődő összeütközésből származnak.

Franciaország elutasított mindenféle megbeszélést, amely a fegyverkezés korlátozására vonatkozik. Barthou, a génui francia delegáció elnöke, az orosz delegáció felszólalására 1922 április 10-én a következőképpen válaszolt:

„Ilyen kérdés a bizottság napirendjén nem szerepel. Én tehát egész egyszerűen, azonban a legnagyobb határozottsággal azt válaszolom: amennyiben az orosz delegáció például azt fogja az első bizottságnak előterjeszteni, hogy vitassa meg a kérdést, nemcsak tiltakozással fog találkozni, hanem a francia delegáció előre megfontolt, határozott és teljesen megfontolt visszautasításával is.“

A háború alatt azt mondták, hogy az antant győzelme után el fog következni az igazi béke. Ma egy új, még gyil-

kosabb háborún törik fejüket. A legyőzöttek minden igazságtalanságot elszenvednek, a győztesek pedig nem érzik magukat biztonságban, s valamennyien a jövő veszedelmeitől és meglepetéseitől rettegnek.

Ha összehasonlítjuk a mai Európát az 1815-ikivel, ha arra az igazi békére gondolunk, amely a bécsi kongresszust követte, s amely virulásra juttatta Európát, szégyenkezve tekintünk arra az elaljasodásra, amelyre Európa jutott: új rombolás készül, új haragok forronganak, új irigységek mutatkoznak, s az elnyomás új formái ígérkeznek. Ki fog győzni? Mindez valószínűleg mindennek romlására vezet, s a győztesek gazdasági létét nem annyira a legyőzöttek műve fenyegeti halállal, mint inkább saját művük, amely inkább irányul a pusztításra, mintsem az építésre, a háború tömérdek pusztítása után.

Mindent egybevetve, Európának több embere van fegyverben, mint a háború alatt volt. A legyőzötteket lefegyverezték, de a győztesek egyre erősebben fegyverkeznek, legalább is némelyek közülök s főképp az új államok és országok, amelyeket az antant lakossággal és területtel akart gyarapítani a legyőzöttek rovására. Ahol nagyobbak voltak az erőszakosságok, ott nagyobb a fegyverben levő emberek száma. Az igazságtalanság tehát, elvetvén a gyűlölet magvait és elhintvén a szabadulás vágyát a legyőzöttek között, egyre növekvő nehézségek közé állította a győzteseket.

Európának nincs többé nagy állama. Oroszország kétségtelenül helyre fog állni, de még mindig nagy zűrzavarban van, Németországot ellenőrzés alá vették, Ausztria-Magyarországot szétdarabolták. Franciaország és Olaszország, majdnem egyforma számú lakossággal, a kontinens győztes országai közül a legnépesebbek, de Franciaország lakosainak száma csökkenőben, Olaszország pedig a maga szűk területén szaporodik és nem tud eléggé terjeszkedni.

A nagy, szorgalmas és cselekvésben egységes országok Európán kívül vannak: az Egyesült Államok Amerikában, Japán Ázsiában. Népeség dolgában meghaladják Európa bármelyik államát. A háború Európába csak a bomlás elemeit hozta, a kis népek javára, akiket azelőtt a történelmi folyamat lassankint nagyobb nemzeti egységbe olvasztott. A nagy politikai egységek, amelyek a termelés maximumát biztosít-

ják és amelyek piacokat jelentenek önmaguknak, lecsökken-
tek vagy széttöredezték és heves belső harcokat vívnak.

Ilyenképpen Európának, az euráziai kontinens e kis
részének, amely eljutott a műveltség legmagasabb fokára, s
amely a háború előtt bizonyos mértékig minden más nemzet-
nek a mozgalmait irányította, — most, hogy elvesztette gaz-
dasági bőségének javarészét, megakasztotta az árukeresét, ki-
merült az erőfeszítésben, kiugrott tulajdon néprajzi szerke-
zetéből, s a tegnap hitelezőjéből ma a többi kontinensek adósa
lett, — egyre kevesebb a befolyása.

De azokat a népeket is, amelyek tegnap még a legjobban
bíztak Európában, tiszteletlenség és bizalmatlanság hatja át.
Európa többé nem a gazdasági és ipari műveltség világító-
tornya: a háború négy esztendejében mindenütt helyi iparok
fejlődtek, amelyek nem támadtak volna egyébként s amelyek
a vámsorompók árnyékában tengenek. Az európai nemzetek
majdnem mindenütt mint adósok mutatkoznak.

De semmi sem ártott jobban, mint a versaillesi szerző-
dés erőszakos szelleme. Győztesekre és legyőzöttekre osztván
Európát, az egész világon kihirdették, hogy a legyőzöttek
alsóbbrendű népeknek tekinthetők, főképp azok, amelyeknek
Európán kívül volt tekintélyük. Akik négereket, barna- és
sárgabőrűeket vittek — békeidőben — Németország meg-
szállására, a leghatalmasabb propagandát úzták Európa ellen.
Akik a németeket arra kényszerítették, törvényes követelé-
sekkel, hogy ásszonyaikat barbár népek szolgálatára adják,
azok nemcsak a tiszteletlenséget oltották e népekbe, hanem
minden fehéreknek lebecsülését is.

Kínának a háborúba való belesodrása nem járt semmi
haszonnal, világpolitikai szempontból pedig valóságos sze-
rencsétlenség volt. Kínában összetörték azt az egységes
európai frontot, amelyet 1900-ban teremtettek, s amelynek
még néhány évtizedig tartania kellett volna Kína kaotikus
viszonyai között. Ennek az óriási országnak, amely a monar-
chia bukása, tehát 1911 óta folytonos anarchiában és forron-
gásban él, a legvadabb polgárháborúk közepette, közös
európai akcióra volt szüksége tulajdon helyreállása szempont-
jából. A szerepek azonban fölcserélődtek: Kína vonult be
Európába. A tömördek nemzetközi konferenciára elküldte
képviselőit: ügyes, lelkiismeretlen, hazug és az európai kul-

tura mázával csak éppen bevont diplomataikat. Ezeknek sikerült meggyőzniök az antantot arról, hogy Kína megérett minden reformra, kezdve a kapitulációk eltörlésén. Így aztán eltörölték a legyőzöttek, vagy a háborúban kiólt jóbarátok számára szóló kapitulációkat: a németek, az osztrákok, a magyarok stb. ma már nem rendelkeznek területenkívüliséggel Kinában. Könnyű elképzelni, hogyan ítélnék a kínaiak arról az Európáról, amely másképp minősíti a legyőzötteket, másképp a győzteseket, de könnyű megérteni azt is, hogy a kapitulációs rendszert ezek után nehéz lesz megtartani a győztesek javára is. Amíg ez utóbbiak fentartják területenkívüli kiváltságaikat, Kinának nagy érdeke, hogy megakassza a kínai bíróságok súlyosabb visszaéléseit, hogy föntartassa álláspontját a többi államok kiváltságainak teljes eltörlésére. De mihelyt az az eltörlés bekövetkezik, nem lesz többé biztonság a népek számára, amelyeknek nincs hajóhaduk, nincs katonai védekezésre eszközük, s a minden féltől megszabadult kínaiak a maguk módja szerint alkalmazzák az igazságszolgáltatást, szóval folytonos bűnöket fognak elkövetni a nyugati jog legelemibb elvei ellen. Még elég friss az a jelent, amely csaknem azzal végződött, hogy a felsősziléziai határ megállapítását Wellington Koo-kínai delegátusra bízta. Szinte kétségbe kell esni a jövő tekintetében, ha elgondoljuk, hogy egy fejlett igazságérzékű és kulturát követelő európai kérdésben a gyűlölettől elvakult Európa kevés híjja annak az országnak képviselőjével határozottatott, amely folytonos lázongásban van, amelynek szinte nincs is kormányzata, amely tömérdek csoportra van szakítva, nem is politikai pártok, hanem katonai vezetők alatt, akiknek egyetlen programja: minél többet nyereszkeskedni, pusztítva a népet és zsebrevágva az adókat.

Az antant győztes államaiban más és más fölfogás alakult ki. Amerika félreállt, majd irtózatossá válnak súlyával elhatározta a háborút. Később, Wilson tévelygése után, aki helyeselte a népszövetséghez legméltatlanabb szerződéseket, amely szövetség egyszerűen a győztesek visszaéléseinek törvényes biztosítója lett, Amerika nagy éleslátással nem helyeselte a szerződést és nem lépett be a népszövetségbe. Az amerikai közvéleménybe érhető bizalmatlanság lopakodott Európában sűrűn emlegetik Amerika mohóságát és önzését, pedig

ez a legigaztalanabb vád. Amerika a háború idején bőségesen szállította a győzelem eszközeit, s a döntő pillanatban odaadta férfiai is. Németországban semmi sem okozott nagyobb rettegést, mint az amerikai csapatok érkezése: a németek megértették, hogy e tömérdék ember- és anyagtartalékkal eldőlt a győzelem sorsa.

Amerika bőségesen kölcsönzött, s nem kért egyebet a kamatnál és kölcsönei megfizetésénél. Igazán nemes lélekkel nem kívánt semmit a legyőzött ellenség földjéből: sem gyarmatokat, sem egyéb engedményeket, sem különösebb elbánást. Ha képviselői követtek is el tévedéseket, az amerikai demokráciának ebben semmi vétke.

Most a kölcsönök megtérítését kéri, s kezdetnek a kamatokat. Európa győzteseinek pedig, amelyek ünnepélyes kijelentéseik csúfjára meggyötörték a legyőzött népeket, megalázták őket, elvették minden megmozdítható javaikat, színes fajtákkal szállták meg őket katonailag, szétzüllesztették termelésüket, még a kölcsönök kamatait sem tudták megfizetni. Ehelyett azt követelik, hogy Amerika mondjon le kölcsöneiről, mikor ők még erőszakosságaikról sem akarnak lemondani. Nem fizetik kölcsöneiket, még a kamatokat sem, s azt követelik, hogy azok fizessenek, akik mindent elvesztettek. Amerikát önzéssel vádolni tehát nagy igazságtalanság, s Amerika nem mondhat le becsülettel egyetlen kölcsönéről sem, amíg megszálló csapatok lesznek a legyőzött államokban azzal az ürüggyel, hogy nemjárási kárpótlásokat követelnek, amelyeket szebb hangzás kedvéért jóvátételnek neveznek.

Amerika a rossz szerződések után is bizonyosságot tett méltóságáról, politikai érzéséről, s nem vállalta Európa egyre növekvő zürzavarainak semmi felelősségét.

A népek életében kétségtelenül nemcsak az anyagi eszközök a hatékonyak és fontosak: néha az erkölcsi tényezők hatékonyabbak. De kétségtelen, hogy az anyagi élet föltételei gyakran hatnak az erkölcsi eszmékre. Láttuk az újabb időkben is, hogy a vallásos népek, a szabadságuk miatt emigrált férfiak sarjadékai, a rabszolgotartást gyakorolták, védelmezték s főtartása miatt hareba szálltak egymással.

Angliát és Franciaországot különböző gazdasági helyzetük és különböző szerkezetük elütő állásfoglalásra kényszerítik. Anglia életszükségletnek tekinti a béke helyreállítását.

Franciaország a németek elnyomását tekinti lényegesnek, ha nem is lesz meg a béke. Olaszországnak, amely éppúgy csereforgalomra szorul, mint Anglia, bármilyen bizonytalanság jellemezte is e tekintetben két éven át külpolitikáját, szükségszerűen az angol politikát kell követnie Európa helyreállításának vágyában, amely nélkül a válságok egész sorozata után szinte valamennyi jövedelme csak csökkenhet és kimerülhet.

Anglia — mondotta Lloyd George — személyesen érdekelve van Európa gazdasági helyreállításában és minden önzés nélkül föl akarja szólítani a világot arra a nagy emberi műre, amelyet haladéktalanul meg kell kezdeni. Minden elmúló hónap félelmetesen növeli az emberi nyomorúságot, amely Európa egyes részeiben már magát a civilizációt veszélyezteti.

A nemzetközi csereviszonyok föléledése, a vámsorompók lezuhanása, a legyőzött államok talpraállása Anglia számára nagy politikai és erkölcsi kérdések, de egyúttal gazdaságiak is. 1913-ban az angol kivitel 425 millió font sterling volt. Legjobb vevői voltak: Németország 60.5 millióval, Franciaország 40.8 millióval, Oroszország 27.6 millióval, Belgium 20.6 millióval, Hollandia 20.5 millióval, Olaszország 15.6 millióval, Európán kívül pedig — a dominiumok mellett — az Egyesült Államok 59.4, Argentina 23.6 millióval, stb. Ma pedig Anglia egész kiviteli kereskedelme föl van forgatva. Amellett elvesztette legjobb beszerzési piacait is. 1913-ban 80.4 millió értékű anyagot importált Németországból, 46.3 milliónyit Franciaországból, 141.6 milliónyit az Egyesült Államokból, 40.2 milliónyit Oroszországból stb. Több iparága erősen érzi bizonyos nyersanyagok hiányát és némely félig feldolgozott anyagét, amelyeket csak Németországból és Oroszországból tudott olcsón beszerezni. Nehogy a sterling elértéktelenedjék, nagy nehézségek közepette vásárol a magasvalutájú országokban. Másfelől az alacsonyvalutájú országok nem tudnak vásárolni, vagy pedig túlságos hosszulejáratú kölcsönöket kérnek, amelyeket Anglia — saját bizonytalan helyzete miatt — nem adhat meg tulajdon veszedelme nélkül.

Anglia — mondotta Lloyd George 1922 január 6-iki memorandumában — kiviteli ország. Kereskedelmét a háború

éppoly rettenetesen megkárosította, mint Franciaország földjét és ennek következményei nélkülözések és szenvedések dolgában a lehető legsúlyosabbak. Angliának körülbelül kétmillió embere van munka nélkül, s ellátásuk aggasztóan súlyosbítja az államháztartás mérlegét. Franciaország helyzete könnyebb, mert mezőgazdaságból szerzi legfőbb jövedelmeit, s mert őt nem sújtja a kivándorlás megakadása annyira, mint Angliát és Olaszországot. Az angol nép nem lel meg tulajdon földjén mindazt, amiből megélhet: táplálkozásának kétharmadát kívülről kell beszereznie. Anglia alig termel annyi gabonát, hogy hetenkint két napra elegendő legyen: a többi öt napra valót külföldről kell hozatnia. A háború nyilvánvalóvá tette ezt a függést, mikor csaknem megállította a kereskedelmi folyamatot. Anglia mindent elkövetett mezőgazdasága fejlesztésére, de ez olyan kevésbé jövedelmező vállalkozás, hogy sok esetben le kellett róla mondania.

Anglia a maga hatalmas tengerészetével többet tett Németország kiéheztetésére és katonai összeomlása érdekében, mint akármely másik ország, de nyomban a háború után észrevette, hogy tulajdon léte érdekében helyre kell állítani Európát és Németországot, amely nélkül Európa gazdasági helyzete soha egyensúlyba nem jut.

Lloyd George, mikor a béke szükségéről beszélt, olyan érzést fejezett ki, amelyet a művelt angol osztályok mélységesen átérzenek, s amely az egész bankárvilágnak és az ipari osztályoknak aggodalma.

Olaszország, amelynek külföldről kell födöznie élelmezési deficitjének javarészét, amely alig termel valami ipari nyersanyagot, s amely szén, vas, gyapot híjján van, eddig a kivándorlás révén helyezte túl határain a lakosság fölöslegét és szerezte meg legszükségesebb jövedelmeit. A háború azonban a munkapiacok korlátozásával megakasztotta a kivándorlást, megbolygatta a kereskedelmet, csökkentette a jövedelmeket. Olaszország kiviteli piacai Európában Németország, Ausztria-Magyarország, Svájc, Franciaország és Anglia voltak. Maga Németország és Ausztria-Magyarország az olasz kivitelnek több mint egyharmadát szívták föl, hasonlóképp az olasz kivándorlás javarészét. Olaszország soha

nem állhat talpra Középeurópa gazdasági életének megújítása nélkül, amelyhez szorosan kötve van.

Anglia, Olaszország és részben Belgium számára a béke politikája nemcsak érzelem dolga, hanem gazdasági szükséglet is.

Franciaországnak a maga nagy, termékeny földjén a maga kevés lakosságával elég jövedelme van még ahhoz is, hogy elszigetelje magát. Lakossága majdnem ugyanannyi, mint Olaszorszáké, művelhető földje pedig legalább is kétszer annyi. Olaszországhoz úgy aránylik, mint öt a háromhoz. Főképp új területei és a gyarmatai révén egyenesen páratlan a helyzete: bőségében van a talajjavító termékeknek. Németországtól vasércének több mint négyötödét, szénének javarészét elvette, a jóvátétel elvét vasiparának szolgáltatába állította, s így megvannak a legkedvezőbb ipari feltételei. Gyarmati birodalma van, amely a legnagyobb a világon, s amelynek hatalmasak a jövedelmei. S így, bár rendkívül súlyos pénzügyi helyzetbe jutott, talán a legsúlyosabb minden antant-államok között, mégis meg tudna élni a tulajdon termékeiből, ha csereviszonyai nagyon súlyosakká válnának.

De lidérenyomása Németország, amelynek lakossága gyorsan szaporodik, s amely még mindig legnagyobb és legfőbb néprajzi egysége Európának. Franciaországnak 39 millió a lakosa, a megcsökkentett Németorszáké több mint 60 millió. S míg a francia lakosság születési és halálozási száma szinte egyforma, Németországban a születések száma folyton és erőteljesen növekszik.

Németországban a születések és halálozások száma közt már 1920-ban csaknem hatszázezer a különbség. Minden esztendő betölti egy elvesztett tartomány helyét. S mit lehet számítani az Oroszország által fenyegetett Lengyelország bizonytalan segítségére? Franciaország tehát az aggodalom jellegzetes lelkiállapotában van. Nem lát egyebet maga körül, csak tegnapi — és talán holnapi — ellenséget, s ez ellenség ellen csak egy módszer van: támadni és egyetlen cél: győzni. Németország le van győzve és tehetetlen, de Franciaország a holnapi Németországtól retteg. Ha Németország gazdasági bukása szükséges a teljes összeomláshoz és a német nép tartós bénaságához, nem szabad kimélni az eszkö-

zőket.... Clemenceau talán a legteljesebb őszinteséggel beszélt, mikor azt mondta, hogy a versaillesi szerződés csak egyik módja a háború folytatásának. Először azt mondták, hogy harc az imperializmus ellen. De ma Németországnak a legdemokratikusabb intézkedései vannak és munkásosztályai készek az új rendszer legelszántabb védelmére. Németország egyebet sem akar, mint azt, hogy nagy demokráciává váljék; de ez a törekvése semmit sem változtatott Franciaország viselkedésén. Franciaország minden nemzetközi értekezleten, minden cselekedetében nemcsak azt akarja, ami neki használ, hanem azt, ami még jobban lenyomhatja Németországot.

Anglia a béke politikáját akarja, arra van szüksége. De furcsa és váratlan helyzetbe került. Franciaország más politikát folytat a keleten, s a lehető legnagyobb mértékben fejleszti buvárhajóit és repülőiparát, s ezekre bizonyára nem azért van szüksége, hogy meggátoljon egy esetleges rajnai támadást, amelyet mindenki teljességgel lehetetlennek tart. Ha tehát Anglia erőteljesen akcióba lép a béke érdekében, összeütközésbe kerülhet Franciaországgal, s így az angol lépést, amely a béke és a megújódás politikájára törekednék, megbénítja az új konfliktusok vagy legalább is új gyűlölségektől való félelem.

Olyan politikai helyzet alakult ki így, amely miatt Európa zürzavara folyton növekszik, s amely miatt Európának semmi lehetősége ahhoz, hogy határozottan nekiinduljon a béke politikájának, sem ahhoz nincs kedve, hogy új és borzasztóbb háborúkat indítson meg. Így aztán minden állam pénzügyei romlanak, a viszonyok bizonytalansága növekszik, a gazdasági zürzavar egyre veszedelmesebb. Kölcsönös bizalmatlanság dermedt meg minden akaratot.

Egyedül Amerika, a háború döntő tényezője, lehetne egyszersmind a béke döntő tényezőjévé.

V. FEJEZET.

A növekvő súlyedés és a gazdasági zűrzavar Európában.

Míg egyfelől a hegemoniáért való versengés, uralkodási tervek, az imperializmus új formái s a legyőzöttek teljes leigázásának vágya fenyegetik Európát, addig másfelől a termelés egyre jobban bomladózik és az államok pénzügyi helyzete folyvást kuszáltabb lesz. Négy éve már, hogy a háború bevégződött és az európai közgazdaság mégsem tért vissza a rendes útra, sőt az ellentétek még jobban kiélesedtek.

A három nagy győztes állam, Nagybritannia, Franciaország és Olaszország nemcsak nézeteikben nem egyeznek meg, hanem gyakran érdekeik és érzelmeik is ellentétben vannak egymással.

Nem elég csak nyersanyaggal, vagy csak emberbősséggel vagy hatalmas közlekedési eszközökkel rendelkezni: mindezzel együttesen kell bírni, hogy a termelés eredményes legyen. Németországnak, amely a legnagyobb szerű tényezője volt a termelésnek, léte is veszedelemben forog: nehézséggel vásárol és ad el és óriási kiadásra van kötelezve a győztes államok hadseregei számára és meg van zavarva belső gazdasági élete is. Van emberanyaga, de nincs elég nyersanyaga, se váltógazdasága, se mozgási szabadsága, se szabad közlekedése. Minden nap egyre szűkebbre szorítja az életre legszükségesebb anyagok fogyasztását: a kenyérét, húsát, burgonyáét és így tovább. Akad város, ahol a fogyasztás már 50 százalékra csökkent.

Franciaország megkaparította magának a legtöbb nyersanyagot, de nagyon kevés az emberanyaga, és egyre fokozódnak pénzügyi nehézségei. Tevékenységét mindamellett katonai terjeszkedésére szenteli és hegemoniáról ábrándozik. Olaszország pedig, amely nehéz helyzetbe jutott a vámkorlátozás és a nyersanyag hiánya miatt és mert lehetetlen

a nagyobb méretű kivándorlás, azon erőlködik, hogy talpra állhasson. Érdekei összeesnek az igazi béke érdekeivel: ellenben vagy nem vett részt ténylegesen a versaillesi szerződés előkészítésében, vagy helytelenül járt el. Néhány év óta, mint például Felsőszilézia hovátartozása kérdésében, csak azon dolgozott, hogy növelje a zavart. Oroszország, a nyersanyag legnagyobb tárháza, úgyszólván nem is jöhet számításba.

A bizonytalanság és az állandóság hiánya uralkodik az egész közgazdasági életen. Azok az államok, amelyek a legkönnyebben rendbe tudnának jönni, mivel aranyparitásos valutájuk van, vagy ha nem is paritásos, legalább igen magas, nem tudják eladni terményeiket azoknak az országoknak, amelyeknek valutája leromlott vagy pedig nagyon esett. Viszont ezek a népek nem vásárolhatják meg a szükséges nyersanyagokat, mert a valutájuk folytonosan és erőszakosan ingadozik. Ezért, néhány országtól eltekintve, amely viszonylagosan el tudja szigetelni magát, minthogy saját jövedelméből él, Európának minden állama válságban, pénzügyi zavarban él és közgazdasága bomladozik.

Európa egészében hitelezőből adóssá alakult át. Az árja nyelvekben az a szó, amely gazdagságot jelent, egyúttal hatalmat és uralkodást is jelez: Európának hatalma és uralma a háború és a háborús béke súlya alatt ép úgy megesappant, mint gazdagsága. A demografiai viszonyok rosszabbodása, a nyersanyagokkal való zavar és a pénzügyi nehézség minden államban a fegyverkezés új politikája folytán még veszedelmesebb méretet ölt és a jövőben egyre vészesebb. El lévén szakítva a szolidaritás köteléke, a vámkorlátok megakasztják a forgalmat.

A háború és a sok államban bekövetkezett drágaság talán akkora emberveszteséget okozott Európában, amely egészében fölülmulja a háborút viselt nagyobb államok akármelyikének lakosságát.

Figyelemre méltó hivatalos adatok szerint a háborúban elesett tisztek és katonák száma fölülmulja a nyolc milliót; ezenkívül húsz millió megsebesült és hét millió fogságba került és eltűnt. Az Oroszországról szóló adatok bizonytalanok. Németország egyszerre több fronton kényszerült harcolni, ezért halottakban még többet veszített. Azonban mindegyik államnak igen nagy volt a vesztesége. Fran-

ciaországnak, Nagybritanniának és Oroszországnak összesen több mint két és fél millió halottjuk volt.

A háború során nemcsak a hadviselő népek, hanem a semleges nemzetek körében is emelkedett a halálozás és csökkent a születések száma. Ha számbavesszük a polgári lakosság nagyobb méretű halálozását és kisebb születési arányszámát, a különbség legalább is nyolc millió ember. Oroszországot ennél a számvetésnél nem vehetjük figyelembe, mert hiányzanak az idevágó adatok, de kétségtelen, hogy demográfiai vesztesége valamennyi között a legnagyobb.

A háború után óriási tifusz-, kolera- és influenza-járványok pusztították Keleteurópát. A központi hatalmak országaiban mindjobban terjed a tuberkulózis. Déleuropában a tuberkulózis terjedésén kívül még a malária és trachoma is dühöng. A háború sebesültjeinek száma a legfigyelembevehetőbb hivatalos statisztikák szerint — nem tekintve Oroszországot — több a húsz milliónál, és körülbelül negyedrészüket rokkanttá vált és így munkaerejük erősen mecsökkent.

Szinte minden országban veszedelmesen elterjedt a tuberkulózis, amely úgy Németországban és Ausztriában, mint a győztes államokban rohamosan szedi áldozatait. Hiányoznak még az összefoglaló statisztikák, de ha jól megvizsgáljuk a nagyvárosok adatait, mert ma csak ezekhez lehet szinte valamennyi államban hozzáférni, észrevehetjük a tuberkulózisnak feltűnő fejlődését. Olaszországban, a Balkánon, Görög- és Törökországban a malária hihetetlenül terjed. A szifilisz ijesztő méretet ölt a háborúban résztvevő összes országokban. Egyes városokban a tuberkulózisban elhaltak száma megkétszereződött, illetve megháromszorozódott.

Valamennyi háborús ország demográfiai viszonyai rendkívüli módon megrosszabbodtak. A halottak a lakóságnak nemcsak a legértékesebb rétegéből kerülnek ki, hanem erkölcsileg is a magasabbrendűséget képviselik, azokat az embereket, akik a háború alatt nem bujtak el és az önmegtagadás szellemének kiválóan bizonyítékát adták. Akik az európai konfliktus alatt minden országban a nagyvárosok utcáin éltek a háborút és a legintranszigensebbek voltak, nagyon keveset áldoztak a halálnak. A halál elsősorban a munkásabb elemeket sújtotta, melyek minden országban nemzeti kötelességül és nem a politikai küzdelem eszközének fogták fel a háborút.

A legutóbbi népszámlálások adatai szerint a nők Európában nagy számbeli fölényben vannak a férfiak felett. Ha nem veszünk figyelembe néhány balkáni államot, ahol egyébként a népszámlálás adatai kevésbé elfogadhatók, Európában mindenütt számbeli fölényben vannak a nők. A lakosságot nem és kor szerint osztályozva még rosszabb az eredmény, mert nemcsak a nők számbeli túlsúlya van meg, hanem megfogyatkozott a húsz és harminckilenc évek között levő férfilakosság is.

Némely országban egyenesen ijesztő a demográfiai helyzet. Franciaországban a háború előtt, 1913-ban 605.000 születés volt, 1914-ben 594.000, 1915-ben 387.000, 1916-ban 313.000, 1917-ben 342.000, 1918-ban 399.000, 1919-ben pedig 404.000. Tekintetbe véve, hogy a születéseknek körülbelül a fele nő Franciaországban 1914-ben 291.000, 1915-ben 189.000, 1916-ban (Franciaországban már 1911-ben 104 nő esett száz férfira), 153.000, 1917-ben 167.000 férfi született. Az újszülöttek egy része meghal, vagy fegyverviselésre alkalmatlan lesz még huszadik éve előtt. Ez azt jelenti, hogy ha Franciaország meg akarja őrizni mostani hadseregét, vagy a mostaninál nem sokkal kisebb hadsereget akar tartani, még hosszú katonai szolgálattal is kivétel nélkül fegyverbe kellene szólítani néhány esztendő minden születettjét, azaz elvonnák a munkától a legvirulóbb ifjakat.

A demográfiai viszonyok rosszabbodásával karöltve a háborúskodó államokban két vagy három éven keresztül felütötte fejét, s nem mondhatnók, hogy már eltűnt volna, a munkáosztályoknak bizalmatlansága, amennyiben megcsappant munkakedvük és csökkent munkateljesítményük. A gyengébb vagy kevésbé régi politikai múltú országokban egy ideig még bizonyos meglazulás is volt észlelhető az állam összes szerveiben, ami a hivatalnokok számának növekedésével és a kisebb munkateljesítéssel függött össze. Gazdasági és szociális reformok, amelyeket nem lehetett megvalósítani a jólét idején, fesztelen könnyedséggel történtek meg éppen akkor, amikor a termelés megfogyatkozott, vagy nagyobb nehézségekkel küzdött. Ilyen reform például több államban a nyolcórás munkaidőnek csökkentése, a munkások fizetésének felemelése és bizonyos biztosításoknak az állam által való vállalása, ami egyúttal új megterhelés volt az iparra is,

Mindezeket az újításokat gazdasági és pénzügyi virágzásnak korszakában nem merték volna bevezetni.

A háború előtt Európa az ő nagy kontinentális politikai szervezeteivel, Németországgal, az osztrák és magyar monarchiával, Oroszországgal, Franciaországgal, Itáliával mind a nagytermelés felé törekedett. Mindegyik nagy államnak hatalmas belső piaca volt és egész termelése a nagyipar és a nagykereskedelem felé orientálódott. A nyersanyagot a legalkalmasabb formában használták fel. Most pedig Európa az államok nagy számára van darabolva, ezért a nyersanyag a győztesnek szeszélye szerint oszlik meg. Németország átengedte Franciaországnak vastermelése négyötödét, valamint szenének nagyrészét, továbbá hamuzsírját, cinkjét és ólmát is. De Franciaország nem képes felhasználni mindezeket a jövőbelmi forrásokat, Németország pedig pénzének hanyatlása miatt nem tudja megszerezni a legszükségesebb nyersanyagot. Felsősziléziának minden bányakincse a békeszerződés és a népszavazás ellenére, mely pedig Felsőszilézia területét Németországnak juttatta, mind Lengyelország birtokába került. Viszont Lengyelország még csak azt sem tudja felhasználni, ami kezeügyében van. Technikai erők és vezető-képesség nélkül, teljes pénzügyi bukásában Lengyelország nem törekszik egyébre, mint csak területszerzésre. Németország elvesztette legnagyobb kincseit, de a rendezetlen és zavargó Lengyelország nem tudott azokkal élni. Az osztrák és magyar monarchia hatalmas birodalom volt, kiterjedtebb magánál Németországnál és körülbelül 54 millió ember lakta. E nagy területen található nyersanyagot nagy termelési szervezetben értékesítették óriási piac számára. Bécsnek, Budapestnek, Prágának nagyipara az egész birodalom számára dolgozott. Trieszt Ausztria és Csehország, Fiume pedig Magyarország és Jugoszlávia kikötője volt. Most Ausztriának hét utódállama van és ezen kis államoknak egymás iránt való bizalmatlansága a fiatalságnak tapasztalatlanságára vall. Ezek a kis államok vámkorlátokkal vannak egymástól elválasztva és igyekeznek nemzeti ipart teremteni, papírpénzzel segítve mesterséges és így nem tartós alakulásokat. Bécsnek, Budapestnek, Prágának nagyipara immár nem rendelkezik többé piaccal és a trieszti és a fiumei kikötőnek minden berendezésével egyetemben nincs már háterszága.

Németországnak valamennyi nagyipari vállalata szoros összeköttetésben volt egymással. Nagy területeken dolgoztak és így elérték a munkának nagy megosztását és az olcsó termelés maximumát. Miután Németországtól, csak úgy szeszélyből, elszakítottak különböző területrészeket és elvették tőle legjobb jövedelmi forrásait, most az a helyzet, hogy alapjában felforgatták a termelést. Olyan gyárak, amelyek ugyanazon terméknek különböző alkotórészeit gyártották, most különböző államokhoz, vagy más-más vámterülethez tartoznak. Elemi közgazdasági elv az, hogy nem lehet eladni vétel, sem pedig vásárolni eladás nélkül, és mindenkor a pénz a termelés alapja. A háború előtt, az 1913—14-iki gazdasági évben az amerikai Egyesült-Államok árúinak legnagyobb vevői mind Európában voltak. Nagybritannia 594.2 millió dollár, Németország 344.7, Franciaország 159.8, Hollandia 112.2, Olaszország 74.2 és Belgium 61.2 millió dollár értékben vásárolt. Hogy tudjon most Európa vásárolni Amerikában, ha nincs vásárló eszköze.

A termelés bomlása a legyőzött államok után már az európai győztes államokat is sújtja, sőt még a semlegeseket is és már Európán kívül is felüti fejét. Európának, azaz a legnagyobb fogyasztópiacnak a vásárlóereje erősen megesapant és vele megkisebbedett az Európán kívül levő államok termelési képessége is. Tény az, hogy az amerikai Egyesült-Államok a legszűkebbre korlátozta a bevándorlást és a dél- és középamerikai államok nagy közgazdasági nehézségeik miatt nem keresnek munkásokat, mert csökkent a termelés. Az amerikai termelés nagy fejlődésével a háború alatt nem tartott lépést az európai fogyasztópiac, mert Európa nem tudta szaporítani termelési lehetőségeit, sőt most csökkenteni igyekszik őket. A termékek kicserélése annál könnyebb, minél bőségesebben és változatosabban termelnek.

A világ hajóterének több mint tizenkét millió tonnára való óriási növekedése nem gyakorolt más hatást, minthogy rengeteg nagy válságot okozott és megakasztotta a hajóépítést. A válság akkor élesedett ki, amikor Németországtól ok nélkül elszedték kereskedelmi hajóraját, mert ezzel a tengeri kereskedelmet sok munkáskéztől fosztották meg, amelyek új kereskedelmi módokat és új kapcsolatokat is teremtettek volna.

Európának pénzügyi zürzavara nem engedi, hogy összevessük a háború előtt és után való behozatalt és kivitelt, de a behozott és kivitt árúk mennyiségének vizsgálata biztosan megmutatja a sülyedést.

Némely nyersanyagnak a háború előtt és a háború után való sorsát vizsgálva, kiderül, hogy a világpiac jelentékenyen megváltozott és Európának fontossága ugyancsak alacsonyodott.

A népszövetség össze akarta szedni az adatokat néhány fontosabb nyersanyagra vonatkozóan, mint például a gabonamű, gyapju, gyapot, szén, petróleum, vas és műtrágya. A gabonafogyasztást a háború előtt levő öt esztendőben csak néhány európai állam tudta fedezni, sőt még kivitelre is futotta: mindenekelőtt Oroszország, azután Magyarország, Románia és Bulgária. A 303 millió métermázsa gabonából, amelyet a négy exportáló állam termelt, 221.8 millió Oroszországra esik. Európa többi részében csak 256 millió mázsa volt a termelés. A többi exportáló államban és pedig az amerikai Egyesült-Államokban, Kanadában, az angol Indiában, Argentínában és Ausztráliában pedig több mint 400 millió mázsa. Ebből 186.8 millió mázsa magának az Egyesült-Államoknak termése. A háború befejezése óta Oroszország nem számít. Európa a vásárlás nehézségei miatt növelni igyekezett termelését anélkül, hogy nagyobb mértékben ki tudta volna elégíteni a fogyasztást. Az amerikai Egyesült-Államok nagy exportáló állammá vált, termelése 200–250 millió mázsa között ingadozik.

A háború előtt a brit birodalom az egész gyapjutermelés 41 százalékával rendelkezett és az Európán kívül levő államok kivitelének 60 százalékával. A háború után a központi hatalmak gazdasági elszigeteltsége, Oroszország lehangoltsága és a megszállás alatt volt francia területek egészen felforgatták a piac helyzetét. Az Egyesült-Államok megvásárolta Délamerikában és Ausztráliában a megvehető termést, ezzel hatalmasan fellendítette ipari termelését. Ugyanígy Japán is ellepte a keleti piacokat, még pedig jelentős eredménnyel.

A háború előtt a gyapot 58 százalékát az Egyesült-Államok, 25 százalékát pedig a brit birodalom termelte, bele-

értve Egyiptomot is. A kivitel 72, illetőleg 28 százaléka rájuk esett. Az Egyesült-Államok arra szorítkozott, hogy csak nyers gyapotot szállítson ki, a feldolgozott termékeket kizáróan Délamerikában és a Fülöp-szigeteken helyezte el. Eltekintve a tisztán átmeneti körülményektől, két tünet mutatkozik, amely hatalmasan megváltoztatja a világ gyapotiparának képét. Az első az ázsiai, azaz a kínai, japán és indiai gyapotipar fejlődése, amely az európai kivitel elől meg akarja szerezni a piacokat, kihasználva ama nehézségeket, amelyekben most Európa van és azt a kényszert, hogy Európának magának kell ellátnia az országait. A második tünet még érdekesebb. Ez az Egyesült-Államok gyapotiparának óriási fejlettsége és féltő, hogy a legnagyobb termelő nyersgyapot-kivitele rendszeresen csökkenni fog. Így valószínű, hogy a gyapotipar véglegesen elpusztul sok európai államban, amelyek nem rendelkeznek többé sem piacokkal, sem a szükséges nyersanyagokkal.

A szénipar a háború előtt, 1913-ban, 1342 millió tonnát termelt, ebből 125 millió a barnaszén. A széntermelés különösen három államban vitt nagy szerepet. Az Egyesült-Államokban, amely az egész termelésnek 38.5 százalékát, Nagybritanniában, mely 21.8 és Németországban, amely 20.7 százalékot termelt. Az Egyesült-Államok, tekintettel óriási fejlettségére és hogy a világ összes vasútvonalainak több mint a fele az övé, egész termelésének csak három százalékát szállította ki és fogyasztása annyi volt, mint Nagybritanniáé, Németorszáé és Ausztriáé együttvéve. Európában Nagybritannia és Németország voltak a nagy exportáló államok. A háború után a széntermelés azonnal csökkent. 1919-ben szinte alacsonyabb színvonalon állt, mint tíz évvel a háború előtt, főleg az egész európai ipar válsága és a békeszerződések mindent felforgató hatása miatt. Németország ugyanis kénytelen volt átengedni Franciaországnak nemcsak a lotaringiai, hanem még a saar-vidéki szénbányáit is, azonkívül Felsőszilézia legjobb széntermelő részét Lengyelországnak kellett adnia és jelentékeny szénmennyiséget szállít jóvátétel címén. Így azután Németország helyzete teljesen felbillent, és ha iparát fenn akarja tartani, kénytelen szenet importálni. Lengyelország és Csehszlovákia megkapta az egykori osztrák és magyar monarchia minden szénét. Elmondhatjuk, hogy a

széntermelés Európában teljesen felborult és mindenütt megcsökkent, elsőbbsen is a békeszerződések hatása miatt.

Amíg a versaillesi szerződést előkészítő párisi konferencián az Egyesült-Államok Wilsonnal együtt a népszövetség kérdésével, Olaszország pedig az Adriai-tengerrel foglalkozott, az alatt Franciaországnak az volt minden gondolata, hogy a legyőzött államok szenét elvegye, még mesterséges nemzetalkotások árán is.

A petróleumot a háború előtt is óriási mennyiségben termelték az Egyesült-Államokban. Ha a világtermelést százalékban számítjuk, 64 százalék esik az Egyesült-Államokra, 17 százalék Oroszországra, 7 százalék Mexikóra, 12 százalék pedig az összes többi államra együttesen.

A háború alatt, mikor Oroszország és Románia piaca el volt zárva, az Egyesült-Államok és Mexikó rendkívül megnövelték petróleum termelésüket, amely nagyrészt a Standard Oil Company, kismérsékben pedig a holland és európai Royal Dutch társaság kezén van.

A petróleum és a benzin egyre fontosabb cikk lett a háború után. Azelőtt csak szerény világító eszköz volt. Most azonban döntő jelentősége van a szállítás terén, mindenek előtt az automobilizmus és az aviatika szédületes fejlődése miatt. A nagyobb államok a háború után külön szerződéseket igyekeztek kötni. Nagybritannia mindenekfelett nagy fontosságot tulajdonított a petróleumpolitikának, mert ez erősen érinti tengeri szupremáciáját. Az amerikai és európai petróleum-csoport között nagyon heves lett a küzdelem, mert Amerika, bár az új országokban nincs koncessziója, Mezopotámia kérdésében ellentétbe került Angliával. Míg a háború alatt a széntermelés megcsökkent és a petróleumé megnövekedett, az Egyesült-Államok termelése is, fogyasztása is megnőtt.

Petróleumtermelése azonban még nem éri el széntermelésének tizenegyed részét sem és habár a szén kalóriája egyharmad résszel kisebb, mint a petróleumé, a szenet csak ritkán helyettesítik petróleummal az üzemekben.

A háború eredményei mindenekelőtt a vasipart ingatták meg az európai kontinensen. A háború előtt Németország csodálatos mértékben fejlesztette vastermelését és mindjárt az Egyesült-Államok után következett. A vas szorosan össze-

függ a vas- és szénbányászat kérdésével. Most azonban Németország nagy nehézséggel küzd, mert elvesztette vasbányáinak négyötödét és szénbányáinak igen nagy részét, de Franciaország sem tudja gyarapítani vastermelését új forrásainak arányában. Ausztria nagy vasipara egyre jobban hanyatlik a monarchia területének szétdarabolása után, mert a főforrásokat olyan népek között osztották szét, amelyek nem tudják őket eléggé hasznosítani. Ilyenformán Amerika felsőbbbsége fölöttébb megerősödött a háború után.

Ami a műtrágyát illeti, a háború itt is nagy változást okozott a különböző európai államokban. Nem tekintve Csillenek nitrátkivitelét, az Egyesült-Államok e tekintetben is felsőbbbségben volt már a háború előtt is. Az igaz, hogy Németország és más európai államok, mint például Norvégia is, jelentős mennyiségű ammoniákszulfátot termelt. De az is igaz, hogy az Egyesült-Államok termelte alapjában véve a műtrágya legnagyobb mennyiségét. A hamuzsíros műtrágya azonban szinte kizárólagosan Németországé volt, mely erősen kifejlesztette termelését, kartellt szervezett és ezt az állam támogatta és ellenőrizte.

A háború után azonban másként fest a műtrágya-piac képe. Az Egyesült-Államok erősen fokozta termelését. Nagy-britannia és Németország viszont csökkentette az ammoniákszulfát-termelést. Franciaország Elzász-Lotaringia birtokában alaposan ki tudta fejleszteni hamuzsír termelését. Mindamellettt Németország az elszenvedett veszteségek után is még mindig elsőhelyen van a káli-iparban.

Mindabból, amit eddig mondtunk, az következik, hogy az Egyesült-Államoknak már a háború előtt is jelentős gazdasági helyzete a háború után egyenesen hatalmas méretű lett. A Németországra erőszakolt bomlás, Ausztria és Magyarország szétdarabolása, bányák és ipartelepeknek új országok közt való szétoosztása, még pedig olyan országok közt, amelyek nagyrészt nem tudják hasznukat venni, azután Oroszország sülyedése, mindeme tények az Egyesült-Államokat világmonopóliumhoz juttatták. A gabona, szén, vas, gyapot, petróleum és műtrágya kérdésében az a helyzet, hogy az Egyesült-Államok nemcsak felülmulja az összes többi államokat, hanem uralkodik is a világpiacon. Akkorá

lakossággal, amely Európa népességének egynegyedénél kevesebb és körülbelül Európával egyenlő területtel az Unió egyetlen államot és egyetlen népet alkot. Ezért tudja iparát és kereskedelmét a nagyipar és a hatalmas forgalom fejlettségéhez mértén irányítani. Viszont a gyűlölködés által megbontott, régi és új felosztásoktól meggyötört Európa, melynek államai javarészt már alapjaikban balkanizálva vannak, ez az Európa nem tudja termelését irányítani. Mindenfelé nap-nap után vámkorlátok támadnak, új hegemóniai ábrándok szövődnek és a nagy államok imperializmusa verseng a kis államok imperializmusával. Ez utóbbi sokkal bántóbb telhetetlensége és formáinak közönséges volta miatt. Akad egy új állam, amely a háborúnak köszöni létét; zavaros pénzügyi viszonyai s valutájának összeomlása ellenére is több embert tart fegyverben, mint egész Amerika. Vannak tudóvésztes államok, amelyek ahelyett, hogy az életet a rápfényben keresnék, beletemetkeztek a legsúlyosabb fegyverkezés, a gyűlölködés és mohó vágyaik árnyába. Csak a rajongás tartja bennük a lelket és ők azt hiszik, hogy élnek, fenyegetőznek és azt hiszik, hogy győznek.

Amerika Európa hitelezője lett. Nemcsak a nagy háborús kölcsönök, hanem ama hitelek révén is, amelyeket bőségesen adott az európai államok kereskedelmének és iparának. Amerika most egyre jobban kifejti nagyszerű erőforrásait, bár Európának gyenge a vásárló ereje.

Minthogy övé a fontosabb élelmiszereknek, a gabonaműnek és a húsnak a piaca, növeli a gyapot- és gyapjúiparát is és lassan elfoglalja Európa helyét a Csendes-óceánon, ahol uralma napról-napra nő. Katonailag senkitől sem kell tartania, nincs más szomszédja, mint Kanada és Mexikó és két természetes védője van: a két óceán. Vele szemben Európa szörnyű küzdelmeit vívja és egysége egyre bomladozik, a győzők és legyőzöttek pedig összetartás helyett széthúznak. Amerika uralmát szinte akadálytalanul erősíti meg. A világpolitika tengelye az európai háború miatt hatalmasan eltolódott és Európa, főként Németország tragédiája miatt, az egész világon elveszítette azt a cselekvő szerepét, amelyet még a háború előestéjén is játszott. Minthogy Ázsiában Oroszországnak és Németországnak minden akciója megszűnt, Japán gazdasági válsága ellenére könnyűszerrel

foglalja le ama helyeket, amelyeket Európa pusztulásában gazdaságilag elhagyott.

A termelés bonyodalmát, amelyet főleg a békeszerződések okoztak, nagyban fokozta a pénzügyi zavar és a valuták romlása. Ha a hivatalos okmányokat vizsgáljuk, látjuk, hogy az európai államok kiadásai még a háború után is olyan méretűek, amelyet semmi nem igazol és kevés kivétellel valamennyi állam mérlege súlyos deficitet mutat. Európában és Amerikában sok hivatalos kimutatás jelent meg, amely bár nagyjában, de mégis képet ad Európa pénzügyi felfordulásáról. E felfordulás miatt nagyon nehéz megmondani, hogy mi az európai államok bevétele és kiadása. Oly kaosz ez, melyben lehetetlen tájékozódni: külföldi és belföldi adósságok, az állam és bankok papírpénze és államkinestári jegyek minden formája váltakozik benne... Vannak államok, amelyek félig-meddig fedezik mérlegük deficitjét, mint például Franciaország, vagy fedezik egyharmadát, mint például Olaszország teszi a függő adósságaival. Vannak összeomlott országok, melyek értéktelen papírpénzen élnek, ilyenek például Lengyelország, Románia, Ausztria, Magyarország stb.

A népszövetség 1922-ből való memoranduma, mely Európa 26 államának pénzügyi helyzetéről szól, kimutatja, hogy minden állam deficittel küzd és csak kettő vagy három dicsekedhet fölösleggel vagy egyenleggel. Ha e néhány államot nem is számítjuk, a többiben annál inkább növekednek az állami kiadások nemesak abszolút számokban, hanem szinte mindig viszonylagos számokban. Mind elérte már adóprésének maximumát úgy, hogy a jövedelem egyre fogy, a kiadás pedig növekszik vagy alig csökken. A bevétel és kiadás közt levő különbség kevés államban mutat kis számot, de vannak államok, melyekben a tényleges jövedelem már nem ötven százalékát teszi a kiadásnak, de alig tíz, tizenöt vagy húsz százalékát.

Ha nem számítjuk Nagybritanniát, amelynek bátor pénzügyi politikája népére a legnagyobb áldozatokat is rákényszerítette, azután a skandináv államokat, Hollandiát, Spanyolországot és Svájcot, amelyeknek kiadása a háború miatt szintén igen megnőtt, Európa többi állama nagy pénzügyi zavarban van. Nem lehet semmiféle összehasonlí-

tást tenni, mert igen sok országban a pénz értéke szinte napról-napra csökken és ez minden összehasonlítást meggátol.

Vannak olyan államok, amelyek teljesen elmerültek a papírpénz forgalmában. Ezek új kibocsátásokkal próbálják a pénz hullámzását követni és papírpénzzel igyekeznek fedezni a mérleg deficitjét. Ma már Lengyelország, Ausztria, Románia, a balti országok, — kivéve Finnországot — azután Portugália, sőt Németország pénzének romlásán aligha lehet javítani. Néhány győztes állam helyzete a legyőzöttekénél is rosszabb. A legyőzöttek némelyikének helyzete pedig egyenesen elviselhetetlen. Ausztria példája eléggé megmutatja, mekkora gazdasági és erkölcsi képtelenség a békeszerződések alapfelfogása. Ausztria tényleges határai között saját jövedelmeiből kénytelen élni, de körül van véve oly ellenséges államokkal, melyeknek vásárlóképessége kicsiny és védővama magas. Így tehát, hogy megélhessen, kénytelen többet importálni, mint amennyit exportál, és már a háború óta néhány éve kényszerült átruházható javainak nagyrészt idegen kézre juttatni. Az osztrák kereskedelmi forgalmat lehetetlen teljes értékében kifejezni, azért csak úgy általában mondjuk, hogy Ausztria 1921-ben 81·9 millió mázsát importált és csak 14·8 mázsát exportált, 2,069.917 tárgyat hozott be és csak 1,611.964-et vitt ki. Amit importált, mind nélkülözhetetlen életszükségleti cikk volt.

Az osztrák mérleg a békeszerződés súlya alatt teljesen fölborult. 1919—20-ban 6·2 milliárd korona volt a jövedelem és 16·8 milliárd a kiadás. Ez már a romlás volt. Ezen segíteni kellett volna. Az infláció csökkentésével, külföldi kölcsönökkel, nagy takarékossgal még talán mindent meg lehetett volna menteni. Ausztria azonban, mert állami kiadásait fedeznie kellett, egyre-másra nyomatta a papírpénzt. Minden újabb kibocsájtott pénztömeg csak növelte a drágaságot és további takarékoskodásra intett. A kiadás 1920—21-ben 70·6 milliárd, ezzel szemben a jövedelem csak 29·4 milliárd. 1921—1922-ben már 347·8 milliárd korona a kiadás, a jövedelem 209·7 milliárd a költségvetésben. 1914-ben az egész nagy osztrák és magyar monarchiában a bankjegyforgalom mindössze 5·1 milliárd volt, a háború végén pedig már 35·5 milliárdra emelkedett. A háború után az új terhek még jobban megnövelték a bankjegyforgalmat. 1919 végén az Osztrák-

magyar bank bankjegyforgalma 53 milliárd volt. Ebből a forgalomból a monarchia feloszlása után magára Német-ausztriára 1920 januárjában 29·5 milliárd esett. A bankjegyforgalom 1921 júniusában 49·6 milliárdra, szeptemberben 70·1, decemberben 160·2, 1922 márciusában 281·99 és június végén 549·6 milliárdra szökött. Ez időponttól kezdve Ausztria egyre több bankjegyet ad ki, az infláció egyre nagyobb-méretű. 1919 júniusában egy dollár ára 33 korona volt. Ezt a dollárt az év végén, a béketárgyalás eredményeinek köztudomásra jutása után már csak 155 koronáért lehetett megvásárolni. A bankjegykibocsátásnak az utódállamok szerint való elvásztása után 1920 áprilisában egy dollár 200, az év végén decemberben pedig 603 korona. A folytonos pénznyomás miatt 1921-ben a dollár már rettenetesen megdrágult. Augusztusban 1127, decemberben 5340, 1922-ben pedig a januári 7500 koronáról július közepéig 30.625 koronára szökött az ára.

A pénz romlásának arányában természetesen az árak is egyre növekedtek, a folytonos fizetés és béremelések pedig még jobban megnehezítették a helyzetet. Ma az árak ötezerszerre nagyobbak, mint a háború előtt voltak, a fizetés és bér emelkedése pedig csak ezer vagy kétezerszeres, ami azt jelenti, hogy a megélhetés nivója három- vagy négyötödére esett. Kiszámították, hogy az osztrák hivatalnokok névleges nagy fizetésük ellenére is a háború előtti fizetésüknek csak negyedét vagy ötödét kapják. A munkások sorsa általában jobb a polgárokénál. Az ingó vagyon tulajdonosainak ma már úgyszólván semmijük sincs. Összevetve az 1913–14-iki átlagos árakat az 1922-iki augusztusi árakkal, megállapíthatjuk, hogy egy kiló marhahús ára 2·27 koronáról 18.000 koronára, a disznóhúsé 2·12 koronáról 22.000 koronára, a kenyéré 22 fillérről 4688 koronára, a burgonyáé 20 fillérről 1800 koronára, a liszté 37 fillérről 6000 koronára, a gabonáé 2·13 koronáról 30.000 koronára, egy liter tej ára 29 fillérről 2400 koronára, egy tojásé pedig 7 fillérről 800 koronára emelkedett. Hogy az osztrák egy öltözet ruhát vehessen magának, másfélmillió koronára van szüksége. Egy felöltő ára 1.000.000 korona, egy pár cipő 100.000 korona, egy kalap, egy ing körülbelül 50.000 korona. A középosztály, főleg az intellektuális elem helyzete valósággal elviselhetetlenné lett.

Egy bécsi egyetemi tanár (és Bécsben több él a világ

leg híresebb tudósai közül) a fokozódó fizetésemelés szerint havonta 600.000—1.000.000 korona fizetést kap, vagyis 10—12 dollárt. A bécsi egyetemi tanár jelenlegi fizetéséből a polgári középosztály átlagos életmódját sem tudja fenntartani, hiszen jövedelme arra sem elég, hogy évente egy öltözet ruhát, fehérneműt és cipőt vásároljon egy 5—6 tagú családnak. Elmondhatjuk, hogy a leg híresebb professzorok rosszabb körülmények között élnek, mint a legközségesebb munkások. Ma az egyetemi tanár egy külföldi könyvet sem tud megvenni, sem az eszközöket nem tudja megszerezni valamely tudományos kutatáshoz. Nagyon kevés azoknak száma, akik magánvagyonukból cselédet is tudnak tartani. A tudományos munkák kiadása egészen megszűnt. Az akadémia és a tudományos intézetek semmit sem adnak ki, ha csak véletlenül külföldi segítséget nem kapnak.

A bécsi egyetem pusztulása a művelődés egyik legnagyobb szerencsétlensége és a világ kultúremberei úgy tekinthetik, mint napjaink legnagyobb szégyenét.

A háború után egész Európa tudományos termelése általában szegényebb lett. A gyűlölség mikrobái, amelyek az egész európai életet megrontották, elnyomták a szellemet és az ifjú erőket eltérítették a nemesebb szellemi tevékenységtől. Még alig néhány éve az ifjúság nemes eszményeket tűzött maga elé. Ma szinte minden országban az erőszak apologiáját vallják. Európa intelligens lakossága, amelynek zöme Németországra esett, szinte megbénult. A háború sok millió halottja között tömérdek nemes, ifjú energia veszett el, sok olyan szellem, amely ideálokért élt és azt hitte, hogy a civilizációért és demokráciáért küzd. Ők nem érték meg a barbárság szellemét, amely egész Európát hatalmába keríti.

Most, amikor az élet Európa minden országában egyre nehezebb, a megélhetés eszközei egyre gyérebbek, a létért való küzdelem egyre idegesebbé tesz bennünket és amikor az ifjúság nem a haláltól megmentő nagy embereket, mint például Röntgent vagy Behringet választja ideáljául, hanem azokat csodálja, akik a halált osztogatják és olyan hősi betyárt választ példaképül, mint a lengyel Korfanty, az egyetemek élete egész Európában elvesztette régi nivóját. A legújabb nemzedék, amely a háború alatt növekedett fel,

inkább az erőszakot tartja tiszteletben, mint a jogot. Egy része, ha nem is a legnagyobb, arra irányítja tevékenységét, hogy a rombolás és a halál új eszközeit találja ki.

A bécsi egyetem, amelyet 1365-ben alapítottak, a világ egyik legnagyobb szellemi középpontja volt. A tanulók számát tekintve nemrégiben még a harmadik, a civilizáló fontossága szempontjából talán a legelső volt a világon. Itt tanultak és növekedtek nemcsak Ausztria németjei, hanem a volt osztrák és magyar monarchia népei, az a tizennégy nép, amely mind más nyelvet beszél, azonkívül még a balkáni és a keleti népek is. A bécsi egyetem a keleti művelődés középpontja volt. Hatalmas működését kiegészítették az egyéb felsőfokú intézetek is. Professzorai közt ott voltak és ott vannak számosan a föld legnagyobb tudósai közül. A biológiát, az orvostudományt, általában a természettudományokat, a mennyiségtant, a közgazdaságtant most is híres professzorok tanítják. A bécsi orvosi fakultás hosszú ideig a legelsőek közé tartozott. Tanárai ma nincsenek abban a helyzetben, hogy kutatásokat végezzenek, sőt valósággal éhhalállal küzdenek. Az osztrák államsegítség 1914-ben három millió korona volt, amely akkor 600.000 dollárt ért. A mai segítség másfél milliárd korona, vagyis 14.000 dollár. A közgazdasági katasztrófa, amely a katonai szerencsétlenségre következett, magával vonja a civilizáció óriási kárára a szellemi katasztrófát is, ha csak a szolidaritás nemesebb érzése ki nem ránt bennünket abból az erkölcsi mocsárból, amelyben most egész Európa fulladozik.

Ha már a tanárok élete is ilyen gyötrelmes és a leg-híresebbje sem tud megvenni egy-egy nélkülözhetetlen külföldi könyvet vagy laboratóriumi és kísérleti eszközt (két házinyúl például most többbe kerül, mint egy tudományos gyűjtemény egész járandósága), a 12.000 hallgató legnagyobb részének Bécsben most teljességgel elviselhetetlen az élete. Sokan közülük kénytelenek koplalva és összezsúfolva olyan lakásokban élni, amelyben nincs se fűtés, se világítás. A lehetetlen saint-germaini békeszerződés többek közt még azt is Ausztriára rójja, hogy az utódállamok tanulóit ép úgy köteles eltartani, mint a sajátját. Bécsben most is az utódállamok 5000 tanulója él. Ezek szegény fiuk, nagyrészt zsidók, akik a lengyel egyetemekről kénytelenségből idemenekültek, ahol

csak három százalék zsidót túrnek meg. Így egész sereg idegen tanuló él osztrák jótékonyaságból.

Erre az Ausztriára, amely ilyen szerencsétlen körülmények közé jutott és amely a legégetőbb szükségleteit sem képes kielégíteni, ez év márciusában a jóvátételi bizottság még azt is kivetette, hogy Magyarországgal egyetemben fizessen hat milliárd aranymárkát. Ebből három Ausztriára esik. Egy milliárd aranymárka olyan nagy összeg, amely már rendbe hozhatná Ausztria pénzügyét és részben megjavítaná közgazdasági életét, amely most egészen tönkre van téve és legalább is tűrhető életet teremthetne magának.

Ausztria semmit sem bír fizetni, tehát segíteni kellene rajta. Ennek ellenére az ellenőrző bizottságok is rajta élőködnék. Mi dolga van például Bécsben egy jóvátételi bizottsági osztálynak? Mivel Ausztria úgy sem tudja a jóvátételt megfizetni, a bizottság legalább nagy fizetéseket és járulékokat csikar ki belőle. Ez egyszerű eltiprása a nagy szegénységbe jutott legyőzötteknek. A bécsi jóvátételi bizottság az osztrák kormánytól dollárban és pedig frankra átszámított dollárban kérte a fizetését. 1920 június elsején 385.112 dollárt, ugyanez év december 10-én 301.913, 1921 április 27-én 10.000 és május 3-án 10.779, és még ugyane hónap 9-én 35.487 dollárt, stb., összesen 743.362 dollárt, amelyet francia frankban kapott. Ezzel az összeggel, amelyet csak elprédáltak, pedig tudták, hogy Ausztria nem tud fizetni és ezt egyetlen egy riporter is megállapíthatta volna, mondom, ezzel a pénzzel a bécsi egyetem, sőt a felső fokú intézetek minden költségét bőségesen lehetett volna fedezni.

Ugyanilyen sorsra kárhoztatták Magyarországot, pedig ennek a földművelő államnak nagyobbak a segítőforrásai és könnyebben tudja elviselni a rajta esett erőszakot. A trianoni békeszerződés megfosztotta Magyarországot jövedelme legfőbb forrásaitól. Elmondtuk már, milyen állapotba juttatták. Területe azelőtt Horvát-Szlavonország nélkül 282.870 négyzetkilométer volt, most csak 63.572 négyzetkilométer. Népessége 18.2 millió helyett csak 7.9 millió az 1920-iki népszámlálás szerint. Magyarország kénytelen volt többek között 102.181 négyzetkilométer területet 5.2 millió lakóssal Romániának átengedni. 21.031 négyzetkilométert másfél millió lakósággal Jugoszlávia, 63.004 négyzetkilométert 3 és fél

millió lakossal Csehszlovákia kapott és így tovább. Ha a nemzetiségi elvet tiszteletben tartják, Magyarország alkalmazint jóval kevesebbet vesztett volna el területéből. S ami nem kevésbé súlyos, Magyarország ezenkívül elvesztette bányászatanak kétharmadát, vasúthálózatának háromnegyedét, legjobb gyárainak nagy tömegét és állatállományának igen jelentős részét. Mint Ausztriát, Magyarországot is arra kényszerítették, hogy papírpénzen éljen és az állam csak inflációval tudta megszerezni szükségleteit. 1914 márciusában egy magyar korona Zürichben 1.04 frankot ért. 1915 májusában értéke már csak 82 centimes, 1916 okt.-ében már csak 38. Az 1918-iki októberi forradalom a magyar koronát már 8 centimesra gyöngítette, később azután megint 30 centimesra szállt fel. A magyar korona a háborús összeomlás és a forradalom után is 20 és 21 centimes-t ért. Azonban a szerencsétlen kommunista kísérlet után, 1919 augusztusában, 9 centimesra esett. Különböző ingadozások után a korona 1922 tavaszán az infláció és a jóvátételi bizottság követeléseit folytán 0.28 centimesra esett, vagyis értéke 371-szer kevesebb, mint a háború előtt. Magyarország mindent megpróbált a maga megmentésére és hogy a deficitjét 6—7 milliárdra csökkentse. Például megállította a papírpénz nyomását. Ezek az erőfeszítések mindig okosak és elszántak, bár gyakran hiábavalók voltak. Az árak mértéktelen emelkedése és a termelési zavarok nemcsak a háborút követő békeszerződések miatt öltöttek olyan súlyos alakot, hanem mert Magyaroszágnak egymás után négy szörnyű csapást kellett elviselnie: a háborút, a békeszerződést, a bolsevik forradalmat és a román megszállást, amelyek között a legutolsó volt talán a legborzalmasabb. A román csapatok minden elvihetőt elvittek a magyaroktól.

Ama népek között, amelyek a régi osztrák és magyar monarchiát alkották, csak Ausztria németjeit és a magyarokat nyilvánították a háborúért felelősnek a saint-germaini és trianoni békeszerződésekben, azaz 54 millió emberből csak 14 millióra hárul a háború felelőssége, 40 millió pedig barát és szövetséges. A különböző nemzetközi konferenciákon, főként az első időkben, mi sem volt komikusabb, mint az antant politikusai között ott látni a régi osztrák és magyar monarchiának ama politikusait is, akik részesek voltak a háborúban, csak azután nevet változtattak és lengyellé, románná,

esehszlovákká és jugoszlávvá lettek. A legyőzött ellenség között viszont olyan németek és magyarok voltak, akikről mindenki tudta, hogy ellene voltak a háborúnak, sőt egyeseket üldöztek és zaklattak is emiatt.

Az összes legyőzött országok között Magyarországon él leghatalmasabban a nemzeti érzés. Bizonyos, hogy a büszke és kitartó magyar nemzet még talpra fog állani és senki sem hiszi, hogy Magyarország sokáig tűri a trianoni szerződés kemény rendelkezéseit. A magyar biboros hercegprimástól kezdve az utolsó parasztig senki sem nyugodott bele mai sorsába. Magyarország ezer éven át nagyon sokszor megmentette Európát és a kereszténységet az ázsiai betörésektől és ha közben meg is tévedt, ma is Európa legfontosabb bástyája a bolsevizmus ellen.

A megnyomorított Magyarországnak legalább három milliárd aranymárkát kellene jóvátétel fejében fizetnie. A győztes államok, mert nem tudnak mást kitalálni, azt a megmaradt állatállományt kérik, amelyet a románok nem zsákmányoltak el. A jóvátételi bizottság elnöke 1922 március 8-iki jegyzékében, előleg címén, jelentékeny állatmennyiséget kér. Pedig tudjuk, hogy a győztesek egyáltalán nincsenek rászorúlva arra az állatmennyiségre, amelynek szállítását azonnal követelik. Mert mi történik ezekkel a szállítmányokkal? Nemrégiben a Németországtól követelt és Jugoszláviának szánt állatállományt két magántársaság vette meg és Svájcban adta el anélkül, hogy az állatok jugoszláv területet érintettek volna!

Magyarország mindent elkövetett és semmi áldozatot sem sajnált, hogy pénzt megmentse, de hiába, mert a jóvátételi bizottság minden újabb követelése új koronazuhanást okozott. A magyar külügyminiszter a jóvátételi bizottság elnökéhez intézett jegyzékében, 1922 március 27-én, rámutatott arra, hogy a korona esése és a jóvátételi bizottság rendelkezései között szerves kapcsolat van.

Hogy az antant azonnal megkaphassa a követelt állatállományt, a magyar kormány készpénzen vásárolta meg polgáraitól az állatokat. Ezért újabb pénztömeget kellett kibocsátania, vagyis még jobban lesüllyesztette a korona értékét. Az állatjóvátétel követelése nemcsak hogy nem volt szükséges, hanem egyszerűen az üzérkedést szolgálta.

A jóvátételi bizottság némely követelése úgy látszik csak azt célozza, hogy Magyarországot is Ausztria gazdasági színvonalára süllyessze.

A jóvátételi bizottság a trianoni békeszerződés 174. szakasza alapján (V. melléklet) felszólította Magyarországot, hogy a pécsi bányák termeléséből naponként ezer tonna szenet szállítson. Magyarországnak a saját számára sincs elég szene és rossz valutája miatt kis mennyiségekben kénytelen külföldön vásárolni. A jelenlegi Magyarország alig tud 700.000 tonna szenet termelni. Hogy valahogy szegényesen meglegyen, háromszor, vagy legalább is kétszer annyi szenet kellene fogyasztania. Bár felhasználja a silányabb fűtőanyagot is, mégis kénytelen külföldön szenet vásárolni. Így tehát csak hiábavaló gyötrés, ha a legkisebb szénmennyiséget is követelik Magyarországtól és csak arra jó, hogy súlyosbítsák ipari válságát és rontsák valutáját. A jóvátételi bizottság végtelen butaságában mégis amellett kardoskodott, hogy Magyarország adja át széntermelésének majdnem felét Jugoszláviának. Magyarország a pécsi szenet tonnánként 2554 koronáért adja, a külföldi szenet viszont a valutakülönbözet miatt jóval nagyobb áron kénytelen megvásárolni. A magyar nemzet, amely szegényes szénszükségletének alig harmadrészét termeli, kénytelen még ennek a felét is olcsó áron elvesztegetni. Az infláció növelésével magánosoktól vásárol szenet, polgárai pedig eladják koronájukat, hogy a drága külföldi szenet megvehessék. Nem lehet ennél ostobább tervet, vagyis inkább gyalázatosabb rendszert elképzelni egy ország ok nélkül való lerombolására, olyan ország tönkretételére, amely élni kíván és talpra akar állni.

A háború után három évvel Budapesten még mindig ott vannak a szövetséggközi katonai ellenőrzőbizottságok. 1922 április 15-éig ott volt az angol katonai bizottság 19 tisztje és 18 altisztje. A franciának 22, illetve 48, az olasznak 33 és 62, a japánnak 6 tisztje volt. Április 15-ike után csökkentették a missziók létszámát. Az angolt 7 tisztre és 10 altisztre és közkatonára, a franciát 7 tisztre és 25 katonára, az olaszt 12 tisztre és 48 katonára, a japánt pedig egy tisztre szállították le.

A missziók tagjai nemcsak hogy általában elsőrangú szállókban élnek a magyar állam költségén, hanem fizetésü-

ket is a saját országuk pénznemében kapják. Az angol ezredes 71.5 shillinget vesz fel, az őrnagy 54-et, az alantás tisztek 42, a törzsőrmester 22.10 shillinget. E fizetésen kívül a katonák még pótlékot is kapnak, ha házasok, azonkívül ruhapótlék is jár nekik. A francia misszió tagjai havonta a következő fizetést kapják: az ezredes 1757.5 frankot, az őrnagy 1732.5, a hadnagy 800, a törzsőrmester 565.5, az altiszt 103.5 és a közkatona 50 frankot. Az olasz tábornok 5026.38, az ezredes 4100.82, az alezredes 3483.41, a kapitány 2029.35, a hadnagy 1654.4 lírát kap minden hónapban. Az altisztek rangfokozatuk szerint 1265.47 és 995.88, a közkatonák pedig 649.59 lírát. A japán misszió tagjai közül az ezredes 300 yent kap 1860 francia frankra átszámítva, a kapitány 175 yent 1125 frank értékben.

A természetben kapott szolgáltatáson és e fizetésen kívül a katonai misszió tagjai még más járandóságot is kapnak magyar koronában, amelyet 1922 február 22-én a nagykövetek tanácsa állapított meg. E járandóság havonta 209.732 korona a tábornoknak, 154.539 korona az ezredesnek, 99.345 korona az őrnagynak, 93.827 korona a kapitánynak és hadnagynak, 50.997 korona az altisztnek és 30.920 a közkatonának.

Ha az angol fontot 5500 koronájával számítjuk és 100 francia frankot 10.000 koronával, akkor kiszámíthatjuk, hogy egy angol ezredes 545.000 koronát kap havonta, egy alsóbbrendű tiszt 325.000 koronát, a közkatona pedig 70.000 koronát. A francia ezredes jövedelme 331.000 korona havonta, a hadnagyé 174.000, a közkatonáé 36.000, az olasz tábornoké 460.000, az ezredesé 315.000, a kapitányé 194.000, a közkatonáé pedig 63.000 korona.

Most pedig gondoljuk meg, hogy Magyarország kormányzója, az államfő, havi 250.000 koronát kap, vagyis egy évre három milliót. Egy magyar miniszter fizetése egész esztendőre 152.000 korona, egy tábornoké 123.000, egy kapitányé vagy közepes hivatalnoké 70.000 korona.

A jóvátételi bizottság, valamint a határmegállapító és a katonai bizottságok kiadása akkora, hogy amikor olvassuk, megalázást és borzalmat érzünk.

Amikor részletesen foglalkoztam a békeszerződés okozta németországi állapottal, beszélni akartam arról a szomorú

helyzetről is, amelyben azok a legyőzöttek szenvednek, akik iránt a legnagyobb volt a gyűlölködés, vagy legalább is akiket a legerősebben akartak megalázní. Ezek az államok: Ausztria, Magyarország és Törökország.

Ami a legfontosabb, a háború után keletkezett új államok, vagy legalább is nagyrészü, szörnyű gazdasági és pénzügyi zavarral küzdenek, talán még nagyobb, mint a legyőzöttek. Lengyelország és Románia helyzete minden gazdasági forrása ellenére pénzügyi szempontból egyenesen kétségbeejtő.

A népszövetség adatai szerint 1921-ben Lengyelország költségvetése a bevételt, még a rendkívüli bevételt is beleszámítva, csak 16 milliárd márkára irányozta elő, a kiadást pedig 196 milliárd márkára. 1922-re 458 milliárd bevételre számított, amely nagyrészt nem volt biztosítva és 591 milliárd márka kiadásra. A már konszolidált és függő állami adósság 1921 végén 252 milliárd volt. A bankjegyforgalom, amely 1920 március 31-én 10 milliárd márka, 1921 december 31-ig 229 milliárdra emelkedett.

A lengyel diétán Jastrzebsky pénzügyminiszter az 1922-iki költségvetés bemutatásakor 1155 milliárd márka kiadást jelzett 552 milliárd deficittel. Az állam azonkívül 424 milliárd pénzjegyet bocsájtott ki 314 milliárd pénztári adóssággal. Ez már nem igazi pénzügyi politika, csak kiadások tömkelege olyan valuta alapján, amely egyre silányabb és amelynek inflációja egyre nő.

Az új balti országok, Finnország kivételével, azután Lengyelország és Románia olyan válságos gazdasági helyzetben vannak, amelyből nincs kiút. Jobb, de azért elég súlyos viszonyok között él Jugoszlávia, Görögország, Portugália és Bulgária. Ha részletes vizsgálódásba nem is bocsátkozunk, azért megállapíthatjuk, hogy ezeknek az államoknak a pénzügye, ha óriás áldozatokkal is, de mégis rendbe jöhetne, hogyha szigorú és okos pénzügyi politikát követnének. Csehszlovákia, bár a pénzforgalma túlságosan nagy, az új államok közül egyedül tudott megfontolt pénzügyi politikát követni deficitjének csökkentésével és inflációjának korlátozásával. Mivel azonban körülötte elértéktelenedett pénzü országok vannak, termelésének feltételei egyre nehezebbé válnak, bár pénzügyi helyzete és valutája javult; kivitele egyre több

nehézségbe ütközik, mert ha az ő helyzete javul is, a szomszédaié egyre rosszabbodik.

A három nagy győztes ország, Nagybritannia, Franciaország és Olaszország különbözőképen irányította pénzügyi politikáját.

Nagybritannia elszántan, áldozatot nem kímélve látott hozzá, hogy mérlegét egyensúlyba és pénzt jó állapotba juttassa. Minden kiadását csökkentette. Megnyirbálta a katonai és a polgári költségeket, hadserege zömét leszerelte, megszavazta a legsúlyosabb adókat, talán súlyosabbakat, mint a kontinens bármely más állama és felemelte, szinte hallatlan mértékben, a közvetetlen adókat. Az 1919 végén még 464.9 millió font sterlingnyi bankjegyforgalmát 1921 december 31-ére 438 millió sterlingre szállította le. Minden erejét megfeszítette, hogy elérje a dollár paritását. Parin a sterling 4.86 dollárt ér; 1921 december 31-én csak 3.52 dollárt ért, most azonban újra emelkedik a paritáshoz. Az 1921—22-iki költségvetés 979 millió sterling kiadással szemben 1058 millió sterling jövedelmet irányzott elő. Az 1921 december 31-én benyújtott zárszámadás szerint a belföldi adósság 6461.5 millió font sterling volt, a külföldi adósság 1161.6 millió, összesen 7623 millió sterling. Nagybritannia az egyetlen ország, amely, ha kis mértékben is, rendezte adósságát. Ám ez adóssággal szemben még 1963 millió sterling külföldi követelése van ama kölcsönökből, melyeket a háború alatt adott. Ebből 557 millióval Franciaország és 476.9 millióval Olaszország tartozik. De ami a legfontosabb, Nagybritannia sohasem számított azokra a jövedelmekre, amelyeket jóvátétel címén Németországtól követelnek. A sajtó egy részének néhány vaskos tévedése után megértette, hogy az a legjobb jóvátétel, ha visszaállítják a szolidaritás viszonyát és a legyőzött országokkal ismét megkezdik a kereskedelmi forgalmat.

Nagybritannia gazdasági és pénzügyi felfogása ugyancsak eltér Franciaországtól. A parlamentben elhangzott ünnepies kijelentésekben bízva a francia közönség legnagyobb része azt hiszi vagy azt hitte, hogy a költségvetés szertelen hiányait a német jóvátétel megfizetése fogja kiegyenlíteni. Franciaország még most is abban bizakodik, hogy Oroszország még meg fogja fizetni háború előtt csinált adósságait. Mit tehetne egyebet? És szentül hiszi azt is, hogy

Németország meg tudja fizetni a sok százmilliárdos kártérítést, évenként legalább is 12, 14 vagy 15 milliárdot. Minek Franciaországban adót kivetni, ha Németország fizetni köteles, miért kelljen megterhelni a francia adózókat, amikor a fejlődésnek induló Németországnak még annyi a jövedelemforrása? Így a francia költségvetésben mindig ott szerepel a német jóvátétel összege. Pedig a hozzáértő pénzemberek már egyáltalán nem hisznek, a komolyabb elem meg kételkedik benne. A közönség zöme azonban még mindig nem felejtette el azokat a bizonyos háború után való parlamenti beszédeket. És vajjon melyik politikai párt kockáztatná népszerűségét? Egyik sem akarja felborítani a helyzetet és megmondani az igazságot, amely arra a legveszedelmesebb, aki először állapítja meg. Franciaország most, amikor minden ellensége tönkrement, nagyon megnövelte hadserege létszámát, megszorította gyarmatait, megerősítette légi hadát és gyarapította buvárhajóinak számát. Európában a háború előtt egy országnak sem volt hegemoniája. Franciaország, vagyis inkább a Franciaországban most érvényesülő politikai irányzatok hegemoniára törekzenek. A kisantant államai Franciaországhoz igazodnak, mert egyedül ő vallja a békeszerződések érinthetlenségét és jogosságát. Szerencsétlen országok ezek, megterhelik magukat különböző fegyverkezéssel és adóssággal és majd belefutnak katonai kiadásaikba, inflációjukba és belső küzdelmeikbe. Miután felkorbácsolták a nemzetiségi szenvedelmet, ezeknek az országoknak mindegyike kicsiny osztrák és magyar monarchia, belsejében ott ízzanak a nemzetiségi küzdelmek. Jugoszláviában a szerbek, horvátok és szlovének harcolnak egymással; Romániában a magyarok, lengyelek és szlávok; Lengyelország forr a zsidók, oroszok, németek és ukránok stb. ellenségeskedésétől; Csehszlovákiában pedig a csehek és németek gyűlölködésébe beleolvad a tótok elégedetlensége is. Ezek az államok erősen ragaszkodnak a francia politikához, mert félnek, hogy még rákerülhet a sor a békeszerződések újabb megvitatására és módosítására. Olaszország akciója, amely a békeszerződések revíziójára vonatkozik, mindig hiányos volt és rögtön megbénult, amint megkezdte, Anglia ebbeli törekvése pedig gyanút és félelmet kelt.

A háború előtt egyfelől Francia- és Oroszország, másfelől pedig Németország, a kettős monarchia és Olaszország

állt. Nagybritannia úgyszólván mindig megtartotta előkelő elszigeteltségét és sokkal inkább törődött a maga birodalmával, mint az európai küzdelmekkel. Most egyetlen egy kontinentális rendszer van kifejlődőben. Franciaország a háború után is óriás hadsereget tart fenn, jóval hatalmasabbat, mint amilyen eddig bármelyik modern hadsereg volt. Szaporítja bűvárhajóit és légi hadát és egyre termeli a mérges gázok különböző fajtáit. Ez a politika természetesen hallatlan összegeket emészt fel és nem is lehet sokáig folytatni anélkül, hogy új összeütközést, új szörnyű háborúkat ne idézzon elő és ki ne merítse Franciaország minden jövedelmi forrását. Az antant erőszakos alkotásai nem maradhatnak meg vagy legalább is nem abban a formában, ahogy ma vannak, mert napról-napra szétomlással fenyegetnek.

Franciaország kiadásai egyre nőnek. A franciák egy ideig azt hitték, hogy a rendes jövedelmekből majd kifizetik a költségek 60 százalékát, a többiről majd gondoskodik a német kártérítés. De ez az illúzió nem tarthat tovább. Ribot szenátor, aki miniszterelnök és pénzügyminiszter volt és aki a köztársaság egyik legkiválóbb pénzügyi szakértője, egy újabb tanulmányában kifejtette, hogy Franciaország adóssága most már 290—300 milliárd (most még nagyobb összeg) körül van, parin számítva a külföldi tartozást. A tartozás összegét azért bajos pontosan megállapítani, mert az államkincstárban és a számvéviségen óriás rendetlenség van (*il y a immense désordre dans la comptabilité, dans les trésoreries générales, partout*), ezért nehéz pontosan megmondani a hadikölcsön forgalomban levő összegét. A háromszáz milliárdos adósságból száz milliárdnál több kincstárjegy. A francia költségvetés különbséget tesz rendes kiadás és megtérülő kiadás között; ez utóbbi közé tartozik a háborús kiadás, amelyet majd Németországnak kell megfizetnie. Az 1922-iki francia költségvetés 48.2 milliárd frank kiadást irányoz elő, 25.1 rendes és 23 milliárd ilyen behajtható kiadást. Az adósság 18.1 milliárdba kerül, ebből 4.9 milliárd visszatérül. A katonai kiadás 5.8 milliárd, ebből 0.9 térül meg, a polgári kiadás pedig 24.1 milliárd, ebből 17.1 milliárdot kap vissza.

A háborút megelőző esztendőben, 1913-ban, Franciaország összes kiadása 5066 millió volt. 1922-ben, a háború után négy esztendővel csak a katonai kiadás is messze felülmúlja

ezt az összeget. Még ha a pénz megváltozott értékét vesszük is számításba, akkor is nagy ez az összeg.

Akármekkorák is Franciaország jövedelmének forrásai, terjeszkedő politikája két áthághatatlan akadályra talál. Az egyik népességének csökkenése és mérhetetlen pénzügyi zavara, a másik a lengyel helyzet lehetetlensége. Franciaország, akárcsak Olaszország, nincs abban a helyzetben, hogy Nagybritanniának és az Egyesült Államoknak megfizesse az adósságát és mégis azt követeli, hogy Németország olyan elképzelhetetlen nagy összegeket fizessen: szinte a németek husából metszi ki adósságának fedezetét. Ebből az ellentétből olyan politikai művelet következik, amely teljesen összezavarja Európa életét és megakadályozza a becsületes béke lehetőségét. Majd eljut még Franciaország arra a pontra, amikor politikai programját csak pénzügyének teljes gyengülése és romlása árán tudja fentartani. Ha Németország csakugyan elpusztul, Franciaország majd meglátja, milyen rettentő csapás lesz ez ránézve.

Olaszországot a háború sokkal nagyobb gazdasági bajba döntötte, mint Nagybritanniát és Franciaországot. Az a körülmény, hogy minden erejét az adriai programra összpontosította és azokban a vitákban, amelyek megelőzték a versaillesi szerződést, nem vett megfelelő mértékben részt, minden politikai akcióját tönkretette, erejét csökkentette és csak arra szolgált, hogy a szomszéd népek ellenszenvét maga felé fordítsa. A Németországra kivetett megfizethetetlen kártérítési összegből Franciaországnak 52 százalékot, Nagybritanniának 22, Olaszországnak pedig 10 százalékot állapítottak meg. Olaszországnak kárpótlásul még nagyobb összeget is megszavaztak, körülbelül 25 százalékot, amelyet Ausztriának kellene megfizetnie, de ez olyan hitellel, amely a Saturnus-bolygóra szól. Ez az ausztriai kártérítés a világ legkómikusabb ügye, mert valójában csak megterhelést jelent. Az osztrák kártérítést teljesen illuzóriussá teszi már a Déli-vasúttal járó teher, azután a háború előtt keletkezett osztrák adósság, az Olaszországhoz csatolt tartományok adózó képtelensége és azok a segítő összegek, amelyeket Ausztria szorult helyzete megkíván. Már pénzügyminisztérsem idején a szövetségesekhez intézett egyik memorandumban kimutattam, hogy Olaszország a háborúban a legnagyobb áldozatokat hozta és demográfiai

viszonyait tekintve, a legtöbb embert ő tartotta fegyverben. Nagybritannia oceáni állam. Franciaország csak részben középtengeri, Itália pedig csak középtengeri állam. Mivel nélkülözi a legszükségesebb és legfontosabb nyersanyagokat, azokat a legkedvezőtlenebb feltételekkel idegenből kell beszereznie. Mikor Itália megkezdte a háborút, 13.3 milliárd adóssága volt. Most adósságának teljes összege körülbelül 114 milliárd és az 1922—23. pénzügyi év végén bizonyára eléri majd a 122 milliárdot. Mindezt parin számítva az Angliának és az Egyesült Államoknak járó 21 milliárdnyi adóssággal.

Olaszország adóssága Franciaország adósságának több mint harmadrésze, pedig jövedelemforrásai kisebbek és függő adóssága harmadrésszel kevesebb. Így a bevétel és a kiadás között levő különbség csaknem harmada vagy negyede a költségvetésnek. 1921—22-ben a kiadás 24.7 milliárd lira volt, a bevétel csak 18.1 milliárd; 1922—23-ban a kiadás 22.2 milliárd és 18.2 milliárd a jövedelem. Olaszországban aránylag kisebb a hiány, mint Franciaországban, mivel Olaszország adóit kegyetlenül felemelte.

Olaszországnak is sokkal kedvezőbb lenne a helyzete, ha az elmúlt két esztendő nem lett volna tele pénzügyi tévedésekkel, aminő az a különben végre nem hajtott törvény is volt, amely éppen a kereskedelem legbizonytalanabb napjaiban rendelte el a címletek névértékűségét. Ez a törvény, valamint a hadiköltségek ügyében elrendelt vizsgálat, amely fölforgatta az egész ipart és minden bizonyosságtól megfosztotta, továbbá a háborus különnyereségek felülvizsgálása, amely egyetlen más országban sem történt meg és egy sereg olyan adó, amely rendkívül káros volt a termelésre, mint például a gépkocsikra kivetett adó, — együttesen olyan pénzügyi demagógiát teremtettek, amely a lehető legalkalmasabb a vagyon elpusztítására.

Bár ezek az örültségek nem is léptek mind életbe, mégis nagyban hozzájárultak a valutaviszonyok súlyosbodásához, amelyben Olaszország gazdasági élete szenved. Olaszország egyensúlyba hozhatja a mérlegét, de csak úgy, ha magára vállalja a legsúlyosabb áldozatokat is. Így aztán lassan majd eljut az egészséges pénzforgalomhoz. A nagy jövedelmi forrásokat nélkülöző országok iparára és kereskedelmére ép oly károsan hat a váratlan defláció, mint az infláció. Olaszország

csak apránként javíthatja meg pénzforgalmát. Mégis óriási pénzügyi haladást tett, mert nem hisz és nem is fog soha hinni az ellenség kártérítésében, nagyon jól tudja, hogy csak saját erejére és saját gazdasági és emberi erőforrásaira számíthat. Még a legértelmetlenebb ember sem tulajdonít fontosságot a kártérítésnek. Csak azok az ujságok pártfogolják, amelyek a francia kontinentális politikát támogatják. Olaszország azonban tisztában van azzal, hogy megélhetése és virágzása érdekében szükség van Közép-Európa rendezésére és a békére. Még az utolsó két esztendő külpolitikai bizonytalanságai és tévedései ellenére is (mint például Valona elhagyása, miután Fiumét és Dalmáciát kérte; a Németországgal szemben követett elnyomó politika eltűrése, a felsősziléziai népszavazás megsértésében való felelőssége stb.) Olaszország életszükséglete épp úgy, mint Angliáé, megkívánja, hogy a restauráció politikáját kövesse.

Belgium, amely többé már nem semleges, hanem szövetséges állam és Franciaország politikai ellenőrzése alatt áll, a háború után nagyon megnövelte a kiadását, főként a katonait. Költségvetése a háború előtt alig volt 600 millió frank, 1913-ban pedig 770 millió. 1922-ben az előirányzat 6317 millió jövedelem és 7459 millió kiadás, a hiány 1142 millió. A katonai kiadás 1922-ben felülmulta az 1913-iki összes kiadásokat. Belgium, amelynek 1921 december 31-én 27.7 milliárd belföldi és 6.4 milliárd külföldi adóssága volt — ezt sohasem tudja megfizetni — nagy előnyökben részesült, amikor a német fizetésekre vonatkozó elsőbbségi követeléseket tárgyalták. Főlötéből jellemző, hogy Belgiumban, alkalmasint a nagy kártérítésre való tekintettel, amelyben a francia sajtó hatása alatt elfogulatlanul hittek, megnövekedtek a különféle kiadások.

El gyors és általános természetű vizsgálatból is kitűnik, hogy a háborút viselt kontinentális államok pénzügye teljesen összekuszált állapotban van. Nem akad egy olyan állam se, amely költségvetését egyensúlyban tudná tartani. A győztes államok mindegyike erősen hajlik a pazarlásra, ami főleg a német kártérítés félremagyarázásából történik. Látjuk azt is, hogy a kontinensen az egykori háborúskodó államok közül egy sem érdemel komolyan kölcsönt. A legyőzött államok pénzügye, beleértve Németországot is, a szó legszorosabb értelmében összeomlik. Ezek az államok nemesak hogy nem tudják

megfizetni a kártérítést, hanem még újabb és nagyobb szabású összeomlás is fenyegeti őket. Ha ezt el akarjuk kerülni, azon kell lennünk, hogy éppen a győzők érdekében talpraállítani segítsük őket, mert a győztesek kereskedelmi forgalma egyre kisebb területre szorítkozik.

A győztes és a legyőzött államoknak ez a helyzete nagy kárt okoz azoknak az államoknak is, amelyek a háború során semlegesek voltak. A szomszédos államok gazdasági járványa olyan helyzetbe sodorta a semlegeseket, hogy gazdasági téren csendes hadviselő felekké váltak.

Hollandia a háború alatt élvezett virágzása után rendkívül sokat szenved Németország gazdasági süllyedése miatt. A márka leromlása következtében erősen megkárosodott, mert a háború után sok milliárd német márkát vásárolt össze abban a biztos hitben, hogy Németország összeszedi magát. Kivitelre dolgozó ipara válságban van, a hamburgi és antwerpeni kereskedelem már felülmulja a rotterdami. Az 1922-iki költségvetése 606 millió forint bevételt és 854 millió forint kiadást irányzott elő; ez a magyarázata annak, hogy már kölcsönre van szüksége. A holland királynő 1921 szeptember 20-iki trónbeszédében foglalkozik a súlyos helyzettel és megjegyzi, hogy a kiadás növekedése felülmulja a jövedelem szaporodását és ezért arra figyelmezteti népét, hogy szerényebb korlátok közé kell szorítani a társadalmi életet.

Spanyolország a háború előtt körülbelül 1100 millió pezetát adott ki évente. 1914-ben kiadása 1139 millió pezeta volt. Jelenlegi rendes kiadása már felülmulja a két milliárdot, a rendkívüli kiadás pedig nem jár messze a fél milliárdtól. Spanyolország, amely kompromittálta magát a marokkói kalandban, nem tudja tevékenységét a gazdasági megújodásnak szentelni, noha nagy, természetes gazdasági forrásai vannak. A háború során kereskedelmi kivitele jóval felülmulta a behozatalt, most megcsökkent a kivitele és megnőtt a bevitele. Mindamellett Spanyolország pénzügye meglehetősen szilárd, jóllehet közgazdasága erősen megkárosodott, mert azok az államok, amelyekkel nagy kereskedelmi forgalma volt, most pénzügyi nehézségekkel küzdenek, vagy pedig pénzhiányában nem tudnak vásárolni.

A semlegesek közül talán a három skandináv állam érezte meg legerősebben az európai kereskedelem süllyedését.

Norvégiában az állami kiadás 1913-tól 1922-ig a négyszeresénél többre emelkedett, 170 millió koronáról 717 millióra nőtt. A háboru miatt korlátozott külkereskedelem mérlege nagy hiányt mutat fel, 1920-ban a 3033 milliós bevétellel szemben csak 1185 milliós a kivitel, 1921-ben a bevétel 1462, a kivitel pedig 576 millió. A múltban a különbség a tengerhajózás és a kivándorlók szállítása révén megtérült, most azonban a norvég hajózás is nagy válságban van, akárcsak az egész világ hajózása. Norvégia ugyan rendezett viszonyok között él, évszázadok óta híres becsületességéről, mégis sokat szenved a háboru következményeitől, akár egy háborút viselt állam.

Svédország állami kiadása is megnövekedett. Az 1915-iki 304 millió koronás kiadás 1918-ban már 1118 millió, ebből 785 millió effektív kiadás. Javarészt kivitelre dolgozó ipara szintén sokat szenved a kontinens pénzügyi nehézségei miatt. Néhány fontos iparágában, mint például a fa- és vasiparban, nagy a munkanélküliség. Noha kereskedelmi mérlege a háboru előtt már majdnem egyensúlyban volt, most a kivitel megnövekedése ellenére is felborult. 1913-ban ugyanis a kivitel 817 millió, a behozatal 846 millió; 1920-ban a kivitel 2278 millió, a behozatal pedig 3314 millió.

A legutóbbi esztendőkből Dániában is majdnem meg-négyszereződött az állami kiadás, a bevétel pedig messze fölülmulta a kivitelt, 1913-ban a bevétel 777, a kivitel pedig 637 millió korona értékű volt. 1920-ban ezek a számok már 2942-re és 1591-re emelkedtek.

Dánia azonban aránylag kevesebb kárt szenvedett a háborút követő európai zavaroktól, aminek az a magyarázata, hogy javarészt földművelésből él.

Svájc iparát és kereskedelmi forgalmát teljesen felforgatták a háboru következményei. Az idegenforgalom, amely nemzeti jövedelmének ötödét tette, nagy válsággal küzdök. Válságban van minden fontosabb iparága is, mint például a gépipar, a műszer- és órapar stb. Állami kiadása, amely 1911-ben alig 89 millió frank volt, az utóbbi két esztendőben felülmuta a fél milliárdot.

Az európai szárazföldön, mint láttuk egy állam sem akad, amely ne érezné a háboru következményeit, de valamennyien jóval nagyobb mértékben sinylük a béke kárát. Igen sok államban, vagy legalább is az államok javarésze-

ben egyre nő a kiadás, ami napról-napra növeli a pénzforgalom nehézségeit és az árak emelkedését. A túlságos vámrendszer meghosszabbítja a költséges iparágak életét és nem engedi meg az egészséges nagyiparnak, hogy teljes erejével dolgozzék. A gazdasági élet teljesen elvesztette egyensúlyát: egyfelől válságot okoz a túltermelés, másfelől pedig válságot idéz elő a drágaság. Európa fogyasztása 30—40 százalékkal csökkent. A nyersanyagot elvették olyan népektől, amelyek legjobban tudták értékesíteni, mint például a németek és olyanoknak adták, akik még azt sem tudták fölhasználni, amivel már rendelkeztek, mint például a lengyelek. A pénzügyi zavar megakadályozza az európai államoknak legalább kétharmadát abban, hogy takarékoskodjanak. Mert mire jó takarékoskodni, hogyha holnap már jóval kevesebbet ér, amit ma megtakarított. Az egyének és kormányok nacionalista fölfogásukban jövőjüket és jólétüket nemcsak saját vagyonukban látják, hanem más államok leromlásában is. Ezért néhány valutának elértéktelenedése gyakran tisztára mesterséges folyamat. A költségvetések hiánya, a megszálló csapatok kiadása, adósságok, pénzkibocsátások, nagy árak mind-mind a tévedések tragikus változásait tükrözik, amelyek kiszárítják a gazdagság és az élet forrásait.

A legyőzöttek manapság fegyvertelenek, a győzők azonban, elsősorban is a legkisebbek, egyre fegyverkeznek. Oroszországot nem számítva, Európában most kétszer annyi ember van fegyverben, mint a háború előtt. A jóvátétel teljesen fölforgatta az egész nemzetközi kereskedelmet. Az európai életnek ez a halálos válsága csak ürügy arra, hogy Németországot rabigában tartsák, politikailag megöljék és közigazdaságilag lerontsák. Németországnak már nincsenek többé ingó javai. Ha tehát valóban meg kellene fizetnie a jóvátételt, akkor a maximumra kellene fokoznia a termelését és oly olcsón kellene termelnie, hogy ipari versenytársait mind leverje. Ez két módon volna lehetséges: vagy annyira le kellene szorítania a német munkások életmódját, hogy mint fehér rabszolgák minden egyéb ellenszolgáltatás nélkül csak a legszükségesebb létminimumért dolgozzanak a győztesek számára, vagy pedig valami csodálatos formában ki kellene fejlesztenie technikai eszközeit. Akár-

hogyan is történne, az eredmény csak az volna, hogy tönkre menne a győztes államok ipara, ha csak valamelyik közülük nem tudna önállóan élni zárt gazdasági rendszerben és így ki tudná magát vonni a versenyből. Amikor Németország megkezdte a jóvátétel fizetését, nehéz helyzetbe került Európa ipara. Hasonló tüneteket tapasztalnánk, ha Nagy-britannia és főleg Amerika hirtelen az adósságok vagy csak éppen a kamatok megfizetését kérné.

Az egész európai közgazdaság el van adósodva. Az elszigetelt Oroszországot kivéve Európa többi államai egyre nagyobb adósságot csinálnak Amerikában. Most már nem államkölesönről van szó, hanem az amerikai termelők adnak kölcsönt klienseiknek. Az utóbbi három esztendőben Amerika évente alkalmasint 2—3 milliárd dollárt kölcsönzött Európának. Ez összeg egy része lelketlen amerikai üzérkedés volt az európai valutával, a többi pedig elsősorban kereskedelmi hitel számba ment. Európa azelőtt hitelező volt, most adós lett. Fogyasztási képessége legalább 30 százalékkal, termelő képessége pedig 40 százalékkal csökkent. Ugyanakkor a háboru után minden államban a pazarlás kerekedett felül az új népszerű áramlatok hatása alatt. Ugyanez a tünet mutatkozik a nagyiparosok vállalkozásaiban is, akik annál inkább szítták politikai hódító vágyukkal a gyűlölködést és a széthuzást, minél többet nyertek a háborun. Minthogy Középeurópa gazdasági rendszere megbomlott, a nyersanyag felhasználása körül egyre nagyobb a zűrzavar és a nagy gazdasági áramlatok kitérték medrükből. Európán egyre jobban elhatalmasodik a politikai konvulzio. A lelkek most kevésbé hajlanak a békére, mint a háborut közvetlenül követő esztendőben. A kis államok nem tudnak megélni önkormányzatukkal, a minap keletkezett államokban belső nemzetiségi versengés dül és az egész keleti politika összeomlott. Azok az országok, amelyek a béke következtében nagyobb területekre tettek szert, mint például Lengyelország, Románia, Görögország stb. elkerülhetetlenül romba dőlnek, szinte minden hiteletüket elvesztették, legalább is Lengyelország semmiféle képességet sem mutat arra, hogy azt vissza tudja szerezni.

A három nagy győztes ország három ellenkező úton jár. Franciaország Németország megszállásának fenntartása mel-

lett kardoskodik és a jóvátételt a politikai küzdelem eszkö-
zéül használja fel. Emellett a rombolás új eszközeivel fegy-
verkezik, amelyek nem irányulhatnak Németország ellen.
Nagybritannia meg van győződve Európa ujjaépítésének
szükséges voltáról, ámde keleti politikájának néhány téve-
dése után mind nagyobb akadályok torlódnak nagyszerű
ujjaépítő politikájának útjába. Olaszország, amely szinte
teljesen elmerült nehézségeibe és belső egyenetlenkedéseibe,
tétovázó politikát követ multjának tévedései és Európa éle-
tének és megújódásának szüksége között. A megújódás
azonban ránézve nemcsak a gazdasági fejlődés feltétele,
hanem egyenesen az életé.

Európa egynéhány népének politikai bölcsesége ugy-
látszik abban van — akárcsak a középkor legerőszakosabb
korszakában —, hogy szomszédait egyre nagyobb bajba jut-
tassa és megrontásukban segédkezzék.

Így az inkább rossz békébe, mint kegyetlen háboruba
belefáradt Európa nem találja meg sem a gazdasági feltá-
madás erejét, sem az ujjaépítés útját. Mi most nagy geolo-
giai felfordulás tanui vagyunk, és a meggyötört föld nyil-
ván még messze van a megszilárdulás korszakától.

HATODIK FEJEZET.

Az újjáépítés útjai.

Ahol a helyzet teljesen zilált, ahol rom romra halmozódik, ott az újjáépítés munkája súlyos feladat. Mielőtt az újjáépítéshez hozzáfognánk, ki kell irtanunk a gyűlölet, az előítélet és az erőszakosság tüskés bokrait, melyek egészen ellepik a földet.

Nagybritannia politikája a kontinentális Európa gazdasági helyreállítását és a Németországgal való normális összeköttetés újból való felvételét életszükségletnek tartja; Franciaország politikája a német szervezet összezüzésát és a legyőzött népekkel való összeköttetés megszüntetését tűzte ki céljául. Nagyon nehéz feladat megegyezésre jutni, ha a múltból származó gyűlölet és a jövő iránt táplált előítélet a nyugodt megfontoltságot viszálykodássá alakítja. Franciaország még most is hatalmas sereget tart fegyverben és tengeralfatjáróival, repülőgépiparával és a hadicélokot szolgáló gáz gyártásával olyan katonai helyzetet teremt, amely nem irányulhat Németország ellen. Mivel tudatában van annak, hogy a szerződések révén az ő kezében van a hatalom, nem tér el attól a politikától, amelynek egyedüli célja Németország teljes kizsákmányolása. Franciaország pénzügyi helyzete ugyan még mindig nagyon aggasztó, de Franciaország megélhetését belső erőforrásai is tökéletesen biztosítják. Ez sem Olaszországnak, sem pedig Angliának nem áll módjában. A szerződések zürzavarából előtűnő és 1919 és 1920 között alkotott új államok legnagyobb részt azt az irányt követik, amely a jelenlegi területi viszonyaik fennmaradását biztosítja.

Az a nagyarányú tevékenység tehát, amelyet Nagybritannia Európa helyreállításának érdekében kifejtett, a

legnagyobb nehézségekbe ütközik. A valósággal csak kevesen számolnak. A sajtószervezet nem egy országban a közönség körében olyan híreket és nézeteket terjeszt, amelyek majdnem minden esetben nagyon messze vannak az igazságtól. Anyyira egyforma és annyira ugyanazokkal a szavakkal fejezi ki nézeteit, hogy szinte lehetetlen fel nem tennünk, hogy e hírek és nézetek forrása közös. Az ilyen módon irányított sajtó természetesen nem szolgál arra, hogy megerősítse az összetartozás kötelékét és növelje az újjáépítésre szükséges erőt.

Az európai helyzet tehát egyre súlyosabbá válik, anélkül azonban, hogy felébredténé a veszedelem érzetét és ha egy-egy országban akad is valaki, aki felhívja a veszélyre a figyelmet, a háború előidézte előítéletekkel találja szemben magát. Sőt a legtöbb országban továbbra is ugyanaz a hang divatozik, amely a háború alatt volt használatos.

Adva lévén Franciaország magatartása, Nagybritannia minden további tevékenysége csak súlyosbítja a helyzetet a kétféle felfogás következtében, amelyet még nem sikerült összehangba hozni. Félretéve a békeszerződések revíziójára és a jóvátételre, a legsúlyosabb igazságtalanságokra, a nyilvánvaló lehetetlenségekre vonatkozó kérdéseket, fennmarad Európa fő problémája: Németország és Németausztria kérdése. Talán Lengyelország bomlása, amely nem bírja sokáig megtartani kereteit, egyszerűbbé fogja tenni e problémák megoldását: így megváltoztatja a többi ország helyzetét is, amelyek már az első erőfeszítés után elerőtlenedtek.

Mustafa Kemal teljesen szétverte és kiűzte Kis-Ázsiából a görög hadsereget. Mustafa Kemal győzelme megváltoztatta a keleti kérdésre vonatkozó felfogást: sok olyan dolgot ismernek el most jogosnak, amelyet még alig néhány hónapja minden vitán felül állónak tekintettek. Visszaemlékszem arra a hidegségre és feszültségre, amelyet a nemzetközi konferenciákon tapasztaltam, amikor a törökök életképességéről és jobb helyzetre való jogukról alkotott meggyőződésemet hirdettem. Ha Oroszország ma-holnap eltiporná Romániát, ami nem is kerülne valami nagy megerőltetésébe és egyesülne a törökökkel, ami szintén nem okozna különösebb meglepetést, a sèvres-i szerződés után egymásután veszítenék el érvényü-

ket a többi szerződések is. A szerződések által teremtett mesterséges helyzet Európa életét napról-napra bomlasztja. Ez a mesterséges helyzet akár szerződés, akár újabb háború, akár egy félelmetes erejű forradalom következtében, de kikerülhetetlenül fel fog borulni. Európában jelenleg a római birodalom bukásához hasonló tünetek mutatkoznak. Ha tehát nem akarjuk az európai civilizáció katasztrófáját előidézni, ami mérhetetlen kárt jelentene a többi kontinensnek, de különösen Amerikának, meg kell keresnünk a meg-egyezés útját.

Azonban az elbalkánosodott Európa a franciák hatalmi ábrándja, a balkáni államok viszálykodása, az uralomért való versengések, a bizalmatlanság, az ellentétek, a pénzügyi zürzavar és a fizetőeszközök leromlása közepette nem képes arra, hogy saját magában lelje fel a feltámadáshoz szükséges erőt. Franciaország, amely 1914-ben a veszély órájában az emberiség jogaira hivatkozott és a népek szabadságáért való küzdelmet hirdette, ma tisztára plutokratikus és katonai irányt követ. Ahogy a részegség fejfájást okoz, úgy néha a győzelem is megvadítja a legnemesebb emberek akaratát. Az a baj, mondotta Montaigne, hogy a fejfájás a lerészegedés után kezdődik: mert ha előbb következnek be, úgy senki se részegedne le.

Európa tehát a saját erejéből nem képes új politikát kezdeni, olyan politikát, amely az újjáépítést és a békét szolgálja, amely nemcsak az európai kontinens, hanem az egész világ életéhez és boldogulásához elkerülhetetlenül szükséges. Nagybritannia, amely a háborúban hozott óriási áldozatainak ellenére még mindig hatalmas energia és vagyoni forrásokkal rendelkezik, a közömbösség álláspontjára is helyezkedhetne az európai kontinenssel szemben és büszke elszigeteltségben élhetne. Ámde az európai kontinenstől való különválása, eltekintve az őt ebből érő károktól, a kontinentális élet politikai egyensúlyának felborulását és a teljes összeomlást idézné elő.

Az amerikai Egyesült-Államok az egyetlen hatalom, amely energikus és szigorú fellépésével még hatni tudna Európára és végét vethetné a jelenlegi erőszakon alapuló helyzetnek. Ha az Egyesült-Államok arra a meggyőződésre jutna, hogy amint egy elhatározott, tetterős lépéssel kierő-

szakolta a győzelmet, hasonlóképen megteremthetné a békét is, akkor az egész világ rövidesen a gyógyulás útjára léphetne.

Az Egyesült-Államok közbenjárásának kérdését tehát nem európai, hanem kizárólag amerikai nézőpontból kell vizsgálnunk. Vajjon politikai előnnyel jár-e az Egyesült-Államokra nézve e feladat elvállalása? És ha politikai előnnyel jár, jelent-e egyuttal közgazdasági hasznot is?

Amerika jelenleg visszavonult és az általa adott kölcsönök visszafizetését követeli. Amint már említettük, az amerikai szenátus a versaillesi és az azt követő szerződések megkötése után befolyásos szavát felemelte a szerződések ellen és nem is akarta jóvá hagyni a szerződéseket. Ez a tett politikai bölcsességre vallott, mert ezek a szerződések a történelem legnagyobb képtelenségeit, az igazságosság alapelveinek megtagadását s a nemzetiség és az önrendelkezés alapelveinek durva megsértését jelentik. Amerikára nézve még súlyosbító körülmény az, hogy a szerződések Wilson tizen-négy pontjával tökéletesen ellentétben állanak, már pedig a wilsoni tizennégy pont nemcsak az elnök, hanem az egész amerikai nép ünnepélyesen elvállalt kötelezettségét jelenti. Az amerikai szenátus felismerte azt a veszélyt, hogy a szerződések elfogadásával olyan állapotot ismerne el jogosnak, amely tényleg csak erőszakon és félreértésen alapszik. E könyvben már ismételten dicsérettel adóztam az amerikai Egyesült-Államoknak azért, mert a népszövetségbe, ebbe a jelenlegi formák között minden tekintély nélküli testületbe nem akart belépni. Elismeréssel adóztam az Egyesült-Államoknak, mert nem akart olyan intézménybe belépni, amely megelégedett azzal, hogy a győzők, sőt a legkövetelődzőbb győzők szolgálatában ugyanazt a munkát végezze, mint a jóvátételi bizottság. Nagyon hasznos, sőt azt szeretném mondani, hogy igazán üdvös volna, ha Amerika egy európai államnak se nyújtana már hitelt. Nem helyeselhető, hogy Amerika bankjai által városoknak, vasúttársaságoknak, iparvállalatoknak hitelezett. Minden hitel, amelyet Amerika olyan európai államnak ad, amely nagy sereget tart fegyverben, még ha iparvállalatokban való részvétel vagy helyi érdekű vállalkozásoknak adott előleg címén adja is azt, csak kárt okoz, mert ezzel, ha közvetve is, de állandósítja a zürzavaros

és háborús állapotot. A kölesönök, ha a kölesöntadó szándékában talán még nem, de a gyakorlati eredményükben mindezenetre rossz cselekedetnek minősíthetők, sőt tekintettel arra, hogy Európában állandósítják a zürzavart, büntetné minősülnek. Ugyancsak dicséréttel adózom az amerikai Egyesült-Államoknak azért, hogy a békeszerződéseket követő különböző nemzetközi konferenciákon nem akart résztvenni. Ezért kisebb felelősséggel tartozik az elkövetett erőszakosságokért és büntettekért, és nagyobb lesz a tekintélye.

De mindez nem mentesíti Amerikát a már megtörtént vagy a most lezajló eseményekért való felelősség alól. A nemzeteket nemcsak gazdagságuk, hadierőjük vagy műveltségük, hanem mindenek előtt az a tekintély teszi naggyá, amely körülveszi őket. Jelenleg Amerikára nézve a tekintély kérdése az, hogy erkölcsi kötelezettségeinek eleget tegyen.

Amerika nemcsak katonai erejével és hatalmas ipari és gazdasági segédeszközeivel, hanem mindenekelőtt óriási erkölcsi hatalmával járult hozzá a győzelemhez, amely erkölcsi hatalom abból származik, hogy az Egyesült Államok a világ legnagyobb demokratikus országa.

Amikor Amerika a parlament és az amerikai nép hozzájárulásával közölte Wilson tizennégy pontját, Németország és szövetségesei meghökkentek. Belátták, hogy minden ellenállás hiábavaló és hogy a béke többet ér a győzelemnél. Amennyiben Belgium helyreállításával és az egyebüktől okozott károk jóvátételével meg lehetett volna teremteni a győzők és legyőzöttek között az egyenlőséget, ez mindenkinek előnyére vált volna.

Amerika kiküldöttei nem ismerték az európai viszonyokat és vakon engedelmeskedtek Wilson elnöknek, bízva az ő csallhatatlanságában. Amerika a kiküldöttei által elkövetett hibák és tévedések egész sora következtében szintén hozzájárult a versaillesi békeszerződés előkészítéséhez, sőt Wilson R. Lansing, H. White, E. M. House, T. H. Bliss urakkal együtt alá is írta ezt a szerződést. Az amerikai szenátus azonban nem hagyta jóvá ezt a szerződést és igen helyesen járt el; de vajjon ezáltal csökkent-e Amerika erkölcsi felelőssége? A nemzetek között való viszonylatban a politikai ténykedéseket anyagi és erkölcsi erők irányítják.

Amikor Amerikáról beszélünk nincs szándékunkban jogi felelősségét megállapítani; igazán nem nagyon érdekel bennünket az, hogy a szóbanforgó szerződés jogilag érvényes-e az amerikai népre nézve. Kijelentjük azonban, hogy az amerikai nép a szerződésekből kifolyóan nagy erkölcsi felelősséggel tartozik.

Ha valaki közömbösen eltávozik akkor, amikor köröskörül minden lángban áll és amikor saját maga volt a tűzvész előidézője, úgy ez szerintem nem a felelősség alól való mentesülést, hanem a felelősség elől való menekülést jelenti.

Amerika azonkívül nemcsak, hogy aláírta a szerződést, hanem még a saját csapatait is kirendelte a rajnamenti megszálló sereg erősítésére. Ezenkívül az amerikaiak szintén közömbös szemtanúi voltak a négek kegyetlenkedéseinek, amelyeket csak a fehérek elvetemültsége mult felül.

Én mindig hittem az amerikaiak őszinte idealizmusában. Az üzletemberek külseje alatt köztük becsületes, jóindulatú, az emberiség nagy eszméiért dolgozni kívánó lelkeket találunk. Az első európai kivándorlók, akik az Egyesült-Államok alapját megvetették, mélységesen idealisták voltak. Nem tűrték az erőszakosságot a vallási élet terén és vallásuk nevében tiltakoztak ellene; nem tűrték az elnyomatást és inkább elhagyták hazájukat, hogy menhelyet találjanak a politikai erőszak és az elnyomatás ellen. Később sem nézték közömbösen a nyomort, hanem tiltakoztak ama társadalmi szervezetek ellen, amelyek megakadályozták erejük szabad kifejtését. Az amerikai üzletemberek külseje igen gyakran a hugenották szellemét, a kvekkerek szívét és az őskeresztények érzéseit rejti.

Nincs arra semmiféle jogcímem, hogy Amerikának tanácsokat osztógassak. De azt hiszem, hogy az amerikai demokrácia hangján beszélek, amidőn azt állítom, hogy Európa, tehát az öreg kontinens demokratikus tömegei, amely az erőszak bacillusait tenyésztí és az imperializmus mikrobáit terjesztí, jelenleg Amerikától, Washington és Lincoln Amerikájától várják a demokrácia és a béke magasztos elveinek megteremtését.

Amerika elismeri, hogy a győzelem döntő tényezője volt; megengedheti-e tehát, hogy a győzelem az erőszakot szolgálja? Hozzájárul-e ahhoz, hogy Európát az amerikai

megbizottak hibája vagy közömbössége miatt a legönkényesebb módon a nemetiségi és önrendelkezési elv legdurvább megsértésével osszák fel? Hozzájárul-e ahhoz, hogy a győzők, akik a károk jóvátételéről azelőtt sohasem tettek említést, utólag ezt is bevegyék a békeszerződésbe, amely nem más, mint a hadisarc burkolt követelése? Beleegyezik-e abba, hogy ez az ijesztően nagy és még hosszú ideig pontosan meg nem állapított összegű és meg nem határozott időtartamra szóló kártalanítás egyszerűen az elnyomtatás eszköze legyen és pusztán csak arra szolgáljon, hogy Németországot és a többi legyőzött államokat szuverénitásától is megfossza? Vajjon jogosnak ismeri-e el Amerika az antant, valójában Franciaország ama követelését, hogy Németország, amelyet már eddig is minden lehető módon elnyomtak, feldaraboltassék? Figyelembe veszi-e azt, hogy tekintettel arra, hogy a győzelmet nem egyedül Franciaország, hanem az összes szövetségesek együttesen vívták ki, a győzelem és a békeszerződések következményei közös felelősséggel járnak? Beesületes eljárásnak találja-e, hogy az úgynevezett jóvátételi bizottságot a német kormány fölé helyezték és hogy ez a bizottság még sokkal nyomasztóbban nehezedik Németországra, mint a régi rossz időkben az európai nagyhatalmak Törökországra? Tisztességes állapotnak tartja-e, hogy a Rajna mentén elkövetett bűntettek orgiája és a keletnémetországi rablás szünet nélkül folytatódik és jóformán állandóvá válik? Hozzájárul-e ahhoz, hogy a szerződések megsértésével német városokat szálljanak meg? Megengedheti-e, hogy a huszadik században a német városokat színes csapatokkal szállják meg, amelyeknek kiszolgálására és érzékiségük kielégítésére a győzők, akik a demokrácia és a civilizáció megmentése érdekében hirdettek harcot, „törvényes úton” követelik a német nők prostituálását? Jogosnak tartja-e, hogy a Kelet-Németország tönkrejuttatására irányuló kísérletek után Felsősziléziát, amely századokon át német volt és amely ünnepélyes népszavazással kifejezésre juttatta ama szándékát, hogy továbbra is Németországhoz akar tartozni, majdnem egész terjedelmében Lengyelországnak ítélték oda? Megengedi-e a törvényes alapon álló Amerika, hogy a Saar-vidék, amely teljesen és már évszázadok óta német, erőszakos elnemzetlenítő eljárásnak

legyen alávetve? Törvényes eljárásnak tartja-e, hogy Franciaország, amely sem a Nagybritanniával, sem az Egyesült-Államokkal szemben fennálló tartozásait nem fizeti meg, miután a Németországból elvihető javak és bányatermékek jórésze neki jutott osztályrészül, a hihetetlenül nagy jóvátételi összegek azonnal való fizetését követelje Németországtól? Megengedi-e, hogy Franciaország követelése biztosítására végeszakadatlan ideig megszálló csapatokat tartson a Rajna mentén? A civilizáció alapfogalmaival és ama célokkal, amelyekért háboruba lépett, összeegyeztethetőnek tartja-e Amerika azt a kísérletet, amely Németország politikai és gazdasági leigázására és egységének megbontására irányul? Vajjon fenntarthat-e Amerika gazdasági összeköttetést és adhat-e hitelt olyan országoknak, amelyek hadseregük létszámát egyre emelik és mindig nagyobb és nagyobb veszélyt jelentenek a világbékére?

Ha az az eljárás, amellyel a szerződéseket megkötötték, ilyen eredményeket hozott, akkor Amerika tekintélyének és erkölcsi felsőbbségének elvesztése nélkül a világ előtt nem helyezkedhetik az európai eseményekkel szemben továbbra is a közömbösség álláspontjára.

De e tekintetben két nehézség forog fenn.

Amerika az Európában végbemenő események legnagyobb részéről nem vesz tudomást: a rajnamenti és kelet-németországi rémségek, Németország gazdasági és politikai egységének megbontására irányuló törekvések, az új államok erőszakoskodásai legnagyobbbrészt mind ismeretlenek előtte. Ezenkívül bizonyos előítéletet is találunk Amerikában arra, hogy az európai eseményekkel szemben bármilyen magatartást is tanúsítson. — Ha egy országban járvány dühög, akkor mindenki elmenekül onnan, ha kell, érdekei feláldozásával is. Európa végtelenül zilált helyzetével a távoli szemlélő előtt csakugyan mint megfertőzött kontinens fest, amelytől a legtanácsosabb mindenkinek lehetőleg távol tartania magát.

Minthogy az amerikai közvélemény nincs kellőképen felvilágosítva, az egymással szemben álló nagy pártok közül egyik sem mer a megoldás iránt semmiféle érdeklődést mutatni. Sőt az amerikaiak igen könnyen megegyeznek

abban, hogy az antant államainak meg kell fizetniök az adóságaikat és e tekintetben nem is igen találunk véleménykülönbséget.

[Ez a felfogás jogosnak is nevezhető, mert ha Franciaország a világ legnagyobb hadseregét tartja fegyverben és előre megfontolt szándékkal gyártja a harc és a pusztítás legalattomosabb eszközeit, a bűvárhajókat, a repülőgépeket, a leggyilkosabb gázokat, akkor mért ne legyen arra kötelezve, hogy az Amerikával szemben fennforgó tartozásait kiegyenlítse? Miért járuljon hozzá Amerika bizonyos áldozatokkal ahhoz a gyilkos politikához, amely Európában megöli a civilizációt? A képviselőház tagjait két évre, az elnököt négy évre, a szenátus tagjait pedig hat évre választják olyaténképen, hogy két évenként a szenátorok egyharmadának lejár a mandátuma. Most tehát a választás közeledtekor egy párt sem akarja a felelősséget elvállalni az európai eseményekért vagy esetleges intézkedésekért, amelyeket az amerikai nép talán felesleges áldozatnak minősítene.

Ha azonban az amerikai közvélemény kellőképen fel lesz világosítva, mindezek ellenére sem helyezkedhetik az európai eseményekkel szemben sokáig a közömbösség álláspontjára. Láthatjuk, hogy az a körülmény, hogy a jelenlegi helyzet nemcsak nem javul, hanem állandóan súlyosbodik, Amerikára nézve is nagy közgazdasági kárral, de különösen nagy erkölcsi károsodással jár, mert Amerika nem vonhatja ki magát azokért az eseményekért való felelősség alól, melyeknek saját maga volt az egyik leghatékonyabb előidézője. Vajjon milyen érzelmeket fog Németország húsz-harminc év múlva Amerikával szemben táplálni, amely igazságos békeszerződést ígért Németországnak és ehelyett nemcsak hogy hozzájárult az igazságtalan békeszerződésekhez, hanem visszavonulásával még ahhoz is beleegyezését adta, hogy még ezeket az igazságtalan szerződéseket is csak az elnyomás újabb és még jogtalanabb eszközeivel párosítva alkalmazták?

Ha tehát ezt a kérdést egész terjedelmében megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy az európai helyzet iránt való érdeklődés Amerikára nézve nemcsak politikai előnyt, hanem még inkább politikai szükségességet jelent. Ha Amerika továbbra is közömbösen szemléli a pusztulást, akkor csak a saját kárát és

végeeredményben a saját gyöngeségét készíti elő. A népek boldogulása és haladása csakis a civilizációban, a szabad nemzetek egymással való szabad érintkezésében, a szellemi és gazdasági versenyben és az összes energiaforrások egyidejű felhasználásában gyökerezik. Európa folytonos súlyedése Amerikára nézve nemcsak az európai piac elvesztését jelentené, hanem egyúttal a haladásra való ösztön elvesztésével és az erkölcsi és szellemi erők csökkenésével is járna.

Amerika foglalkozni szándékozik Európa ügyeivel. Erre azonban csak abban az esetben hajlandó, ha nem köti le teljes erejét a vitás ügyek megszámlálhatatlan sokasága, amely Európát a XIV. század Itáliájává alakította át; azonban itt a művészet fénye helyett csak pártokat, erőszakot, belső és külső villongásokat és folytonos bizonytalanságot láthatunk. Amerika mindezt különösebb nehézség nélkül megteheti. Nem szükséges ehhez egyéb, minthogy a győzők tartozásainak kérdését a legyőzöttek által fizetendő jóvátételi összeg kérdésével összefüggésbe hozza és kijelentse, hogy mindaddig nem szándékozik semmiféle gazdasági vagy pénzügyi segítséget adni és bárminemű könnyítést vagy hitelt engedélyezni, amíg fehér és fekete csapatok tartják megszállva a Rajna mentét és amíg a legyőzöttek, akik szabad és demokratikus elveket vallanak, minden lehetetlenségszámba menő ellenőrzésnek megszűntével abban a helyzetben nem lesznek, hogy tehetőségük és nemzeti alkotó erejükhöz mértén szabadon termelhessenek és terjeszkedhessenek.

Ha tehát Amerikának nemcsak erkölcsi kötelessége, hanem egyúttal politikai érdeke is az, hogy az európai kérdésekben határozott magatartást tanúsítson, akkor az európai ügyekben cselekvőleg közreműködhetik, anélkül, hogy ezáltal a Monroe-elvvel a legkevésbé is ellentétbe kerülne. Amerika megadhatja vagy nem adhatja meg, engedélyezheti vagy megtagadhatja a segítséget, aszerint, hogy az egyes európai államok milyen magatartást tanúsítanak az újjáépítés munkájánál. A két nagy angolszász ország: az Egyesült Államok és Nagybritannia őszinte együttműködése nagyon rövid idő alatt helyreállíthatná a világon az egyensúlyt.

Ezek után tehát a második pontot kell megvizsgálnunk. Vajjon érdekében van-e az amerikai Egyesült Államoknak az, hogy a jelenlegi bomlasztó állapotot továbbra is fenn-

tartsa, avagy inkább a helyreállítás, az újjáépítés jelent-e számára közgazdasági érdeket és előnyt?

Ebben a kérdésben nem merülhet fel semmiféle kétség.

Európa jelenlegi zilált helyzete ellenére továbbra is a világ legnagyobb piaca lesz, miként eddig volt. A Csendes-oceán menti országok szükséglete igazán csekélység Európa szükségletével szemben. Egész Ázsia kereskedelme talán még évszázadokig a világkereskedelemnek csak igen kis része lesz. Nagybritannia egymagában nagyobb jelentőséggel bír a kiviteli kereskedelem szempontjából az amerikai Egyesült-Államokra nézve, mint egész Ázsia és Délamerika együttvéve. A kínai, az angol- és hollandindiai kivitel még az olaszországi kivitelt sem mulja felül. Az amerikai Egyesült-Államokra nézve, amelyeknek az összes fontosabb nyersanyagokból nagy kivitele van, sokkal lényegesebb, hogy a normális fejlődés feltételeivel újra rendelkező Németország piacát visszaszerezze, mint az, hogy a lehető legnagyobb méretű ázsiai kivitelt kifejllessze. Egész Afrikában kisebb a kereslet az amerikai termékek iránt, mint Hollandiában; egész Ausztrália ez irányú szükséglete pedig még Norvégia és Dánia szükségletével sem ér fel.

Európa, a legsűrűbb népességű földrész, négyszázhetszázhat milliónyi lakosságával még ma is a világkereskedelem legnagyobb részét képviseli. Amerika bámulatos termelőeszközöket hozott létre, de további fejlődését Európa egyre csökkenő felvevőképessége gátolja. A Midas királyról szóló meséhez hasonlóan Amerika is sok esetben a saját gazdagsága következtében szenved: a saját belső piacai már telítve lévén, nem terjeszkedhetik, ha Európa újra fel nem épül: nem fokozhatja mezőgazdasági termelését, nem használhatja ki gyárait és nem kerülheti el a munkanélküliséget. Az amerikai Egyesült-Államoknak áll gazdasági szempontból leginkább érdekében, hogy Európa újra felépüljön, az amerikai Egyesült-Államok károsodik leginkább az európai államokban uralkodó folytonos bizonytalanság, a valuták leromlása és a pénzügyi helyzet bizonytalansága miatt.

Amerika tehát egy nagy politikai feladatot teljesíthet közgazdasága érdekében.

Bármiféle politikai feladat elvégzése azonban csak akkor lehetséges, ha a jóvátétel kérdése, amely szoros össze-

függésben van az adósságok kérdésével, gyorsan megoldatik. E pontra vonatkozóan azonban mind Nagybritannia, mind pedig Franciaország és az amerikai Egyesült-Államok eltérő magatartást tanúsítottak, tehát elsősorban e három állam egymástól eltérő felfogását kell minden fenntartás nélkül megvizsgálni.

A háborús adósság az 1919 március folyamán Párisban tartott béketárgyaláson is szóba került. Az angol delegáció az angol kincstárt a legfelsőbb gazdasági tanácsban képviselő Keynes I. M. által szerkesztett memorandumot adott át. Az angol kormány kijelentette, hogy hajlandó az általa Oroszországnak, Franciaországnak és Olaszországnak a háború során adott kölcsönök visszafizetéséről lemondani, ha az amerikai Egyesült-Államok ugyanezt az eljárást követi Nagybritanniával és az antant többi országával szemben. Az amerikai delegáció a békekonferencián hajlandónak mutatkozott arra, hogy ezt a javaslatot elfogadja, illetőleg hogy Washingtonban elfogadásra ajánlja. A javaslatot azonban, amelyet a többi állam már elfogadott, Washingtonban visszatartották. Két főoka volt, hogy nem fogadták el a javaslatot: egyrészt az a veszedelem, hogy ilyen irányú, az amerikai közvéleménnyel merőben ellenkező határozat a demokrata párt erejének gyengítésével járhatott volna, másrészt pedig az az állandó ellenzéki magatartás, amelyet Washington a békekonferencia egész tartama alatt az amerikai kiküldöttek munkájával szemben tanúsított.

A tartozás kérdését a jóvátétel kérdésével együtt csak Londonban tárgyalták először alaposan 1920 január havában. Ebben az időben az erőszak programja, amely főképp Olaszország habozása miatt csak később valósult meg, még nem volt annyira szembetűnő; még meg volt a lehetősége annak, hogy a gazdasági manifesztum a valóság nyugodt szemléletének nyelvezetén szóljon.

Lloyd George-al és Nagybritannia nevesebb politikai és pénzügyi szaktekintélyeivel folytatott megbeszéléseim után sikerült a közöttük már többekben élő azt a meggyőződést elterjesztenem, hogy a tartozás kérdésének igazságos megoldása és a jóvátétel problémájának teljes megoldása csak együttesen történhetik, minthogy két egymástól elválaszthatatlan problémáról van szó. A jóvátételi kötelezettség és az

adósság két különböző tünete ugyanannak a problémának: a háború pénzügyi likvidálásának; nem lehetséges újra pénzügyi egyensúlyt teremteni Európában anélkül, hogy egyidejűleg a németek kötelezettségeinek és a szövetségesek által a háború folyamán vállalt kötelezettségek kérdését meg ne oldják. Magától értetődik, hogy a szövetségesek mindaddig nem mondanak le a Németországgal szemben fennálló követeléseikről, amíg az ő tartozásaik kérdése ugyanilyen módon el nem intéződik. 1920 január havában történt, hogy Austin Chamberlain, az angol kincstári kancellár utasította a washingtoni brit pénzügyi megbízottat, fejtse ki illetékes helyen a tartozások problémája megoldásának szükségességét és hangoztassa, hogy e megoldás nélkül a győztes szövetséges államok pénzügyi talpraállítása és a jóvátétel kérdésének rendezése el sem képzelhető. De a választás közeledése és a demokrata pártnak a közvéleménnyel nem egyező határozat iránt való előítélete meghiusították az angol megbízott kezdeményező lépéseinek eredményességét.

Ezek után a háborús adósság kérdése hosszú ideig háttérbe szorult. 1921 február 4-én azonban a kincstári kancellár Birminghamben nagyon fontos kijelentéseket tett. Meg erősítette, hogy az angol kormány az újjáépítés munkájának megsegítése végett hajlandó a szövetségesek tartozásaira vonatkozólag mind a teljes, mind pedig a végleges törlést indítványozó javaslatot elfogadni. Az amerikai kormány elutasító válasza után Anglia nem tarthatta fenn továbbra is javaslatát. Azonban az angol kormány, amikor a tartozások eltörlését javasolta, nem nemzeti előnyt keresett és hajlandó volt a tartozásai összegénél nagyobb összegű követeléseiről lemondani: tisztán csak a népek érdekében járt el és a nemzetközi hitel és munka megindulását akarta lehetővé tenni.

Amíg Olaszország majdnem kizáróan a tartozások kérdésével foglalkozott és bizonyos rendszeresítést tartott szükségesnek, addig Franciaország kitartott a jóvátétel mellett, de egyidejűen észrevette, hogy véleménye szerint a legjobb lenne szóba sem hozni a tartozást.

Miután az európai államok pénzügyi és általános gazdasági helyzete 1921. év vége felé mindinkább súlyosbodott, az antant országai szükségesnek találták, hogy a problémát

megint megfontolják. Ez 1921 decemberében meg is történt. Loucheur miniszter, Franciaország megbízottja akként nyilatkozott, hogy a jóvátétel kérdését meggyőződése szerint véglegesen meg kell oldani. Be is adott egy tervezetet, amely két részből állott: az egyik rész az 1921 január és február havában esedékes, a másik pedig a jövőben teljesítendő fizetésekre vonatkozott. A legközelebb esedékes fizetés fejében Németország köteles lett volna iparvállalatok részvényeit beszolgáltatni, ami a vállalatok alaptőkéjére kivetett 25 százalékos és részvényekkel fizetendő adó által vált volna lehetőséggé. Németország tehát minden vállalat részvényeinek negyedrészt elvette volna és a részvényeket az antantnak, vagyis a gyakorlatban Franciaországnak adta volna át. Németországnak ugyan jogában állott volna a részvényeket egy éven belül visszavásárolni, ez azonban csak illuzorius jog lett volna, mert Németország gazdasági és pénzügyi helyzete miatt úgysem tudta volna a részvényeket visszavásárolni. Tehát valósággal olyan tervről volt szó, amely kiegészítette volna Felsőszilézia megcsonkítását és a Ruhr-vidék megszállásával való folytonos fenyegetést. Az összes német iparvállalatok részvényei negyedrészenek birtokában Franciaország minden különösebb erőfeszítés nélkül kiegészíthette és betetőzhette volna azt a politikát, amelynek eredményeként Németország óriás kárára a legfőbb német iparágak, így a réz- és a vasfeldolgozó ipar, francia ellenőrzés alá került volna. A legújabb kor történetében nem találhatunk ilyen tervet, amely a legkimondottabban a legyőzött országok ismételt kizsákmányolására irányul. Ez az eljárás az ókorban volt szokásos. Nagybritannia természetesen azonnal kijelentette, hogy ilyen természetű megoldáshoz semmi szín alatt sem járulhat hozzá.

A jövőre vonatkozó terv a Németországnak adandó hitelek felhajtásán alapult és a németek kárára irányuló túlzásoktól eltekintve, néhány pontja teljesen elfogadható volt. Természetes, hogy Franciaország most is kikötötte a maga részére az elsőbbséget.

1921 decemberétől kezdve Giannini Ferenc, olasz kiküldött, aki mindig nagy szakértelmet és mérsékletet tanúsított, és Sir Basil Blackett, a brit pénzügyek ellenőre igazán figyelemre méltó tervezetet szövegeztek meg, amely a jóvátételek

és tartozások együttes és nem a szövetségesek bármelyike külön számlájának kiegyenlítésén alapult.

E tervezet alapján Németország elvállalja azt a kötelezettséget, hogy a szövetségesek összes háborús tartozásait lefizeti a jóvátételi számla javára. Minden ilyen kötelezettséget azonban a szövetséges hitelező államoknak az adós államokkal szemben levő tényleges fizetési követelésétől és a követelt összegtől tették függővé. Ha Németország ezt a kötelezettséget elvállalta volna, a németek által fizetendő jóvátételi összeg a szövetségközi tartozások összegével csökken. Anélkül, hogy a tervezet technikai részleteivel foglalkoznánk és annak néhány pontjára vonatkozóan észrevételeket tennénk, elismerjük, hogy ez volt a rendezésre irányuló legelső józan és értékelhető javaslat.

A Giannini—Blackett-féle tervezet 1922 márciusában a londoni pénzügyi konferencián a pénzügyminiszterek elé került megvitatásra. Az olasz kormány ez alkalommal kijelentette, hogy hajlandó ezt a tervezetet egész terjedelmében jóváhagyni, így tehát a következő javaslatokat elfogadni:

1. A németek által fizetendő jóvátételi összeg terhére megmaradó adósságok két kategóriába sorolandók. Az első magába foglalná a háborús adósságok teljes összegét és csak feltételes fizetési kötelezettséget jelentene, amely csak akkor és ama feltétel mellett volna teljesítendő, ha a hitelező államok bármelyike az adós államok bármelyikétől a háborús adósságok tőkájének vagy kamatainak fizetését követelné. A második kategóriába tartozna a szövetségesek között a Spaaban létrejött határozatok és a későbbi egyezmények alapján felosztandó egyenleg.

2. A Németország által fizetendő jóvátételi összeget megközelítően 110 milliárdnyi összegben állapítanak meg, amely összegből 65 milliárd az első, 45 milliárd pedig a második kategóriába sorolandó.

3. A hitelező államok mindegyikének szabad és azonnali választására van bízva az, hogy a második kategóriába sorolt összegből reá eső részösszeget milyen fizetési eszközökben kívánja átvenni. Németország köteles azokat a részösszegeket, amelyeknek fizetését készpénzben kívánják, öt éven belül hitelműveletek útján előteremtendő pénzzel kifizetni.

A génuai konferencián sikerült Franciaországnak

keresztülvinnie, hogy a háborús adósságok és a jóvátétel csak az *érvényes szerződések érintetlenségével* kerüljenek tárgyalásra. Ennek következtében a tárgyalás anyaga meglehetősen szűk határok közé szorult.

Nagybritanniában a jóvátétel és a háborús adósságok kérdése már eléggé megérlelődött; magasabb szempontból fogják fel az ügyet és hajlandók az általuk támasztott igényekről lemondani. Lloyd George személyes felfogása, amely a legjobb megoldásnak nevezhető, abban áll, hogy az angol követelések minden késedelem és feltétel nélkül, függetlenül Amerika magatartásától, eltörölendők. Ezt a véleményt osztják az angol pénzügyi és bankszakemberek is, akik igen helyesen a jóvátétel és a szövetséges államok háborús adósságainak rendszerében látják az európai kereskedelem újból való kifejlődésének legnagyobb akadályát. Több angol ipari szakember és politikus viszont csak az angol követelések feltételes törlését tartja kívánatosnak. Ezek szerint ugyanis Nagybritanniának a Franciaország, Olaszország, a kisebb szövetségesek és Németország részére adott kölcsönökből legalább is az Amerikának fizetendő összegeket be kellene hajtania. Más politikusok viszont és így a kincstári kancellár azon véleményen vannak, hogy a törlés előtt okvetlenül be kell várni Amerika elhatározását. A brit ipari federáció, amely mint politikai, mind pedig gazdasági szempontból hatalmas szervezet, elismeri ugyan a háborús adósságok végleges elintézésének nagy horderejét az esetben, ha ebben Amerika is közreműködne, de azt a nézetet vallja, hogy Anglia egy elszigetelt lépése nem járna az áldozatokkal egyenlő értékű előnnyel. Az adósságok eltörlése tehát csak ellenérték fejében előnyös: az adósságot tehát csak megfelelő kárpótlás és a németek által fizetendő jóvátétel kérdésének észszerű megoldása ellenében szabad elengedni.

Balfour lord az Angliával adósvíszonyban levő államokhoz intézett 1922 augusztus 1-i levelében világosan kifejti az angol álláspontot. Németország az egyezmények értelmében 1450 millió font sterlinggel tartozik jóvátételi számlán Angliának, Oroszország tartozása 650 millió, a szövetségesek (Franciaország, Olaszország, Románia, Portugália, Belgium, Görögország, Jugoszlávia stb.) tartozása pedig 1300 millió font sterling. Anglia követeléseinek körülbelül egy negyedrésszel:

850 millió font sterlinggel tartozik Amerikának. A brit kormány eddig még nem követelte az általa adott kölcsönök visszafizetését és ha az ezekről való lemondásával kielégítő nemzetközi rendezés lehetséges volna, hajlandó lenne a szövetséges államoknak adott háborús kölcsönök visszafizetéséről és a Németország által fizetendő jóvátételi összegről lemondani. A brit kormány arra is kész, hogy az Amerikától felvett kölcsönöket visszafizesse, azonban nem fizethet mindaddig, amíg nem módosítja irányelvét, amelyet talán más körülmények között szívesen követett volna. Ha Nagybritanniának nagyobb összegű követelése van, mint tartozása, akkor azon esetben, ha az összes háborús tartozások kiegyenlítettnek, az angol kincstárra nézve óriási nyereséggel járt volna ez a művelet. De kölcsönöket adott és az így keletkezett adósságok nem jártak az egyes államokra nézve külön előnnyel, hanem valamennyi állam nagy és közös célját szolgálták. A győzelem nagy eredményét nem nézhetjük pénzügyi nézőpontból, sem pedig történelmi jelentőségétől elkülönítve. Nem tekinthetjük olyan ügyletnek, amely kereskedők és tőkepénzesek között jön létre, akik kölcsönt vesznek és kölcsönt adnak.

Másrészt az a sok baj, amelynek súlya alatt az egész világ szenved, elég szoros összefüggésben van az adósságok és a jóvátétel anyagával, amely káros kihatással van a hitelviszonyokra, az árfolyamok alakulására, a nemzeti termelésre és a nemzetközi kereskedelemre. Nem jogos eljárás az, hogy a közös vállalkozásban résztvevők egyike behajtsa azt, amit kölcsön adott és nem igazságos eljárás, hogy attól a féltől, aki a követeléseit nem hajtja be, adósságainak megfizetését kérjék. A brit nép a háború következtében olyan adóterheket visel, amelyekhez hasonlót sehol nem találunk. A brit nép a háború következtében nemzeti vagyonának jó részét elvesztette és munkanélküliséggel küzd. Az angol kormány ugyan nem szívesen, de kénytelen a szövetségeseit kötelezettségeik teljesítésére felszólítani, de hajlandó erről lemondani, ha mások is lemondanak róla. Az angol kormány még az őt megillető német jóvátételről is kész lemondani és hajlandó a szövetségeseik adósságait is elengedni.

A brit kormány sem az igazságosság, sem a szükségesség szempontjából nem kívánja azt, hogy Németország, amely

a háború következményeként a legnagyobb nemzetközi adóssá vált, a kötelezettségei alól felmentessék. Ünnepiesen kijelenti, hogy mélységesen meg van győződve arról, hogy a jelenlegi állapot az egész világra nézve nagy gazdasági kárral jár. Ünnepiesen megerősíti, hogy Nagybritannia, amelyet a birodalom egyéb részei is befolyásolnak, hajlandó volna a német jóvátétellel szemben fennálló jogairól és a szövetségeseknek adott kölcsönök visszafizetéséről lemondani, hogyha ez a tény nagy általános tervezetnek volna egyik pontja, amely tervezet lehetővé tenné, hogy a súlyos probléma a maga teljes egészében, egységesen kerüljön tárgyalásra és kielégítő megoldással járna. Az adósságok általános elengedése nagyobb előny volna az emberiségre, mint bármilyen haszon, amelyet a törvényes kötelezettségek sikeres végrehajtásával lehetne elérni.

E nyilatkozat olyan nagyjelentőségű történelmi tény, amelyért tisztelet illeti meg az angol kormányt. Ez a legnemesebb kijelentés, amely a háború befejezése óta elhangzott. Nagybritannia nagy tapintattal nem akarta az amerikai Egyesült-Államokat befejezett tény, a brit követelésekről való lemondás elé állítani, egyúttal azonban megmutatta az Európa helyreállításához vezető egyedüli utat. Sir Lamington Worthington Evans hadügyminister, aki tagadhatatlanul nagy pénzügyi szakértelemmel rendelkezik, szintén részt vett a nyilatkozat megszerkesztésében és elismert tekintélyének egész súlyával járult hozzá.

1922 augusztus 3-án Lloyd George az alsóházban néhány fontos kijelentést tett. Ama meggyőződésének adott kifejezést, hogy nagy veszedelemmel jár Németországnak a szélsőségek felé való kényszerítése. Szerinte Nagybritannia minden olyan javaslatot ellenezni fog, amely az európai helyzet még nagyobb zűlőmészét vonná maga után.

Nagybritannia e felfogásával szemben Franciaország nem változtatta meg általános magatartását, sem pedig a német jóvátételre vonatkozó álláspontját. Franciaország ragaszkodik a versaillesi békeszerződéshez és a jóvátételi bizottsághoz. Kizáróan politikai és katonai okokból abban reménykedik, hogy az antant politikája és a jóvátételi bizottság működése által Németországban előidézett közgazdasági és pénzügyi kaoszt a maga javára hasznosíthatja. Valamennyi

javaslata, így például a Loucheur miniszter által Londonban előterjesztett javaslat is, a német magánvagyon kisajátítását tervezi, ami tisztán csak a győztes államok kapitalista osztályainak, ipari érdekeltségeinek és pedig főként a vasipari érdekeltségnek vált volna javára. Franciaország nem egy esetben annak is tanubizonyságát adta, hogy kész a Németországgal szemben folytatott politikája mellett még azon esetben is a végletekig kitartani, ha ennek következtében elszigetelve maradna és kénytelen volna szakítani Angliával. Ezzel szemben azonban ismételten kifejezésre juttatta azt a felfogását, hogy a szövetségesek tartozását egyszerűen el kell engedni. Mindezideig tényleg nem is fizette meg a kamatok fejében járó összegeket, viszont Németországtól jóvátétel címén szédületes összegeket követelt.

Az amerikai Egyesült Államok az egész világot érdeklő súlyos problémáról eddig még nem mondott véleményt. Lehetőséges, hogy miután a versaillesi békeszerződés jóvá nem hagyása következtében az európai kérdésekkel szemben a közömbösség álláspontjára helyezkedett, csak az esetben hajlandó Európa újjáépítésében közreműködni és ahhoz hozzájárulni, ha biztosítva van az, hogy ezt belső megnyugvással tehesse és tényleges eredményeket érhessen el. Bármily gazdag és hatalmas is Amerika, mégis érzi Európa mérhetetlen nyomorát és ha ama szerencsétlen kísérlete után, amely az erőszakos békeszerződéseket eredményezte, nem is kíván többé európai ügyekbe beleavatkozni, mint nagy, termelő országnak mégis szüksége van az igazi békére és a rendes élethez való visszatérésre. Az amerikai Egyesült Államok ezideig nem igen mutatott arra hajlandóságot, hogy az általa adott kölcsönök a brit kölcsönökkel együtt megsemmisíttessenek, sőt inkább ellenezte ezt a tervet. Az amerikai kincstári államtitkár a szenátusban ismételten kijelentette, hogy véleménye szerint az Unió semmiféle tekintetben nincs arra kötelezve, hogy az adósságok törlésére vonatkozó bármilyen javaslatot elfogadjon. Kijelentette, hogy nem hajlandó azoktól az államoktól, melyek az Egyesült Államok kincstárának adósai, kötelezvényeik helyett a jóvátétellel kapcsolatban kiállított német kincstárjegyeket elfogadni és azt a szándékát is hangsúlyozta, hogy minden egyes állammal külön-külön, különleges gazdasági és pénzügyi helyzetük figyelembevételével

kiván a visszafizetés és a kamatok kérdésének teljes rendezéséről tárgyalni. Végül azt a reményét fejezte ki, hogy az Amerikának adós államok mind ellenvetés nélkül ki fogják egyenlíteni az akár a tőkére, akár a kamatokra szóló kötelezvényeket, amelyek jelenleg az Egyesült-Államok kinestárának birtokában vannak.

Többirányú meggondolásnak és észrevételnek tulajdonítható az a körülmény, hogy a szövetségesek adósságainak elengedésére nem volt kedvező a hangulat. A legelső szempont az, hogy amíg Európa győztes államai Amerikától adósságaik elengedését kívánták, addig ők és különösen Franciaország, elkeseredést szülő erőszakkal léptek fel Németországgal szemben, amelytől egymásután kérlelhetetlenül követelték nemcsak azt, ami a szerződések értelmében nekik járt, hanem azt is, ami a szerződések értelmében nem illette meg őket. Egyidejűen az a körülmény, hogy Európa két egymástól mindjobban megkülönböztethető részre: a győztes és legyőzött államokra tagozódik, hogy továbbra is nagy seregek állnak készenlétben, hogy a fegyverben levő hadak létszámát egyre emelik, azt a benyomást keltette, hogy az adósságok kiegyenlítéséről való lemondás csak növelné az Európában uralkodó zürzavart.

Ezenkívül még néhány közgazdasági szempontból megfontolandó körülményt is találhatunk. Olaszország adós állam és nincs a külföldön követelése. Ezzel szemben Nagybritannia a háború után is mintegy 15—20 milliárd dollár összegű külföldi befektetéssel rendelkezik, Franciaországnak pedig legalább 40 milliárd frank követelése van külföldön. Franciaország azonban ahelyett, hogy a feldúlt területek helyreállítására, magába szálló politikára és pénzügyeinek rendezésére gondolna, napról-napra újabb befektetést eszközöl Lengyelországban, az utódállamokban, Törökországban és az összes balkáni államokban, hogy ezáltal is elősegítse terjeszkedését.

Az amerikai Egyesült-Államok nem követelt sem területi engedményeket, sem gyarmatokat, sem pedig kártérítést avagy kiváltságokat; a győztes államok pedig most a károk jóvátételét követelik. Ha Amerika lemond minden jóvátétel útján eszközözendő kárpótlásról, — míg viszont a többi állam

semmiről sem mond le, — akkor nem mondhat le a követeléseiről anélkül, hogy ezzel lehetetlen helyzetet ne teremtsen: Amerika ugyanis mindenki helyett fizetne, noha nagy áldozatot hozott és mindennemű területi nyereségről lemondott. Veszteség-rovatába jegyezhetné a háborús kiadásain kívül azt a követelést is, amelynek visszafizetéséről lemondott.

Ha a lemondás így fest a veszteség szempontjából, milyen a nyereséget tekintve? Azt mondják, hogy a háborús kiadást szükségszerűen és hasznothajtóan a militarizmus megsemmisítésére fordították. Éppen ellenkezőjét láthatjuk: a militarizmus ma sokkal erőteljesebb és veszedelmesebb, mint valaha és az imperialista törekvések, amelyeket azelőtt Németország terhére róttak, ma egyes győztes országokban észlelhetők. Ha Németország nyeri meg a háborút, sohasem művel olyan rémes dolgokat és nem követ el olyan undort keltő tetteket, mint amelyek az antant győzelmét jellemzik.

Azonban sokkal nagyobb argumentum az, amire az Egyesült-Államok nem hivatkozott és amit azzal a körülménnyel lehet megmagyarázni, hogy tudatában van annak, hogy az általa kölcsönzött pénz visszafizetéséről egyszer le kell mondania, csak hogy ezt most még nem akarja megtenni. Nagyon jól tudja, hogy a leghatalmasabb eszköz van a kezében Európa sorsának hathatós irányítására, a teljes és tényleges béke megteremtésére és általános gazdasági talpraállításra.

Amint már láttuk, Európa gazdasági újjáépítése Amerika szempontjából nemcsak erkölcsi probléma, hanem az amerikai termelés legnagyobb érdeke.

Az amerikai Egyesült-Államok legképzettebb és legtehetségesebb emberei országukra és a békére nézve károsnak tartják, hogy a jelenlegi politikai körülmények között bármilyen formában Európának kölcsönt adjanak, mert minden ilyen kölcsön csak meghosszabbítaná a jelenlegi helyzet életét.

Ha a jelenlegi helyzet továbbra is megmaradna, nemcsak a nyomor és a gyűlölet öltene nagyobb méretet, hanem egyúttal az újjáépítés munkája is sokkal nehezebbé válna. Amerika ezért a saját érdekében sem járhat el túlságos lassúsággal, ha csak nem kívánja Németország teljes tönkreté-

telét és ennek következtében az egész európai kontinens közgazdaságának összeomlását.

Európában mindaddig nem lesz béke, amíg csak egy idegen katona is tapossa a legyőzött országok földjét, amíg a megszálló csapatok és a pusztító hordák ellenőrző és jóvátételi közegek alakjában folytatják azt a becsutén „curée“-t, amely napjaink legnagyobb szégyene. A győztes németek az ellenük folytatott négyéves háború folyamán sohasem követek el hasonló dolgot. A német tiszteknek tulajdonított kegyetlenségek (mintha valamennyien nem követek volna el kegyetlenségeket a háború alatt) igazán csekélységek ama rémségekkel szemben, amelyeket a Rajna mentén követek el. Ama német tisztek felett, akik állítólag kegyetlenkedtek, a győztes államok törvényszékeinek kellett volna itélkezniök. E javaslat ellen én Londonban is, Párisban is a leghevesebben tiltakoztam, mert az egyedüli türhető megoldásnak a lipcei törvényszék illetékességének kimondását tartottam. 1815-ben a németek győztek és a szövetséges orosz, angol és német csapatok két évig tartották megszállva Franciaországot; a németek 1870-ben kivívott győzelme után pedig alig néhány hónapig tartott a megszállás. Ök sohasem követeltek olyan borzalmakat, mint az antant megszálló csapatai. Az ilyen nagyméretű és gyalázatos megszállás szégyene, amely már négy év óta tart és folyton nagyobb területre terjed, teljesen új és visszatetszést szülő tény.

Amerika tehát, ha résztvenne az európai kérdések intézésében, csak az angol felfogást tehetné magáévá: meg kell szüntetni mindennemű megszállást és ellenőrzést, a győztes államok bármennemű beleavatkozását a legyőzött államok ügyeibe, helyre kell állítani minden nemzet teljes önállóságát és szabadságát. Nagybritannia már hajlandó arra, hogy minden követeléséről lemondjon, beleértve a jóvátételből származó követeléseit is, hogy így Európát a béke útjára segítse. Olaszország szívesen lemondana a jóvátételről, ha ezáltal az antant államaival szemben fennálló tartozásai alól mentesülne. Tehát már csak Franciaországon múlik minden. Franciaország körülbelül 35 milliárd arany frankkal tartozik az amerikai Egyesült-Államoknak és Angliának. Remélheti-e Franciaország, hogy a német jóvátétel valaha is eléri ezt az összeget? Végtelenül káros és erkölcstelen az az áb-

ránd, hogy Franciaországnak módjában áll Németországtól a megszállás kegyetlen eszközének felhasználásával a jóvátételt kicsikarni és hogy emellett mind az amerikai Egyesült-Államok, mind pedig Anglia le fog mondani a francia adósságok behajtásáról. Az Egyesült-Államok egész közvéleménye fellázadna ez ellen az erkölcsöt és az egész művelt társadalmat érő sérelem ellen.

Nem lehet tehát egyebet tenni, mint egyszer már megszüntetni a hibák és az erőszakos tettek sorozatát. Amerikának általa könnyen kifejthető nagy gazdasági nyomást kellene gyakorolnia Európa helyreállítása érdekében. Amiként Amerika ki tudta erőszakolni a győzelmet, úgy ki tudná erőszakolni a békét is.

A történelem valamikor igazságot fog szolgáltatni Nagybritanniának, amely habozás nélkül a háború mellett döntött akkor, amikor Németország megsértette Belgium függetlenségét és betört Franciaországba. Nagybritannia idézte elő a tengeri blokád és a legnagyobb áldozatok árán az éhínséget Közép-Európában és ő akadályozta meg ezzel a központi hatalmak győzelmét, amelyet a katonai szakértők kikerülhetetlennek tartottak. Nagybritannia fejtette ki a legnagyobb erőfeszítést és Nagybritannia szolgáltatta a leghosszabb ideig az ellenálláshoz szükséges eszközöket. De a háború után is Nagybritannia vívta ki a legnagyobb érdemet azáltal, hogy hajlandónak mutatkozott a béke és az európai élet helyreállítása érdekében a legnagyobb, a legmesszebbmenő engedményekre.

Amerika tehát az angolszász faj dicsősége és a világ előtt tekintélye érdekében nem cselekedhetik mást, mint hogy teljes határozottsággal érvényesíti a brit felfogást. Szükség van tehát arra, hogy az amerikai Egyesült-Államok és Nagybritannia őszinte együttműködéssel a lehető leggyorsabban készítsék elő az európai helyzet rendezését, mert enélkül újabb és újabb romok halmozódnak egymásra, új háborúk törnek ki és Európa az egész civilizált világ nagy kárára a hanyatlás legmélyebb szintjére süllyed.

A helyzetet hamarosan megváltoztatná az adósság és a jóvátétel általános kiegyenlítése a győztes és a legyőzött államok között, mindenféle katonai megszállás és Németor-

szág, valamint a többi legyőzött államok ellenőrzésének megszüntetése.

Amerikának, különösen akkor, ha Nagybritanniával együttműködik, minden eszköz rendelkezésére áll ahhoz, hogy megteremtse a békét. Ez sokkal nagyobb dicsőségére szolgál a jövő századokban, a magasabb fokú civilizáció korában, mint az a tény, hogy döntő tényezője volt a győzelemnek.

Az ellentétek megszüntetésének egyszerű tényével együtt jár a hitel újjászületése, a bizalom feléledése és a termelés megkezdése.

E program ellen csak az az ellenvetés tehető, hogy az adósság eltörlése és a jóvátételről való lemondás előnyös helyzetet teremtene Németország számára. Azonban Németország olyan hosszú ideig tartó elnyomás alatt állott, hogy feléledéséhez nagy és hosszas erőfeszítésre lenne szüksége. Másrészt azonban semmi sem akadályozza meg, hogy Németország, visszanyervén szabadságát, arra kötelezze magát, hogy az elpusztított francia területek helyreállítására bizonyos szolgáltatásokat teljesítsen és bizonyos mennyiségű szemet szállítson Olaszországnak, amely gazdasági erőforrásaihoz mérten aránylag a háború legnagyobb súlyát viselte és ezért megfelelő kárpótlásban nem részesült. Németország már ismételten felajánlotta, hogy elvállalja azt a kötelezettséget, hogy Franciaország elpusztított területeit felépíti és kárpótolja Belgiumot, amelynek kára korántsem olyan nagy, amilyennek a sajtó jelezte. Olaszország gazdasági erőforrásainak csekély volta ellenére is helyreállította már nagy áldozatok árán az ellenség által előzönlött területeit, anélkül, hogy bevárta volna a károk jóvátételét, amelynek igen helyesen sohasem tulajdonított nagy jelentőséget.

Amerika szempontjából a kérdés nagyon egyszerű: vajjon előnyös-e Amerikára és népének boldogulására nézve az, hogy a jelenlegi helyzet továbbra is megálljon és elveszítse a legnagyobb felvevőképességgel rendelkező piacát?

Vajjon elviselhető-e hosszabb ideig nagyobb kár nélkül az a válságos helyzet, amely az amerikai iparral már is éreztetni hatását? Azt a csekély áldozatot, amit az amerikai állampolgárok követeléseiéről való lemondással hoznának, nem kárpótolná-e bőségesen a politikai nagy nyereség és a gazdasági tevékenység megújítása?

A nemzetközi kötelezettségek láncolatában a mértékadó nem a hitelező joga, hanem az adós helyzete: Amerika tehát nem nézheti elfogultság nélkül, hogy európai adósainak helyzete napról-napra súlyosabb és fogyasztóképességük folytonosan csökken. Nagybritannia és jórészt az amerikai Egyesült-Államok boldogulása és fejlődése is elválaszthatatlanul Európa jólétéhez fűződik. Európa boldogulása azonban alapjában Németország és Közép-Európa virágzásában gyökerezik.

A vita tárgya circulus vitiosus. Az amerikai Egyesült-Államok és Nagybritannia Franciaországtól és Olaszországtól olyan összegeket és kamatokat követel, amelyeket ezek képtelenek megfizetni. Ezzel szemben viszont Nagybritannia, Franciaország és Olaszország a jóvátételi bizottság tisztességtelen intézménye útján olyan követeléseket támaszt Németországgal szemben, amelyeknek ez utóbbi a legnagyobb erőfeszítéssel sem tud eleget tenni. És közben egész Közép-Európa süllyed, az európai államok közgazdasága bomladozik, a gyűlölet újabb katonai vállalkozásokra tüzel, kiélesíti a régi féltékenységet, sőt még újabbat is szül.

A legnagyobb gyötrésekkel megkínzott Németország a fegyverletétel időpontjától 1922 augusztus végéig az összes elzálogosítható javak átengedésén kívül 8400 millió arany-márkát fizetett és pedig 1540 milliót a jóvátételi bizottságnak készpénzben, 600 millió márkát bankjegyekben (aranyértékre számítva), 3200 milliót hajók és szén átengedésével, valamint egyéb természetbeni szolgáltatásokkal; 2500 milliót, mint a Lengyelországhoz, Csehszlovákiához stb. csatolt területeken levő állami javak értékét. 560 milliót, mint a Saar medencéjében levő bányák értékét stb. Németország a készpénzben és természetben való fizetést a legnagyobb erőfeszítések és a legkeserűbb áldozatok árán teljesítette. A befizetett összegeket, amelyek a német közgazdaság vérkeringését megzavarták és a német államot súlyos pénzügyi helyzetbe sodorták, a gyakorlatban a rajnamenti megszálló seregek költségeinek fedezésére használták fel. Ilyen költségeket fedeztek tehát ez összegekből, amelyek már kezdettől fogva óriásiak voltak és később nem erkölcsi aggodalmak folytán, hanem tisztán amiatt csökkentették, mert a győzők saját maguk is attól tartottak, hogy ezt a költséget nem háríthatják majd át Né-

metországra és így kénytelenek lesznek seregeik eltartását maguk fedezni. Az antant egész tevékenységében nemcsak a rosszindulatot, hanem a rosszindulat céltalanságát is észlelhetjük: tönkreteszik Németországot, anélkül, hogy ennek hasznát látnák. Sőt így a győzők saját bukásukat idézik elő.

Németország kimerülten fejezte be a háborút, az erőszakos béke pedig minden erejétől megfosztotta. Németországnak a győztes államokban levő aktív számlaköveteléseit zárolták és lefoglalták; a semleges államokban levő befektetéseit erősen igénybe vették, sőt ezeket a háború folyamán eszközölt élelmiszer- és nyersanyagvásárlás következtében teljesen fel is emésztették. A fegyverszünet után Németország azonnal kénytelen volt az aranykészletét a legszükségesebb beszerzésekre felhasználni. Legalább öt milliárdot költöttek el arra, hogy a kiéhezett lakosság részére élelmiszereket vásároljanak. A kifizetett összegeket roppant összegű márkák eladásával teremtették elő. A háború után azonban a német kereskedelmi mérleg óriás tartozást mutat fel. Senki sem ad kölcsönt Németországnak, mert mindenki tudja, hogy a kölcsönadott összegek csak a jóvátételi alapot növelnék. Ennek következtében a német márka zuhanása olyan nagymérvű, hogy még a legpesszimisztikusabb jóslatokat is felülmúlja. Senki sem ringatta még magát olyan nevetséges és együgyű ábrándokban, mint a győztes államok és a cinikus és tudatlan jóvátételi bizottság, amely a német jóvátétel kötelezvényeit Amerikában akarta eladni. Ha Amerika ezeket a kötelezvényeket elfogadta volna, az adós fizetéseképtelensége miatt nagyon rossz üzletet kötött volna. Emellett még rossz cselekedettel is terhelte volna meg lelkiismeretét, mert Németország szolgátságában érdekközösséget vállalt volna.

Németország ma holnap már a csődbe jutott államok sorába lép és feltámasztásához különleges újjáépítő eljárás lesz szükséges. Németország minden további sanyargatása újabb és újabb életerőt semmisít meg, folyton mélyebbre szállítja le Európa e dolgozó népének termelőképességét és ennek következtében csökkenti a különböző iparágak terjeszkedését és súlyos károkat okoz Amerikának.

Jelen esetben nem tervezetek készítéséről van szó. Amit mondhatunk, csak az, hogy Németországnak a leggyorsabban segítségre van szüksége, mivel Németország összeomlása ma-

gával rántaná az egész európai közgazdaságot. Egyedül Amerika fejthet ki eredményes munkát. Nagybritannia elszigetelt tevékenysége csak Franciaország újabb féltékenységét idézné elő és olyan hangulatot teremtene, amely nem volna kedvező a békére. A valóság az, hogy jelenleg szemmel láthatóan a teljes pusztulás felé haladunk és hogy az újjáépítés munkájával már nem lehet sokáig késlekednünk, mert hovatovább elkésünk vele.

A követelések és tartozások egymással való kölcsönös kiegyenlítése, a katonai megszállások és az ellenőrzés megszüntetése és az úgynevezett jóvátétel politikájáról való lemondás alkotják azt a munkatervet és irányzatot, amely a világ legnélkülözhetetlenebb életfeltételeinek megfelel.

A jóvátétel rendszerének bukása szükségképen magával fogja vonni a lehetetlen európai szerződések revízióját. A Saar-medence elvétele, a danzigi korridor, Felsősziléziának Lengyelországhoz való csatolása, Törökországnak Európából való kiszorítása, Magyarország leigázása, a magára hagyott Ausztria, amely önmagában életre képtelen, olyan zavarok, amelyek nagyon rövid idő alatt meg fognak szünni, ha a jelenlegi erőszakos rendszer kiküszöbölésével lehetővé válik a szabad nemzetek egymással való szabad tárgyalása.

A népszövetségnek jelenlegi alakjában nincs semmi tekintélye, sőt hitele sem. Lehetetlenség a jelenleg fennálló szerződések által teremtett jogrendet biztosítani. Ha azonban az Egyesült Államok a népszövetségbe való belépés feltételül azt kötik ki, hogy e szövetségben minden nemzet, tehát a legyőzöttek is, helyet foglalhassanak és követelik a népszövetség alapszabályai 5. és 10. pontjának módosítását, amelyek a szövetséget minden komolyságtól és tekintélyétől megfosztják, a békeszerződések súlyos tévedései és hibái sokkal könnyebben vehetők revízió alá a népszövetség útján, mint bármely más módon. Erőszak alkalmazása és a jelenlegi szerződések megsemmisítése nélkül is végrehajtható a revízió, amelyre már azért is szükség van, mert maguk a győztesek is, a saját maguk által elkövetett erőszaktól megalázva, örökös bizonytalanságban élnek. Szavuknak, amellyel az igazságra, a szabadságra és a demokráciára hivatkoznak, senki sem hisz már. A Rajna mentén történtek után senki sem engedheti, hogy a németeket nevezzék barbároknak.

Amikor Franciaországot 1914-ben megtámadták, Nagy-britannia mérhetetlen hatalmával haladéktalanul nagy segítséget adott Franciaországnak; Oroszország embertömegeit vonultatta fel; Olaszország a lelkesedés hevétől elragadtatva szintén nem késlekedett sokáig és Franciaország mellé állt és végül nagy emberanyagával és gazdasági ereje teljes súlyával hozzácsatlakozott Amerika is. Remélheti Franciaország, hogy a jövőben újra adódik a számára ilyen helyzet? Hiheti-e, hogy még sokáig uralma alatt tarthatja Németországot? Mit ér Lengyelország és Románia törékeny épülete? Vajjon meggátolhatja-e még huzamos ideig a zilált helyzetben és felbomlásban levő Lengyelország azt, ami szükséges és elkerülhetetlen, hogy ugyanis Németország és Oroszország egész Európa javára egyesüljön és hogy Németország bámulatos munkabírással rendelkező munkásaival és mérnökeivel bevonuljon Oroszországba?

A jelen esetben nem gyógyszer kell ajánlani, hanem új helyzetet kell teremteni. Meg kell szüntetni minden katonai és pénzügyi ellenőrzést, és szabad utat kell engedni minden olyan törekvésnek, amely az Oroszországgal való összeköttetés megkezdésére hangulatot teremthet. Ha a bolsevik rendszer még olyan visszatetszést keltő is, meg van az az érdeme, hogy ellenállást fejtett ki az európai plutokráciával szemben, amely pénzügyi érdekeknek és csoportoknak akarta alávetni az orosz államot és egy európai államban a kapitulációkhoz hasonló rendszer bevezetését merészelte követelni. Ha Oroszországban helyreáll a szabadság és létrejön a németekkel való együttműködés, az orosz kérdés érdességéből, a mohamedán probléma pedig veszedelmességéből sokat fog veszíteni. A gazdaságilag tönkretett Németország, mondá Vanderlip, rettentő veszedelmet jelent: a folytonos vajudásban levő Kelet-Európa már közvetetlen vésszel fenyeget.

A jóvátétel és a megszálló csapatok okozta akadályok elhárítása után hamarosan előáll a nagyobb gazdasági egységek megteremtése. Én már felvetettem azt az eszmét, hogy az osztrák és magyar monarchiából alakult államokat, tehát: Olaszországot, Magyarországot, Csehszlovákiát, Lengyelországot és Jugoszláviát egységes vámterületben kellene egyesíteni. Hatalmas és kiterjedt

„Zollverein“-t lehetne alkotni, amelyhez mintegy 120 millió ember tartozna. Már említettük, hogy miként semmisül meg ezeken a területeken minden vagyon azért, mert a nagyipar és a nagykereskedelem minden tevékenységét meggátolják. A régi birodalom területén nagy a zürzavar, a nagyipar tétlenségre van kárhoztatva és az új iparágak is kilátás nélkül próbálkoznak az állami támogatás árnyékában fenntartani magukat; a kereskedelem napról-napra jobban pang; az üres, néptelen kikötővárosok hatalmas építményei már csak a múlt emlékeit őrzik. E rendszeres vagyonpusztításnak csak széleskörű vámegyezmény vethet véget. Vámegyezmény pedig csak úgy jöhet létre, ha az általános politika iránya megváltozik.

A háború és béke két egymással ellentétben álló hangulatot idéz elő. Clemenceau szerint az eddigi békepolitikát a háború folytatása érdekében üzték: lehet-e így igazi békehangulatot teremteni?

Nem lehet mindaddig, amíg fennáll a jóvátétel, az ellenőrzés és az adósságok rendszere, nem lehet addig, amíg Németországot minden szuverénitásától megfosztják és amíg a már úgyszólván tönkretett országtól az utolsó készleteit is elvonják. Európa súlyos lelki harcot vív önönmagával, amelyet a gyűlölet politikája idézett elő és a rabolni vágyás politikája érlelt meg. Európa a menekülés vágya és az új veszélyektől való félelem között ingadozik. Fél már az újjáépítés és a rombolás politikájától egyaránt. A legyőzöttek teljes tönkretételét a győztesek már saját magukra nézve tartják a legveszélyesebbnek. Az egész világ gazdasági életének ziláltsága pedig a kiábrándulás után még rettenetesebb jövődő képét tárja elénk egy nagyon szegény és feldult földrészen. Miután a béke annyi romot halmozott egymásra, a győzők életének megmaradása is megköveteli az újjáépítés munkáját. Tisztelet illeti Nagybritanniát, amiért elsőnek mondta ki az igazság magasztos szavát. Azonban csak Amerika képes az igazság szavát gyors- és valódi tetté változtatni. Az a nemzet, amely ezt a nagy művet befejezi, olyan tekintélyt szerez magának az egész világ előtt, amelyet sem gazdagság, sem szerencse, sem győzelem nem szerezhet meg a számára.

Jegyzetek

Európa hadseregéről és fegyverkezéséről.

Manapság bajos pontosan megállapítani az európai népek hadserégének létszámát. Csaknem minden országban új törvényjavaslatokat terjesztettek a parlament elé a sorozásról és a hadsereg megszervezéséről s ezekről a javaslatokról sok helyütt élénk vita folyt s még ma sem hagyták jóvá őket. Több államban igen lassan is halad a parlamentári bizottság munkája, máshol pedig a szomszédos országok, vagy a katonailag hatalmasabb államok döntését akarják megvárni, hogy ahhoz igazodhassanak. A katonai költségvetés, amelyre régebben biztosan lehetett építeni, ma rendszerint annyira szűkszavú, hogy még a legszükségesebb részletek is hiányzanak belőle. Legtöbbször még azt sem közlik, hogy a besorozott katonák miként oszlanak meg az egyes fegyvernemek között. Némely állam a háború után egészen új hadseregszervezetet dolgozott ki, de ezt gyakran csak részben alkalmazta a gyakorlatban, talán azért, mert gyorsan és kevés gonddal készült. Végül a védőerőre vonatkozó háború után készült tervezeteknek szinte az az állandó jellemvonásuk, hogy nem határozzák meg pontosan a nagy és kis egységek számát, a javadalmazás összegét stb. mint ez 1913-ig szokásos volt.

A népszövetség által összegyűjtött legújabb adatok és a számomra hozzáférhető hivatalos közlemények szerint az egyes európai hadseregek létszáma a következő:

Albánia: 10.772 ember, beleértve a csendőrséget is. *Forrás:* A hadügyminiszter 1921. május 23-iki levele a népszövetséghez.

Ausztria: A saint-germaini békeszerződés értelmében hadserégének létszáma nem lehet több 30.000 embernél (1500 tiszt és 28.500 főnyi legénység). Valósággal azonban alig van 20.000 embere pénzügyi nehézségei miatt. A békeszerződés azonkívül kiköti, hogy a csendőrök, pénzügyőrök és erdőőrök létszáma nem multhatja felül az 1913-ban a szerződés által megállapított határok közt szolgálatot teljesítők számát.

Belgium: 5348 tiszt és 113.500 főnyi legénység. *Forrás:* A honvédelmi minisztérium költségvetése 1921-re.

Bulgária: 1922. június 16-án 1511 tisztje és 10.157 közlegénye volt. Tehát sokkal kevesebb a neuilly békeszerződésben megállá-

pított 20.000 embernél. Ezenkívül 10.000 csendőr és 3000 pénzügyőr. *Forrás:* A bolgár kormány jelentése a népszövetséghez.

Csehszlovákia: 11.123 tiszt és 138.086 katona. *Forrás:* A hadügyminisztérium költségvetése 1921-re. Ebbe a számba nincs beleértve a központi hadi adminisztráció személyzete. Összesen 150.000 ember lehet.

Dánia: 768 tiszt és 7000 közlegény. *Forrás:* A tisztekre vonatkozóan a hadsereg 1922-iki évkönyve, a legénységre az 1921-iki parlamenti vita. Az 1909-iki véderőtörvény szerint a tényleges állománynak 10–11.000 ember között kellene mozognia.

Esztország: 15.000 tiszt és legénység. *Forrás:* Az eszt-kormány 1922. július 8-án kelt levele a népszövetséghez.

Finnország: 1531 tiszt és 17.281 főnyi legénység, azonkívül 326 katonai hivatalnok. Amikor Finnországot felvették a népszövetségbe, a finn katonai megbízott kijelentette, hogy a reguláris hadseregen kívül Finnországban még 100.000 ember van katonailag felszerelve s hogy ez a katonai szervezet valóságos honvédségnek tekinthető. *Forrás:* A finn külügyminiszter 1922. június 12-iki és július 10-iki levele a népszövetséghez.

Franciaország: 1922. január 1-én 38.700 tiszt és 690.000 főnyi legénység. Ez a szám következőkép oszlik meg: 100.000 tényleges katona, 375.000 tartalékos, 205.000 északafrikai és gyarmati katona, 10.000 idegen. Eből a 690.000 emberből 150.000 a békeszerződések végrehajtásán örködik; 205.000 a gyarmatokon és 335.000 Franciaországban van. *Forrás:* A francia kormány 1922. június 30-iki előterjesztése a népszövetséghez.

Görögország: Hadiállapotban van; a kisázsiai vereség után is nagy a hadserege.

Hollandia: 1920-ban a létszám körülbelül 21.000 embert tett ki, ebből 1813 volt a tiszt. Ezenkívül 1921. április 1-én 8919 állandó szolgálatot teljesítő önkéntese is volt. Az előbbi számba beleértendő 1104 csendőr és 8973 kiképzés alatt levő ujone. *Forrás:* Az 1922. évi költségvetés.

Lettonia: 19.500 tiszt és legénység. *Forrás:* A lett kormány 1922. augusztus 5-iki jelentése a népszövetséghez.

Litvánia: 30.000 tiszt és legénység, pontos adatok azonban hiányzanak. A litván kormány 1922. május 25-iki levelében értesítette a népszövetséget, hogy serege még hadban van, ezért nem tartja időszerűnek, hogy hivatalosan közölje fegyveres erejének nagyságát. 1922. július 13-án viszont azt közölte, hogy biztosságának megvédésére legalább 30.000 emberre van szüksége.

Lengyelország: 18.377 tiszt és 275.367 közlegény. *Forrás:* A lengyel kormány 1922. június 28-iki levele a népszövetséghez.

Magyarország: A trianoni békeszerződés értelmében 1750 tisztje és 33.850 főnyi legénysége van. Ebben a számban nincs benn a csendőrség. A békeszerződés 107. szakasza akként rendelkezik, hogy a csendőrök, pénzügyőrök, erdőőrök száma nem multhatja

felül a szerződés által megállapított határok közt 1913-ban szolgálatot teljesítők számát.

Nagybritannia: 415.000 európai és 178.800 gyarmati katona. A megoszlás a következő: 111.300 főnyi sorkatonaság, 190.000 emberből álló területiális hadsereg, 8600 angol és 5800 benszüllött katona a gyarmatokon, 12.700 angol és 20.000 benszüllött Egyiptomban és Szudánban, 72.000 angol és 145.000 benszüllött Indiában, 2000 angol és 8000 benszüllött Irakban, 17.800 ember a Rajna mentén és a népszavazási területeken. *Forrás:* Az angol kormány előterjesztése a népszövetséghez 1922. július 24-én.

Németország: A versaillesi szerződés 160. szakasza értelmében 4000 tiszt és 96.000 főnyi legénység. Egy spaai határozat még 300 orvost és 200 állatorvost enged meg. Ezekben a számokban nincsenek benn a csendőrök, pénzügyőrök és erdőőrök, akiknek száma a békeszerződés 162. szakasza értelmében nem multhatja felül az 1913. évi létszámot. Az 1921-iki előzetes költségvetés (I. kötet 136. lap) a *Für Zwecke polizeilichen Schutzes* rovatban 90.390 emberről gondoskodik. A francia kormány állítása szerint azonban a *Schutzpolizei* 150.000 emberre rug.

Norvégia: 1039 tiszt, 3200 tényleges katona és 17.446 ujonc. Norvégiában az első katonai kiképzés a különböző fegyvernemek szerint 48–102 napig tart, kivéve a vonatesapatot (train), ahol 18, a testőrséget, ahol 188, és a tüzérséget, ahol 204 napig tart. *Forrás:* A hadsereg és a tengerészet évkönyve 1921-re és az 1922-iki költségvetés.

Olaszország: Az 1920. évi törvény értelmében 13.711 tisztje és 175.000 főnyi legénysége van, nem számítva gyarmati hadseregét és a külföldön szolgáló alakulatokat. Van azonkívül 60.000 carabinieri, 1291 tiszttel, 30.000 gárdista és 30.000 pénzügyőr. *Forrás:* A hadügyminisztérium előzetes költségvetése az 1922–23 esztendőre.

Oroszország: A népszövetség adatai szerint Oroszországban 698.615 ember van fegyverben. Az angol kormány 1922. július 24-iki jelentésében 1.267.000 emberről beszél, ezt az adatot azonban nem erősítették meg.

Románia: 11.680 tiszt, 3917 hadügyminisztériumi katonai tisztviselő, 16.466 továbbbszolgáló és 164.846 sorkatona. Az utóbbi számba 4846 katonaiskolai növendék is van. *Forrás:* A hadügyminisztérium költségvetése az 1921–22. évre.

Svájc: 194 oktató, 47 állandó alkalmazott, 19.619 katona és 226 továbbbszolgáló. Svájcnak a 241 oktatótól és az erősítések őrségétől eltekintve, amely 226 munkásból áll, nincs állandó hadserege. A kiképzés ideje a fegyvernem szerint 65 és 90 nap közt változik.

Svédország: 2662 tiszt, 16.442 állandó önkéntes, 551 katonai hivatalnok. Ezenkívül 32.000 kiképzés alatt levő ujonc. *Forrás:* Svédország statisztikai évkönyve az 1921. esztendőre.

Szerb-horvát-szlovén állam: 8132 tiszt és 144.223 főnyi legénység. Ezenfelül 124 katonai hivatalnok a hadügyminisztériumban. Az előbbi adatba bele van számítva 4951 katonai növendék is. *Forrás:* A hadügyminisztérium 1920—21. évi költségvetése.

Spanyolország: 12.242 tiszt és 153.052 közlegény, 757 tiszt és 15.369 csendőr, 1069 tiszt és 22.818 polgárőr, 2775 tiszt és 63.855 főnyi közlegény Marokkóban.

Törökország: Ázsiában hadakozik, Európában pedig szövetségközi megszállás alatt van.

E számadatokból kitűnik, hogy Franciaország, Belgium, Lengyelország, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia ma több embert tart fegyverben, mint amennyi Olaszországnak, Németországnak, Ausztriának és Oroszországot kivéve az összes európai államoknak a háború előtt együttesen volt.

A népszövetség az 1913. és 1920—22. (1922. szeptember) esztendőkre vonatkozó katonai kiadások adatait is összegyűjtötte. A népszövetség mellett működő ideiglenes vegyesbizottság, amely a fegyverkezés csökkentésének kérdésével foglalkozik, szintén összeszedte az idevágó adatokat.

Ezeknek az adatoknak vizsgálatából kiderül, hogy néhány országot leszámítva, Európában mindenütt rengeteg összeget fordítanak a hadseregre. A kiadások összehasonlítását a valuta folytonos ingadozása szinte lehetetlenné teszi.

A hadseregre fordított tényleges kiadás mindenütt óriás mértékben megnőtt, azonban az 1913—14-iki és a mai kiadások összehasonlítása a területek és a pénz értékének folytonos változása miatt nagyon hosszú számítást követelne. Másrészt a háborúban résztvevett országok általános kiadása amugy is akkora, hogy a hadsereg költsége viszonylag nem is emelkedett valami nagyon. A tartozás és ennek kamata ma rendkívül megnőtt.

A népszövetség adatai szerint jelenleg Európában 3.780.953 ember van fegyverben. Legnagyobb a francia hadsereg 760.439 emberrel, azután Oroszország következik 698.615 katonával. Népeségéhez viszonyítva a szerb-szlovén-horvát állam és utána Franciaország költ legtöbbet hadseregére.

E téren azonban nehéz összehasonlítást végezni, mert némely államban, mint például Olaszországban is, a haditengerészet kívül a csendőrség egy része is a hadügyminisztérium költségvetését terheli.

Sok állam tömérdek pénzt költ hadi eszközökre is. Franciaország például a repülőgép gyártását még a hadihajók és búvárhajók építésénél is fontosabbnak tartja.

TARTALOM.

Előszó	7
------------------	---

ELSŐ FEJEZET.

Európa hanyatlása. Az 1815. november 20-iki párisi és az 1919. június 28-iki versaillesi szerződés	18
--	----

MÁSODIK FEJEZET.

A versaillesi békeszerződés mint a háboru folytatása. A jóvátétel végzetes tévedése	38
---	----

HARMADIK FEJEZET.

A versaillesi békeszerződés mint a háboru folytatása. Hogyan fojtja meg és teszi tönkre a szerződés Németországot	69
1. A szerződésből származó elnyomás okai	69
2. A Saar-vidék	78
3. A kelet-németországi zavarok, a danzigi korridor és Felső-szlézia feldarabolása	81
4. A német szén és az európai vasipari érdekeltségek politikája	95
5. A jóvátételi bizottság	99
6. A rajnai megszálló sereg és a néger erőszak Európában	102
7. Németország bomlása és gazdasági romlása	113

NEGYEDIK FEJEZET.

Európa politikai züllése. A háboru és a békeszerződések következményei	121
--	-----

ÖTÖDIK FEJEZET.

A növekvő sülyedés és a gazdasági zűrzavar Európában	162
--	-----

HATODIK FEJEZET.

Az ujjaépítés utjai	195
Jegyzetek Európa hadseregéről és fegyverkezéséről	224

4
FRANCESCO NITTI

EURÓPA HANYATLÁSA

AZ UJJÁÉPÍTÉS ÚTJAI

BUDAPEST

PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1923.

35

